VADEMECUM DER BOUWVAKKEN

1886. ANNO 1906.

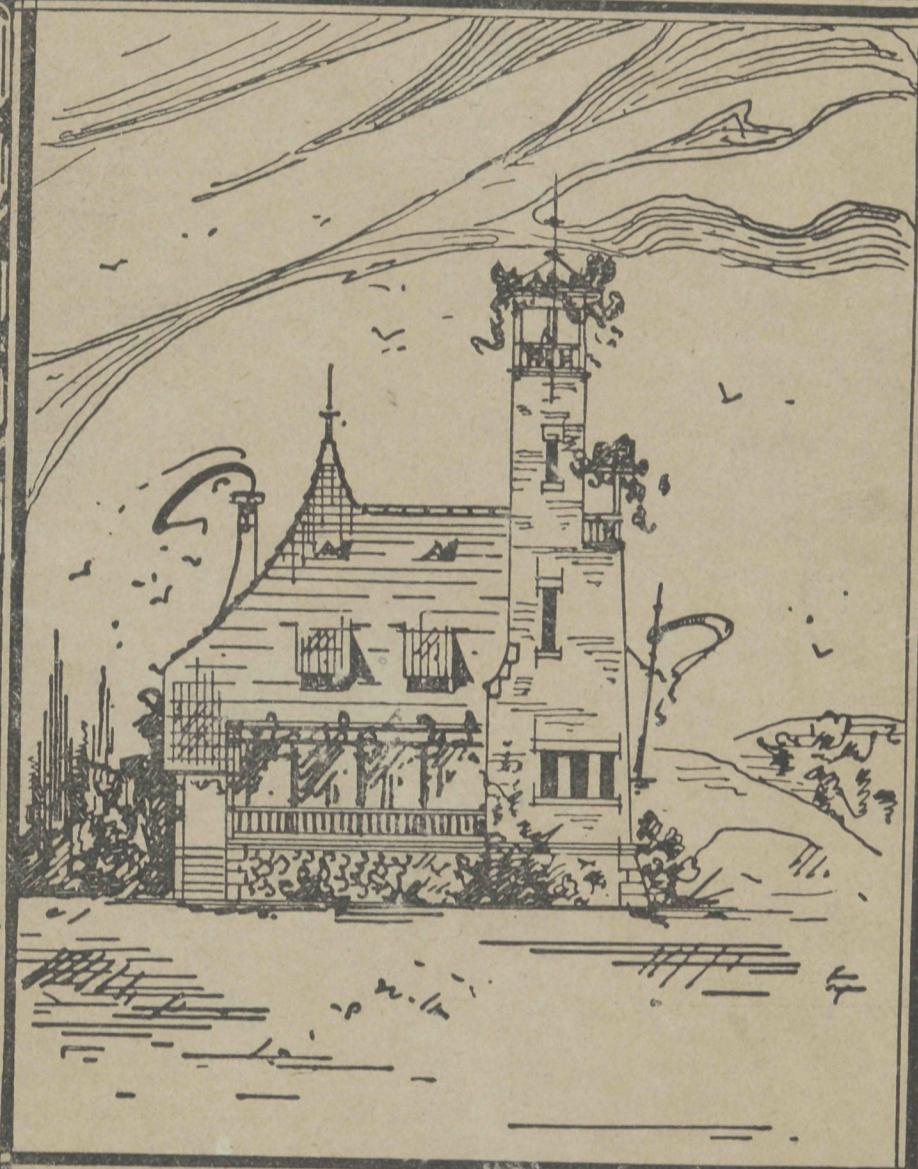

21ste JAARGANG No 16.

REDACTIE „AMSTERDAM" PRINSENGRACHT 54a

VADEMECUM

DER

BOUWVAKKEN.

EEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG.

T.H.S.
BIBLIOTEEK
DELFT.

AMSTERDAM, 1906.

EEN-EN-TWINTIGSTE JAARGANG 1906.

INHOUD.

Aflevering 1. Plaat. **Ontwerp voor een raadhuis,** door **D. Hoenson Jr.** — Wat een prijsvraag al niet kan te weeg brengen. — Bij de tekstfiguren. — Inmetselen van ronde schoorsteenkanalen — De meubelen van het slot te Versailles. — Programma der prijsvraag voor een gemeentehuis te Zeist. — Prijsvraag der vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

„ 2. Plaat. **Ontwerp van een schildersatelier,** door **G. J. Rutgers.** — C T. J. L. Rieber. — Over de middelen tot houtbescherming — Glazen trappen. — Bij de tekstfiguren. — Kwade praktijken. — Van Gendt's Bouwkalender. — Diploma Bouwkundig opzichter.

„ 3. Plaat. **Ontwerp van een landhuisje,** door **I. Kooyman.** — De gebakken steen. — Van Gendt's Bouwkalender. — Tentoonstelling te Milaan. — Bij de tekstfiguren. — Museum voor moderne kunst. — Werktuigkunde voor ambachtslieden. — Rozenburgsche wandtegels. — Verzending van gedrukte stukken enz. — Prijsvraag Gemeentehuis te Zeist. — Idem vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.

„ 4. Plaat. **Ontwerp van eene dubbele villa,** door **W. de Graaf.** — I. van Lokhorst. — Weg en werken. — Examen teekenaar bij het kadaster. — Het Rijksmuseum. — Raadhuisbouw. — Vredespaleis — Het post- en telegraafkantoor te Amsterdam — IJzer en beton. — De gebakken steen.

„ 5. Plaat. **Ontwerp villa,** door **F. G. C. Rothuizen.** — De St. Bavo te Haarlem. — Kalkzandsteen. — Bij de tekstfiguren. — Het teekenonderwijs. — De campanile te Venetie.

„ 6. Plaat. **Ontwerp heerenhuis,** door **P. J. Bogaards.** — De nieuwe schouwburg te Neurenberg. — Kalkzandsteen — Prijsvragen.

„ 7. Plaat. **Recreatiegebouw met conciergewoning,** door **P. Willemse.** — De beurs te Amsterdam. — Bij de tekstfiguur — Prijsvraag, uitgeschreven door de heeren v. d. Loo, steenfabrikanten te Dieren. — Rembrand.'s meesterstuk.

„ 8. Plaat. **Ontwerp van eene kleine villa,** door **G. J. Rutgers.** — Bij de tekstfiguren. — Kalkzandsteen. — Prijsvraag, uitgeschreven door het hoofdbestuur der Groninger maatschappij van landbouw en nijverheid. Idem v. d. Loo.

„ 9. Plaat. **Ontwerp van eene kleine villa,** door **G. J. Rutgers.** — Vereeniging van Delftsche ingenieurs. — Een bierhuisgeveltje te Eindhoven. — De tentoonstelling te Milaan. — Prijsvraag Vredespaleis. — Prijsvragen. — Zigzagze straatwegen. — De havenwerken te Valparaiso. — Nieuwe uitgaven.

„ 10. Plaat. **Ontwerp van een dubbel woonhuis,** door **G. Geenen.** — Kalkzandsteen. — Bevende huizen. — Woonhuis te Charlottenburg. — De prijsvraag van het Vredespaleis. — De Nederlandsche opzichters en teekenaarsbond. — Prijsvraag „Het Westen".

„ 11. Plaat. **Villa Dennenoord te Ellecom,** door **G. J. Rutgers.** — Kalkzandsteen. — Het Vredespaleis. — Op het Damrak te Amsterdam. — Prijsvragen Vereeniging Architectura et Amicitia.

„ 12. Plaat. **Heerenhuis te Hoogwoud,** door **J. van Reijendam Czn.** — Het Vredespaleis. — Prijsvragen. Vereeniging Architectura et Amicitia. — Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

„ 13. Plaat. **Twee woonhuizen hoek Hofwijckplein en Zuilichemstraat te 's Gravenhage,** door **M. Kuyper Czn.** — Kalkzandsteen. — De Watergraafsmeer bij Amsterdam. — De St. Walburgskerk te Zutphen — Vredespaleis. — Ontwerpen prijsvraag raadhuis Zeist.

„ 14. Plaat. **Ontwerp van een dokterswoning** door **S. B. van Gendt.** — Bescherming van oude gebouwen. — Een tweetal ontwerpen van de Vredespaleis prijsvraag. — Prijsvraag gemeentehuis te Zeist. — Algemeene Nederlandsche Opzichters en teekenaarsbond.

„ 15. Plaat. **Magazijn voor Mozaikvloeren en bovenwoningen,** door **M. Kuyper. Czn.** — Amsterdam in de vorige week. — Het cementijzer. — Stofvrije reiniging. — Houtbestrating. — Familien-woningen te 's Gravenhage. — Raadhuis te Zeist.

Aflevering 16. Plaat. **Ontwerp van eene kleine woning,** door **R. Siekman Azn.** — Stedenschoon. — Brug over den Rijn tusschen Duisburg- Ruhrort en Homberg. — De St. Michaeliskerk te Hamburg. — Prijsvragen, tot bevordering der nijverheid. — Nederlandsch Cement-syndicaat Rotterdam.

„ 17. Plaat. **Ontwerp eener villa,** door **M. Vermeer.** — Het centrum van de hoofdstad. — Prijsvraagbeschouwing. — Een villa te Hongarije. — Betonwerken. — Prijsvragen — Bricorna, van de firma v. d. Loo, steenfabrikanten te Dieren.

„ 18. Plaat. **Ontwerp voor een villa,** door **A. Geldens Jr.** — Het Dam-monument. — Meting van oppervlakken. — Cursus in statica. — Asphaltfabriek Holland. Woonhuisgevel. — Vochtige muren. — Tentoonstelling te Milaan.

„ 19. Plaat. **Burgerwoningen** door **W. A. M. Gerrese.** — Het beursgebouw te Amsterdam. — Grafelijke zalen. — Steenhouwersarbeid. — Algemeen Nederlandsche opzichters en teekenaarsbond. Zechit.

„ 20. Plaat. **Ontwerp voor een winkelhuis met bovenwoning** door **M. Kuyper Cz.** — Damplein-verandering te Amsterdam. — Prijsvragen. Maatschappij van nijverheid, departement Arnhem, „Reclameplaat". — Idem Bricorna, van de firma v. d. Loo, steenfabrikanten te Dieren.

„ 21. Plaat. **Ontwerp eener dubbele villa,** door **I. F. van Gerven.** - Korte hoofdstadbeschouwingen. — Verplaatsing eener brug bij New-York. — Bij de tekstfiguren. — Schadelijken invloed van steensoorten. — Onder de zee door van Dover naar Calais. — Prijsvraag van het tijdschrift Die Woche. — Idem voor een ontwerp kalenderschild.

„ 22. Plaat. **Raadhuis te Vriesenveen,** door **de Herder en Hellendoorn.** — De Amsterdamsche gemeenteraad. — Kalkzandsteen. — Woningen in Engeland. — Een houten kerkgebouw. — Ventilateuren. — Bij de tekstfiguren. — Opmerkingen bij aardbevingen. — Siegwartbalken. — Prijsvraag Maatschappij van landbouw te Groningen. — Prijsvragen.

„ 23. Plaat. **Ontwerp van een villa,** door **G C. Rothuizen.** — Verkeerswegen in de hoofdstad. — Bricorna, Een nieuw vervoermiddel voor de binnenvaart. — Tuinbouw teekencursus. — Een korte herinnering aan de tentoonstelling te Milaan. — De nieuwe vervoerwegen — Paleis van justitie te Sophia. — Prijsvragen.

„ 24. Plaat. **Ontwerp van een landhuisje,** door **H. C. van Brink.** — Het een en ander van de hoofdstad. — Oppervlakte van de grootste kerken. — Het nieuwe spoorwegstation te Wiesbaden. — Regeling van werktijd voor opzichters en teekenaars. — Raad van arbitrage voor de bouwbedrijven.

„ 25. Plaat. **Ontwerp eener villa,** door **H. J. Kranenborg.** — Nieuwe bouwwerken in de hoofdstad. — De bouwkwestie te Amsterdam. — Raadhuis te Zeist. — Een woning voor een architect. — Het Rijksmuseum te Amsterdam. — Ongelijke beoordeeling. — Betonwerken. — Vereeniging van opzichters en teekenaars. — Steenhouwers. — Diefstal van kunstwerken. — Prijsvragen. — Kalenderschild Schilderspatroons-vereeniging.

„ 26. Plaat. **Ontwerp voor Dorpsgemeentehuis,** door **G. Middendorp.** — Bericht. — Herinnering aan het Vredespaleis. — Het speelwerk van den Utrechtschen Dom. — Landhuis Elmenhorst bij Heckendorf (Kiel). — Prijsvraag van grooten omvang. — Prijsvragen, uitgeschreven door de Vereeeiging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam — Ontwerp van een woonhuis, prijsvraag uitgeschreven door de Redactie en Uitgevers van de Amsterdammer, Weekblad voor Nederland.

VAN RIETSCHOTEN & HOUWENS,

Boompjes 46, ROTTERDAM,

hebben GROOTEN VOORRAAD

houtbewerkingsmachines.

PARIJS 1900: 2 GOUDEN MÉDAILLES.

RIPOLIN

RIPOLIN S'EMPLOIE à L'INTÉRIEUR et à L'EXTÉRIEUR

RIPOLIN IST VORZÜGLICH GEEIGNET SOWOHL FÜR INNEN ALS AUSSENANSTRICH

RIPOLIN A PAINT FOR INDOOR and OUTDOOR use REQUIRES NO VARNISH

RIPOLIN IS EENE VOLKOMEN BETROUWBARE BINNEN & BUITENVERF

Gedeponeerd Fabrieksmerk RIPOLIN

ST. LOUIS 1904: GOUDEN MÉDAILLE.

Ripolin-Glansverfsoorten.

RIPOLIN soort BLT, voor binnen- en BUITENWERK, springt niet en bladdert niet af en weerstaat zelfs onder de moeilijkste omstandigheden den invloed van zon, weer en wind.

RIPOLIN Vloerverf, voor het schilderen van vloeren, trappen, banken, enz.

RIPOLIN soort A, uitsluitend voor grof binnenwerk, als muren in fabrieklokalen, enz.

RIPOLIN Cementverf, voor nieuw gecementeerde binnenmuren.

RIPOLIN Badkuipenverf, voor het beschilderen der binnenwanden van badkuipen, zitbaden, enz.

RIPOLIN Radiatorenverf, de verf bij uitnemendheid voor het beschilderen van stoomkachels, stoombuizen, enz.

Ripolin MATverf,

zoowel voor binnen- als voor BUITENwerk geschikt.

Naaml. Vennootschap „LE RIPOLIN". Amsterdam.

MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS G. en J. COOL.

AMSTERDAM. ROTTERDAM. UTRECHT.

Druk van J. CLAUSEN, St Jansstraat 40. Amsterdam.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

11 Januari 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 1.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een Raadhuis,

door D. HOENSON Jr.

Een zeer regelmatig plan, daarbij een gevel eigenaardig ingedeeld, geeft het ontwerp van een dorps-raadhuis. De ingang is onder het bordes, dat een afzonderlijke trap heeft buiten het gebouw naar de raadzaal. Rechts van de hal is de woning voor den bode met afzonderlijken toegang, links de vertrekken voor den ontvanger, terwijl ook daar de cellen zijn geplaatst alles behoorlijk van elkander gescheiden. Op de bovenverdieping is de Raadzaal en kamer voor Burgemeester en Secretaris.

Wat een prijsvraag al niet kan te weeg brengen.

De prijsvraag voor het Vredespaleis, heeft roering onder de bouwkundigen gebracht. Aan het programma hapert veel, maar dat is nog over te komen, de hoofdzaak is in het oog van enkelen echter de begunstiging van verschillende bouwmeesters, en waar daaronder de Voorzitter der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst behoort, worden er zoovele schijnveroordeelingen opgeworpen, dat zekere *men* het in zeker opzicht billijk zou achten dat Voorzitter en Maatschappij daaronder gebukt gaan.

Nu heeft de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij al hetgeen op de prijsvraag en het hieromtrent verhandelde ter laatste vergadering van de Maatschappij betrekking heeft, nader besproken, en ook hier weder treden de schijnveroordeelingen op, die het kind tegen de moeder zien opstaan. Zoo erg is het echter niet, en het werkelijk goed gesproken

woord van den heer W. J. de Groot in het Bouwkundig Weekblad, toont zulks op deugdelijke wijze aan. Toch valt het niet te ontkennen, dat in de gegeven omstandigheden de afdeeling Amsterdam onvoorzichtig deed, deze zaak zoodanig te regelen, zij had moeten begrijpen, dat, waar zoo gemakkelijk op den schijn veroordeeld wordt, het tijdelijk zwijgen goud is. Dat is nu eenmaal zoo geloopen. Wat is daarvan het gevolg. Er zijn altijd menschen die anders denken, dat kan geen kwaad, maar er zijn er ook die gelooven, dat hunne opvatting, hun ik, het beste is; niets beter gaat dan onder hunne leiding. Nu heeft de ervaring geleerd, dat van die leiding waar zij optrad weinig te verwachten is, zij blijven niettegenstaande dat ongeneeslijk en zoeken alle kracht in persoonlijk streven en erkenning. Zoo wordt om dergelijke redenen, de prijsvraagstrijd overgebracht, van den een op den ander en wil men nu zelfs de Maatschappij en ook alle andere verdienstelijke vereenigingen overtroefen door iets, zooals ge nog nooit te voren gezien zult hebben. De tijd zal er echter wel het ware van doen zien.

Nu wenscht men te stichten een bond der bonden, dan is het toppunt bereikt van de ideale wereld onder de bouwkundigen, dan zal men zulke wanklanken niet meer hooren. waarbij vakgenooten zich niet ontzien in het openbaar, allerlei persoonlijke hatelijkheden te debiteeren, omdat een enkele hunner meer voorrecht had verkregen, dan de anderen. Dan zal uit de vorming van den bond alles gelouterd optreden, zal het voor de bouwkundigen den hemel op aarde worden.

Geloove die het wil, maar zoo vragen wij, moeten er nu nog meer vereenigingen komen, moet in ons betrekkelijk kleine landje nog meer versnipperd worden, waardoor wij zullen eindigen met van alles niets meer te zien, en dat zal komen wanner wij nog meer gaan verbrokkelen. Wij willen aannemen dat de ontwerpers van den nieuwen bond, nobel in alles zijn, dat zij het goede willen, zouden zij dat niet even goed kunnen verkrijgen, door mede te werken in de lichamen die bestaan, of is het omdat zij daar de eerste viool niet kunnen spelen, dat zij gelegenheid zoeken om daarvoor plaats te vinden? Wij gelooven het niet, dat zou wat al te bar zijn, maar als dat niet zoo is, dan is samenwerking bij hetgeen bestaat veel voordeeliger voor allen, juist omdat zij daarvoor waardeerbare krachten bezitten. De stichting van een nieuwen bond; zal er toe bijdragen om wat bestaat te verzwakken en zal geboren doen worden, te zwak om te leven Het is te betreuren, dat verschil van opvatting in ons land meermalen zulke resultaten heeft en waar nn de afdeeling Amsterdam, door onwillekeurig den stoot te geven tot het rollen van den ongeluksbal, dit gevaar niet zag, en zich nu sterk bij de Maatschappij aansluit, erkennende in geen enkel opzicht hare macht te willen schokken, daar vertrouwen wij dat ook alle andere afdeelingen de vakgenooten er op zullen wijzen, dat afscheiding van hare werkkring eindigt met vermindering der kracht, die toch immer bewezen heeft voor veel nuttig te zijn.

Zoowel de Maatschappij en hare afdeelingen, zoowel Architectura, zoowel Bouwkunst en Vriendschap en zoo vele anderen, zij blijven wat zij zijn, want zij hebben getoond te kunnen bestaan en ieder hunner een zelfstandig doel te kunnen beoogen. Een oplossing van alles te zaam, het gaat niet, de tijd heeft het geleerd, nog een nieuwe Vereeniging

er naast om de afvalliggen van de anderen op te nemen, 't zal een tweede Griekenland worden, een vrij plaats voor gebannenen uit de welbekende kringen.

Aan zoo iets bestaat gelukkig waarlijk nog geen behoefte, en wanneer de Vredesprijsvraag, reeds de bouwkundigen onderling zoo roerig heeft gemaakt, dan ziet het er met de vrede zeer slecht uit, wanneer zij zoo haar intocht houdt. Wij hopen dus ernstig dat de stemmen die opgaan tot vorming van een nieuwe bond, niet velen zullen zijn en dat zij liever zich eenmaal een plaats zullen weten te heroveren in de bestaande Vereenigingen om daar mede te werken tot het behoud van het verkregene en vooral versnippering te voorkomen.

Bij de Tekstfiguren.

In aansluiting bij onze vorige aflevering geven wij een villa ontwerp eveneens van den heer G. Haanschoten E.Jzn. te Barneveld, abusievelijk de vorige keer met de voor-

Voorgevel.

letter A. genoemd. Uit de ons toegezonden ontwerpen hebben wij een viertal voor opname bestemd, waarvan de beide anderen in latere afleveringen zullen volgen.

Inmetselen van ronde Schoorsteenkanalen.

Volgens de Bauhutte, bedacht de bouwmeester Ludwig Muller te Wurzburg daarvoor het volgende hulpmiddel. Hij nam pakpapier, maakte daarvan een rol ter grootte van de gewenschte opening en lang 0.70 à 1 M. oliede het papier en vulde de binnenruimte met zand. Gedurig werden bij het optrekken dergelijke rollen op elkander geplaatst en wanneer 0.10 M. daarvan zichtbaar bleef volgde de andere die daarop aansloot. Dat ging zoo voort tot de schoorsteen op hoogte was.

De natuurlijk goed ondervangen papierrollen werden dan daarvan ontlast, de rol geopend en zoo liep het zand uit de geheele hoogte weg. Het papier werd dan door verwarming van den schoorsteen verbrand. Op die wijze kan men gemakkelijk langs het papier met de steen heen werken, de opene ruimte met specie vullen en behoefden daarvoor geene houten modellen tot ommetseling gemaakt te worden. Daarbij had de gladde papier oppervlakte, den schoorsteen geheel glad en zuiver doen worden. Zeker een goedkoop middel om in de praktijk te kunnen dienen.

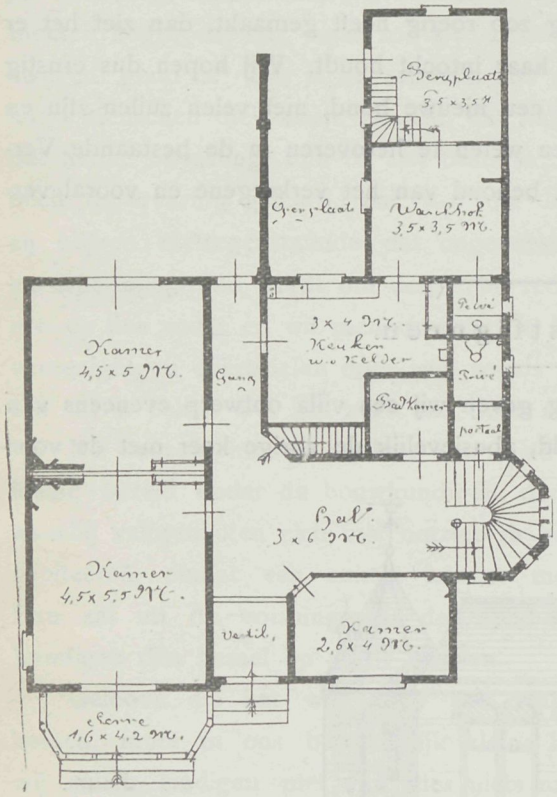

Plan beganen grond.

De meubelen van het Slot te Versailles.

Het welbekende slot te Versailles, dat tijdens de Fransche revolutie gespaard bleef, was letterlijk een museum van allerlei kostbare meubelen en daarmede nagenoeg geheel gevuld. In de Revue des deux Mondes wordt hierop gewezen. Het slot werd in de beste dagen bewoond door ongeveer 10.000 menschen, zij hadden daar vele meubelen noodig, alles was er bovendien met groote overdaad. Toen de revolutie uitgebroken was ging men over tot verkoop der meubelen welke den 25en Augustus 1793 begon en eindigde den 20en Augustus 1794, alzoo bijna een vol jaar was men bezig om alles aan den man te brengen, en bleef er toen nog een groote voorraad over die bij regeerings-personen of museums werd ingedeeld.

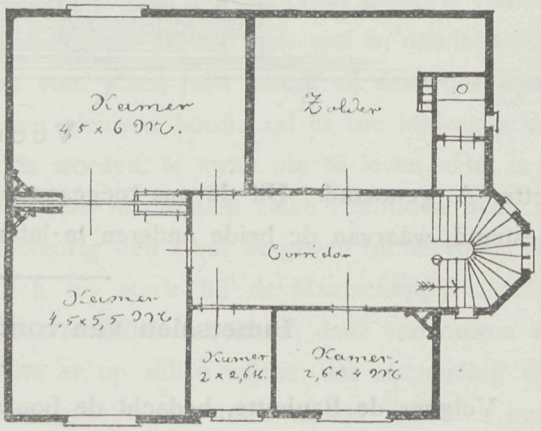

Plan eerste verdieping.

Bijzonder prachtig moeten al die voorwerpen zijn geweest, zoodat dikwerf wanneer de stukken op tafel kwamen, een algemeene roep van bewondering van de koopers uitging. De gasthuizen en hofjes kregen alles wat voor de keuken noodig was en waarmede ontzaggelijk groote kelders gevuld waren, en zich daardoor een langen tijd van levensmiddelen zagen voorzien. De wapenfabriek te Versailles verkreeg de slotenmakers-gereedschappen die de vorst had gebezigd en die op 1938 Livres geschat werd, zoo was alles

naar verhouding en in aanmerking genomen den langen duur der veiling, is het begrijpelijk dat in het slot zich een onnoemelijke waarde bijeen had opgehoopt.

Prijsvragen.

Programma der Prijsvraag voor een Gemeentehuis te Zeist.

Burgemeester en *Wethouders* van Zeist,

daartoe gemachtigd door den Raad dier Gemeente, wenschen eene Prijsvraag uit te schrijven voor het maken van een schets-ontwerp met omschrijving en raming van kosten voor een gemeentehuis.

Voor deze Prijsvraag zijn de volgende voorwaarden en bepalingen vastgesteld.

Art. 1. De mededinging wordt opengesteld voor alle bouwmeesters in Nederland woonachtig.

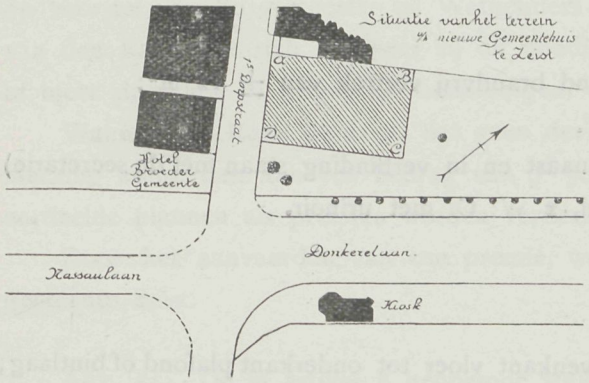

Situatieplan.

Art. 2. Het voor den bouw bestemde terrein is gelegen hoek 1ste Dorpstraat en Donkere laan, groot 22 bij 36 Meter, en aangegeven op de hierbij gevoegde situatieteekening met de letters A, B, C en D.

Inlichtingen omtrent de gesteldheid van het voor den bouw bestemde terrein kunnen worden ingewonnen bij den gemeente-architect.

Art. 3, Het Gemeentehuis moet geplaatst zijn met den hoofdingang naar de Donkere laan, en zoo zijn ingericht, dat het, zoo noodig, gemakkelijk in Noord-Oostelijke richting kan worden uitgebreid.

Art. 4. Het gebouw zal moeten zijn degelijk ingericht en van soliede materialen opgetrokken. In de keuze van den bouwstijl is men geheel vrij.

Art. 5. Het gebouw zal bestaan uit een beganen grond, een 1e verdieping, terwijl onder een gedeelte van het gebouw de benoodigde kelders worden verlangd.

Art. 6. Het gebouw zal bevatten:

1e. Kelderverdieping:

een kolenbergplaats met afdeeling voor centrale verwarming, een brandvrij vertrek van ± 12 M²., een archieflokaal van 12 M². en twee berglokalen elk eveneens van ± 12 M².

2e. Begane grond:

eene entrée en vestibule of breede gang en hoofdtrap;

een trouwzaal, tevens stemlokaal, groot ± 88 M².;

een bureau voor den gemeente-ontvanger, groot ± 40 M² met een brandvrije kluis van 4 M²;

een bureau voor den Burgerlijken Stand van ± 40 M², met aangrenzend brandvrij vertrek van ± 12 M²;

een bureau voor den gemeente-architect van ± 35 M²;

twee bureaux elk van ± 30 M², een voor de comptabiliteit en een voor andere doeleinden;

een wachtkamer van ± 24 M²;

een bodekamertje van ± 9 M², verder vestiaire en 2 W. C. met urinoir.

3e. 1ste verdieping:

een breede gang en een trap naar de zolderverdieping;

een raadzaal van ± 88 M² met in hoofdzaak licht van boven, bovendien eene oppervlakte van ± 12 M² voor het publiek, met afzonderlijken toegang;

eene commissiekamer van ± 40 M²;

eene burgemeesterskamer ± 35 M²;

eene secretariskamer ± 24 M²;

de secretarie ± 40 M²; met aangrenzend brandvrij vertrek van ± 12 M²;

en nog twee kamers, elk van ± 30 M².

(De secretariskamer moet gelegen zijn naast en in verbinding staan met de secretarie)

verder vestiaires voor raad en personeel, 2 W. C. met urinoir.

4e. Zolderverdieping:

Open ruimte.

Minimum hoogte der verdiepingen, bovenkant vloer tot onderkant plafond of bintlaag;

Kelder 2.25 M., begane grond 4.25 M. (deze ligt 1 M. boven den rijksstraatweg), 1ste verdieping 4.25 M., raadzaal 5 M.

5e. Eene woning voor den concierge, bestaande uit 2 woonkamers, keuken, 2 slaapkamers, kelder, privaat, trappen, enz.

(Deze woning moet een afzonderlijken ingang hebben en ook bereikbaar zijn van uit het hoofdgebouw).

Art. 7. Voor de kosten met inbegrip van aanleg van gasleiding, waterleiding en centrale verwarming, belooning voor den architect en kosten van opzicht is een bedrag toegestaan van *f* 70.000.— tot *f* 90.000.—.

Plannen, die volgens het oordeel der commissie, genoemd in art. 10 dit maximum bedrag overschrijden, zullen onvoorwaardelijk worden ter zijde gelegd.

Art. 8. Verlangd worden:

de plannen van de kelderverdieping, begane grond, 1e verdieping, en gevel-teekeningen;

lengte- en breedtedoorsneden, met kapconstructie;

alles op eene schaal van 1 à 100;

teekeningen der twee hoofdgevels met constructie-aangave op eene schaal van 1 à 50; en eene beknopte omschrijving van het geheele werk, met begrooting van kosten.

Alle teekeningen in zwarte lijnen te bewerken.

ART. 9. Het is de bedoeling de uitvoering van zijn ontwerp op te dragen aan den maker van het best gekeurde plan tegen een honorarium van 5% der aannemingssom.

Deze eventueele opdracht en eene som van *f* 100.— vormen den eersten prijs.

Mocht evenwel van den voorgenomen bouw worden afgezien, of met den ontwerper tot geen overeenstemming kunnen worden gekomen omtrent het definitieve bouwplan, dan zal aan den bekroonde voor het niet uitvoeren van het werk, boven de genoemde som van *f* 100, eene schadeloosstelling worden uitgekeerd van *f* 400.—.

Voorts zal voor het opvolgende beste plan een tweede prijs worden beschikbaar gesteld van *f* 300.— en voor het daarop volgende plan een derde prijs van *f* 200.—.

ART. 10. De prijzen zullen worden toegekend door den Raad der gemeente Zeist, op voorstel van Burgemeester en Wethouders bijgestaan door een commissie van 3 leden van den Raad, die zich, wanneer zij dit noodig achten, kunnen doen voorlichten door een of meer door hen te benoemen deskundigen.

Wanneer de Raad oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor bekroning in aanmerking komt, dan kan een bedrag van *f* 500.— onder de vervaardigers der 3 best geoordeelde plannen als premiën worden verdeeld.

Door het aanvaarden van een premie, worden de betreffende plannen eigendom der gemeente Zeist.

ART. 11. De in artikel 8 genoemde stukken worden voor den 1 Juni 1906 vrachtvrij ingewacht bij het gemeentebestuur.

Zij moeten vergezeld zijn van een correspondentieadres om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren.

Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een spreuk of motto en vergezeld van een verzegelden naambrief, waarop van buiten het motto is herhaald en van binnen de naam en woonplaats van den inzender zijn vermeld.

Het schrift op de teekeningen en van de bijgaande stukken moet van een andere hand zijn, dan die van den ontwerper.

De ontvangen stukken zullen onmiddellijk na ontvangst tegen brandschade worden verzekerd, elk ontwerp tot een bedrag van *f* 500.—.

ART. 12. Het gemeentebestuur behoudt zich het recht voor alle ingezonden ontwerpen met de bijbehoorende toelichtingen en raming gedurende 14 dagen openlijk ten toon te stellen.

Het bekroonde ontwerp en die, waaraan de tweede en derde prijs zijn toegekend, worden het eigendom der gemeente.

De overige ontwerpen zullen uiterlijk 6 maanden na den termijn van inzending vrachtvrij worden teruggezonden aan de opgegeven adressen met mededeeling van het bekroonde werk.

Burgemeester en Wethouders van Zeist,

CLOTTERBOOKE PATIJN VAN KLOETINGE, *Voorzitter.*
J. M. VAN DER HEIJDEN, *Secretaris.*

ZEIST, 27 December 1905.

Nu de prijsvragen weder meer de aandacht trekken, zal ook ongetwijfeld tegen deze prijsvraag wel bedenkingen worden gemaakt. Ook ons komt het voor, dat art. 10 van het programma weinig waarborg aanbiedt voor een goed geordende beoordeeling. B. en W. bijgestaan door drie leden van den Raad zijn de beoordeelaars, en kunnen wanneer zij dit noodig achten, zich door deskundigen doen voorlichten. Wenschelijk is het, dat vóór de inlevering der ontwerpen beslist wordt uitgemaakt, dat er deskundigen als leden aan die commissie zullen worden toegevoegd, want met allen eerbied voor de gemeenteraad, achten wij toch, de taak van beoordeelaar voor dergelijk ontwerp te zwaar voor de leden en zal wanneer dat een onderonsje moet worden dit tot zeer veel gehaspel aanleiding geven. Waar het programma overigens getuigt van goede opvatting, vertrouwen wij dat B. en W. dit in overweging mogen nemen en zich bijtijds van de hulp der deskundigen te verzekeren en daarvoor erkende krachten te nemen. Dan kan het resultaat goed zijn.

VEREENIGING »BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP« TE ROTTERDAM.

De uitslag der in 1905 door bovengenoemde Vereeniging uitgeschreven prijsvragen waarvan de jury bestond uit de heeren Prof. Henri Evers, C. H. Peters, H. P. C. de Bazel, J. C. van Dorsser en J. P. Stok Hzn., was als volgt:

1e. Raadhuis, kleine gemeente, gedeeltelijk 1e. prijs: Zilveren medaille en *f* 50.—, motto T. door A. A. van Nieuwenhuizen, te Rotterdam

2e. prijs. Bronzen medaille en *f* 30.— motto »voor de vroede vaderen« door H. J. Krijgsman, te Rotterdam.

Verhoogden 3e. prijs, getuigschrift en *f* 20.—, motto Nunquam satisfactus.

Eervolle vermeldingen, getuigschrift, motto: Sphinx, door J. H. J. Kayser, 's Gravenh. motto H. F. (monogram) door Th. Stroucken te Amsterdam en motto Haastige spoed, door D. F. Slothouwer te Amsterdam.

2e. Ontwerp kleine brug, de gedeelde eerste en tweede prijs: getuigschrift en *f* 25.— aan elk der ontwerpen motto's Brug en A.' door W. Verschoor, te Nijmegen en C. J. de Haas te Bussum.

3. Ontwerp Bloemenkraampje eerste prijs bronzen medaille en *f* 20.—, motto: Een detail, door W. L. Smit, te Rotterdam en de tweede prijs Getuigschrift motto Bloemkraampje, door C. J. de Haas, te Bussum.

Ontwerp voor een Dorps-Raadhuis.

Voorgevel

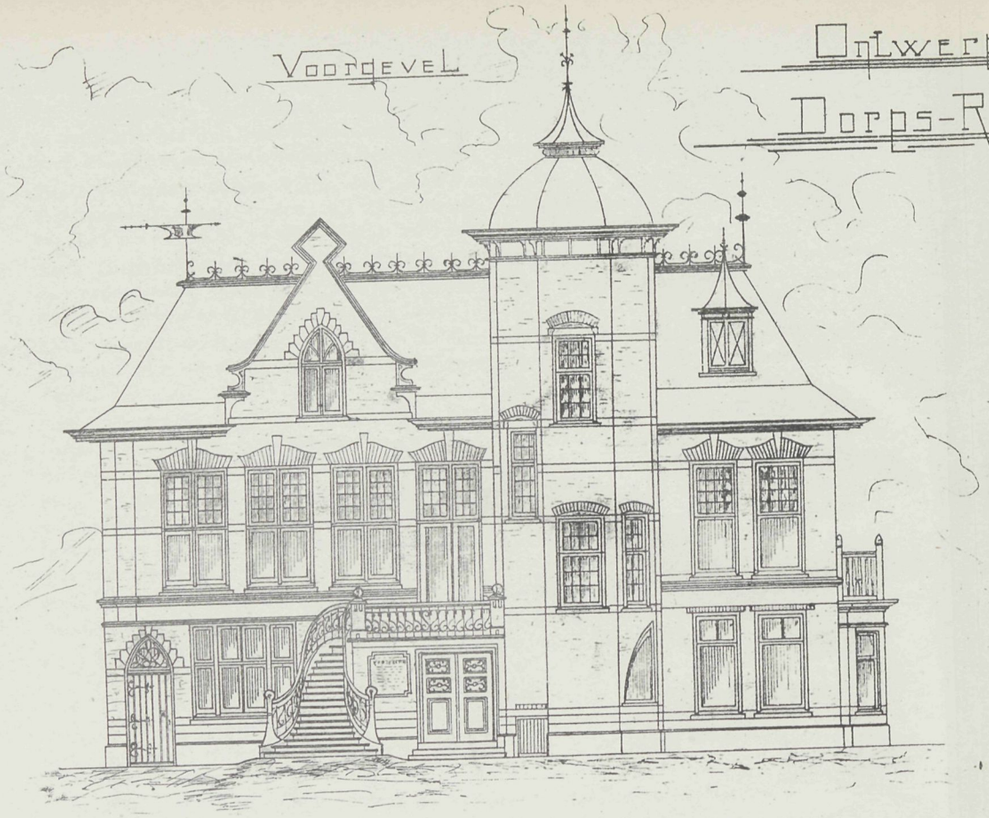

Doorsnede A B

1e Verdieping

Plattegrond.

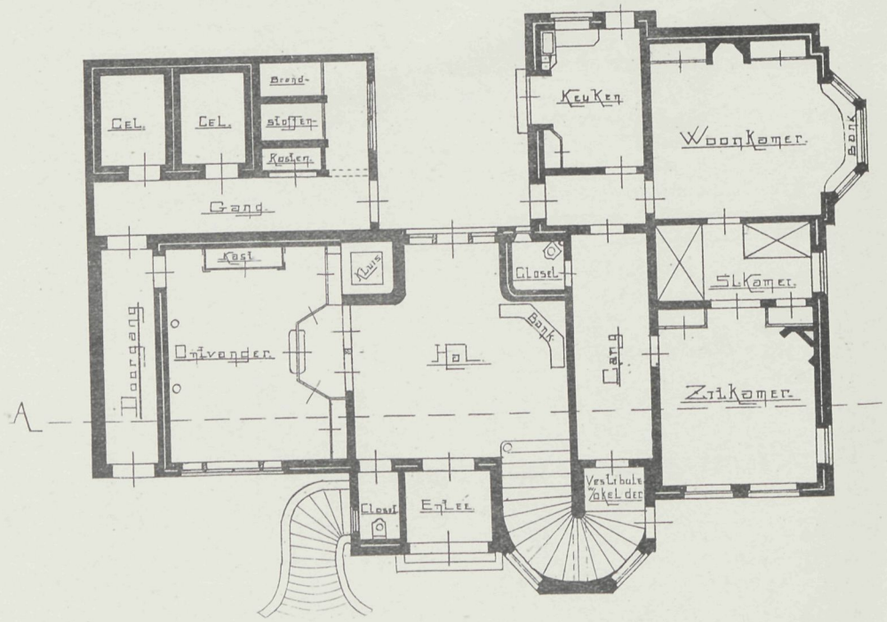

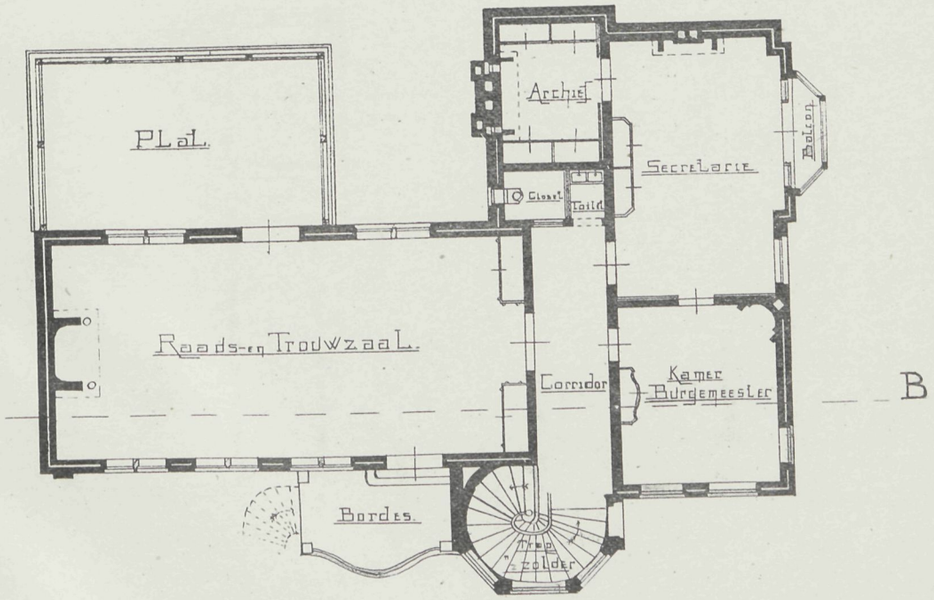

25 Januari 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 2.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een Schildersatelier,

door G. J. RUTGERS.

De plaat geeft het perspectivisch aanzicht, de tekstfiguur plan, doorsnede voor- en zijaanzicht. Hout en steen vormen de hoofdzakelijke materialen en geven een aangenaam en karaktervol geheel. Zooals de doorsnede doet zien is in het atelier een galerij aangebracht, de inrichting heeft behalve hal en atelier nog een photo-atelier.

C. T. J. L. Rieber.

In het »Bouwkundig Weekblad« van 30 December 1905 staat een schrijven van het bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst aan haren secretaris, den heer C. T. J. L. Rieber. 't Betreft een belangrijk feit. 28 December 1905 toch was het vijf en twintig jaar geleden, dat het bestuur der Maatschappij in hare vergadering den heer Rieber tot secretaris benoemde en deze die functie op 29 Januari 1881 aanving. Vijf en twintig volle jaren zijn dus binnen korten tijd voorbij gegaan, en het bestuur denkt daaraan met groote waardeering, niet minder allen, die tot de Maatschappij behooren of met haar in betrekking kwamen. Secretaris te zijn van een lichaam als de Maatschappij, wij hebben het nog onlangs kunnen zien, levert voor den betrokkenen tal van moeilijkheden op, is dikwerf een niet zeer te benijden werkking. Vooral ook omdat gedurige wisseling van de leden van het bestuur in de samenwerking dikwerf den een doet afbreken, wat den ander

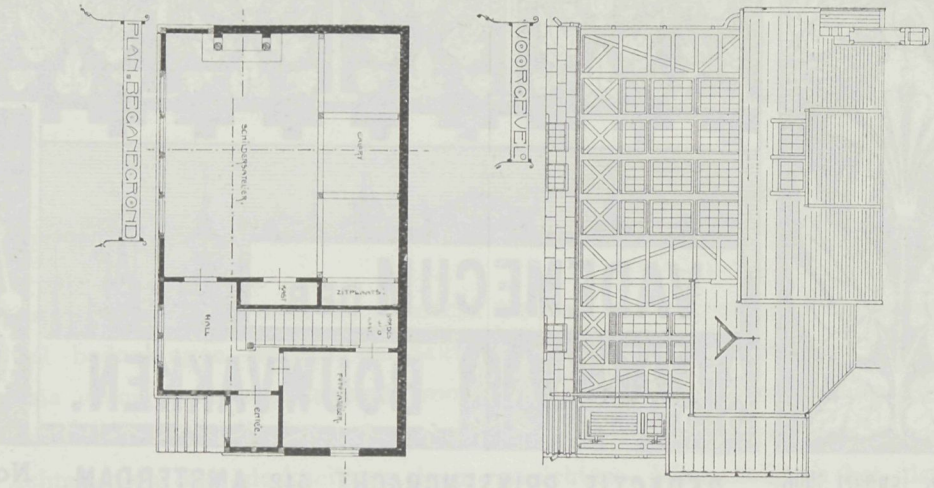

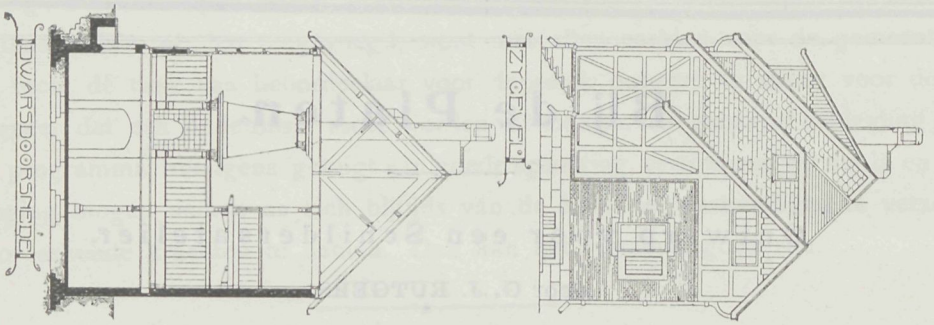

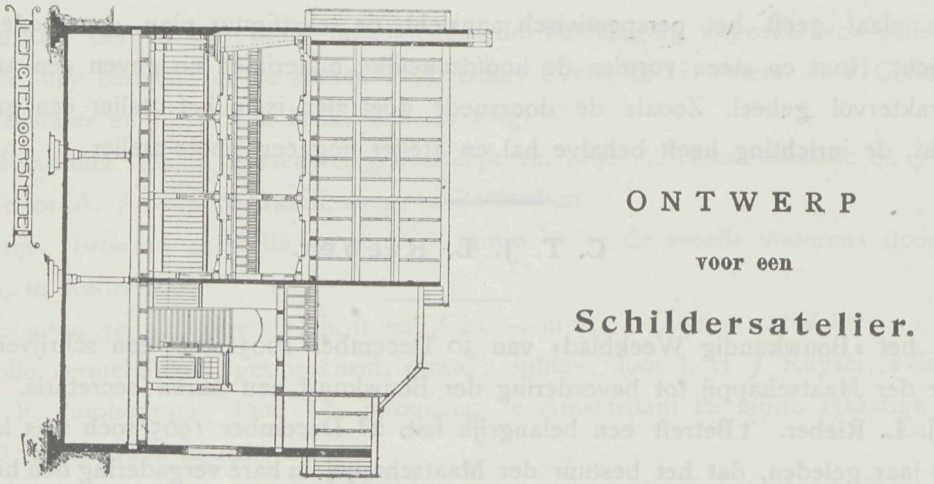

ONTWERP

voor een

Schildersatelier.

opbouwde. In zulke gevallen heeft de secretaris het moeilijk, want hij moet tegen eigen arbeid opstaan. Zijn de bestuurderen het onderling oneens, dan staat de secretaris als wrijfpaal daar tusschen, en waar hij het respect zoowel voor den een als voor den ander hoog stelt, is zijn functie lang niet gemakkelijk.

Nu weten wij bij ervaring, dat in kunstkringen de opvattingen nog wel eens tegen elkander kunnen indruischen en dat geeft spannende oogenblikken voor de betrokkenen. De steeds betrokkene bleef echter vijf en twintig jaren achtereen op zijn post. En hoe? Zoo, dat

een ieder, zelfs al ware hij de Maatschappij minder goed gezind moest erkennen, »ja maar Rieber is eenig,« steeds kalm, zich zelf gelijk, bereid voor een ieder en met een nauwgezetheid, die mogelijk gelijke, geen betere voorbeelden kent. Is het weekblad, vragende om hulp, en dat is geen zeldzaamheid, de secretaris moet maar zorgen dat het zijn geregelde verschijning in een behoorlijk costuum doet, en juist die zich steeds herhalende arbeid is bezwarend. Toch heeft het in die vijf en twintig jaren nooit gefaald. Maar niet alleen het weekblad, ook de andere uitgaven, ook het beheer voor tentoonstelling en gebouw, zij hebben veelvuldige eischen en geen enkele werd veronachtzaamd. Was er een commissie, en er zijn er geweest die reuzenwerk deden, men denke aan het rapport over de laatste groote Tentoonstelling te Amsterdam, altijd was het de secretaris, die medelid was en als een der volijverigsten en werkzaamsten van allen. Maar wat bovenal waarde aan alles geeft, als mensch, als vriend van velen wordt Rieber hooggeschat, omdat hij zoo geheel, alles gevoelt, eerlijk in zijn beschouwingen en oordeel is. Wanneer dan de vijf en twintig jaar vol zijn, zullen velen er aan denken, dat is niet alleen den rechten man op de rechte plaats, maar bovendien welke aangename herinneringen hebben wij van hem in dat tijdperk opgedaan. De tweede vijf en twintig gaat in, blijve de opgewektheid en goedmoedigheid den secretaris van de Maatschappij nog lang bij, die zooveel tot bloei dier Maatschappij bijbracht; zijn als het ware nog jeugdigen ijver kome nog lang der Maatschappij ten goede, zij heeft die noodig en is er veel aan verplicht.

Wanneer ons volgend nummer verschijnt, was het telaat dit feit te herinneren, toch mochten wij zulk een heuglijk feit niet zonder juichtoon laten voorbijgaan.

Over de middelen tot houtbescherming.

De talrijke middelen die worden aangewend om hout tegen verrotting, of het vernielen door insecten te beschermen, hebben in Duitschland tot nauwkeurige onderzoekingen geleid. Men vroeg van verschillende plaatsen de ervaringen op, onder anderen van Weenen, Londen, Buenos Airos, Kopenhagen enz.

De mededeelingen van de regeerings-bouwmeester de Bruyn te Kopenhagen waren, dat bij staatswerken het drenken van hout met beschermende middelen niet wordt toegepast, omdat men de hout- of paalworm daarmede niet kan verdrijven, terwijl daarentegen reeds 40 jaren lang in Frankrijk en andere landen daarvan hoogst gunstige resultaten werden verkregen. In Denemarken beschermt men het hout met ijzeren nagels, waarvan de roest in het hout dringt, waardoor de worm vernietigd. Ook drenkte men bij enkele werken h t hout met creosoot, terwijl het ijzer beslag bleef, dan echter kon de roest niet uitwerken, waardoor het resultaat van beide middelen niet kon vastgesteld worden. Niettemin heeft men in 1903 een kaaimuur in de haven te Kopenhagen op gecreosoteerde palen aangelegd, deze palen staan tot den gewonen waterspiegel vrij. De creosoteerinrichting te Kopenhagen is in bezit van monsters paalwerk dat in 1854 in Engeland is gebezigd en waarvan alles tot op de kern toe onbeschadigd is gebleven. In Argentinie wordt geen

gedrenkt hout gebruikt, daar is het hout zoo hard en vast van vezel, dat het nagenoeg onvergankelijk is. Of de paalworm hier vat op heeft, bleek niet uit de mededeelingen, terwijl die toch daar juist langs de kusten groote vernietiging maakt. In Engeland drenkt men het hout reeds 50 jaar lang, de meeningen over het nut daarvan zijn echter zeer verdeeld. Alleen creosoot wordt daar als het geschikst beschouwd, en heeft men daar inrichtingen waar hout lang 25 M. kan bewerkt worden. Bij een in hitte van 100° C. verkregen teerolie worden de vochten uit het hout verdreven en door luchtpompen afgevoerd.

Ook te Berlijn volgt men datzelfde stelsel. Hoofdzakelijk wordt dennenhout en pitchpine daarvoor gebezigd. Het eerste neemt 160 tot 200 K.G. teerolie per M^3., het laatste 60 tot 70 K.G. op. Zoo verkreeg men in Greenock, alsook in de haven van Blyth en te Southampton zeer goede resultaten. Van andere zijde echter werd het nut betwijfeld. Alleen de weeke of zachte deelen van het hout worden verzadigd, terwijl de prijzen van het vervoer heen en terug naar de fabrieksinrichting en het drenken daardoor zoodanig verhoogen, dat toepassing onmogelijk is. Bij de zeehaven in Dover gebruikt men het hout van den gummiboom uit Tasmanië. De stammen daarvan zijn veelal 40 tot 50 M. hoog. Het specifiek gewicht luchtdroog is 1, 2. Alleen dan zal de paalworm er vat op hebben, als die geen ander voedsel vindt. Ook in Amerika wordt dit hout met goed gevolg toegepast. De prijs zal in de Europeesche havens bedragen *f* 117.— per M^3. Ook Australisch hout, Karri genaamd, wordt in Engeland veel gebruikt, het is beter dan het Jarrah, dat veel scheurt en daardoor gelegenheid geeft tot het indringen van den paalworm. In Oostenrijk, Bosnie en de Herzogewina wordt het hout niet geprepareerd, men beslaat het daar met ijzer of bekleedt het met beton. Zoo volgt uit deze mededeelingen, dat men in Duitschland zich nog niet beslist uitgesproken heeft omtrent het nut van creosoteeren of drenken van hout met beschermende middelen.

Glazen trappen.

De firma Henri Huinck en Alex Imhofe te Rotterdam, vestigt onze aandacht op het artikel »Glazen trappen« die door haar geleverd kunnen worden. Het glas wordt meer en meer een belangrijk bouwmateriaal. Niet alleen dat men er ruiten van maakt tot de belangrijke oppervlakte van 30 M2 maar het dient in den vorm van »glassteen« tot ondoorzichtig plaveisel en muurbekleeding en allerlei doeleinden. Ook trappen worden van zeer dik, ondoorzichtig glas gemaakt, inwendig voorzien van ijzerdraad vlechtwerk. Zulke trappen zijn onbrandbaar, aangenaam om te beloopen, zij worden niet glad, en laten het licht door zonder doorzichtig te zijn.

De eerste glazen trap hier te lande en wel ongeveer 60 treden hoog, wordt door de firma geleverd voor het in aanbouw zijnde Waarenhuis Spuistraat te 's Gravenhage.

Bij de Tekstfiguren.

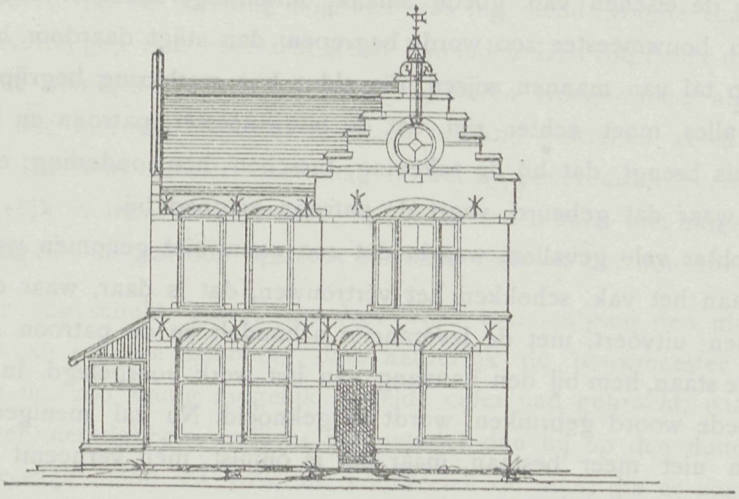

Voorgevel.

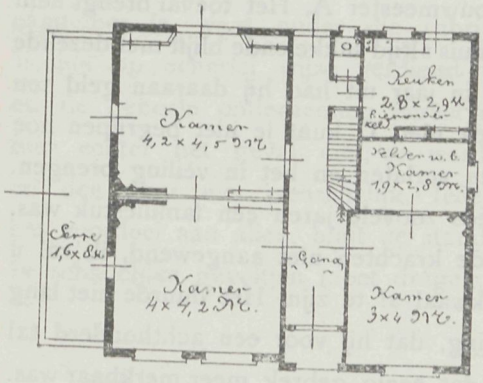

Plan Beganen grond.

Een villa met drie kamers en keuken ter beganen grond en vijf kamers daarboven maken het beknopte villa-ontwerp uit in aansluiting bij de vorigen ons door den ontwerper den heer G. Haanschoten E.J.zn. te Barneveld toegezonden.

Kwade praktijken.

Het vak van den bouwmeester moet ten allen tijde blijven een vak, waarbij vertrouwen een hoofdvoorwaarde is. De patroon, die zich een woning wenscht, heeft daarvan geenerlei kennis; hij weet niet, hoe de materialen gekozen moeten worden, nog minder van hunne verbindingen. kent er de waarde niet van, en om nu te voorkomen, dat verschillende leveranciers zijn welgevulden buidel niet platzak maken, treedt de bouwmeester op, vraagt zijn kapitaal en belegt dat in overleg met hem op de voordeeligste wijze. Zoo geeft de patroon zich over aan één persoon en is het dus zaak, dat deze zij een vertrouwd man. Is dat voor den bouwmeester een te waardeeren feit, het moet voor hem tevens een reden zijn in alle opzichten zorg te dragen, dat hij aan de gestelde verwachtingen voldoet. Hij moet het hem toevertrouwde kapitaal op zijn zuinigst beheeren, zonder echter anderen

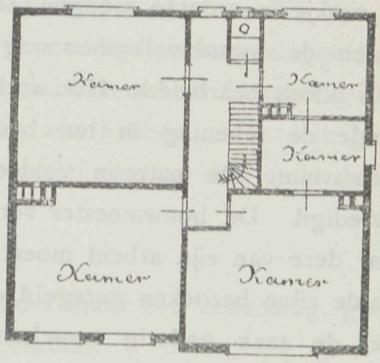

Plan Eerste verdieping.

daarvan de dupe te maken, want ook dan faalt zijn roeping. Hij moet zorgen dat het beste tegen den minst mogelijken prijs zijn patroon ten deel valt, dat bovendien zijn eigen werk voldoet aan de eischen van goede smaak, inrichting, soliditeit enz. Wanneer de roeping van den bouwmeester zoo wordt begrepen, dan stijgt daardoor het vak in eere en kunnen wij op tal van mannen wijzen, die aldus hun werkkring begrijpen. Een hoofdvoorwaarde bij alles moet echter zijn, dat de bouwmeester, patroon en leverancier met elkander in kennis brengt, dat hij de rekening tusschen hen onderling overlegt, klaren wijn schenkt en waar dat gebeurd, vaart de patroon er goed bij.

Daar zijn echter vele gevallen, waarin dat zoo nauw niet genomen wordt en die aan groote schade aan het vak, schokken het vertrouwen, dat is daar, waar de bouwmeester de werkzaamheden uitvoert, met de leverancier afhandelt en de patroon alleen voor de eindcijfers komt te staan, hem bij den aanvang van het werk voorgelegd. In zulke gevallen, laten wij het goede woord gebruiken, wordt er geknoeid. Nu zal menigeen zeggen, dat zulke toestanden niet meer bestaan, maar dat is onjuist, men verneemt ze niet, daarom zijn zij echter nog niet uitgestorven.

Een enkel voorbeeld naar waarheid.

In een zekere stad van beteekenis woonde de bouwmeester A. Het toeval brengt hem bij iemand, die na gedurige reparatie aan zijn woonhuis altijd sukkelende blijft met dezelfde kwaal, het sousterrein blijft immer met water. Jaar in jaar uit had hij daaraan geld ten koste gelegd, maar al was het minder, de kwaal week niet. U kunt je niet begrijpen hoe ontmoedigend dat is, ik zou het huis er om kunnen verlaten en het in veiling brengen, alhoewel het mij gruwelijk zou grieven, daar het reeds zoovele jaren een familiestuk was. De bouwmeester is dadelijk gereed. U hebt de goede krachten niet aangewend, ik zal u eens opgeven wat het kost om voor immer van de kwaal af te zijn. Het duurde niet lang of onze bouwmeester kwam terug met de mededeeling, dat hij voor een achthonderd tal gulden het karreweitje zou in orde brengen, zonder dat eenig gebrek meer merkbaar was. De patroon vond het hoog, zou zich bedenken, maar de toezegging, dat het euvel er mede verholpen zou zijn, sloeg in en eindelijk besloot hij, den bouwmeester, opdracht tot uitvoering van het werk te geven. De bouwmeester vond spoedig iemand die bereid was het zaakje in orde te brengen. Deze, een knap werkman, zou voor een kleine vierhonderd gulden de kwaal volkomen weg nemen, hij kon dat billijk doen, omdat hij het grootendeels alleen bearbeidde. Het werk werd aangevangen, voltooid en voldeed. De bouwmeester diende de rekening in ten bedrage van achthonderd gulden en het hem toekomende honorarium. De patroon voldeed en hiermede waren alle partijen voor het oogenblik bevredigd. De bouwmeester vergat echter de rekening met zijn leverancier af te sluiten. Daar deze van zijn arbeid moest bestaan, begon hij aan te dringen op afdoening, en herhaalde zijne bezoeken geregeld dagelijks bij den bouwmeester, die aan allerlei uitvluchten rijk, de zaak gedurig verschoof. Ten lange leste trok hij de stoute schoenen aan, ging na den patroon met een ernstig beklag, dat hij van den bouwmeester het bedrag der rekening, ongeveer vierhonderd gulden niet kon verkrijgen. Verbaasde gezichten, de een over de grootte van het bedrag, de ander op het vernemen dat dat reeds lang en wel

met het dubbele betaald was. Vol woede toog de laatste naar den bouwmeester.

Na vele moeite slaagde hij er in hem te spreken te krijgen, hij vroeg om afdoening en op het antwoord dat de rekening nog niet was ingediend, volgde een tableau dat ieder met eenig denkvermogen zich voor den geest kan halen. Den volgenden dag geschiedde de afrekening. Zulke staaltjes zijn niet zeldzaam, zij waren vroeger meer algemeen, doch zij zijn de wereld nog niet uit, en waar in onzen tijd zoo gestreden wordt over de eerlijke verhouding van den bouwmeester, daar mag er wel op gewezen worden, dat een leverancier er zooveel mogelijk in moet medewerken, dat zulke toestanden niet mogelijk zijn en dat de man die het aangaat, als patroon optreedt tusschen hem en den bouwmeester, opdat daardoor de positie ongeschokt blijve. Op deze wijze toch ontging den man, die het werk maakt, de kans van ruimere belooning, daar natuurlijk de bouwmeester het door allerlei bedenkingen tot het zoo zuinig mogelijk gestelde cijfer had gebracht, daarbij betaalde de patroon ongeveer het dubbele, wellicht nog minder dan hij op den duur verknoeid had, maar toch onredelijk hoog en trok de voordeelen de man, die er nagenoeg niets aan deed, want zulk werk vraagt om geen teekening en een luttel bestekje zoodat de winst van alle kanten voor hem was. Wij vinden daarom gevallen waar de bouwmeester tevens aannemer is, want onder die rubriek zou men dit kunnen brengen, dat het loon hier slechts op eenerlei wijze verdiend worde, tenzij dat de honorariumtabel ongerept blijft en de geheele onderneming berust op de schouders van den bouwmeester zelf. Dat was hier echter het geval niet, en wordt dat zoo, dan nog achten wij dergelijke toestanden op den duur niet wenschelijk. Ieder blijve op zijn terrein en wanneer dat gebeurt valt het voordeel aan allen, blijft de stand van den bouwmeester in eere, die anders daarvan de schadelijke gevolgen moet dragen.

Van Gendt's Bouwkalender.

Een onzer abonnés in het Noorden zend ons het volgende ter opname. Wij zijn het niet, in alles met de geachten steller eens, behalve voor de noodige aanteekeningen heeft ook de overige inhoud veel gerief voor allen die in Staats of Gemeente betrekking zijn verbonden, waar is ook, dat die daarbuiten staan daar weinig aan hebben, en in zulk geval bevindt zich de geachte inzender, dus is wat voor de een gerief, is voor den ander lastig.

M. de R.

De laatste jaren had ik niet van Gendt's Bouwkalender maar een eenvoudig, goedkoope kalender, met goede ruimte voor aanteekeningen gebruikt.

In het laatste nummer van uw geacht blad, zag ik echter een aanbeveling voor *van Gendts Bouwkalender* en ik dacht, kom laat hem mij eens *weer* koopen; ik ontbood dezelve bij mijn boekhandelaar eu heb thans hem weer een week in gebruik.

Het spijt mij echter dat ik het zeggen moet, maar het is zoo, en daarom het moet er maar uit: hij voldoet mij zeer slecht.

Deze bouwkalender moet toch als zakboekje gebruikt, en dan is hij zeer ongeschikt. Zoo'n 120 bladzijden advertentieën, en een 70 bladzijden met namen van opzichters enz. men heeft wat te sjouwen. Ik stel mij voor dat de zamenstellers soms in hun vuistje lachen, als ze daar een architect, opzichter of aannemer, deftig hun kalender uit hun zak zien halen. In een dagboekje heeft men zeker zoo'n rompslomp niet noodig.

De ruimte voor aanteekeningen is voor iemand die wat zaken doet dan ook klein. Stukjes van 2½ cM. voor elken dag.

Nu moet men eens 6 à 7 posten op een dag moeten noteeren, dan zal die ruimte wel te schaars zijn om dit duidelijk te kunnen doen. Ik weet wel dat een blanke bladz. aan de overzij is, maar wanneer men nu, behalve met het onderste vakje, te kort komt, moet men dan maar op de volgende bladz. noteeren. Dit zal de orde wel niet bevorderen.

De advertentiën zijn echter mijn grootste grief; ik begrijp niet, wat die in een zakkalender noodig hebben. Een alphabetische lijst van bouwmaterialen met leveranciers, daar zou nog iets voor te zeggen zijn; met eenige wijziging zooals op bladz. 14—17 in de kalender.

Toen ik voor een paar dagen dit tegen mijn boekhandelaar zeide, gaf die mij te kennen, dat de advertentiën de kosten moesten goed maken en ik voor notitiën wel een boek bij mij kon steken. Ik dacht echter dat de prijs van deze kalender al zoodanig is, dat de kosten er anders wel komen, en wat een ander boekje voor notitiën betreft, welnu, dan wordt je op laatst ook sjouwerman.

Zie, M. de R., dit moest mij van het hart; moge het dienen dat de advertentiën op hunne juiste plaats blijven en wij verlost worden die tegen wil en dank mee te moeten sleepen.

Bij voorbaat mijn dank voor de plaatsing

Uw bestendige abonné D.

Diploma Bouwkundig Opzichter.

Wij brengen in herinnering dat Maandag 26 Februari 1906 en volgende dagen in het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, het examen zal worden afgenomen voor het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig opzichter. Die aan dit examen wenschen deel te nemen, worden uitgenoodigd zich schriftelijk aan te melden voor 1 Februari 1906 bij den secretaris der Maatschappij.

Die zich reeds hebben aangemeld, zullen tijdig alle vereischte inlichtingen worden verstrekt.

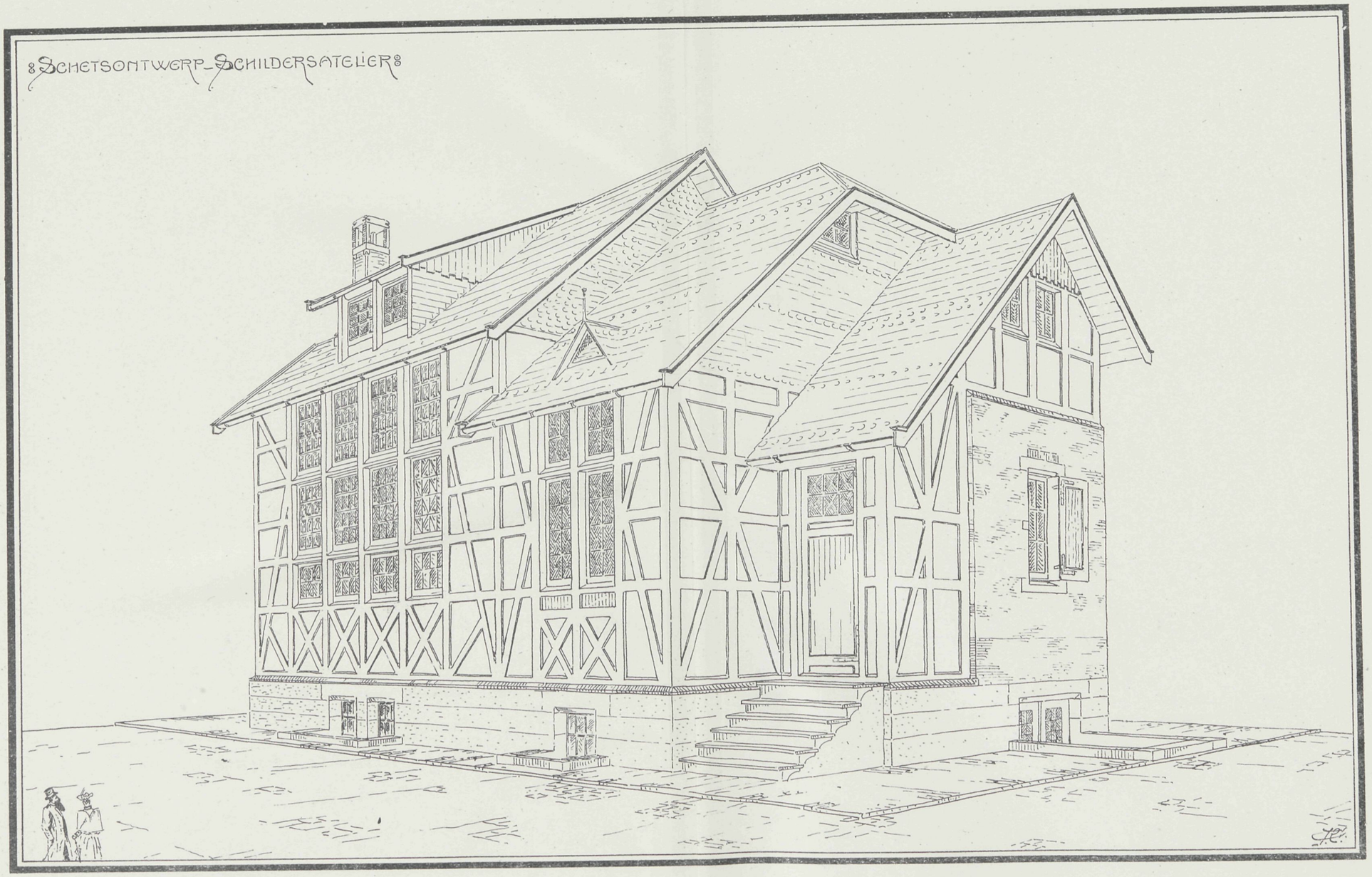
SCHETSONTWERP_SCHILDERSATELIER

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

8 Februari 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 3.

Bij de Platen.

Ontwerp van een Landhuisje.

door J. KOOYMAN.

Een eenvoudig onderwerp, eenvoudig opgevat, toch nog met groote verscheidenheid geeft dit landhuisje te zien.

De gebakken steen.

Wij hebben voor ons liggen een present-exemplaar van het onderstaand belangrijke boekwerk: »De gebakken steen«, door A. W. Weisman.

Die het boek ziet, ontvangt den indruk, een degelijk werk voor zich te hebben, en dat is het dan ook inderdaad, het is de uiting van een degelijk man, die aan Nederland laat zien, welk een ontschatbaar materiaal het bezit dat dikwerf zonder oordeel wordt teruggedrongen door uitheemsche materialen; het is de geschiedenis van den gebakken steen, maar tegelijkertijd de geschiedenis van een onvermoeid streven, om dien steen tot een groote volmaking te brengen, zooals in geen eeuwen daarvoor ooit aan de verbetering van dat materiaal gearbeid is.

Wanneer wij over gebakken steen spreken, dan dwalen, wij hebben dat reeds meermalen gezegd, onze gedachten naar Dieren, naar de heeren Van de Loo, omdat wij daar een arbeidsveld hebben gezien en leeren kennen eenig in zijn soort, getuigende van volhardenden ijver, grooten lust tot onderzoek, getuigende van een wilskracht, waarop Nederland trotsch mag zijn.

Juist dit fraaie boek komt van dezelfde bron. Het was de firma Van de Loo, die meende, dat over de geschiedenis van den gebakken steen, wel iets gezegd mocht worden. wanneer men maar eerst leerde beseffen welke ontzaggelijke bouwwerken uit dien steen

zijn daargesteld, dan zou de achteruitzetting voor ander materiaal wel wat eindigen en omdat te verkrijgen moest er een geschiedenis over dien steen geschreven worden. Als altijd het beste ziende toog de heer Jos. van de Loo aan het werk.

Hij koos zich de heer A. W. Weisman tot tolk, en liet die de geschiedenis zaam stellen, hij gaf de denkbeelden aan en die keuze was goed. Een dezer dagen schreef de heer Weisman, die altijd ook gemakkelijk en gaarne over zichzelf weet te schrijven, toen de betrekking van Secretaris bij de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst vacant was voor 25 jaren, raadde men mij aan ook te solliciteeren, men zei, ge schrijft een goed pennetje en zie, dat was een aansporing om mee te dingen. Het is dan ook zoo, de heer Weisman kan dikwerf een zeer gelukkig pennetje voeren, in dit boek deed hij het op uitnemende wijze, en hij leverde een geschiedenis over den gebakken steen, die prettig leest en veel te leeren geeft. De keuze die de heer Van de Loo deed, was goed en zoo kwam een kapitaal boek in de wereld, prachtig van druk en met een honderd-tal fraaie platen, dat het boek een plaats doet vragen onder het beste van de boeken. Daar de uitgave geen onderneming met winstbejag is, maar geheel rust op de schouders van de firma Van de Loo, moet men de onbekrompen wijze waarop alles werd bijeengebracht bewonderen en voorzeker is het een eenig feit in onze nijverheid dat zich zoo iets voordoet. Dat waardeering de welverdiende erkenning moge zijn, dat het steenfabrikaat op zoo hoogen trap opgevoerd, het moge ondervinden, dat, wanneer dergelijke krachten daarvoor leven, er ook velen zijn die dat begrijpen en ook opnieuw uit dit boek geleerd hebben, om bij elken bouw, de toepassing van eigen materiaal als hoofdvoorwaarde te stellen.

De inhoud van het boek loopt over den gebakken steen in de kunst van het Oosten en die der Oudheid, in de Oud-Christelijke, in de Romaansche kunst, in de Gothiek en de Renaissance, tot op heden. Verder het maken van den gebakken steen. Leert de geschiedenis wat in overoude tijden, al van gebakken steen gemaakt is, verduidelijken de platen, wat in woord is neergeschreven, ook zeer belangrijk is de geschiedenis van het heden, die doet zien wat en met hoeveel zorg de firma Van de Loo arbeidde, het materiaal steeds wist te verbeteren, altijd maar doorgaat; wij zagen het dezer dagen nog bij de aanbieding van de teekening voor een gedenksteen in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, wij zeiden, »altijd maar doorgaat«, met naar het nieuwe te zoeken en de schijnbaar eenvoudigen steen tot concurrent van het marmer oproept. Welverdiend is dan ook het oordeel van ervaren vakmannen, waaronder in de eerste plaats Dr. P. J. H. Cuypers, de man die altijd voor dat materiaal streed om het een welverdiende plaats te geven, en die zich het eerste in het gelid stelt om lof te brengen aan alles wat de firma Van de Loo deed voor dat materiaal, en wat bij de verzameling van al die oude bouwwerken, blijkt, waar zich die van het heden aansluiten, waarvan het materiaal aan hunne fabriek de bakermat zag. Waarlijk, het denkbeeld om een gedenkboek als dit te vormen heeft zijn wederga niet gevonden, het zal dan ook nog wanneer wij allen reeds lang ons rustplaatsje hebben ingenomen spreken tot onze nakomelingschap, die met trotsch op het heden zal wijzen, en de volhardende ondernemingsgeest, die van de firma is uitgegaan evenals wij, bewonderen.

Van Gendt's Bouwkalender.

De uitgever L. J. Veen verzocht ons opname van het volgende:

Aan de Redactie van het Vademecum der Bouwvakken alhier.

M.

Naar aanleiding van het ingezonden stuk van den heer D. in uw nummer van 25 Januar j.l. geef ik even een kleine toelichting. Het schijnt dat de gebruikers der Van Gendt's Bouwkalender, niet weten dat de kalender ook verkrijgbaar is in drie deeltjes van de Agenda, Memorandum, en Personalia ieder apart, zoodat zij die alleen de Agenda willen bij zich dragen, dit kunnen doen. Toch is het een feit dat ik ieder jaar van de uitgave in drie deelen overhoud en of dit nu komt vanwege de onbekendheid of dat men liever de kalender compleet in den zak heeft weet ik niet, maar ik zou gaarne zien dat u dit nogmaals in uw orgaan bekend maakte. Bij voorbaat mijn dank.

Hoogachtend UEd. dw. d.:

L. J. VEEN.

Dat is volkomen juist en herinneren wij gaarne aan hetgeen de prospectus zegt. Om tegemoet te komen aan de ons gegeven wenken ten opzichte der inrichting enz., hebben wij gemeend ten gemakke van hen, die de kalender als zakboekje wenschen te gebruiken, een afzonderlijk getal ex. te doen vervaardigen waarvan het voorwerk in losse boekjes er bijgeleverd wordt, zoodat de gebruikers alleen de jaarkalender en de Agenda tot het maken van aanteekeningen enz. bij zich draagt, en het voorwerk, zijnde memorandum en personalia, tehuis of op kantoor kan achterlaten. Wij gelooven hiermede aan de bezwaren van eenigen onzer abonnés te gemoet te komen, die anders den omvang van een zakboekje te lijvig vinden, en zeker voor de aanverwante vakken der bouwkunde die het voorwerk niet zoo direct noodig hebben, dit zak- en aanteekeningboekje doelmatiger in het gebruik hebben gemaakt.

De uitgever heeft dus zooveel mogelijk het geopperde bezwaar willen tegemoet komen en vertrouwen wij dat deze toelichting zal bijdragen het gebruik der Bouwkalender meer algemeen te maken.

Tentoonstelling te Milaan.

De architect W. Kromhout Czn. zal benoemd worden tot lid, tevens architect der Nederlandsche Commissie voor de Intern. Tentoonstelling te Milaan, dit jaar te houden. Van 5 tot 10 Februari is hij aldaar en zal bij terugkeer 15 Februari te Utrecht in het Hotel des Pays-Bas verslag doen aan de Commissie der Nederlandsche afdeelingen.

Ook hier is de regeling dus in goede handen en zal het decoratief waarin onze afdeeling aldaar zal optreden, wel gelukkig gekozen worden, daar de krachten er voor aanwezig zijn.

Bij de Tekstfiguren.

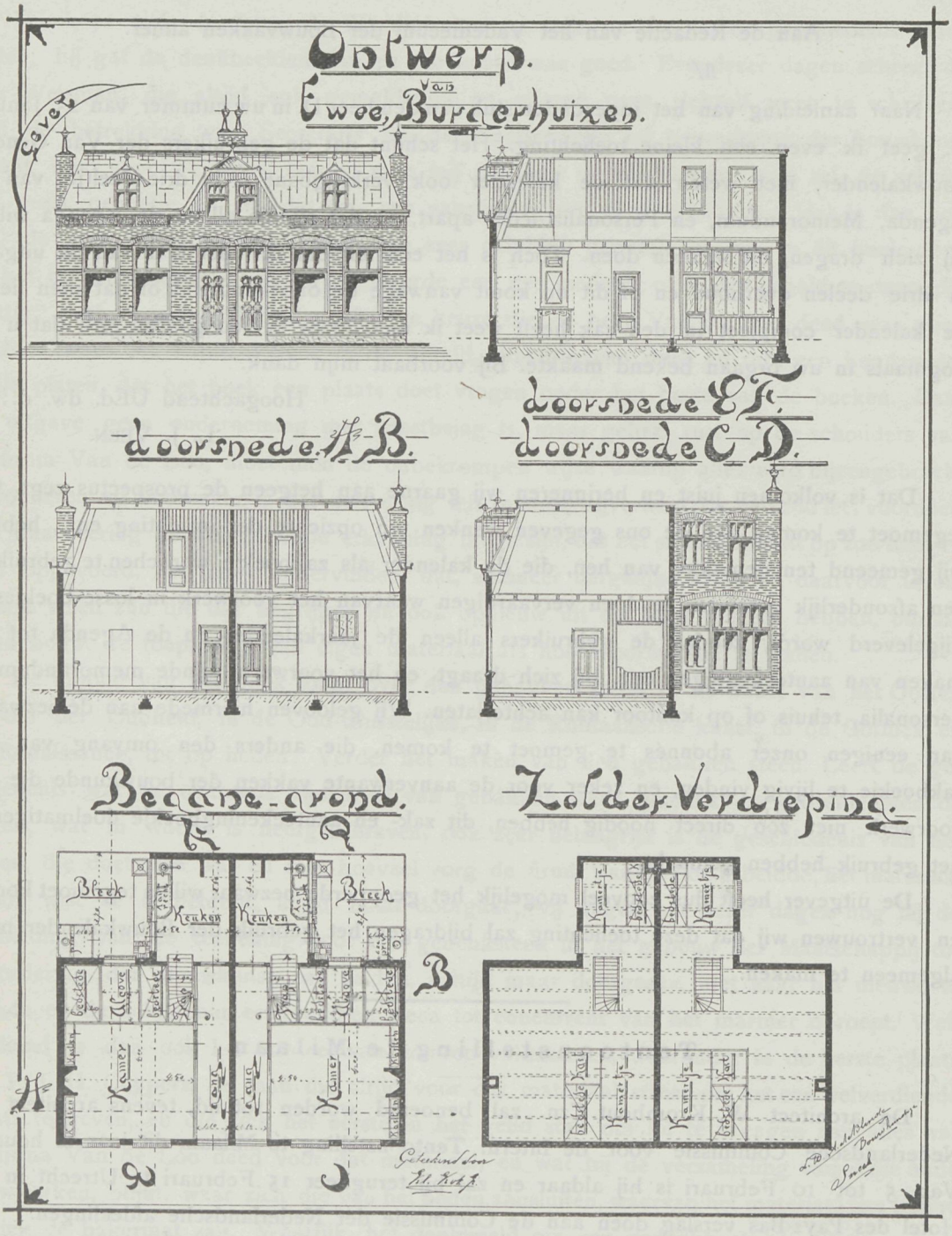

Een tweetal eenvoudige woningen, het ontwerp van den heer L. W. A. de Blinde, biedt de tekstfiguur. Plannen, gevels en doorsnede verduidelijken alles, terwijl de bestemming is ingeschreven.

Museum voor Moderne Kunst.

Amsterdam heeft, nu de Regeering daarvoor een bedrag heeft uitgetrokken, het uitzicht spoedig een Museum voor Moderne Kunst te zullen verkrijgen. Daarbij werd als plaats aangewezen de tuin van het Rijks-Museum. Geen wonder dat daartegen oppositie kwam en den heer J. H. W. Leliman bepleit dit feit dan ook afdoend in het Algemeen Handelsblad er op wijzende, dat op die manier het karakter van het Rijks-Museum geheel verloren gaat en opgeborgen wordt. Dat is zoo. Inderdaad het Rijks-Museum, hoe ook indertijd aangevallen, heeft doen inzien, dat het een aangenaam geheel vormt, waarop met genoegen het oog rust, wanneer men van uit de verschillende wegen die er op uit loopen, het gebouw beschouwt.

De Rembrandt-zaal, moge al in de oogen van velen buiten het vak, een goede verbetering zijn, dat is inwendig mogelijk, maar uitwendig verloor het gebouw er bij, waardoor het de eenheid zag verbroken.

Gaat men nu voort, met wat nog om het gebouw als tuin zich groepeert, en inderdaad daaromheen zoo gelukkig zich schikt, te bebouwen, dan gaat alles wat ons aan het Rijks-Museum aantrekt verloren; en daarvoor hebben wij te grooten eerbied voor die massa gekregen, dan dat wij dat zwijgend zouden aanzien.

Moge het protest van enkelen meer algemeen worden. En waar de keuze voor terrein in de onmiddelijke omgeving groot is, waar de opruiming van de Waskaarsenfabriek, bovendien weder zooveel terrein doet aanwinnen, zou het zeer op prijs te stellen zijn, indien Gemeentebestuur van Amsterdam en alle Vereenigingen die het behoud van het stedelijk schoon beoogen, zich vereenigen tot het verzoek om van het Moderne Museum een geheel vrijstaande en afzonderlijke stichting te maken. Dat zou de omgeving tot waarde brengen en doen behouden, wat als goed geboekt staat. De afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst maakt een goed begin door dit onderwerp ter behandeling te stellen in hare vergadering van Vrijdag avond.

Werktuigkunde voor ambachtslieden.

Wanneer iets voor een uitgave pleit, dan is het wel het opnieuw in druk verschijnen. De uitgave Werktuigkunde voor ambachtslieden door G. A. Scholten, verkrijgbaar bij D. Mijs te Tiel, à *f* 0.75, beleeft de derde druk. Beknopt, met tal van illustraties blijft het tot op heden het meest eenvoudige op dit gebied bestaande, en daardoor gemakkelijk te volgen door een ieder die zich met de eerste beginselen der werktuigkunde wil vertrouwd maken.

Rozenburgsche wandtegels.

De fabriek Rozenburg behoeft geen aanbeveling, de naam alleen is aanbeveling genoeg, omdat het werk dat er vandaan komt, steeds het beste is. Wij vestigen de aandacht op het opnieuw verschenen album van wandtegels in de prijzen van *f* 7.50 tot *f* 14, waarin een ongemeen fraaie sorteering bestaat. Stijlvol, en gelukkig van kleur vormen de

tegels een waar sieraad in onze gebouwen. Die voor muurbekleeding moet zorgen, raden wij wel aan dit album eens te raadplegen.

Verzending van gedrukte stukken enz.

Enkelen onzer abonné's op de lijn naar Brabant, Zeeland enz. zullen niet begrepen hebben, hoe wij in zulken deerniswaardigen toestand onze aflevering 2 hebben kunnen verzenden. Geen wonder dat die aflevering door velen geweigerd is en wij in de gelegenheid zijn geweest daarvoor betere exemplaren te kunnen vervangen. De zaak is dat aan het Centraal Station te Amsterdam een zak met brieven en gedrukte stukken van de wagen is gevallen en onder de trein terecht is gekomen, die natuurlijk zonder genade alles tot stukjes maakten, daarbij als modder zoo zwart. In plaats nu dat de post-directie daarvan den afzender kennis geeft, zond deze die nietswaardige snippers voor zooverre dit uit de adressen nog was op te maken aan de geadresseerden, een vrij nutteloozen arbeid. Wanneer er soms nog onder onze abonné's, op die route, zijn die dit lot troffen en de aflevering niet wisselden of daarvan kennis gaven, bieden wij hiertoe nog gaarne de gelegenheid.

Er zijn altijd menschen die zich spoedig boos maken en naar geen oorzaak vragen. Zoo hadden wij ook een onzer abonné's, die, nadat de aflevering geruild was, ook deze weigerde en zijn abonnement verbrak, waarom wij gemeend hebben er op te moeten wijzen, dat het voorval geheel buiten ons toedoen lag.

Prijsvraag.

Gemeentehuis te Zeist.

Het is zeker te waardeeren dat het Gemeentebestuur te Zeist aan de gegeven wenken omtrent de prijsvraag gehoor verleent. Er blijft nog een kapitaal verschilpunt echter, en dat is het onbekend zijn der deskundige beoordeelaars. Wij hebben echter vertrouwen, dat na de zoo flinke tegemoetkoming in de bezwaren ook dit laatste zich naar genoegen zal ophelderen. Dan tenminste kan de prijsvraag aan het doel beantwoorden. Meewerking op de prijsvraag werd ons gevraagd, of dat loonend zou zijn, wij gelooven van ja, het Gemeentebestuur bewijst den goeden weg te willen bewandelen, en dan moet men daarmede rekening houden.

Naar aanleiding van gedane vragen, hebben Burgemeester en Wethouders van Zeist het noodig geacht de volgende toelichting te geven op het programma der prijsvraag voor een gemeentehuis, vastgesteld 27 December 1905.

Art. 2. Ofschoon het de bedoeling is het gemeentehuis te plaatsen binnen de grenzen van het terrein op de schetsteekening aangegeven, zal het geen bezwaar ontmoeten, wanneer wegens een kleine uitbouw die grenzen eenigszins overschreden worden.

Alleen de lijn A—B is belend aan particulier terrein en gebouw; het muurwerk van dat gebouw is ± 4 50 M. hoog. Voor het aanbrengen van lichtramen aan die zijde, behoort dus het Burgerlijk Wetboek te worden nageleefd. De lijn A—D mag niet overschreden worden, wel mag het gebouw meer binnenwaarts worden geplaatst.

Het terrein ligt gelijk met de kruin der 1e Dorpsstraat en 0.20 M. boven de kruin van den straatweg in de Donkere laan. De goede zandplaat, waarop kan worden gebouwd, bevindt zich gemiddeld op 1.50 M. onder den bovenkant van het terrein.

De hoogste stand van het grondwater (winterpeil) is ± 1.60 M. onder den bovenkant van het terrein.

ART. 6, 2°. De faecalien moeten worden opgevangen in waterdichte putten. Aansluiting aan het gemeenteriool is verboden. Het dakwater mag naar het voor het terrein liggend gemeenteriool worden afgevoerd.

ART, 6, 3°. Met de uitdrukking »in hoofdzaak licht van boven« wordt bedoeld, dat de hoofdverlichting moet plaats hebben door middel van een lantaarn, maar daarbij zijn zijramen niet uitgesloten.

De afzonderlijke toegang voor het publiek in de raadzaal mag gemaakt worden, zoowel van af de 1e verdieping, als rechtstreeks van buiten.

ART. 6, 5°. Onder »enz.« wordt verstaan, wat voor een woning onontbeerlijk is, bijv. bergplaats of zolder.

ART. 7. De twee bedragen zijn genoemd, omdat men meent, dat voor *f* 70.000.— een degelijk, doch eenvoudig gebouw kan verkregen worden. Voor fraaie afwerking, betimmering, aanwending van kostbaar materiaal, is een hooger bedrag van *f* 20.000 toegestaan.

ART. 8. Voor de begrooting van kosten zijn de volgende eenheidsprijzen aan te nemen:

1	M³	grond ontgraven en weder aanvullen	*f* 0.40
1	»	best rood in kalkmortel	» 14.—
1	»	klinkers in portlandcement	» 20.—
1	»	gevelmetselwerk, zonder inbegrip van profilsteen, in portl. cem. mortel	» 23.—
1	»	miskl. hardgrauw in port. cem. mortel	» 16.—
Het volrapen en voegen is in deze prijzen begrepen.			
1	M³	hardsteen met stellen, grootere stukken	» 150.—
1	»	» » » kleinere » en lijstw.	» 225.—
1	»	zand- of kalksteen	» 125.—
1	»	grenen hout voor binten en grofwerk	» 50.—
1	»	» » » vloeren	» 55.—
1	»	» » » fijner timmerwerk	» 110.—
1	»	vuren- of dennenhout voor binten en grofwerk	» 40.—
1	»	vurenhout voor bekappingen	» 45.—
1	»	» » vloeren en bebording	» 50.—
1	»	» » fijner timmerwerk	» 90.—
1	»	eikenhout voor binten en grofwerk	» 100.—
1	»	» » fijner timmerwerk	» 275.—
1	K.G.	getrokken bintijzer, gelegd en gemenied	» 0.12
1	»	gesmeed ijzeren binten (constructiewerk)	» 0.30

1 KG.	gesmeed ijzer voor ankerwerk enz-	*f*	0.19
1 »	» » » fijn smeedwerk *f* 0.50	»	1.—
» »	gegoten ijzer met modelkosten (gewoon)	»	0.12
1 »	» » » » (met ornament)	»	0.16
1 »	lood met soldeer	»	0 30
1 »	zink met soldeer	»	0.50
1 M²	buiten verfwerk	»	0.60
1 »	binnen verfwerk	»	0,70
1 »	olien en vernissen	»	0.25
1 »	fijn schuur- of witwerk	»	0.40
1 »	plafond (zonder ornamenten) met riet en tengels	»	1 40
1 »	spiegelglas	»	9.—
1 »	dubbel wit glas	»	3.—
1 »	enkel » »	»	1.50
1 »	behangwerk (eenvoudig werk dooreen)	»	0.35

ART. 10. De beoordeeling der plannen zal plaats hebben door B. en W., een commissie van 3 leden uit den Raad, waarin 2 bouwkundigen zitting hebben en 3 architecten van naam, buiten de gemeente woonachtig. De namen dier deskundige zullen eerst na 1 Juni bekend gemaakt worden.

ART. 12. Een kort verslag der deskundigen, met vermelding hunner namen, zal op de tentoonstelling ter lezing zijn en aan de inzenders bij de terugzending hunner plannen worden bekend gemaakt.

Zeist, 26 Januari 1906.

Burgemeester en Wethouders,
CLOTTERBOOKE PATIJN V. KLOETINGE, *Voorz.*
J. M. VAN DER HEIJDEN, *Secr.*

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Een zeer uitvoerig rapport verscheen over de prijsvragen van 1905.

De uitslag is: 1e Prijsvraag. Een gemeentehuis, 27 antwoorden. Zilveren medaille en *f* 50. Ontwerp motto T. Bronzen medaille en *f* 30. Ontwerp motto »Voor de vroede vaderen». Getuigschrift en *f* 20. Ontwerp motto »Non quam satisfactus«. Getuigschrift aan de ontwerpers, motto's spfinx, T. en haastige spoed.

2e Prijsvraag: Een steenen brug over een smalle gracht. 4 antwoorden. Getuigschrift en *f* 25, ontwerp en motto's. Brug en A.

3e Prijsvraag: Een bloemenkraampje. 11 antwoorden. Bronzen medaille en *f* 20. Ontwerp motto »En detail«. Getuigschrift ontwerp motto. Bloemenkraampje.

Voorgevel.

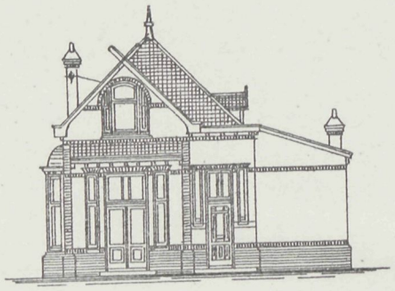

Linker-Zijgevel.

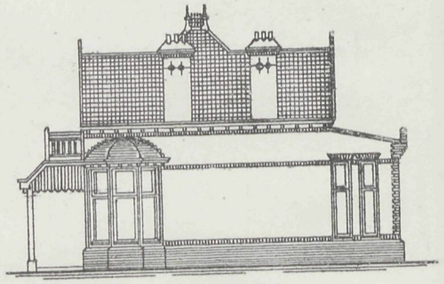

Rechter-Zijgevel.

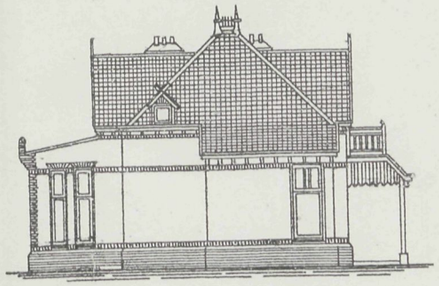

Achtergevel.

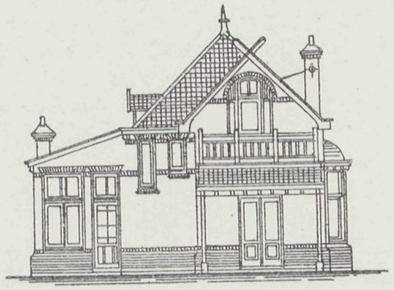

Begane-Grond.

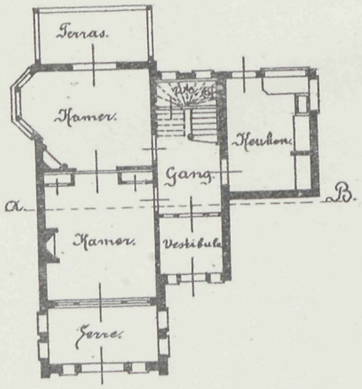

Verdieping.

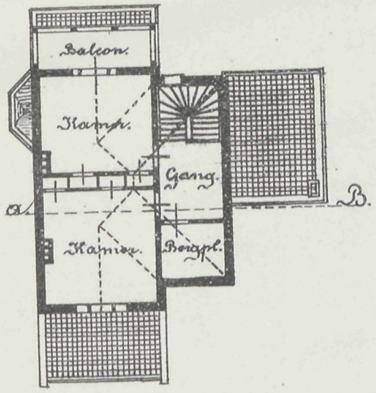

Doorsnede A-B.

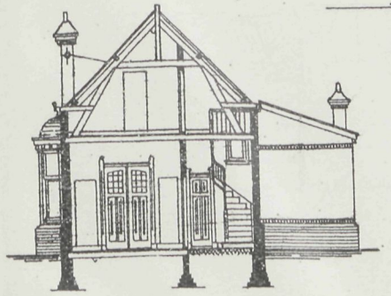

Ontwerp voor een Landhuisje.

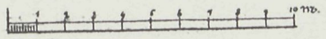

J. Koopman.
Aug. 1905.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

22 Februari 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 4.

Bij de Platen.

Ontwerp van eene dubbele villa,

door W. DE GRAAF, Architect.

De gevels dezer dubbele villa worden geportland en wit gesillicateerd, de banden en strekken in kleurigen waalsteen, het plint van kleurige klinkers. De indeeling geeft ruime vertrekken en een geriefelijke traphal, terwijl de serre en veranda bij den zomer hoogst geriefelijke zitplaatsen bieden.

J. VAN LOKHORST.

Een belangrijk man ontviel aan zijn werkkring, een werkkring door velen gewaardeerd omdat deze getuigde van grooten ijver niet alleen, maar ook van groote kennis op het gebied der architectuur.

Het was in het jaar 1903 dat de thans overleden Rijksbouwmeester J. van Lokhorst het feest vierde van 25 arbeidsjaren in zijn betrekking achter den rug te hebben. Men overhandigde hem toen een oorkonde en eene verzameling photographien van de werken onder zijne leiding daargestelt. De curator der Universiteit te Utrecht Jhr. Mr. J. Roell overhandigde toen de jubilaris drie plaquettes in goud, zilver en brons.

De toenmalige Minister van Binnenlandsche zaken Dr. A. Kuyper hield bij die gelegenheid een redevoering, waarin hij er op wees, hoe die bouwmeester vooral den Oud-

Hollandschen bouwstijl liefde. Uit alles bleek toen hoe hoog gewaardeerd hij in zijn betrekking was. Een ernstige ziekte sloot dit leven af en wanneer wij op enkelen zijner werken wijzen dan blijkt daaruit het vele door hem verricht.

In 1844 8 Juni te Utrecht geboren werd hij 1 April 1878 tot Rijksbouwkundige voor de onderwijsgebouwen benoemd aan het Dep. van B. Z. Scholen en Laboratorium te Leiden, Utrecht, Groningen en Delft als ook het Geodesie-gebouw, de Rijkstuinbouwschool en het Rijkslandbouw-proefstation te Wageningen, het Rijks-zuivelstation te Leiden, de Rijks Hoogere Burgerscholen te Venlo en Wageningen, de Rijkskweekschool voor Vroedvrouwen te Amsterdam, het Ziekenhuis te Groningen, het Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik getuigen allen van zijn degelijke kennis. Nog niet geheel voltooide werken zijn de groote Klinieken te Utrecht en het Gymnasium te 's Gravenhage die echter allen geheel door hem zijn ontworpen. Ook de Archiefgebouwen behoorden bij hem te huis. Het Rijksarchief is daar een van. Verschillende restauratien werden met groote zaakkennis door hem geleid, zooals de Statenzalen te Leeuwarden en te Groningen, de Sassenpoort te Zwolle, een gedeelte der abdij te Middelburg, de voormalige Recollectenkerk te Maasstricht, de Gevangenpoort te 's Gravenhage, het Stadhuis te Oudewater, de Ruines van Teylingen en Brederode, het Stadhuis te Woerden, het kasteel Radbouw te Medemblik, de poort te Vianen.

Waar zooveel arbeid spreekt, daar mogen wij wel herdenken, dat een waardig man onder de vakgenooten is heengegaan en zullen al die werken nog lang zijn nagedachtenis in herinnering doen voortleven.

Weg en Werken.

Ook de Bond van Opzichters bij den dienst van Weg en Werken der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen verkreeg haar orgaan onder redactie van den heer B. W. Schot te Groningen. In Februari 1906 zag het eerste nummer het licht, dat wij vertrouwen den voorganger van velen zal zijn. Eens per maand verschijnende à *f* 2.50 per jaar kan dat orgaan veel bijbrengen tot versterking van den Bond niet alleen, maar ook tot verspreiding van kennis. Hoe eenvoudig het aanleggen van lijnen ook schijnt, zijn ook daarbij vele technische en praktische bezwaren waarmede rekening gehonden moet worden. Dit toe te lichten is het doel van het orgaan en heeft de technische rubriek met schetsfiguren toegelicht, in dit nummer daarmede een begin gemaakt. Ongetwijfeld zal dat voor de belanghebbenden van nut zijn.

Examen-teekenaar bij het Kadaster.

Wij herinneren er aan, dat 2 April e.k. en de volgende dagen te 's Gravenhage het examen plaats vindt voor de betrekking van teekenaar aan het Kadaster. De openstaande plaatsen zijn 10. De bijzonderheden omtrent dit examen vindt men in de Staatscourant No. 33.

Het Rijks-Museum.

Geen licht, geen plaats, en zooal meer,
Het regende bezwaren neer —
De Nachtwacht moest op hoog verlangen,
Op beter standpunt opgehangen.

Die Rembrandt kennen in zijn nieren,
Begonnen om het hardst te tieren,
Tot ook de schildersbent met kracht
Het zaakje, tot een einde bracht.

Men ging, met de Nachtwacht aan 't sjouwen
Vond eindelijk licht; *zoo* moest men bouwen,
Een zaal, die dat geheim bezat —
Wat Dr. Cuypers juist vergat.

En aan het monumentaal geheel
Moest bijgebouwd, juist zulk een deel,
Men toog naar Cuypers om te vragen,
Of men hem, dat werkje op mocht dragen.

Dat was een pijnlijke historie,
Te tornen aan *zijn werk*, *zijn glorie*,
En Cuypers dacht, ik zal u leeren
Wat offer dat gij wilt begeeren.

En zie tot straffe, dacht hij een poos.
Hij vormde toen, juist als een doos,
Maar zonder dek, een vierkant blok.
Dat men toen aan 't Museum trok.

En die het zien, en die het weten
Die zeggen: »de straf is niet vergeten,
»Zij is verdiend; maar 't schoon gebouw
»Geraakte daardoor zelf in rouw.«

Nu mogen al de schilders juichen,
En dankbaar zich voor Rembrandt buigen;
Wij die van het bouwen moeten leven,
Betreuren dat 't feit zoo'n straf moest geven.

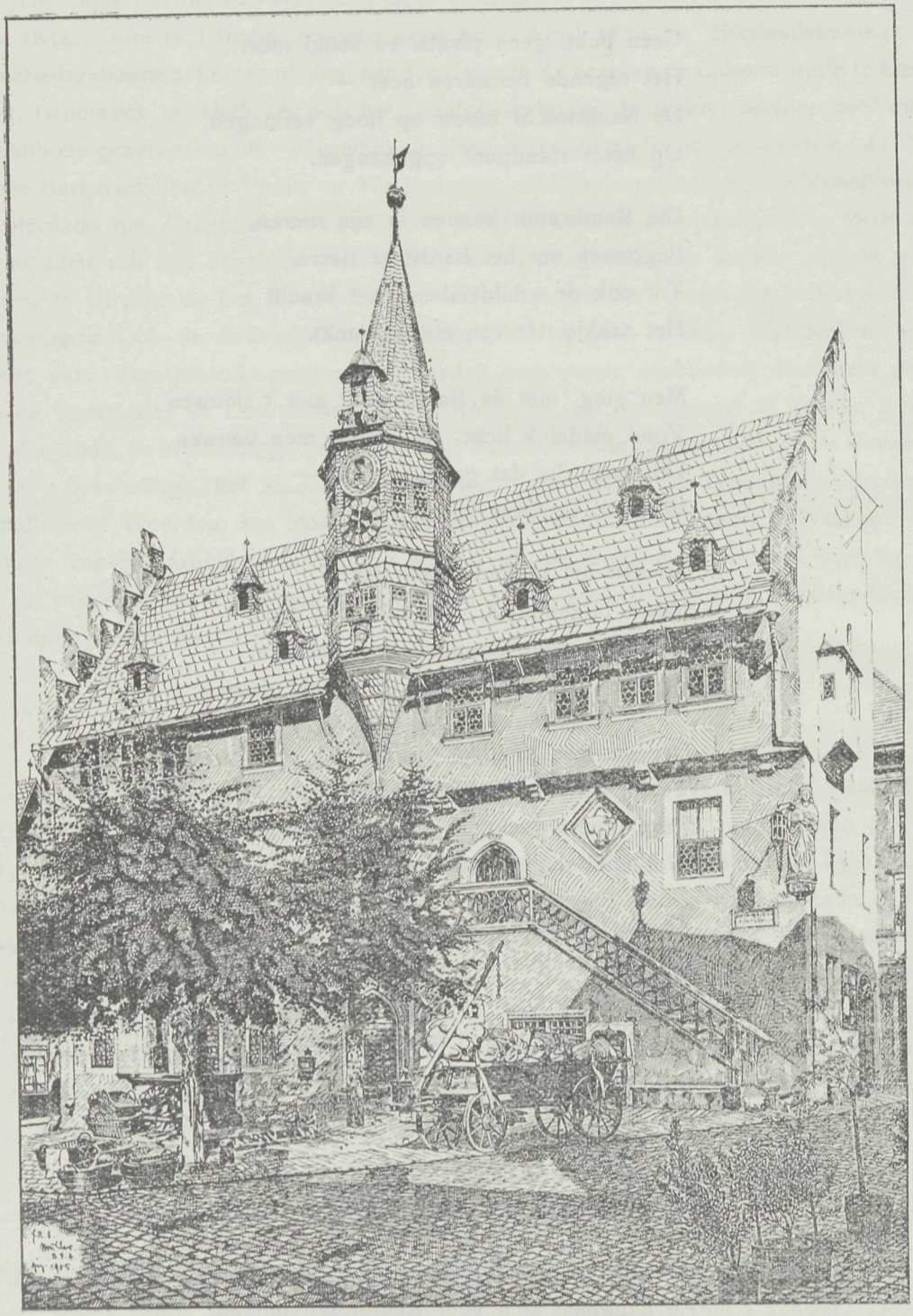

Raadhuis te Ochsenfurt.

Raadhuisbouw.

De tekstfiguur geeft een echt typisch geheel. Een raadhuis, zooals wij dat in de kleine Duitsche steden veel aantroffen, als het ware opgeborgen tusschen allerlei uitstallingen. Toch hebben die gebouwtjes iets liefelijks en eigendommelijks dat aantrekt, waardoor de geheele omgeving belangrijk wordt, en het is begrijpelijk dat wie uit dergelijke plaats afkomstig is, de nederige bouw indrukken wekt, die dikwerf groote gebouwen met hunne plompe lijnen niet kunnen maken. Zoo ontleenen wij dit plaatje uit een Duitsch vaktijdschrift, waarbij een bouwkundige een omschrijving levert, vol opgetogenheid over het weerzien van het pittoreske plekje in zijn geboortestad Ochsenfurt. Het is dan ook een overblijfsel dat om het eigenaardig karakter het beschouwen verdient. Zoo ook heeft Nederland in zijn raadhuizen vele dankbare opvattingen, die door de goed uitgevoerde restauratiën van den laatsten tijd voor verder verval werden gespaard. Die raadhuisstijl zoo karaktervol, dikwerk den weerklank vormende van de welvaart, die tijdens de stichting in het plaatsje heerschte, wenschen wij gaarne in eere gehouden en kan het zijn nagevolgd. Door alle eeuwen heen heeft deze bewezen te voldoen niet alleen, maar voor een elk waarde te bevatten, omdat de samenstelling zoo geheel door het karakter is bepaald.

Vredespaleis.

Het laat zich aanzien, dat de inzendingen op de prijsvraag, niettegenstaande alle geharrewar toch nog legio zullen zijn. Er zouden reeds over de 1500 aanvragen loopen omtrent de voorwaarden tot mededinging, wanneer daarvan slechts het $^1/_4$ deel doel treft zou de deelname buiten alle verwachting zijn.

Het Paleis op den Kneuterdijk, zal in een der zalen het voorrecht genieten, al die strijdbare krachten te vereenigen. Zeker een voor ons land zeldzame en hoogst gewichtige tentoonstelling, maar wanneer de deelname zoo groot, is zullen wel meer dan een zaal daarvoor bestemd dienen te worden. Bouwkundige teekeningen vragen altijd nog al een ruimte.

Het Post- en Telegraafkantoor te Amsterdam.

Wat voor enkele jaren bij herhaling door ons is voorspeld geworden, heeft de ervaring geleerd, dat uit is gekomen en wel dat het Postkantoor te klein is. Nu moet men zich op allerlei wijze behelpen en is reeds een deel bij de overburen onder dak gebracht. Dat is dubbel jammer, want had men indertijd goed ingegrepen door aantrekking van de restauratie de Poort van Cleve en de huizen der Molsteeg, dan was het mogelijk geworden het gebouw voldoende groot te maken en bovendien de nauwe straat te verbeteren en had dan de tijd nog meer uitbreiding verlangd; zoo had het vervolgdeel aan den anderen kant der Molsteeg weer kunnen beginnen en de communicatie boven de straat in stand gehouden kunnen worden. Was dat gebeurt, dan was een der doorgangswegen, die dringende verbetering behoeven, tot recht gekomen, had het gebouw dat een zelfstandig geheel zou hebben uitgemaakt, zeker nog meer tot waarde gekomen

Zoo heeft nu de Minister van Waterstaat eene commissie benoemd die zal onderzoeken:

a. of het Rijkspost- en Telegraafgebouw te Amsterdam van onvoldoende afmetingen is om nu of in de naaste toekomst de behoorlijke verzorging van den zich uitbreidenden dienst verzekerd te achten, en, zoo ja, waarin dan de te treffen voorziening moet bestaan, speciaal of het bezwaar door wijziging van den dienst kan ondervangen worden, dan wel of het beschikbaar stellen van een gebouw van ruimere afmetingen noodig zal zijn, en in het laatste geval, of de oplossing is te verkrijgen door vergrooting van het bestaande gebouw, of het beschikbaar stellen van een of meer perceelen in de nabijheid, of door stichting van een nieuw gebouw voor den vereenigden dienst of van gebouwen voor posterijen en telegraphie afzonderlijk;

b. welke kosten verbonden zijn aan de verwezenlijking van de onderscheidene verbeteringsplannen, welke ter nadere overweging mochten worden aangenomen.

Alhoewel het denkbeeld ons tegenlacht om het Telegraafkantoor afzonderlijk te vormen en te plaatsen op het reeds zoo zeer betwiste Damrakgedeelte, waardoor men verzekerd was, een bebouwing te verkrijgen in overeenstemming met de omgeving, zoo verkiezen wij toch, het behoud van het Telegraafkantoor op de oude plaats, wat het gerief van den handel betreft. Een Telegraafkantoor bij het Postkantoor is een samensmelting die nuttig is. Zoo menigmaal moet juist uit de correspondentie het telegrafisch antwoord volgen, daarbij voor de regeling van vele werkzaamheden is de vereeniging doelmatiger en practisch.

Nu zal men van het eene naar het andere punt moeten gaan en hoewel die afstand niet bijzonder groot is, toch is voor het behoud der tegenwoordige plaats veel te zeggen Daarbij, wat is van het bestaande Postkantoor bij algeheele verplaatsing te maken, zeer weinig. De groote binnenruimte waarom alle lokalen zich groepeeren heeft voor geene andere inrichting eenig nut, de slooper zou dus aan het werk kunnen komen en dat zouden wij in vele opzichten betreuren, want zijn er onderdeelen, die ons in het gebouw niet tevreden stellen, de massa voldoet en maakt op dat punt geene onaardige verschijning. Het getuigt wel van groote kortzichtigheid waar men den omvang der dienst kon beoordeelen, toch aan zulk beperkt terein zich te hebben gehouden en koesteren wij den wensch dat de commissie die uit mannen van groote kennis en bekwaamheden is gevormd met ernstig overleg zal beslissen niet alleen wat door een nieuw gebouw kan verkregen worden, maar bovenal hoe de bestaande toestand bevredigend kan opgelost worden, waardoor tevens het verkeer in den hartader der stad voor een groot deel van de belemmering wordt ontdaan. Zou een zamenwerken van Rijk- en Gemeente die hier beiden groot belang bij hebben niet het doel kunnen bevorderen. Mogelijk dat de commissie in dien zin ook hare gedachten laat gaan, al is het dan ook in zekeren zin spijtig voor het Damrak. Mogelijk zou de Rijksverzekeringsbank daar opgericht nog wel zulk een goede oplossing zijn omdat nog meer rust uit dat gebouw zou spreken noodig voor die hoekaansluiting.

De Commissie die het Postkantoor-bezwaar moet overwegen, bestaat uit de heeren:

Dr. H. F. R. Hubrecht, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Amsterdam, tevens voorzitter; L. M. Barnet Lyon, c.i., te 's Gravenhage, tevens secretaris; A. E. R. Collette, c.i., hoofdingenieur der telegraphie te 's Gravenhage; prof. J. F. Klinkhamer, b.i.,

hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; Ch. R. Kouveld, ingenieur, lid der Prov. Staten van Noord-Holland, oud-lid van den Gemeenteraad te Amsterdam; A. Kruyt, hoofdinspecteur der telegrafie te 's Gravenhage; C. H. Peters, Rijksbouwmeester in het eerste district te 's Gravenhage; H. G R-hbock, lid der firma Hoffman Schöffer & Co., lid der Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam; C. van der Veen, hoofd-ingenieur der posterijen te 's Gravenhage; G. C. J. Verkerk, inspecteur der telegraphie in algemeenen dienst te 's Gravenhage.

IJzer en beton.

In de bouwkunst is in de laatste tien jaren een groote omwenteling gekomen. Niet zoozeer door de bouwvormen als wel door het materiaal. Wie had kunnen denken dat het ijzer zich zulk een plaats zou veroverd hebben, dat het nagenoeg als hoofdmateriaal te beschouwen is, wie had kunnen denken toen men voor een vijf-en-twintig jaar geleden optrok tegen de toepassing van cement, waardoor inferieure metselsteen kon gebezigd worden, dat eenmaal tusschen ijzer en cement zulk een huwelijk zou gesloten worden, dat elk huis er door betrokken moest worden. Het een spaart het andere en juist daardoor is hunne vereeniging duurzaam.

Waar nu het ijzer geheel andere afmetingen voorschrijft dan wij voor metselwerk of natuurlijken steen behoeven, dan volgt daaruit dat natuurlijk geheel andere vormen geboren worden en ontstaat hierdoor het nieuwe in de architectuur iets dat de stijl van ons heden kan genoemd worden. Het is belangrijk zoo sterk als de vooruitgang op dit gebied is. Begon men aanvankelijk met riolen, tusschenwanden en dergelijke kleine constructiën uit beide materialen te vervaardigen dat nam bij den dag andere en meer gewijzigde vormen aan. Men dacht en rekende, en het waagstuk werd zekerheid en thans zijn wij zooverre reeds gevorderd, dat bruggen met groote spanning, geheele gebouwen uit die materialen worden saamgesteld. Toch zijn wij nog maar in den aanvang en wij zullen den tijd nog beleven, dat men aan enkele fabrieken zich er op gaat toeleggen complete villa's en woonhuizen gereed te maken voor welker opstelling alleen maar wat zaakkennis, wat haken en specie noodig is. De blokkendooshistorie onzer jeugd vangt dan aan. En waarom niet, als die huizen bevallig van vorm zijn, dan geeft hun fabriekmatige aanleg gelegenheid om de woningzoekenden gemakkelijk aan een woning te helpen. Scheuren en verzakken is er niet zooveel meer bij te verwachten en krijgt een deel al eens een gebrek, och er zijn dan complete stukken op maat voorradig die de schade weder spoedig herstellen. Die tijd gaan wij op, fundeering in beton, wanden in beton, vloeren inbeton, mogelijk de bewoners ook nog en het stelletje is klaar. Maar met dat al hoe ongemeen ook gevonden, hoe fijn ook uitgerekend gaat het zoeken naar fraaie vormen langzamerhand op den achtergrond en alles wordt koud, natuurlijk de bewoners ook en veel zonnigs gaat uit het maatschappelijk leven, wij zullen te materieel worden. Toch moeten wij dien weg bewandelen en laat het ons dus niets verwonderen wanneer wij over 25 jaar lezen de Zuiderzee is droog en nu biedt de betonfabriek A. te B. geheel gereed staande dorpen met kerken voor alle religiën incluis tegen de meest concurreerende prijzen aan.

Men kan model dorpen zien opgesteld, een gerief dat de vroegere menschen niet hadden, die alles geleverd werden volgens teekening waarvan zij niets begrepen. Dat is in zeker opzicht de keerzij van de medaille. Wij mogen daarom echter het goede niet vergeten en verdient de wetenschap een woord van lof die zulk een nieuwen weg voor het bouwbedrijf aanwees. Dat die constructien schrikbarend in verhoudingen toenemen, bewijst het bouwen van een groot pakhuis geheel vrijstaand, waarin ijzerwaren moeten opgeborgen worden en dat te Stuttgart is gebouwd onder leiding van den ingenieur S Zipkes, chef der firma Luipold en Schneider te Stuttgart. Wanneer men in aanmerking neemt dat het artikel, dat opgeborgen moet worden gewicht medebrengt, dan volgt hieruit dat op de muren en vloeren heel wat draagkracht neder komt, toch geeft de geheele bouw de meeste geruststelling. Het gebouw is 26 M. lang, 12.50 M breed, 17.80 M. hoog van beganen vloer tot nok. De verdiepingen zijn 2 70 M, alleen die van den beganen grond meet 3.40 M. hoogte. Al de opgaande muren zijn in ijzer met beton opgetrokken en geen ander materiaal werd daarbij gebezigd, alleen de kap was van hout met roode pannen gedekt, men heeft zeker de witte massa wat willen breken door deze kleurschakeering, anders toch ware het best mogelijk geweest ook de kap van gelijke constructie te maken.

In Amerika heeft men het zoover gebracht dat bruggen van groote spanning geheel uit beide materialen worden gevormd. De brug voor voetgangers in het Park te Milwaukee Wisconsin heeft een spanning van ongeveer 36 M., bij een breedte van ongeveer 5 M. Het vormt een enkele boog, waarvan aan de beide einden in de hoogte, die deze neder loopende booglijn vormt, openingen gespaard zijn.

De brug ziet er in den goedgekozen vorm zeer goed uit, en zal voor den bruggenbouw menigen overtocht minder gevaar opleveren dan wij jarenlang in onze polderstreken over de klapbruggen hebben gekend. Hier ten minste is de kracht overwogen en treedt het vergankelijke minder spoedig in. Zoo zal gaandeweg op dit gebied de uitbreiding toenemen en zal in onzen komenden tijd van deze nieuwe constructie nog vele belangrijke werkstukken te wachten zijn. Die jong is en zijn weg wil vinden verzuime niet hiermede rekening te houden. Het onderwijs zal evenzoo geheel op dien weg moeten worden herzien, dat is heel wat anders, dan kolommetjes teekenen en arceeren of ragfijne lijnen te maken, waarmede wij helaas een groot deel van ons jonge leven hebben vermorst. Op dat punt zijn de tijden gelukkiger.

Het is een ieder vergund te zien en in zich op te nemen, en met korte, duidelijken teekenen te kunnen uitdrukken op lei of op papier wat hij bedoelt en hoe hij het ziet en begrijpt, men leert nu meer in een half uur, dan ons vergund is dikwerf in een geheele maand op te merken. Dat is een zegen van ons heden, het moge dan al onder den drang der omstandigheden wat gejaagd geworden zijn maar het is toch in veel te loven bij het verledene.

De gebakken steen.

In verband met hetgeen in onze vorige aflevering hieromtrent gezegd is, verwijzen wij naar de hierachter geplaatste annonce waarbij het boekdeel à *f* **15.**— bij de uitgevers Ipenbuur en Van Seldam te Amsterdam is verkrijgbaar gesteld.

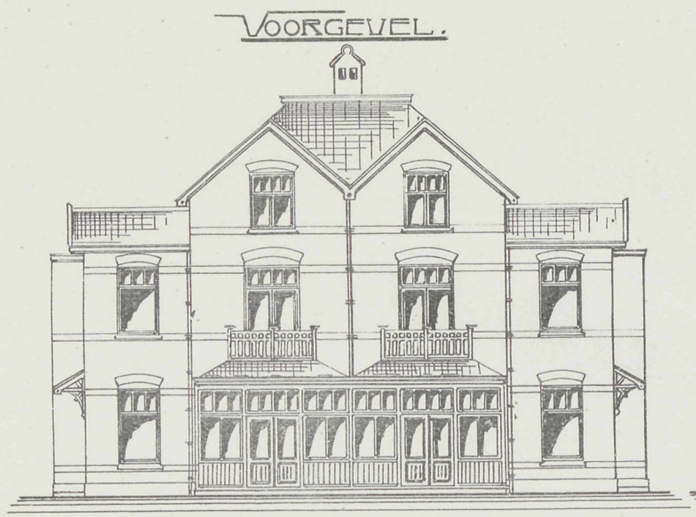

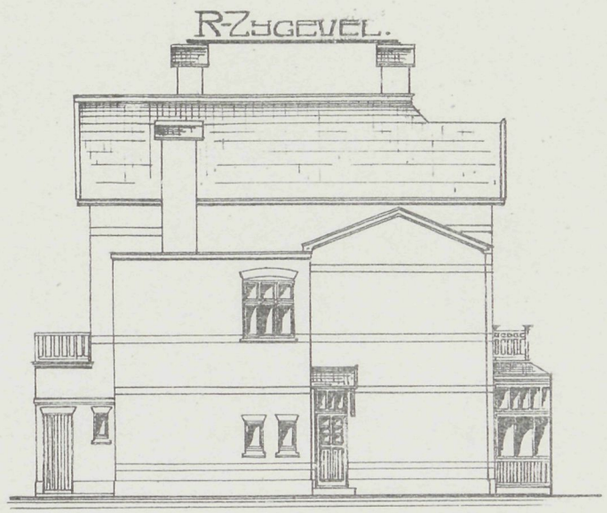

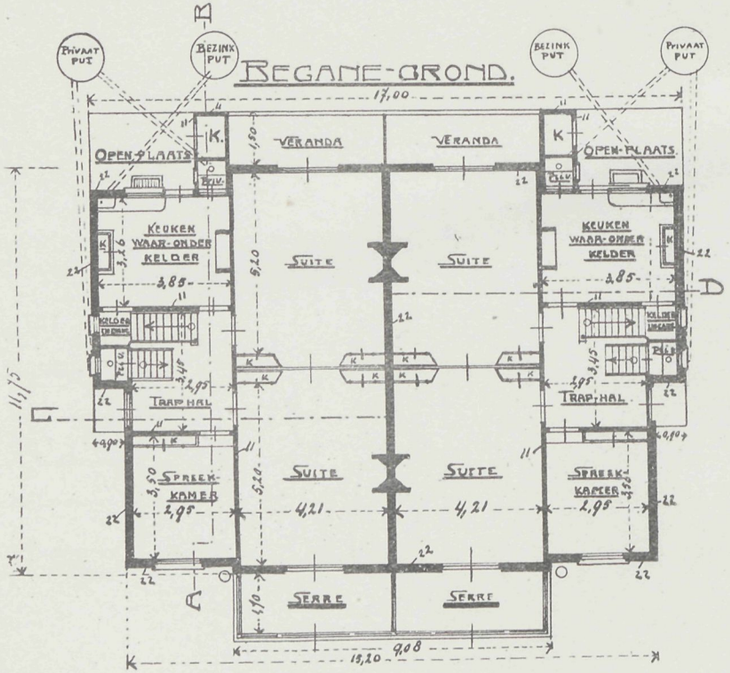

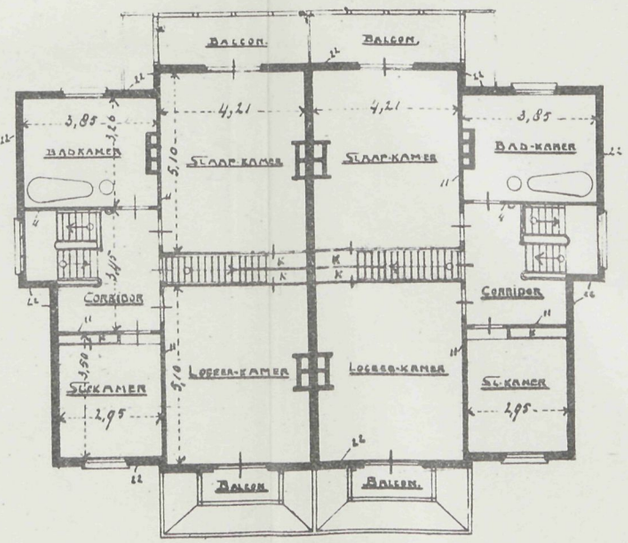

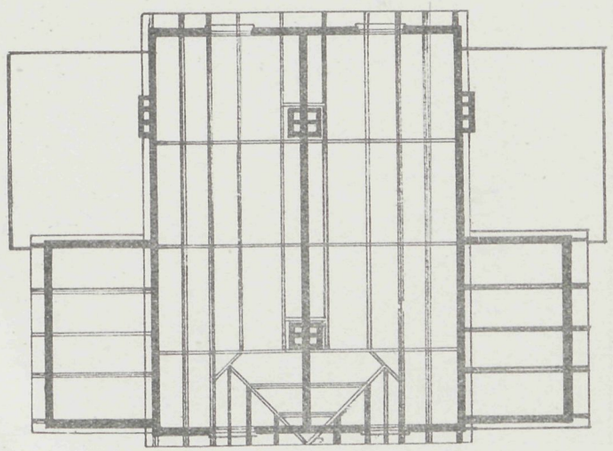

Vademecum der Bouwvakken

21.e Jaargang 1906

Ontwerp voor eene dubbele villa

Afl 4 Plaat 4

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

8 Maart 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 5.

Bij de Platen.

Ontwerp villa,

door F. G. C. ROTHUIZEN.

Een uitmuntend zoowel in- als uitwendig ingedeelde villa geeft de plaat in plan en gevels weer. Kenmerkt het plan zich door regelmaat en geriefelijke indeeling, de gevels maken met de hoog opgaande kap een werkelijk gunstigen indruk, vol afwisseling door de sprongen en de uitbouwen voor serres enz.

De Sint Bavo te Haarlem.

Het is in de weinige jaren onze eeuw zeldzaam vergund op kapitale bouwwerken te mogen wijzen die hunne voltooiing zijn genaderd. Een echter doet dezer dagen veel van zich spreken, zoowel om de grootte, als om de inderdaad interessante opvatting door den bouwmeester in het werk weggelegd. Het is de Sint Bavo te Haarlem die in 1893 in bouw aangevangen, nu nagenoeg voltooid is. Alleen de westelijke voorportalen met twee flankeerende kapellen ten Noorden en Zuiden, als ook de bovenbouw der westelijke torens boven de goten van het middenschip en de voorbouw van den westelijken topgevel ontbreken nog aan het geheel. Het is een machtig bouwwerk een stuk voor den nakomelingschap. Is de kerkenbouw met Dr. Cuypers vereenzelvigd, en zijn die bouwwerken door den gekozen bouwstijl reeds dadelijk te herkennen van anderen onder deze rubriek, zijn zoon, de bouwmeester Joseph Th. J. Cuypers, volgde dat voetspoor maar ging tevens een meer modernen weg op, hield rekening met de vormen van ons heden niet alleen, maar ook door de bekroning met den koepel wist hij een geheel nieuw aanzien aan het innerlijk te geven wat de kerkenbouw weinig meer bezit, een enkele uitgezonderd de Sint

Nicolaaskerk te Amsterdam. Door een en ander werd veel gewonnen en maakte het bouwwerk tot een werk dat niet alleen indruk maakt, maar door het nieuwe aantrekt.

Wanneer men de uiterste punten van het kerkgebouw meet, dan komt men tot eene lengte van ongeveer 105 meter bij eene breedte van 52 meter, de hoogte inwendig van de vloer tot het gewelf van den koepel bedraagt 63 meter. Inderdaad afmetingen die wij niet veel gewoon zijn, en aan de aloude Domkerken doen terugdenken. Als een merkwaardige bijzonderheid werd dezer dagen terecht gewezen op de bekroning van den koepel, in den vorm van een bisschopsmijter. Dit werkstuk vervaardigd aan de kunstsmederij van A. J. Dingemans (voorheen J. van Vuuren) te Amsterdam heeft een hoogte van 6 meter. Over het zamenstel van ijzeren ribben zijn koperen platen aangebracht, waarvan er 800 ongeveer aan elkaar gedreven moesten worden. Dit onderdeel is reeds een belangrijken arbeid opzich zelf, en zoo werkten de voornaamsten onzer fabrieken mede om door levering van kunstvol en deugdelijk materiaal het gebouw waarde te geven. De vele profielsteenen kwamen uit de fabrieken van Fr. van de Loo te Dieren, de glasharde afdekkingen in profiel van Martin te Zeist, de kleurig verglaasde terracotta voor de gootlijsten van Dericks en Geldens, de verglaasde versieringen van Brouwer en de geornamenteerde goten van Delftsaardewerk (Thooft en Labouchere) terwijl verschillende granietsoorten en kalkzandsteen in het inwendige de waarde verhoogen. De beeldhouwwerken en terracotta zijn van Hack te Amsterdam en Maas te Haarlem. Het inwendige maakt door den zachten warmen gelen toon van het metselwerk een uiterst aangenamen indruk wat niet weinig verhoogd zal worden wanneer de beschilderingen en het glasmozaik overal zijn aangebracht. De bouwmeester mag zich gelukkig achten tot den bouw van zulk kapitaal werk te zijn geroepen, en is dan ook de meening van alle vakgenooten die het fraaie bouwwerk gedurende den bouw meer en meer de voltooiing zagen naderen, dat ons land hiermede een bouwwerk is rijker geworden waarop allen met ontzag staren omdat de bouwmeester hierin zulke schoone gedachten heeft weggelegd. In die groote massa is zooiets verheffends, als wij van weinig bouwwerken uit de laatste jaren kunnen getuigen.

Kalkzandsteen.

Een der materialen uit den laatsten tijd, dat zich echter spoedig bekend wist te maken, is wel de Kalkzandsteen. Alles wat er van de fabrikatie werd ter kennis gebracht, had tot grondslag, het materiaal is goedkoop, men kan het daarbij zelf fabriceeren en juist dat geeft groote besparing. Oogenschijnlijk zijn dat dan ook wel voordeelen waarmede rekening dient gehouden te worden. Van ervaring omtrent het fabrikaat was weinig mee te deelen daarvoor was het nog te jong, vooral in Nederland waar het gebruik zooveel later intrad dan in Duitschland of elders, waar de toepassing vroeger plaats vond. In den laatsten tijd, wordt het materiaal in Duitschland deugdelijk besproken en ook in ons land nam het vakblad »De Nederlandsche Klei-industrie« over wat Duitsche vakbladen op dat gebied meedeelden. Dat was een zeer goed denkbeeld, want afgaande op de aanbevelingen die daartoe door de belanghebbenden werden uitgevonden, zou men er toe komen ons eigen en

deugdzaam baksteenmateriaal onrechtvaardige concurrentie aan te doen. En wat nu de Duitsche vakbladen meedeelen verdient inderdaad ernstige overweging, vooral nu die kalkzandsteen fabricatie zich zoo op den voorgrond plaatst. Zijn de steenen zooveel goedkooper? Het oordeel hierover is; alhoewel voorgespiegeld wordt, dat de fabricatiekosten zoo laag zijn, dat de baksteen hiermede niet kan concurreeren, echter eigen exploitatie uitkomsten doen zien, waarbij de werkelijke prijs veel hooger is, dan bij de reclame werd beweerd, en dat de baksteen uitstekend concurrent kan blijven, ja bleek dikwerf dat deze zelfs in vele gevallen nog lager was. Dat is een kapitale voorwaarde, maar bleek bovendien, waar niet ten onrechte bekwame vakmannen het kalkzandsteen materiaal met wantrouwen beschouwden, dat voor die opvatting veel te zeggen is. Het produkt was dikwerf volstrekt niet bestand tegen vorst, wat maakte, dat geheele tassen naar den puinhoop verwezen werden. Ook vuurproef tegen steenen genomen, niet gesorteerd, toonden aan dat het weerstandsvermogen uiterst gering was. Gebouwen van den steen opgetrokken leveren groote bezwaren op, zoo zelfs, dat men de vraag stelt, of de bouwpolitie niet gestrenger op het gebruik er van moet toezien. Men wenscht een onderzoek van Staatswege. De industrie is er, men zou dus kunnen onderzoeken en vaststellen voor welk doel de steenen wel en niet geschikt zijn. Want men moet rekening houden met de groote onkosten die zijn gemaakt om de kalkzandsteen fabricatie te vormen, en nu gaat het niet aan afkeurend over het materiaal een oordeel te vellen, dat oordeel moet op onderzoek en feiten berusten, en den weg voor het gebruik vaststellen. Ook dan nog kan het artikel wellicht menige functie vervullen.

Tot heden waren de proeven meestal genomen, om de drukvastheid en invloed tegen het weer te bepalen. Bestandheid tegen vuur kwam weinig nog voor en alleen vernam men van de beide eerste onderzoeken resultaten, waarbij de noodige opgeschroefdheid niet schijnt ontbroken te hebben. Tenminste men komt tot de erkenning dat de hoedanigheden een goeden steen eigen, er aan ontbreken. De draagkracht toch vooral bij hoog opgaande muren, is niet vertrouwbaar, daarbij hecht de specie veel minder dan bij den baksteen, waardoor het onderling verband verbroken wordt, daarbij trekt het water er spoedig in, de mortel droogt te snel en verhard niet, terwijl juist dat zoogenaamd besterven van het metselwerk de grootste deugd is. Dat slechte verbinden der specie, doet de voegen uitvallen en wordt het metselwerk daardoor meer een onzamenhangende stapel zonder eenige ziel, zooals wij dat van onzen baksteen niet gewoon zijn waar juist de innerlijke verbinding zoo ijzersterk kan zijn. Het gevolg hiervan is, dat bij stukken metselwerk voor binnenmuren daarvan gesloopt, bleek dat de specie tot een korrellige massa is overgegaan, terwijl de steen daarmede zoo weinig verband had, dat deze er uit ziet even gaaf als voor de verwerking. Dat zijn feiten opgedaan bij waarnemingen in vele particuliere huizen te Berlijn, alsook bij het gymnasium te Grünewald bij Berlijn, welk gebouw voor ongeveer tien jaren geleden van het materiaal werd opgetrokken; de binnenmuren zijn niet alleen gescheurd, maar ook de buitenmuren hebben die gebreken. Dat gebeurt nu ook wel bij gebouwen in baksteen opgetrokken maar zit de fout dan in de fundeering, wat het onderzoek hier echter bewezen heeft, geen oorzaak te kunnen zijn. Het is dus wel degelijk

noodig zooals het vakblad »Deutsche Töpfer und Ziegler zeitung« terecht aanwijst, dat meer grondig onderzoek moet loopen over, voor en aleer meer toepassing van het materiaal geschiedt. Eene meerdere zamenhechting der specie zou door ruwere werkvlakken verkregen kunnen worden, draagkracht echter niet, en is het daarom vooral gewenscht, nu het gebruik steeds grooter wordt dat van bevoegde zijde worde toegezien of het materiaal de plaats verdient die men het wil toekennen. Te bouwen op steenen, die niet doorbakken zijn, wat men voor een twintigtal jaren in den revolutiebouw algemeen deed, heeft treurige ervaringen opgeleverd, datzelfde staat te wachten hier, waar wij ons toevertrouwen aan een materiaal dat hoe aanlokkelijk ook ons toch nog zoo weinig bekend is, dat toepassing niet dan met uiterst overleg mag geschieden.

Het is niet genoeg, hemel en aarde te bewegen, wanneer later blijkt dat te veel waarde is geschonken aan materiaal dat daarop geen recht heeft, neen, men zie intijds toe, en hoewel het voor de betrokkenen heel aangenaam is, toch eischt het algemeen belang, dat hieraan aandacht geschonken worde, kan men niet anders, dan die daad toejuichen die buitenlandsche vakbladen noopten te waarschuwen en de wijze van toepassing des noods van Staatswege te doen vaststellen.

Bij de tekstfiguren.

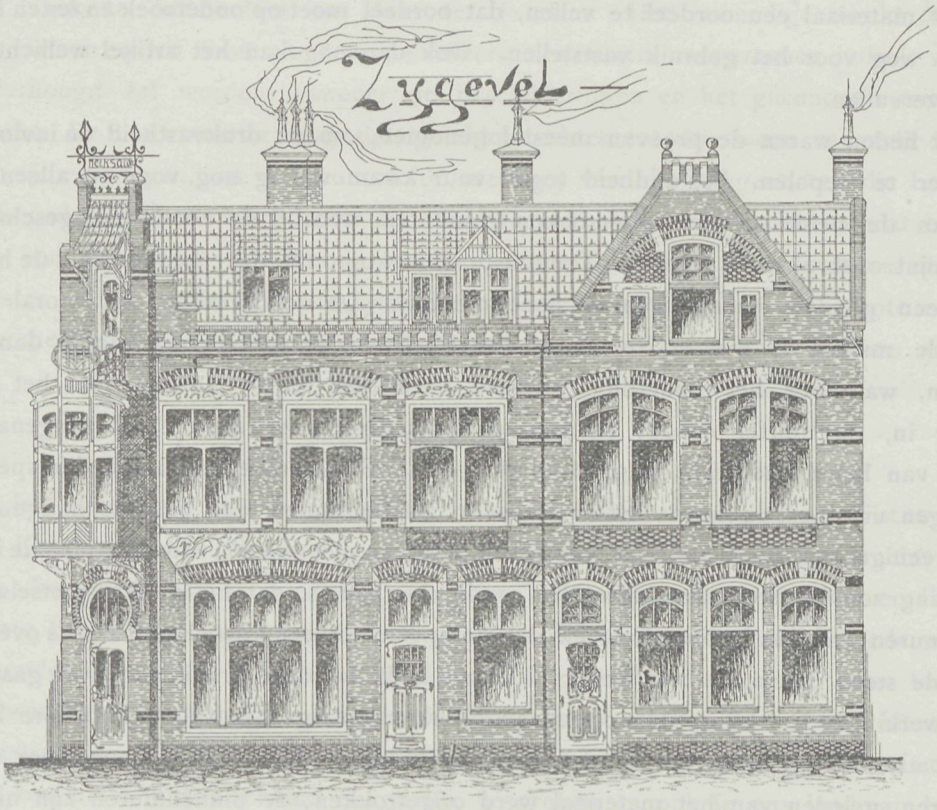

De verschillende tekstfiguren vormen het ontwerp van twee heerenhuizen en melksalon met bovenwoning, van den bouwmeester L. W. A. de Blinde.

De planverdeeling duidelijk weergegeven in beganen grond, eerste en tweede

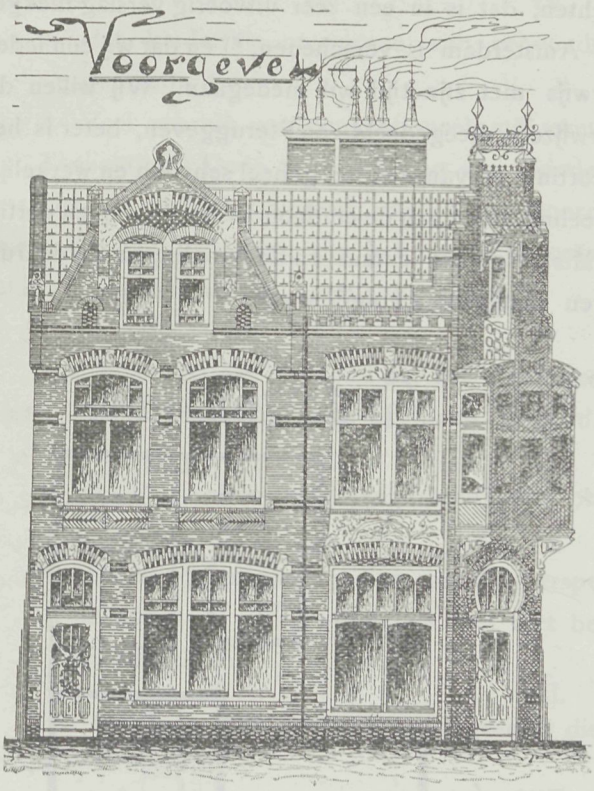

verdieping is zeer regelmatig en geriefelijk. De trappen zijn op goed licht geplaatst, de keukens goed van het woninggedeelte gescheiden en hebben alle vertrekken een geschikten vorm. De gevels zijn in metselsteen opgetrokken, hier en daar met donkerkleurige steen afgewisseld. Elk huis op zich zelf kenmerkt zich, toch vormt alles een geheel. Zooals dit in de kleine steden gewoonte is, zijn de gevels niet hoog opgetrokken.

Het teekenonderwijs.

Op alle gebied is een strooming merkbaar om te breken met het verledene en daarvoor het heden of wel een nieuwere opvatting te zoeken, waardoor een geheele omwenteling in het tot nu bestaande gevormd werd. Ook het teekenonderwijs heeft dat in het afgeloopen jaar ondervonden en hebben wij het een en ander toenmaals in onze afleveringen besproken. Een werkelijk sensatie makend geval was het optreden van de Amerikaansche Miss Hunter, uit Philadelphia, die onderwees volgens de methode Liberty Tadd.

Hoewel aanvankelijk van het optreden dezer nieuweling in het onderwijs niet veel werd verwacht, was het toch aan de ernstige pogingen door vele onderwijzers in het teekenen in het werk gesteld, dank te weten, dat het bezoek in ons land niet alleen belangstelling ondervond, maar met buitengewonen ijver dat onderwijs werd gevolgd en wat meer zegt, men stelde zich tot taak na grondig onderzoek een beredeneerd verslag daarvan uit te brengen. Dat maakt de zaak doeltreffend, en kwam het onderwijs ten goede, men mag de verschillende onderwijzers er inderdaad dank voor toekennen, dat zij dit met zooveel

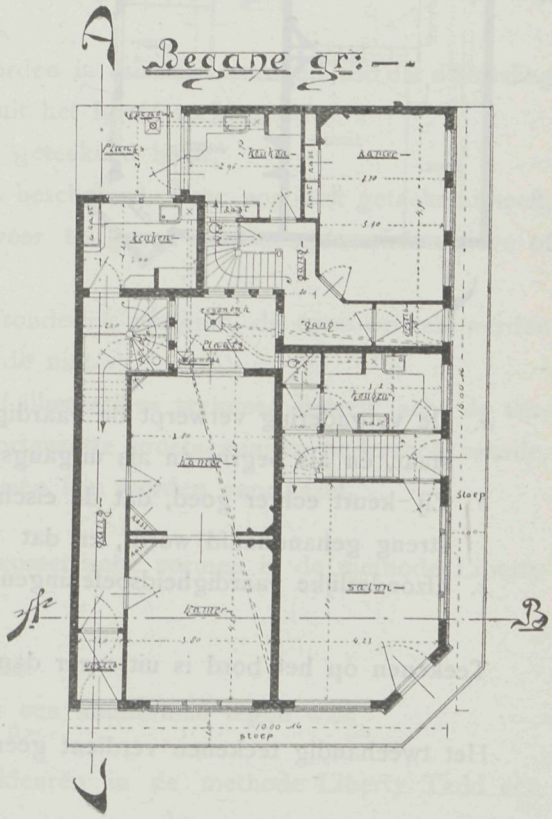

zorg behandeld hebben. Wat zij allen dachten, dat is in een zeer uitvoerig verslag meegedeeld, dat dezer dagen bij Gebr. Ebert te Amsterdam is verschenen, *) en dat wij een ieder aanraden te lezen, die in het teekenonderwijs met zijn tijd wil medegaan. Wij willen de uitvoerige conclusiën door ieder der onderwijzers meegedeeld, niet teruggeven, beter is het dat men dat zelf leest in het verslag, bekorting er van zou het geheel schaden en werkelijk dat is belangrijk, wij willen echter mededeeling doen van de eindconclusien. Twee en dertig onderwijzers en onderwijzeressen volgden Miss. Hunters' cursus en de bepalingen die daaruit bij stemming in verschillende vergaderingen vastgesteld volgden zijn:

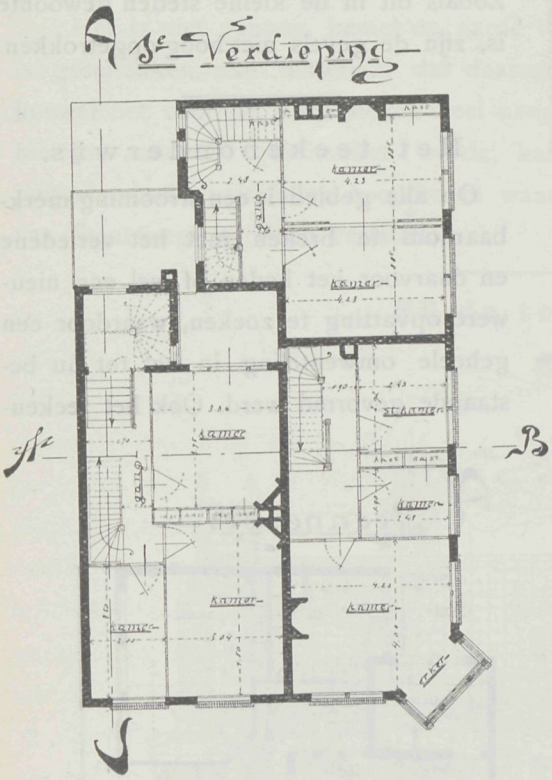

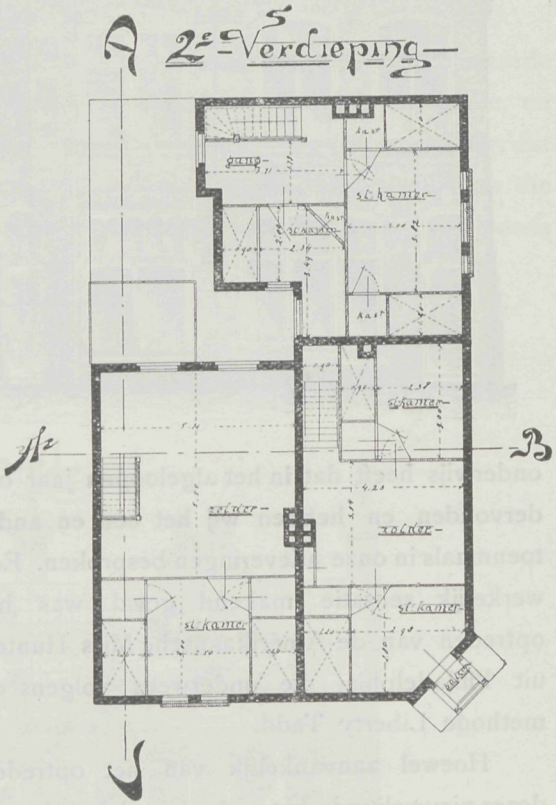

I.

a. De vergadering verwerpt de vaardigheid (»faculty«) zooals Liberty Tadd die voorstaat, én als begrip én als uitgangspunt en eerste deel van het teekenonderwijs.

b. Zij keurt echter goed, dat de eisch van nauwkeurigheid in den aanvang niet zoo streng gehandhaafd wordt, en dat

c. afzonderlijke vaardigheidsoefeningen gehouden worden.

II.

Teekenen op het bord is uit meer dan één oogpunt aanbevelenswaardig.

III.

Het tweehandig teekenen verdient geen aanbeveling.

---

*) Verkrijgbaar a *f* 0.50.

IV.

a. Het kinderlijk ontwerpen van eenvoudige vlakversieringen dient te worden aangemoedigd.

b. Veel gebruik van conventioneele stijlvormen is nadeelig voor de aesthetische vorming.

Toelichting. Door de bijvoeging van »kinderlijk« bij ontwerpen heeft de vergadering getracht de dubbelzinnigheid, die in het woord ligt, weg te nemen en te kennen willen geven, dat elke gedachte aan het eigenlijke ontwerpen, dat bij de decoratieve kunst en bij de kunstindustrie te pas komt, uitgesloten is.

V.

Het beginsel om terstond bij het eigenlijke teekenonderwijs (3de leerjaar der lagere school) met natuurteekenen te beginnen, is goed.

VI.

a. Het ontbreken van een opzettelijke perspectief is een gebrek in de methode Liberty Tadd.

b. Het is echter goed gezien, om de perspectievische verschijnselen al teekenend naar de natuur te onderwijzen, en niet met behulp van kunstmiddelen als draadfiguren en dergelijke.

VII.

Het teekenen naar planten en opgezette dieren moet een onderdeel van het natuurteekenen uitmaken.

VIII.

a. Het geheugenteekenen moet een veel belangrijker plaats in ons teekenonderwijs innemen dan tot heden het geval was.

b. Dit geheugenteeken moet geoefend worden in drieërlei vorm, n.l. zoo dat de leerling op uitnoodiging van den onderwijzer uit het hoofd teekent,

òf wat hij reeds vroeger op de les geteekend heeft,

òf wat hij wel gezien of opzettelijk beschouwd, maar nog niet geteekend heeft,

òf zijn eigen gedachten tracht weer te geven (het zoogenaamde naieve of illustratieve stukken).

Toelichting. Over deze drie punten is afzonderlijk gestemd, de twee eersten werden met algemeene stemmen aangenomen, het derde niet.

c. Wat het laatste, het zoogen. naieve of illustratieve teekenen betreft, acht de vergadering het wenscheiijk, dat door voortgezette proefnemingen onderzocht worde, in hoeverre dit ook in de hoogere klassen kan worden voortgezet.

IX.

Terecht worden de planimetrische en geometrische vormen in de methode Liberty Taddo achteraan geplaatst.

X.

Het gebruik van wandplaten is af te keuren.

Toelichting. Dit is een der stellingen, waar een minderheid tegen was.

XI

a. Terecht spelen potlood, penseel en kleuren in de methode Liberty Tadd een groote rol.

b. Waar echter de aard van het voorwerp het meebrengt, moeten in de hoogere klassen ook houtskool en conté gebruikt worden.

XII.

Er moet meer dan tot dusverre gedaan worden aan het vlugge schetsen.

XIII.

a. De vergadering juicht toe de verbinding van modelleeren met teekenen maar

b. zij kan zich niet vereenigen met de voorgestelde verbinding van houtsnijden met teekenen.

IV.

De vergadering keurt af de geheele afwezigheid van eenige voorafgaande bespreking, maar acht het noch noodig, noch gewenscht, dat zoodanige bespreking *altijd* plaats hebbe.

XV.

Het is goed, dat de correctie zich slechts tot hoofdzaken bepale, maar de vergadering is van oordeel, dat dit goede beginsel door Miss Hunter op overdreven wijze werd toegepast.

XVI.

a. Het teekenonderwijs moet verband houden met en steungeven aan de oude leervakken en

b. daarom is het gewenscht dit onderwijs op te dragen aan den klasseonderwijzer.

Bovenstaande conclusien getuigen van den ernstigen wil der commissieleden om over het onderwijs een gezond oordeel te geven. Het zal dan ook voorzeker nawerken en door wijziging in het bestaande doen gevoelen dat men ook in de praktijk het gesprokene beaamt. Voorzeker verdient de commissie veler dank, terecht is het optreden van Miss Hunter die niet alleen met de rechter- maar ook met de linkerhand teekende niet toegejuicht, dat is een vertooning die wij best missen kunnen, maar voor het overige goede werd een geopend oog verleend. Zonderling hoe al deze opvattingen komen te staan tegenover het onderwijs zooals wij dat op onzen jeugdigen leeftijd verkregen, en die ons nu haast zouden doen zeggen, dat wij geheel verkeerd zijn groot gebracht. Het is echter een troost dat wij niettegenstaande dat, er toch gekomen zijn, maar is het voor onzen tijd noodig, dat ieder die vooruit wil en moet, verder ziet, en met alles rekening houdt. Op dien weg is het optreden van de gezamenlijke onderwijzers een feit, dat niet genoeg gewaardeerd kan worden.

De Campanile te Venetie.

De plannen voor den bovenbouw zijn door de Gemeenteraad van Venetië goedgekeurd. De fundeering is gereed. De klokketoren zal 3.088.000 K. G. minder gewicht te dragen hebben, dan de oude waarin 11.981.000 K. G. was opgehangen. De kosten voor den opbouw worden op 1.800.000 lire geschat. Alle brokstukken van de Loggietta van Sansovina die voor den toren stond zijn bijeen verzameld, zoodat hunne gemakkelijk reconstructie kan volgen.

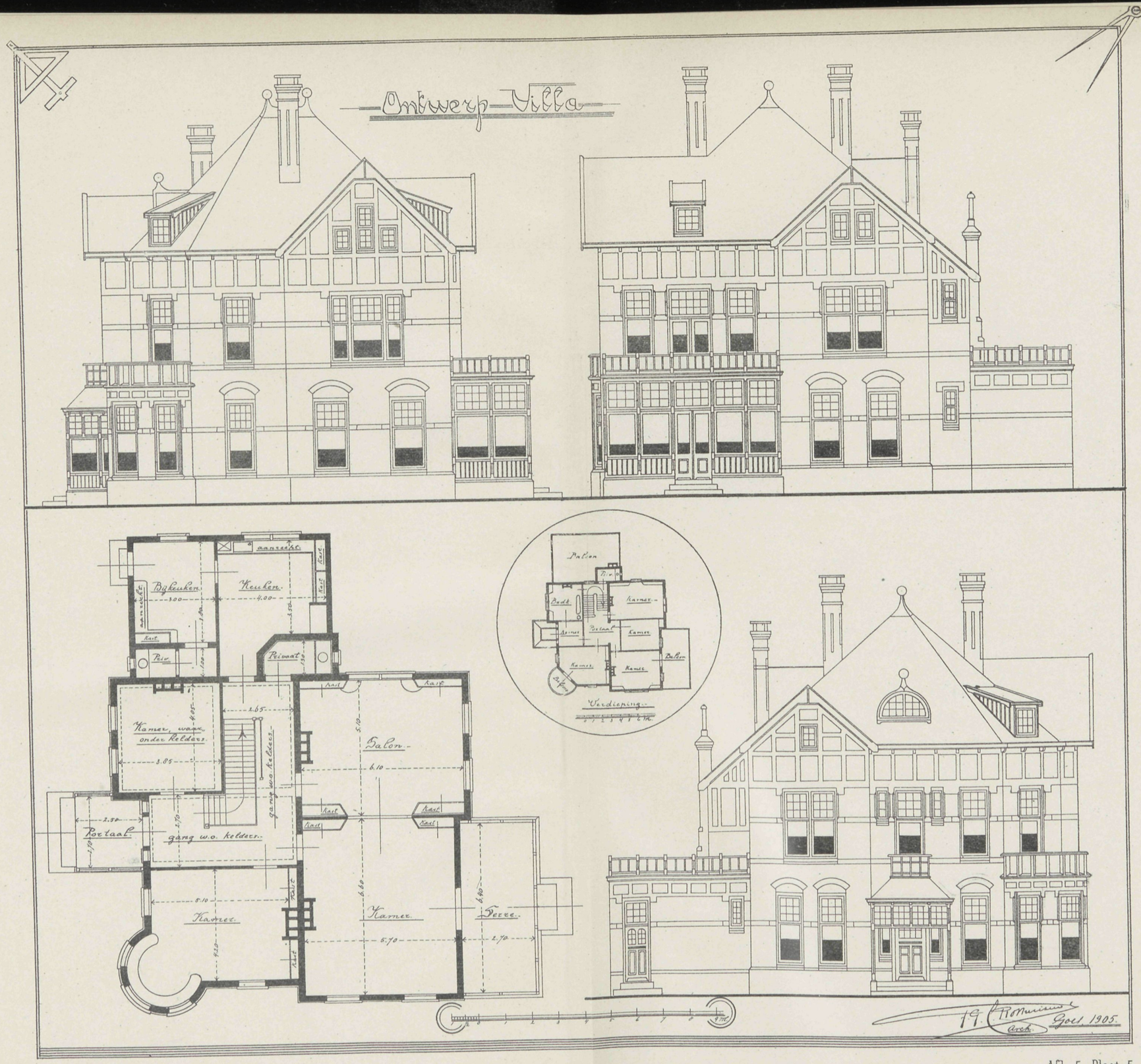
Ontwerp Villa
Bijkeuken
Keuken
Pijp
Pijpvaat
Kamer, waar onder Kelders
gang w.o. kelders
Portaal
Kamer
Salon
Kamer
Terre
Verdieping
Bedd.
Kamer
Portaal
Balkon
Kamer
Kamer
Kamer
Balkon
Kamer
Kamer
Kamer
Kamer
Goed 1905

22 Maart 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 6.

Bij de Platen.

Ontwerp heerenhuis,

door P. J. BOGAARDS.

Een zeer verdienstelijk ontwerp is in plannen, gevels en doorsnede op de plaat voorgesteld. De verdeeling der vertrekken is in het renvooi aangewezen. De vertrekken zijn allen van flinke afmeting, goed verlicht en is ook het trappenruim dat van bovenlicht voorzien is gunstig gelegen.

De Nieuwe Schouwburg te Neurenberg.

Als een der belangrijkste werken op het gebied van den Schouwburgbouw, mag genoemd worden, het thans te Neurenberg voltooide, — inderdaad een hoogst merkwaardig geheel. — Op de groote terreinen, vrijgekomen door het sloopen van het oude ziekenhuis is het opgetrokken. Grootsch is de opvatting van alles, want niet alleen dat men een Schouwburg wenschte, maar tevens een groote feestzaal met daartusschen gelegen bebouwde ruimte voor velerlei doeleinden dienstbaar, een plan, waartoe men zelden komt, en mocht het alles eenmaal tot uitvoering geraken, dan zou Neurenberg daardoor een combinatie van feestgebouwen bezitten die men overal elders te vergeefs zal zoeken. De groote kosten maakten dan ook dat men eerst overging tot het bouwen van den Schouwburg met links het magazijn daarvoor, wat reeds de groote bouwsom van ongeveer 2.400.000 gulden vereischte. De tekstfiguur geeft alle gebouwen bijeen, een werkelijk fraai geheel, daarvan is echter alleen het Schouwburgdeel voltooid en mocht er geen kapitaal voor de verdere bebouwing zijn, dan wordt het terrein bestemd voor huizen met omringende tuinen, om

zoodoende dit stadsgedeelte een goede aansluiting te doen vormen bij den Schouwburgbouw. Bouwmeester van dit alles is de ontwerper H. Seeling uit Berlijn, die in vereeniging met de Stadsbouwmeester K. Weber den geheelen bouw regelde.

Men ving 30 Juni 1901 aan en 1 September 1905 was alles gereed. Er zijn 1421 zitplaatsen, waarvan 600 in parterre, 143 op den eersten rang, 269 op den tweeden rang en op den derden rang en gallerij 409 plaatsen.

Het parterre is 20 M. breed en 22 M. lang, de steiging is 2 M. Het tooneel is 25 M. breed en 19 M. diep en is vanaf den gewelfden keldervloer tot de zoldering kapgrond 41 M. hoog. Het front aan de straat des voorgevels 41.5, de zijgevels 78, en de achtergevel met magazijn 81.50 M. De kroonlijst zijgevel ligt 17, de kop van het beeld (voorgevel) 37, de nok der kap over de schouwburgzaal 33, de kroonlijst (tooneelgevel) 36 en de spits der lantaarn boven tooneel 68 M. boven de straat. Inderdaad kolossale proportien.

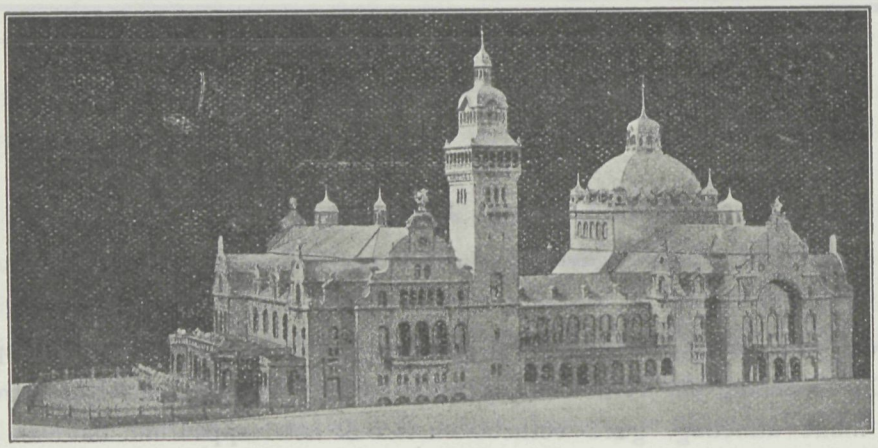

Stadschouwburg te Neurenberg.

De toegangen naar de zaal zijn vijf, die op groote en breede gangen uitkomen' terwijl er bovendien nog twee zijn in den linker zijgevel. Naar de bovenverdiepingen zijn twee geheel zelfstandige trappen aan den voorgevel, die geheel vrij gebouwd, alle gevaar bij brand uitsluiten en waarlangs bij dergelijk ongeval onmiddellijke ontruiming mogelijk is.

Het tooneel heeft zes afdeelingen naar het sousterrein en zeven naar de hooger gelegen ruimten waarbij alles door waterdruk, evenals het ijzeren brandscherm wordt bewogen.

De geschilderde decoraties worden door handkracht bewogen. Wind, donder en regen worden door twee electro-motoren voortgebracht. De zeer uitvoerige tooneelinrichting geschiedde onder leiding van den bouwinspecteur van den schouwburg te Keulen, de heer Alb. Rosenberg. De tooneelruimte is van links naar rechts op verschillende punten overbrugt. Het brandvrije tooneelscherm is van gegolfd plaatijzer tegen een druk van 50 K.G. p. M2. bestand. Het regentoestel bestaat uit leidingen, die gevuld worden uit 4 reservoirs, ieder met een inhoud van 9.6 M2. en die zoo zijn aangelegd, dat alle gasvlammen door de waterstralen worden gedoofd. Aanvoer voor versche lucht op tooneel en zaal is op hoogst

kostbare wijze verkregen. De aanleg moet zeer voldoen en 70 M3. per uur voor iederen bezoeker leveren, terwijl de verwarmde lucht door twee centrifugaal-ventilatoren wordt binnengedreven, die door electro-motoren worden in beweging gebracht. De electrische aanleg is van Siemens-Schuckert-Werke en is berekend voor 5000 lichten. De geheele buitenbouw is van natuurlijken zandsteen, die de omgeving oplevert. Het innerlijk zooals de zaal en de foyer met de corridors is bizonder fraai gedecoreerd en vormt een der belangrijkste

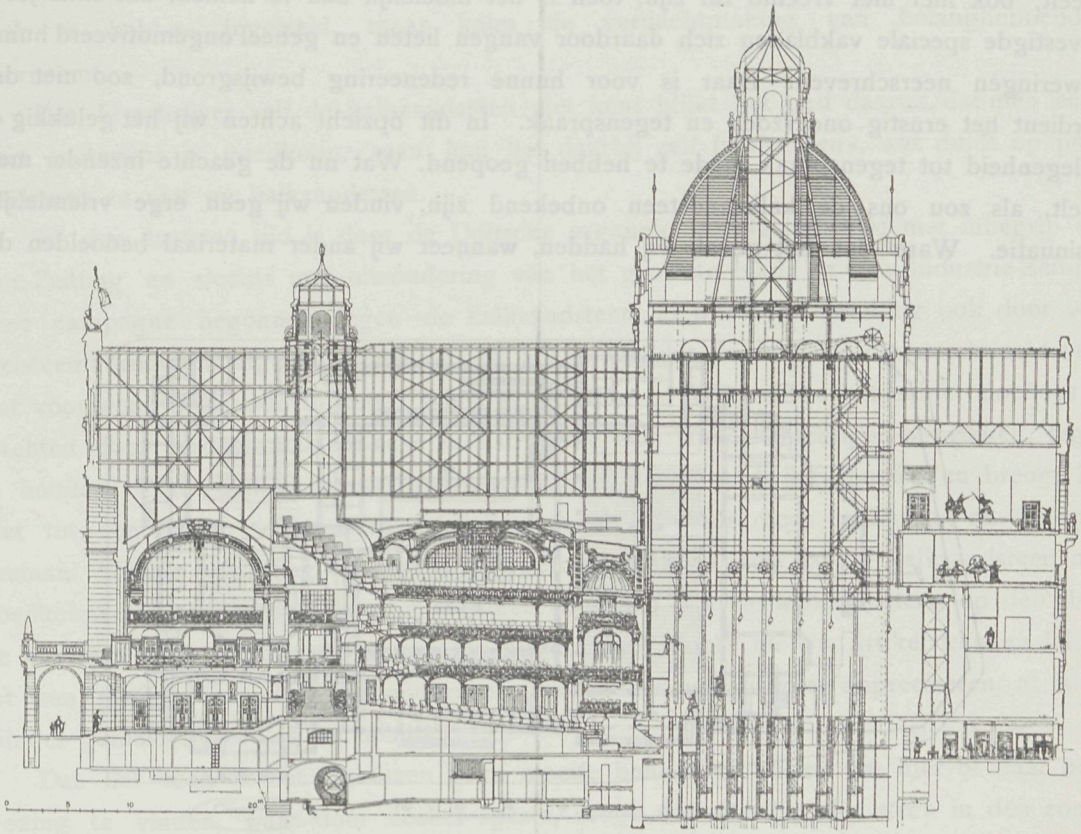

Doorsnede over de lengte.

deelen van het gebouw. Zoo ook is aan de tooneelschermen, drie in getal, een bizonder fraai decoratief gegeven.

Zooals uit de tekstfiguren blijkt, is het een monumentaal gebouw en mogt eenmaal alles daarbij aangesloten komen, dan voorzeker heeft Neurenberg een grootsch geheel op het gebied der architectuur aangewonnen.

Kalkzandsteen.

Wij ontvingen over dit onderwerp het hieronder volgende ingezonden stuk, waaraan wij gaarne plaatsruimte verleenen, te meer omdat het uit hoogst zaakkundige bron voortspruit, en omdat het hier een oordeel betreft dat op ervaring gebaseerd is. Het hoor en

wederhoor is noodig om de zaak tot de gewenschte klaarheid te brengen, een enkel woord onzerzijds vooraf omtrent hetgeen wij in de vorige aflevering hebben toegelicht. Vooraf dan was onze mededeeling niet anders dan de aandacht te vestigen op een geschrijf in de vakbladen dit materiaal betreffende en waarbij de medegedeelde ervaringen tot ernstige overweging aanraden bij de toepassing. Vooral betrof het, het materiaal van dien aard in Duitschland toegepast. Nu mag men aannemen, dat concurrentiehaat, die overal parten speelt, ook hier niet vreemd zal zijn, toch is het moeielijk aan te nemen, dat sints jaren gevestigde speciale vakbladen zich daardoor vangen lieten en geheel ongemotiveerd hunne beweringen neerschreven. Daar is voor hunne redeneering bewijsgrond, zoo niet dan verdient het ernstig onderzoek en tegenspraak. In dit opzicht achten wij het gelukkig de gelegenheid tot tegenspraak mede te hebben geopend. Wat nu de geachte inzender meedeelt, als zou ons de kalkzandsteen onbekend zijn, vinden wij geen erge vriendelijke insinuatie. Ware dat het geval, wij hadden, wanneer wij ander materiaal bedoelden dat

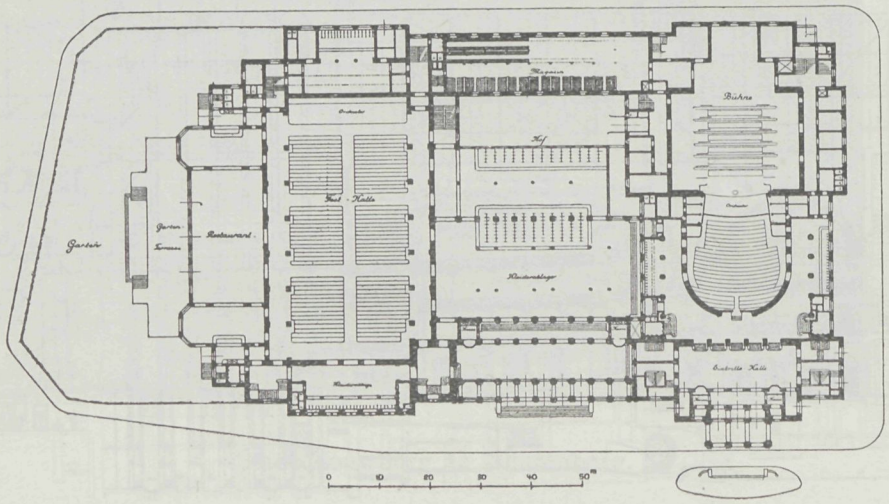

Plan.

genoemd, wij zouden van portlandsteen gesproken hebben, als wij die hierbij noodig hadden gehad. De gedachte daaraan was verre, wij schreven. dat men leest, »het materiaal is goedkoop, men kan het daarbij zelf fabriceeren.« Die zin gaf kort de geschiedenis weer. Dat voorgespiegeld wordt, dat het materiaal goedkoop is, terwijl de ondervinding anders leert, volgt in het overige van onze mededeeling in vorige aflevering en wat het zelf fabriceeren betreft, is de bedoeling, meer omschreven eenvoudig deze, men is niet gebonden aan plaatselijke gesteldheid, aan grondstoffen, maar kan de oprichting der fabrieken of inrichtingen zelf regelen daar het materiaal toch aangevoerd moet worden. Men kan het dus overal, waar men geschikte opslagplaats en verkeerpunt vindt, zelf fabriceeren en is dat onze eenige bedoeling. Voor een goed begrip omtrent beide mededeelingen hebben wij deze kleine toelichting noodig geacht waarvan de niet juiste lezing uit een spijtig gemoed schijnt voortgekomen.

Een andere zaak is het onderstaande, waarin vele gegevens, die de aandacht ten volle verdienen.

In Uw tijdschrift van den 8en Maart komt een artikel voor, waarbij als bronnen worden aangegeven »de Nederlandsche Klei-industrie« en de »Deutsche Töpfer und Ziegler-Zeitung« en waarvan de hoofdstrekking is een grondig onderzoek uit te lokken omtrent de kalkzandsteen. Dit zoude ons zeer lief zijn, doch niet, dat men zonder dit onderzoek te hebben ingesteld, maar kalm de verdachtmaking van belanghebbenden overneemt.

Dat de schrijver zelf de kalkzandsteen niet kent blijkt het best daaruit, dat men leest: »het materiaal is goedkoop, men kan het daarbij zelf fabriceeren«, wat duidt op portlandsteen en niet op kalkzandsteen.

In den laatsten tijd is door de Duitsche organen der klei-industrie met inbegrip der Ton-Zeitung en slechts met uitzondering van het grootste blad, de Ton-Industrie-Zeitung eene campagne begonnen tegen de kalkzandsteen, al wordt dit gelukkig ook door vele kleisteenfabrikanten afgekeurd. Dit bewijst alleen dit, dat deze steensoort steeds veld wint, wat voor eene bestaande industrie nooit aangenaam is. Wij achten het echter doelloos te trachten door verdachtmaking eene industrie, die zich steeds krachtiger ontwikkelt, tegen te houden. Wat goed is breekt baan en wat niet deugt verdwijnt spoedig en brengt het niet tot een kleine vijfhonderd fabrieken, zooals er thans reeds in Europa en Amerika bestaan. Slechts één ding is waar in het geheele stuk en wel, dat de kalkzandsteen niet goedkooper te produceeren is, dan kleisteen. Dat dan ook de kalkzandsteen op den duur de kleisteen zal verdringen is eenvoudig uitgesloten. Mocht nu Uw artikel kunnen leiden tot een grondig en veelzijdig onderzoek, zoo zouden wij dit zeer appreciëeren, al is dit minder gemakkelijk, dan het schijnt.

Dat het toch in het algemeen geen moeite behoeft te kosten om hier of daar eene woning te vinden, waar door slechte specie, droge vermetseling der steen in den zomer of andere verkeerde behandeling iets aan het bouwwerk hapert, weet ieder vakman. Is nu een dergelijk bouwwerk van kleisteen, dan heeft natuurlijk specie of behandeling schuld, is het van kalkzandsteen, dan ligt het even natuurlijk aan de steen. Dat er dan ook hier of daar een huis van kalkzandsteen is op te diepen waaraan iets hapert, zullen wij allerminst ontkennen. Wil men echter een ernstig en grondig onderzoek, zoo maken wij ons sterk elk vakman van de goede eigenschappen der kalkzandsteen te overtuigen.

Wij hebben thans bij onze fabriek vrijwel 800.000 steen vermetseld en o.a. eene schoorsteen ter hoogte van 30 Meter en eene walbeschoeiïng ter lengte van 35 Meter van deze steen gemaakt. Nu kan een kind begrijpen, dat wanneer zich de specie niet aan de steen hechtte een fabrieksschoorsteen bij den eersten storm zoude omwaaien. Zoo lazen wij onlangs de bewering, dat de steen in Pruisen bijna verboden was, terwijl in Pruisens hoofdstad, Berlijn, de steen aan gebouwen overal daar wordt toegelaten, waar vroeger uitsluitend klinker werd voorgeschreven, zoodat men aan tal van bouwwerken, die geheel uit kleisteen zijn opgetrokken òf bij den geheelen gevel òf op de draagpunten, onder de

balken, de witte kalkzandsteen te zien krijgt. Ook tal van Regeeringsgebouwen te Berlijn en elders zijn van dit materiaal.

Welke proporties de industrie thans reeds heeft verkregen, kunnen wij het best duidelijk maken door een en ander aan te halen uit eene lezing, welke den 10en November j.l. te Berlijn gehouden werd voor de vereeniging van kleisteenfabrikanten door haren eigen secretaris, een zekere heer Fiebelkorn en dus op eene plaats, waar men toch heusch geen propaganda zal maken voor de kalkzandsteen.

Wij lezen hier woordelijk het volgende:

»Thans neemt de kalkzandsteen steeds in omvang toe. Wij hebben in Duitschland reeds ongeveer 190 kalkzandsteenfabrieken met eene jaarproductie van rond 900 tot 1000 millioen steen. Het ligt wel voor de hand, dat door deze massa's eene zware concurrentie met de kleisteen is ontstaan«.

Over de kwaliteitskwestie zegt spreker het volgende:

»Bij de beoordeeling der kalkzandsteen wordt het meeste gewicht gelegd op de drukvastheid. In dit opzicht heeft de Ver. van Kalkzandsteenfabrikanten, die voor 5 jaar tot stand kwam, aan deze industrie uitstekende diensten bewezen, door het besluit te nemen, slechts die fabrikanten als lid toe te laten, die als minimum-drukvastheid van hare steenen 140 K. G. per vierk. cM. garandeeren«.

Het onderzoek der kalkzandsteen in verband met hare geschiktheid als bouwmateriaal geschiedt op dezelfde wijze als bij kleisteen. De vorm is in den regel zuiverder, dan die der kleisteen, daar door meer of minder branden geene spelingen voorkomen, maar constateert men in den regel eene groote zuiverheid en kantigheid. Men beweert wel, dat de kalkzandsteen meer water opneemt dan de kleisteen, doch is door veelvuldige proefnemingen bewezen, dat in het algemeen de kalkzandsteen zich houdt als de kleisteen. Om den weerstand tegen vorst vast te stellen, wordt de kalkzandsteen onderzocht door ze waterverzadigd in een vorstkast bloot te stellen aan een koude van —10 tot —12 graden en ze daarna 7 tot 8 uur bij een kamertemperatuur te ontdooien. Steenen, die dit proces 25 keer achtereenvolgens zonder schade doorgemaakt hebben, zijn als vorst- en weerbestendig te beschouwen.«

Omtrent Berlijn zegt spreker:

»Alles samen worden het volgend jaar rond 330 millioen kalkzandsteen op de Berlijnsche bouwmarkt gebracht, voor de kleisteen zeker eene buitengewoon groote concurrentie.«

Ook het slot der rede is veelzeggend:

»Aan het einde van mijn voordracht gekomen is de vraag te stellen, of het voor de kleisteenfabrikanten mogelijk is zich tegen de steeds toenemende concurrentie der kalkzandsteen te verdedigen en welke middelen daartoe dienen. Vóór alles wensch ik er op te wijzen, dat men er niet mee kan volstaan en het geheel nutteloos is, aan de gebruikers mee te deelen, indien mogelijk op de een of andere plaats de kalkzandsteen slecht is uitgevallen, want met geheel hetzelfde recht zou de tegenpartij kunnen aanvoeren, dat zich op de een of andere plaats kleisteen niet goed heeft gehouden. Indien men tegen

de kalkzandsteen iets wil beginnen, zoo is dit slechts daardoor mogelijk, dat men op werkelijke nadeelen hiervan wijst. Ik ben van meening, dat het niet zoo gemakkelijk zal zijn hier bijzondere nadeelen aan te wijzen. Naar mijn meening kunnen de kleisteenfabrikanten zich slechts daardoor tegen de concurrentie der kalkzandsteen verweren, door te zorgen, dat ze even goeden steen leveren als de kalkzandsteen, d.w.z. steenen met vlakke zijkanten en scherpe hoeken. Verder zou het misschien verstandig zijn, eveneens een minimum drukvastheid te garandeeren en ten slotte te trachten den steen goedkooper te fabriceeren.«

Zeer te appreciëeren valt de geheele toon der lezing en zeer te wenschen is het, dat ook in ons land klei- en kalkzandsteenfabrikanten met elkaar steeds op faire wijze concurreeren. Beide steensoorten zijn goed, al kan men ook in beide gevallen goede en minder goede steenen vinden.

Ten slotte dit. Wij achten verder geschrijf vrij onvruchtbaar, doch willen ons tot het volgende verbinden. Wij zullen voor het nemen van een brandproef in het groot binnen niet al te langen tijd een gebouwtje van kalkzandsteen zetten, met verschillende brandbare stoffen vullen en aansteken in tegenwoordigheid van zooveel mogelijk officiëele personen. Wij zijn verder bereid met architecten of bouwkundigen naar onze fabriek te gaan om op door hen aan te wijzen plaatsen een gat in het muurwerk te laten kappen teneinde gelegenheid te geven over de aanhechting der specie te oordeelen. Wij beschouwen deze wijze van handelen vrijwat doeltreffender voor eene juiste beoordeeling, dan het doorvoeren van een pennestrijd.

Wij danken U, mijnheer de Redacteur, voor de verleende plaatsruimte.

GRONINGEN, 14 Maart 1906.

K. MAATHUIS & ZN.

Tot zooverre de geschiedenis onze mededeeling betreffende, het heeft intusschen onze aandacht getrokken, dat in het Alg. Ned. Advertentieblad van 10 Maart ook door de kunstzandsteenfabriek »Arnoud« te Hillegom is opgekomen tegen de zienswijze uit buitenl. vakbladen tot ons gekomen. Daarin wordt beweerd, dat concurrentie van het materiaal zelfs tegen de goedkoopste kleisteen mogelijk is, dat vorst er geen invloed op heeft, zoo zelfs dat men bij waterkeerende muren aan de Oostzee, waar alle andere steen afschilferde dit nadeel van het materiaal niet ondervind. Ook de verbranding van het materiaal wordt weersproken. Verder wordt gewezen op onderzoekingen van proefstations, die het materiaal in ieder opzicht als geijkt beschouwen.

Wij gelooven gaarne, dat wat het laatste betreft het oordeel gunstig kan zijn, echter komt het hier meer aan op de ervaring. Op hetgeen gebouwd is, en dat aan weer en wind is blootgesteld geworden, daaraan heeft de tijd geknaagd en de resultaten, die men daaromtrent kan aantoonen zullen veel meer gewicht in de schaal liggen dan onderzoekende proefstations, waarbij de kracht, die de tijd uitoefent gemist wordt. Dat zal ongetwijfeld de Hillegomsche fabriek wel kunnen aantoonen, dat kan de heer Maathuis doen over vele voltooide werken en dat is naar onze meening den meest vertrouwbaren kant, waaraan alles getoetst moet worden.

Het is in het Alg. Ned. Advertentieblad van 17 dezer, dat wij opgenomen vinden een stuk van den heer N. van Lookeren Campagne te Zalt-Bommel, waaruit wij het volgende ontleenen betreffende genomen vuurproef en nu als tot deze mededeelingen behoorende kunnen beschouwen.

In de »Tonindustrie Zeitung« Nr. 20 van 15 Februari 1906 wordt medegedeeld, dat den 15 September 1905 op verzoek der Vereeniging van Kalkzandsteenfabrieken door het Koninklijk Bureau tot onderzoek van bouwmaterialen in Gross-Lichterfelde een beproeving heeft plaats gehad over het weerstandsvermogen tegen vuur en kalkzandsteenen in vergelijking met klinkers en gewone metselsteenen, door het Bureau betrokken uit den handel.

Voor dit doel werd een huisje gebouwd, waarvan de muren bestonden uit afwisselende lagen zandsteensoorten en der baksteenen, terwijl in het midden werd gebouwd uit dezelfde lagen een doorbroken schoorsteen. Het huisje werd opgevuld met lichtbrandbaar hout en dit met potroleum overgoten en aangestoken; nadat de hoogste temperatuur bereikt was, werd de brand door middel van flinke waterstralen gedoofd.

Nadat de brand 10 minuten gewoed had, vertoonden zich in de voegen van alle muren scheuren, zonder dat de steenen zelf vernield waren.

Na 20 minuten vertoonden de baksteenen fijne scheurtjes; na 25 tot 40 minuten schenrden de kalkzandsteenen. Oogenschijnlijk bleef verder alles onveranderd.

Na blussching met water vertoonden de baksteenen geen verdere verandering, doch waren de kalkzandsteenen $^3/_4$ tot 1 c.M. diep murw geworden en op plaatsen, waar de waterstraal geraakt had, ging dit murw worden der kalkzandsteenen tot op 3 c.M. diep.

Zeer belangrijk tot vestiging van nader oordeel is, hetgeen de heer R. Roelfsema (K. Maathuis & Zoon te Groningen) in lezingen gehouden in de Friessche Bouwkring te Leeuwarden en het dep. Groningen der M. tot bev. der nijverheid hiervan meedeelde en waarop wij wellicht nog nader hopen terug te komen wegens het belangrijke dier lezingen over dat onderwerp. Ook daaruit blijkt dat de vorming van den steen een lijdensgeschiedenis heeft gehad, en deze door gedurige zorgvolle bearbeiding kwam tot het thans deugdzame gehalte. Waar nu juist de Duitsche vakbladen wijzen op ervaringen van steenen, die bij de geboorte dezer industrie zijn gevormd, daar is het volstrekt niet onwaarschijnlijk dat het toen nog weinig bekende materiaal de gebreken had, die zich nu voordoen, terwijl het latere daarvan geheel vrij is. Men zou dit mogen aannemen, wanneer men rekening houd met de vele werken hiervan uitgevoerd.

Prijsvragen.

De firma van der Loo, steenfabrikanten te Dieren, hebben een drietal kapitale prijsvragen uitgeschreven. Program en teekeningen daarop betrekking hebbende komen in volgend nummer voor.

Ontwerp Heerenhuis
Avant Project

Voorgevel

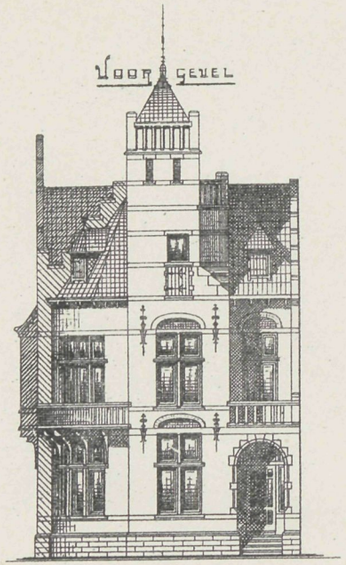

Zygevel

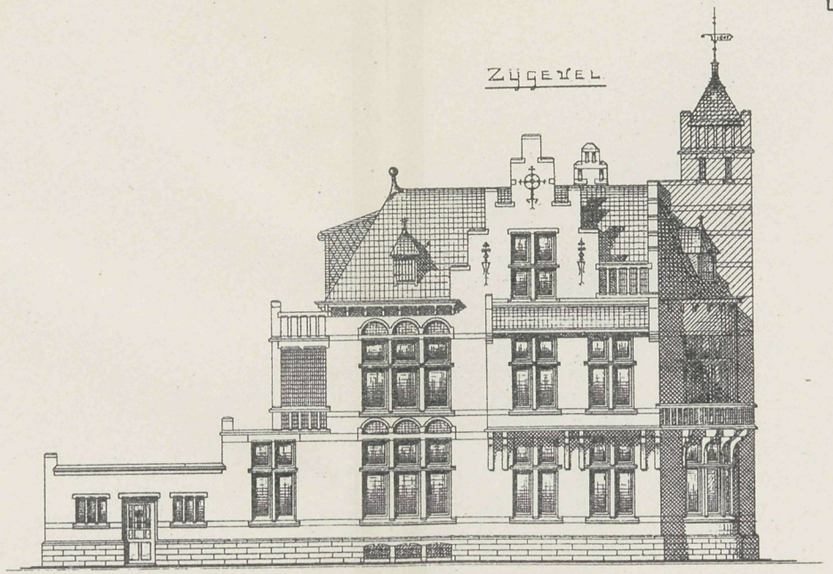

Doorsnede A-B

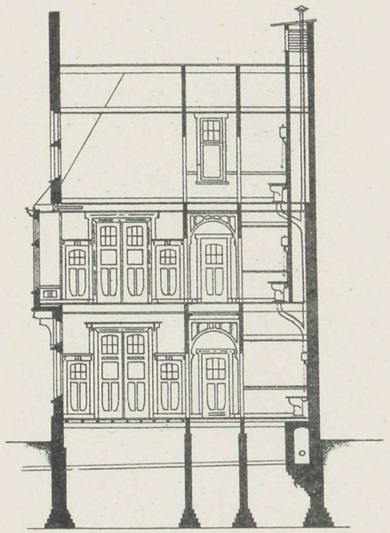

Bel-Etage

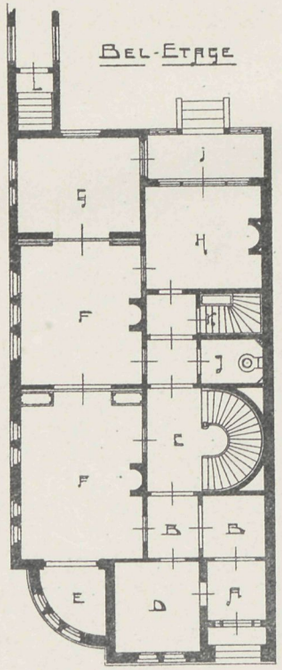

1ste Verdieping

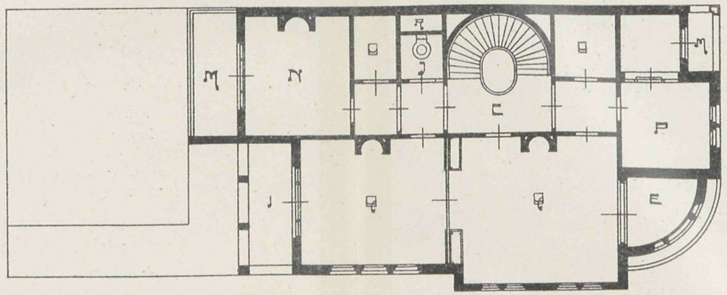

Zolderverdieping

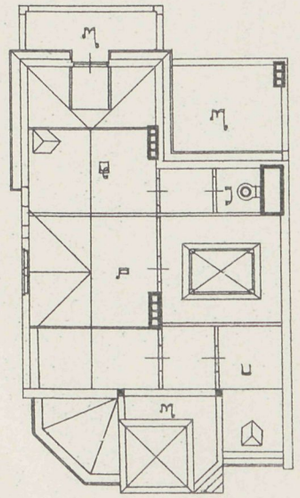

Renvoi

A Vestibule	G Serre	M Balkon
B Corridor	H Bloemenkamer	N Studeerkamer
C Trappenhal	I Veranda	O Kast
D Speelkamer	J Priveten	P Logeerkamer
E Buitenkamer	K Kelderingang	Q Slaapkamer
F Kamer ensuite	L Ingang souterrain	R Luchtkoker

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

5 April 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 7.

Bij de Platen.

Recreatiegebouw met conciergewoning,

door P. WILLEMSE.

Het recreatiegebouw waarvan de platte grond en opstand op de plaat zijn aangegeven, is bestemd voor een kleine gemeente in het noorden van ons land. Daar de Vereeniging waarvoor het bestemd is niet veel daaraan kon besteden, zijn de bouwkosten laag gesteld.

De gevels zijn gepleisterd met banden, strekken en plinten van kleurigen steen. Het renvooi noemt de lokalen in de zaalomgeving gegroepeerd.

De beurs te Amsterdam.

Het schijnt het nieuwe beursgebouw niet gegund te zijn tot rust te mogen komen, is het uit zich zelf weerbarstig, niet ongevoelig werd het daarvoor gekastijd door den bouwmeester P. F. Laarman, die in de Telegraaf van 31 Maart l.l. daaraan een belangrijk hoofdstuk wijdt. Uit een en ander blijkt dat sints den bouw den schrijver zijn aandacht voortdurend liet vallen op het bestaan van het gebouw en dat hij ook het Bestuur der gemeente persoonlijk bezocht en attent maakte op de mogelijke gevaren, die zich daarbij ontwikkelen kunnen. Al gelooven wij onzerzijds, waar het te betreuren is, dat een nieuw bouwwerk zoo zich zelf aftakelt, dat er eens rust zal komen in den bewegelijken ondergrond, toch moet erkend worden, dat de schrijver op de bestaande gebreken wees, voor en aleer een steen boven den grond was. Toen heeft hij even als anderen in het vak de bezwaren gezien en deed hij daarvan openlijke meedeeling. Nu de tijd dat oordeel rechtvaardigt, is het ons begrijpelijk, dat hij zich hierop beroept en hoewel dat schrijven wat minder bezwarend voor den bouwmeester had kunnen zijn, wat aan de waarde van het feit niets

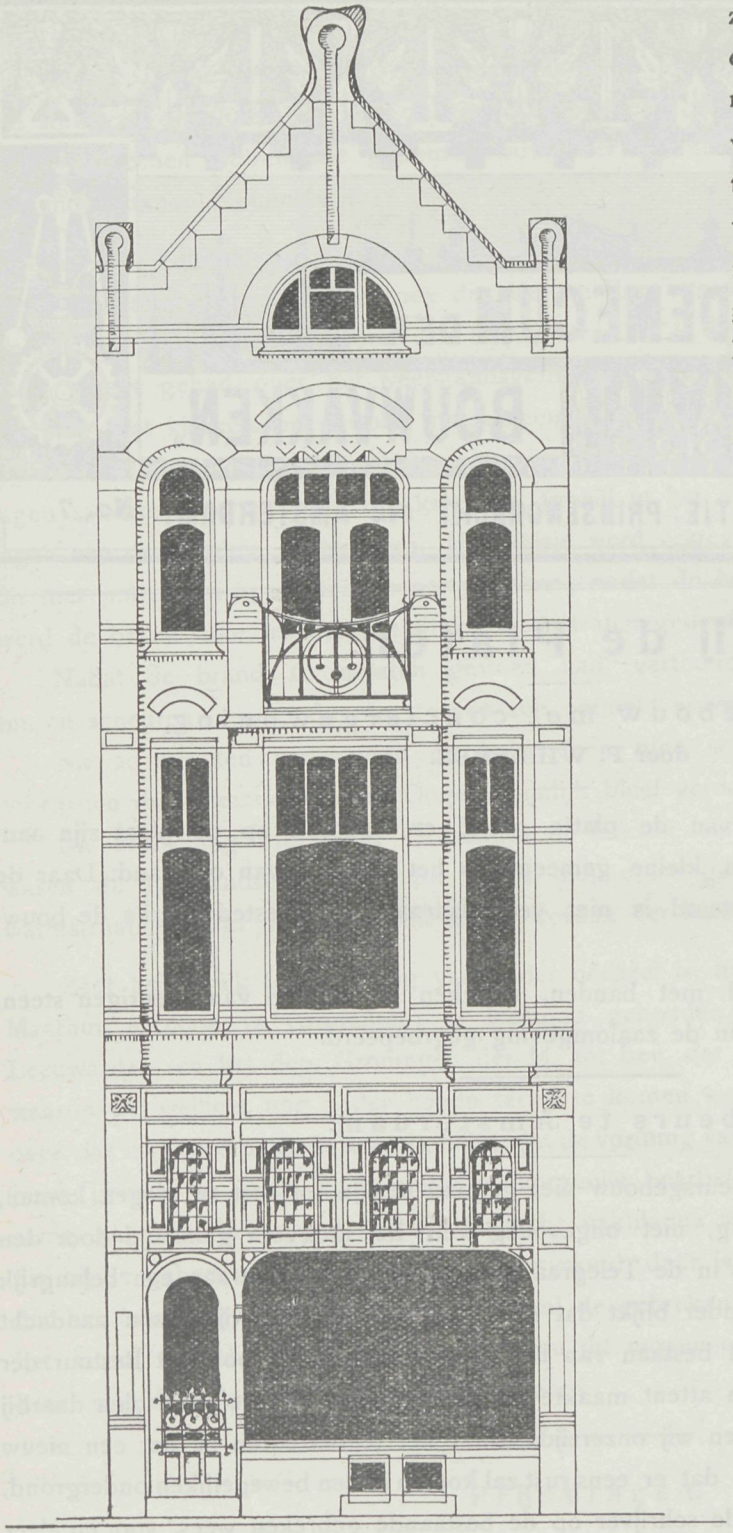

Voorgevel.

zou afgedongen hebben, het is eenmaal een feit, waarmede rekening dient gehouden te worden, dat de schrijver zegt, toen door mij gewaarschuwd werd, werd ik belachelijk gemaakt, zie nu, waartoe ons dat gebracht heeft. Dat alles zoo loopt, is zeker een jammerlijke geschiedenis. Men moge over de kunstwaarde en het origineele van het gebouw in gedachten verschillen, ieder vakman zal het betreuren dat op praktisch gebied dit resultaat verkregen is. Dat dit had voorkomen kunnen worden; in veel zeer zeker, de ongelijke bouw bevordert het. De oude beurs, echter die onder een lijn rondliep, bleef kort na de geboorte ook niet gespaard voor die bezoeking op nagenoeg gelijke ondergrond er zijn daar ook zeer vele gebreken dicht gestopt Bouwen op aangebrachten zandgrond op onzen moerassigen bodem heeft altijd nadeelen. Men zie maar eens langs de borstwering van het Amstelhotel, 't gelijkt de baren van de zee wel. Maar er kwam eindelijk rust en het behoud van het gebouw was verzekert. Zoo zal ook eenmaal na wellicht belangrijke reparatie de beurs zijn gebreken kwijt raken — voor omvallen of instorten zijn wij ten minste niet bevreesd. Wel zou al datgene wat beweging veroorzaakt, wenschelijk zijn van het gebouw vrij te houden, als onder anderen het luiden van den beursbengel, waarvan de beweging ongetwijfeld op het muurwerk invloed heeft en zoo zijn er

wellicht meerdere beweging aanbrengende krachten, die het zaak is van het gebouw te weeren. Het gebouw is er nu eenmaal en nu is het zaak naar middelen tot bescherming uit te zien. Ongetwijfeld zal de waarschuwing van den bouwmeester Laarman daartoe het zijne bijdragen. [1])

Bij de tekstfiguur.

Den heer M. Kuyper Czn., Architect te 's Gravenhage, bouwde dezen gevel aan het Westeinde 7 aldaar.

De onderpui is van graniet met ijzeren raamwerk, de deur teakhout. Het bovendeel is opgetrokken van rood geperste appelbloesem met groen verglaasde siersteenen banden, doorsneden, overigens afdekkingen enz. van hardsteen. De erker rust op een hardsteenen plaat op ijzeren consoles.

De bouwkosten bedroegen *f* 3500.

Prijsvragen.

uitgeschreven door de heeren Van de Loo, steenfabrikanten te Dieren.

De drie prijsvragen, waarvan het programma hieronder volgt, hebben ten doel: het ontwerpen van toepassingen van »Verblendsteen« in verschillende hoofdtinten, in verband met decoratieve steen, genaamd »Bricorna«.

Onder Verblendsteen wordt verstaan de gebakken steen, zooals die onder dien naam en in verschillende kleuren geleverd wordt door de fabrieken van nageperste en andere steenen voorheen Fr. van de Loo Sr. te Dieren.

De afmetingen van den Verblendsteen zijn 21.2 × 10.2 × 5.5 cM.

Wat gevelsteenen betreft moet de ontwerper er op bedacht zijn, dat deze hoogstens de bovengenoemde afmetingen van den Verblendsteen mogen hebben. Profielsteen of decoratieve steenen daarentegen mogen eene kubieke *inhoud* hebben dubbel zoo groot als die van den gevelsteen.

Decoratieve steen (Bricorna) is een nieuw fabricaat van bovengenoemde fabrieken, dat in de meest verschillende kleuren, onverglaasd of verglaasd, zonder of met versieringen in klei op klei, kan geleverd worden, en wel in alle formaten, met vlakke zijden, al of niet geprofileerd, of — zoo gewenscht — met versieringen in relief.

Het is een vereischte van de toepassing dezer materialen, dat de voegverdeeling een onderdeel uitmaakt der decoratie, ook zelfs indien op een aantal decoratieve steenen een vlakversiering of silhouetten worden voorgesteld.

In de keuze van het verband, ook kopverband kan worden toegepast, is de ontwerper vrij.

Omtrent de Bricorna wordt nog het volgende ter inlichting medegedeeld.

Bij het teekenen van ontwerpen, die voor de uitvoering in dit materiaal bestemd zijn, moet in de eerste plaats met het metselverband rekening gehouden worden. Dit metselverband laat uit den aard der zaak reeds eene groote verscheidenheid toe; het moet

[1]) Reeds gaf dit aanleiding tot interpellatie in den Gemeenteraad en is een nader onderzoek in uitzicht gesteld.

echter zoo gekozen worden, dat het in overeenstemming is met de versiering, die de ontwerper zich voorstelt te maken.

Het metselverband kan als grondslag dienen voor de te ontwerpen versiering, die dan een zuiver geometrisch karakter verkrijgt. Het gekozen verband kan echter ook gebezigd worden als een stramien, waarop een meer vrije voorstelling wordt ontworpen, in welk geval er op gelet dient te worden, dat de voegen nergens hinderlijk worden.

Een strenge stijleering is in elk geval noodzakelijk, daar zuiver vlakornament het meest geschikt is voor de techniek.

Te fijne detailleering behoort vermeden te worden. Bij het ontwerpen der versiering

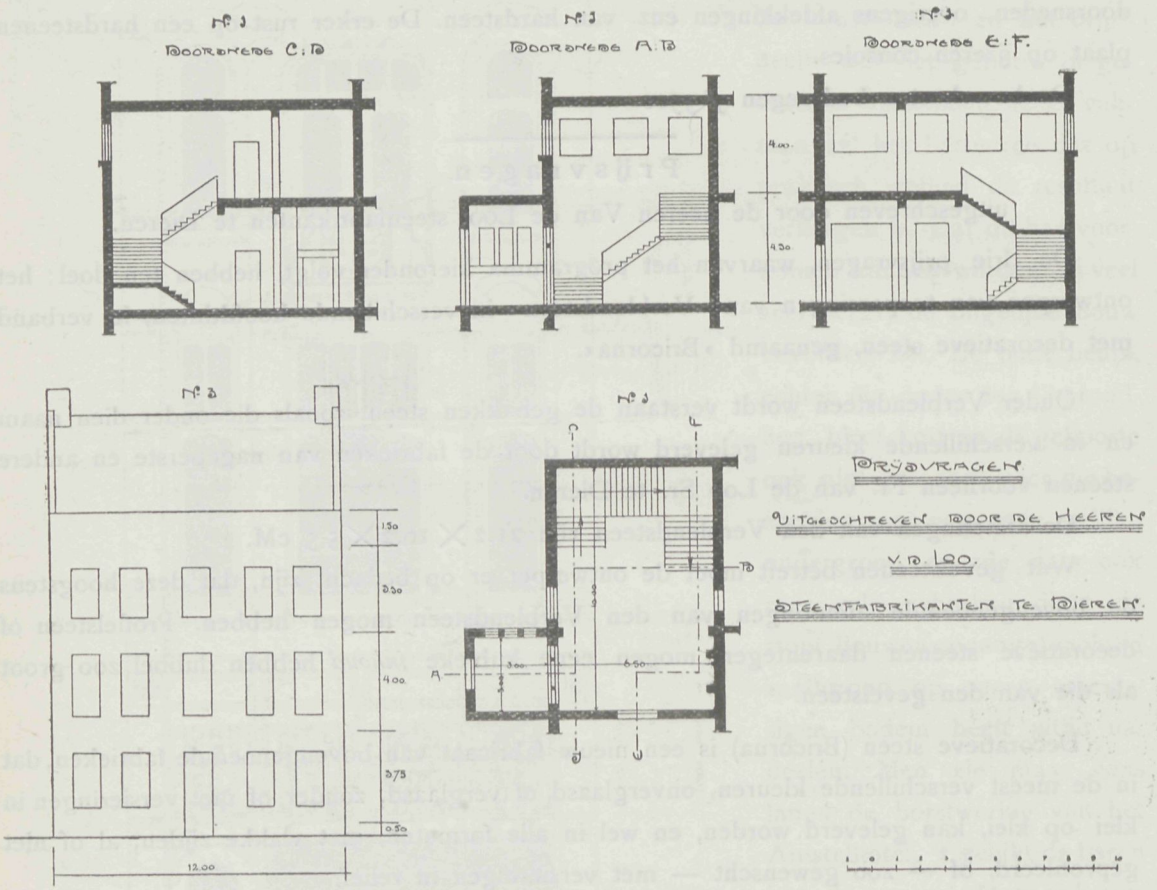

moet dan ook in het oog worden gehouden, dat de versierde steenen dikwijls op tamelijk verren afstand van den beschouwer geplaatst worden, in welk geval een breede behandeling van het ontwerp noodzakelijk is. Fijnere versieringen zullen slechts daar voldoen, waar men ze van nabij kan zien.

Ofschoon op één steen een onbeperkt aantal kleuren kan worden aangebracht, is het toch gewenscht, dat de ontwerpers zich bij een paar tinten bepalen, daar dit zoowel de fabricage vergemakkelijkt als aan de rust van het geheel ten goede komt.

Voor hen die aan deze prijsvragen wenschen mede te werken, zijn monsters van deze steenen, en enkele platen die aangeven in welken geest zij kunnen verwerkt worden, ter bezichtiging gesteld.

1°. in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 Amsterdam, dagelijks met uitzondering der Zondagen, van 9 uur des voormiddags tot 4 uur des namiddags;

2°. in het genootschapslokaal van het Genootschap Architectura et Amicitia in het Gebouw Parkzicht, ingang Hobbemastraat, te Amsterdam, dagelijks;

3°. in het kantoor van den heer P. A. Weeldenburg, Open Rijstuin 9, te Rotterdam;

4°. in het Bouw-informatie-Bureau »Het Woonhuis«, Noordeinde 33, te 's Gravenhage;

5°. ten kantore der firma M. Mees, Zuiderpark, te Groningen;

6°. ten huize van den heer A. R. Freem, Prins Hendrikstraat 63, te Arnhem;

7°. in de koffiekamer van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

(De tentoongestelde monsters moeten, wat ornamenteele versiering betreft, alléén

beschouwd worden als voorbeelden van de techniek. De ontwerpers zijn dus geheel vrij in de keuze der vormen voor de versiering).

PROGRAMMA.

Prijsvraag Nr. I. Het ontwerp voor drie wanden van eene hal in een Bankgebouw, waarin een trap naar de eerste verdieping.

De wanden moeten ontworpen worden voor uitvoering in Verblendsteen, in verband met Bricorna.

Wat betreft de afmetingen van de trap, van de schouw, van de deuren en ramen, enz., zijn de ontwerpers gebonden aan de indeeling en de maten, aangegeven op de schetsteekeningen van den plattegrond en de wanden, gemerkt Nr. 1, bij dit programma gevoegd.

Voor dezen wedstrijd worden verlangd:

1°. de teekeningen van de drie wanden van de hal, aangegeven op de schetsteekening Nr. 1, allen op de schaal van 1 op 20;

2°. een perspectievische schets van de hal met trap, gezien van uit het punt O;

3°. de teekening van een of meer voorname details, ter keuze van den ontwerper, op de schaal van 1 op 5. Alle teekeningen moeten in kleuren zijn opgewerkt.

Prijsvraag Nr. II. De ontwerpen voor den Zuidenlijken en Westelijken gevel van een Stationsgebouwtje in eene landelijke streek.

De gevels moeten ontworpen zijn voor uitvoering in Verblendsteen, in verband met Bricorna en met de gebruikelijke spaarzame toepassing van natuursteen.

Wat de afmetingen en de indeeling der gevels betreft, zijn de ontwerpers gebonden aan de omtreklijnen van het metselwerk en de afmetingen, aangegeven op de bij dit programma behoorende schetsteekeningen Nr. 2.

Voor dezen wedstrijd worden verlangd:

1°. de teekeningen van de beide bovengenoemde gevels op de schaal van 1 op 20;

2°. een perspectievische schets van het gebouw waarop beide genoemde gevels te zien zijn;

3°. de teekening van een of meer voorname details ter keuze van den ontwerper, op de schaal van 1 op 5. Alle teekeningen moeten in kleuren zijn opgewerkt.

Prijsvraag Nr. III. Het ontwerp van een gevel voor een deftig Heerenhuis, gelegen aan eene straat van 30 M. breedte.

De gevel moet ontworpen worden voor uitvoering in Verblendsteen, in verband met Bricorna en met de gebruikelijke spaarzame toepassing van natuurlijke steen.

De ontwerpers zijn, wat de indeeling en de afmetingen van den gevel betreft, gebonden aan de schets der omtreklijnen van het metselwerk en aan de afmetingen, aangegeven op de bij dit programma beboorende schetsteekening Nr. 1.

Voor dezen wedstrijd worden verlangd;

1°. de teekening van den geheelen gevel op de schaal van 1 op 20;

2°. de teekeningen van twee of meer voorname details van den gevel, ter keuze van den ontwerper, op de schaal van 1 op 5.

Alle teekeningen moeten in kleuren zijn opgewerkt.

De in antwoord op deze prijsvragen in te leveren teekeningen moeten behoorlijk

bewerkt zijn in de kleuren, zoo nabij mogelijk aangevende de tinten van de door de ontwerpers bedoelde materialen.

Bij die teekeningen moet bovendien gevoegd worden een korte opgave van den aard der gekozen materialen en de plaats waar die ontwerpen bedoeld zijn.

De ingekomen antwoorden zullen beoordeeld worden door een Jury, bestaande uit de heeren:

K. P. C. de Bazel, Architect te Bussum; H. P. Berlage, Architect te Amsterdam, Voorzitter van het Genootschap »Architectura et Amicitia«; Dr. P. J. H. Cuypers, Architect der Rijks Museum-gebouwen, te Roermond; Ed. Cuypers, Architect te Amsterdam, Voorzitter van de »Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst«; Prof. Henri Evers, Architect, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; Prof. Jacob F. Klinkhamer, Civiel en Bouwkundig Ingenieur, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft en C. H. Peters, Architect, Rijks Bouwmeester te 's Gravenhage.

De heer Jos. van de Loo, Steenfabrikant te Dieren, zal de Jury bijstaan als technisch adviseur.

Voor *elk* der prijsvragen Nr. I, Nr. II en Nr. III, zijn door de heeren Van de Loo de volgende prijzen ter beschikking gesteld:

Aan den vervaardiger van het beste en in de eerste plaats ter bekroning waardig gekeurde ontwerp voor *elke* prijsvraag zal worden uitgereikt de som van *f* 300.—;

voor het in de tweede plaats ter bekroning waardig gekeurde ontwerp voor *elke* prijsvraag wordt uitgeloofd de som van *f* 150, en voor het in de derde plaats ter bekroning waardig gekeurde ontwerp voor *elke* prijsvraag wordt uitgeloofd de som van *f* 50.—

Het bedrag der uitgeloofde prijzen is dus in het geheel *f* 1500 —

De prijsuitschrijvers behouden zich het recht voor, ontwerpen welke niet door de Jury bekroond werden, aan te koopen in overleg met de vervaardigers van die ontwerpen.

Algemeene Bepalingen.

1. Alle stukken in antwoord op deze prijsvragen worden vóór of op 1 Augustus 1906, des namiddags te 2 uur, vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den heer C. T. J. Louis Rieber, Marnixstraat 402, te Amsterdam, vergezeld van een open brief, waarin een adres, om zoo noodig met den inzender te correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

De in te zenden stukken moeten zijn gemerkt met een motto, en vergezeld van een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald, en van binnen bevattende de aanduiding van naam, betrekking en woonplaats van den inzender.

3. De teekeningen mogen niet opgerold worden ingezonden.
4. De Jury heeft het recht, wanneer eenig antwoord niet voor eene volle bekroning kan worden voorgedragen, aan de prijsuitschrijvers voor te stellen daaraan eene andere onderscheiding toe te kennen.
5. De bekroonde of gedeeltelijk bekroonde ontwerpen blijven ter beschikking van de prijsuitschrijvers, die zich het recht voorbehouden de ingezonden teekeningen in verschillende steden ten toon te stellen, en reproducties van de teekeningen uit te geven

6. De niet bekroonde ontwerpen kunnen na 31 December 1906 afgehaald worden aan het bureau van de Maatschappij te Amsterdam; de niet bekroonde ontwerpen van mededingers buiten Amsterdam wonende, zullen na dien datum aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.
7. De uitslag van de beoordeeling der Jury zal vóór 16 September 1906 worden bekend gemaakt.

Na de uitspraak der Jury zullen alle ingekomen antwoorden openbaar worden tentoongesteld in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam. Het rapport der Jury zal gepubliceerd worden, en tijdens die tentoonstelling ter lezing liggen.

8. De prijsvragen zijn nationaal.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

ED. CUYPERS, *Voorzitter*.

AMSTERDAM, Maart 1906. C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris*.

Rembrandt's meesterstuk.

Nu de tijd nadert dat de nagedachtenis van den grooten meester zal worden gehuldigd, moest de Nachtwacht van zijn plaats weg, omdat de aanbouw het muurvlak noodig had. Die verhuizing benuttigde men om het schilderij tevens een schoonmaak te gunnen. Dat is geschiedt en maakten de dagbladberichten hierop attent. Toen wij daarbij vernamen dat alles door de zorgvuldige behandeling in de oorspronkelijke kleuren hersteld was, bekroop ons eenigen twijfel. Wij waren door den tijd en het menigvuldig zien zoo gewoon geraakt aan dat geheimzinnig bruin dat alles dekte en dat minder door de penseel dan wel door den tijd was voortgebracht. Dat bruin verdwenen zou het schilderij de Schuttersmaaltijd doen evenaren waar een rijke kleurenpracht helder voortreed, maar toch het overige gemist wordt. De waarde was naar onze meening verdwenen. Het was een heldere dag. Veel beter licht, wat werkt dat toch mede en wat verschilt dat toen wij op de plaats kwamen, waar een ledig de verlaten plek aantoonde en waar een somber licht scheen. Daar hing de Nachtwacht verjongd. Onze vreeze was weg, niet zoo bruin als vroeger, maar toch nog genoeg om te laten zien, dat het den grondtoon vormt, staat daar de schilderij herboren, welk een aanwinst van figuren, die ons vroeger vreemd waren, maar welk een kracht en licht in de hoofdfiguren. Het is alsof de hand naar u toegestoken wordt, en een licht en donker zoo fraai als wij nog nimmer in het meesterwerk hadden opgemerkt. Men mag de directie van het Rijksmuseum dank weten voor den uitstekend geslaagden arbeid die ons gelegenheid geeft voor het eerst te zien wat werkelijk de voorstelling is en welke macht daarvan uitgaat. Ongetwijfeld zullen velen gaan zien en getroffen worden over de werkelijk gelukkige wijziging. Moeielijk valt het aan te nemen, dat het licht ooit gunstiger kan zijn dan wij het tegen het middaguur op helderen dag zagen en zal de schoonmaak ongetwijfeld een modderbad hebben achtergelaten, want wat nu voortrad is opmerkelijk. Voorzeker een gelukkig feit, juist nu de viering zoo kort op handen duizenden voor den meesterlijken arbeid zullen doen samenkomen.

voorgevel.

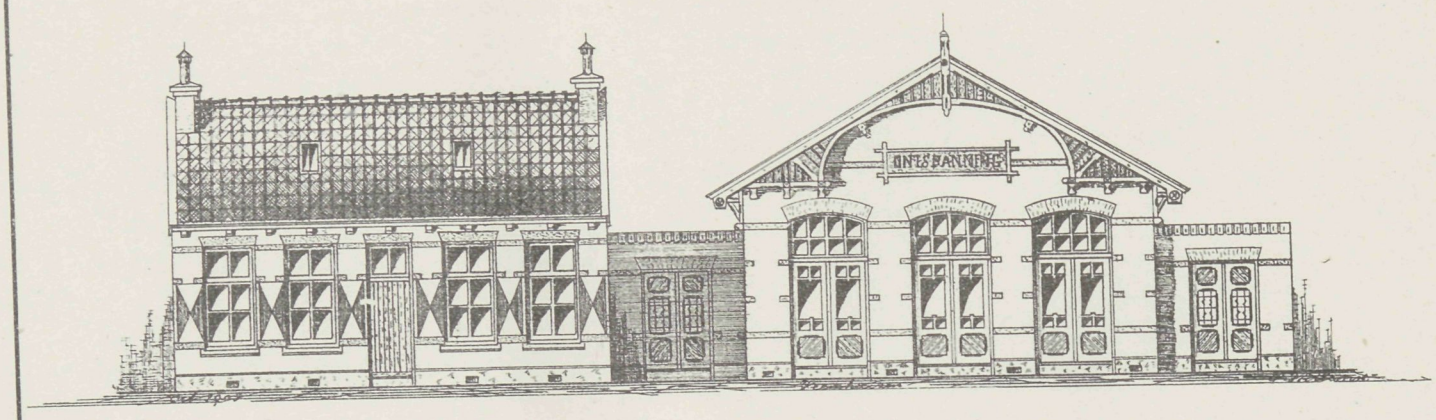

grondplan.

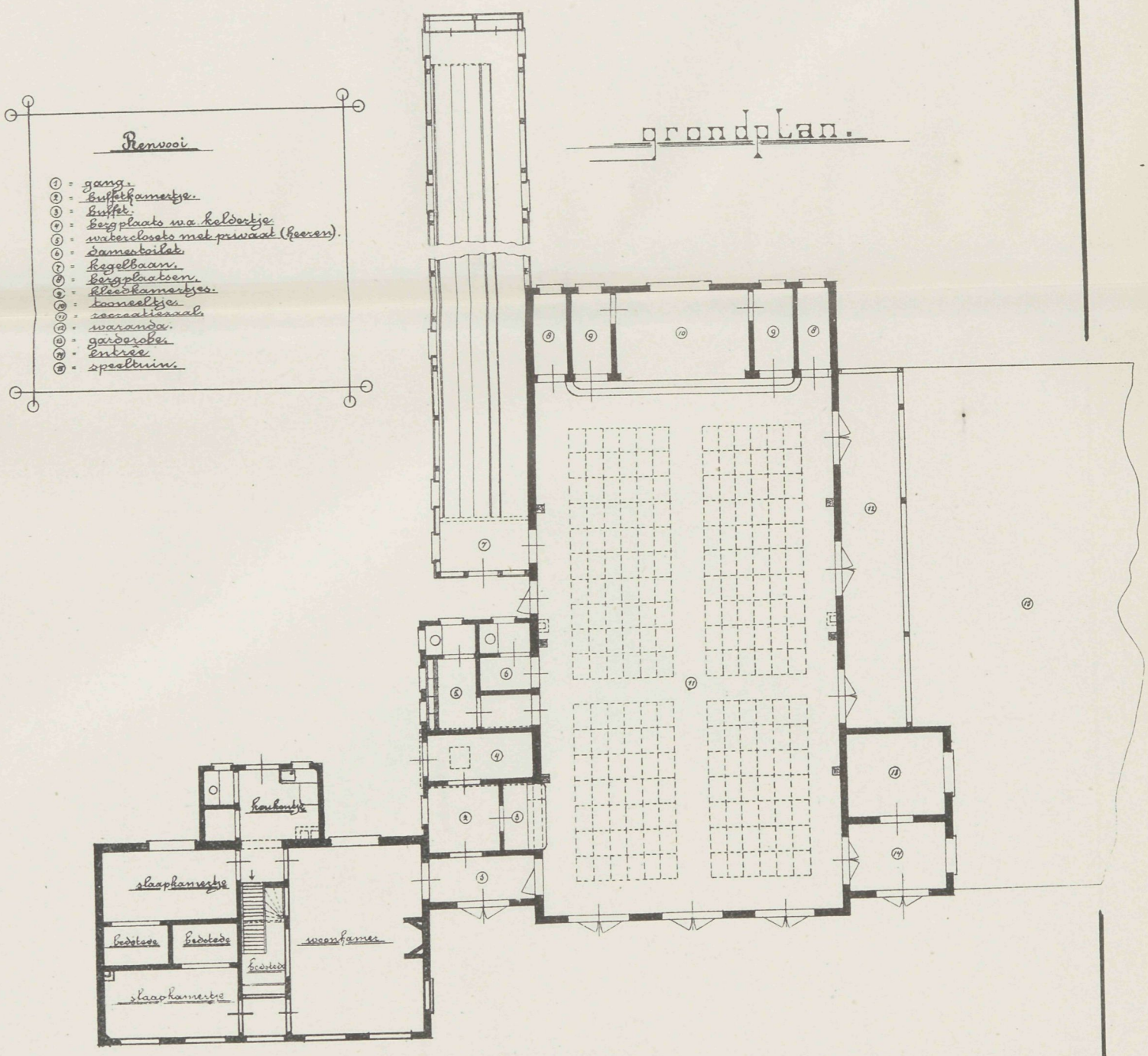

Ontwerp van een Recreatiegebouw met conciergewoning.

Afl. 7. Plaat 7.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

19 April 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 8.

Bij de Platen.

Ontwerp van eene kleine villa,

door G. J. RUTGERS.

De beide plannen en het perpectivisch aanzicht geven het ontwerp eener kleine villa die zoo ingericht vele gezellige rustpunten en uitzichten biedt.

Bij de tekstfiguren.

De verschillende tekstfiguren geven in aanzicht en details een ontwerp voor een paviljoen in houtconstructie, op te stellen in een hoog gelegen landstreek, van waar het uitzicht naar alle kanten loonend is. Het is een sierlijk gedacht geheel. De bouwmeester is L. Hart te Kopenhagen.

Kalkzandsteen.

In het nummer van Uw tijdschrift van 22 Maart komt een artikel voor over bovenbedoeld onderwerp van de firma K. Maathuis & Zoon, waaraan door uwe redactie beschouwingen zijn vastgeknoopt en waarbij u ook het een en ander aanhaalt uit artikelen van ons uit het Alg. Ned. Adv. Blad.

Wij aprecieeren zeer, dat u uw blad ter beschikking heeft willen stellen in deze zaak betreffende den kalkzandsteen en vooral dat door u zulk een royaal onpartijdig standpunt wordt ingenomen.

Zeer gaarne maken wij van de gelegenheid gebruik méér licht op deze industrie te

doen vallen, want waarlijk zij is daarmede gebaat, en het materiaal kan den toets der critiek doorstaan.

Uitzichtpaviljoen.

Waar u overnam een artikel uit het Alg. Ned. Advertentieblad van 17 Maart, verzoeken wij u zoo welwillend te zijn ons antwoord uit hetzelfde blad van 22 Maart in zooverre u zulks voor uw tijdschrift van belang acht óók op te willen nemen.

Aan dàt artikel hebben wij thans weinig toe te voegen; als alleen dat nog zeer veel verwarring bestaat bij het publiek tusschen de twee zeer verschillende artikelen:

Kalkzandsteen en Cementzandsteen.

De eerste steenen bestaan uit kalk en zand, worden zeer zwaar geperst terwijl de verbinding ontstaat onder hoogen stoomdruk.

De tweede worden niet geperst, bestaan uit zand en cement en moeten op natuurlijke wijze door ze bloot te stellen aan de lucht verharden.

Bij deze laatste steenen heeft dus een proces plaats als bij mortel. Wij willen voorloopig hieromtrent niets meer schrijven om niet de verdenking op ons te laden van al of niet afbreken van een ander artikel.

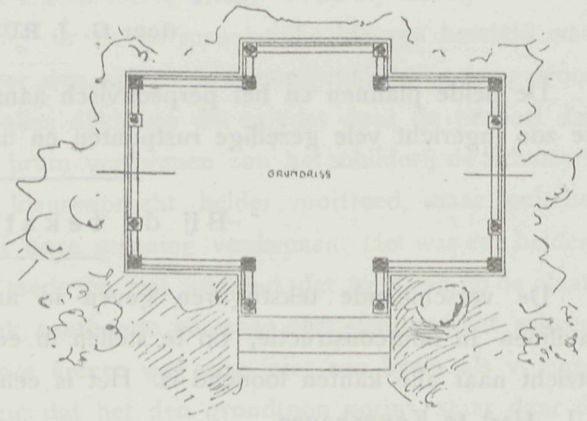

Plan.

Wij willen uitsluitend wijzen op het feit dat kalkzandsteen absoluut iets anders is dan cementzandsteen, en zulks behalve door het persen óók omdat bij kalkzandsteen door de scheikundige werking een nieuwe stof ontstaat en niet de zandkorrels om zoo te zeggen aaneengekleefd worden door iets anders.

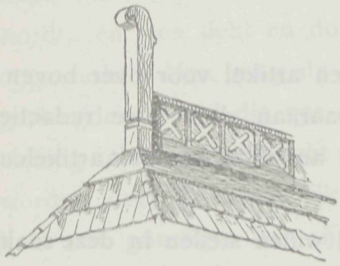

Nokbekroning.

Omtrent het houden der specie, drukvastheid, afschilferen bij vorst enz; herhalen wij ons aanbod, gedaan in ons artikel in het Alg. Ned. Adv. blad van 10 Maart, om elkeen aan onze fabriek en woonhuizen door aanschouwing te overtuigen van de waarheid van hetgeen wij schreven; terwijl ook in de »brandkwestie« — zoo flink aangepakt door de firma K. Maathuis & Zoon — men overtuigd zal worden van de dwaasheid der bewering, dat de steen verbrandt.

Waar overigens mogelijk, het door ons aangehaald artikel misverstand kan doen ontstaan, willen wij nog één punt releveeren, namelijk de oeconomische zijde dezer industrie.

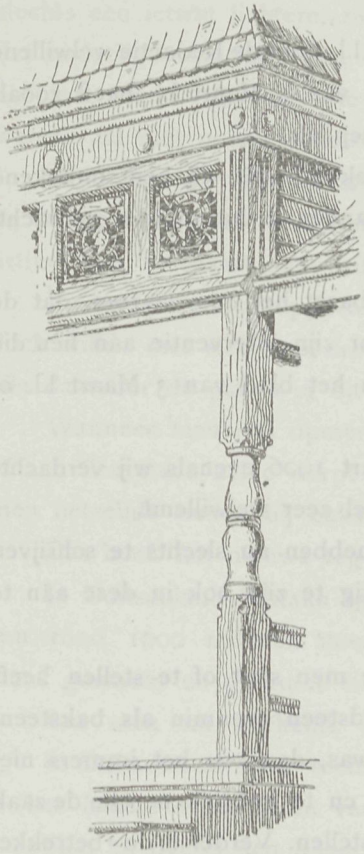

Hoekstijl. Middendeel.

Kalkzandsteen is volkomen »Concurrenzfähig«; men moet zich echter geen hooge voorstellingen maken uit een kapitalistisch oogpunt beschouwd, vooral niet bij zulke algemeen lage steenprijzen als thans gelden.

De aanlegkosten van een flinke fabriek zijn zeer hoog. Kleine fabrieken kunnen in het algemeen en zeer zeker in den tegenwoordigen toestand, vooral in ons land doorkruist met waterwegen moeilijk rendeeren.

Voor de fabricage zijn vele zeer verschillende en over het algemeen kostbare machines noodig, terwijl voor vermenging en sterke persing van het zwaar te verwerken materiaal zand, en voor de verharding der steenen onder hoogen stoomdruk, een krachtige stoommachine en ketels met groote capaciteit vereischt worden.

Tenslotte is natuurlijk de slijtage aan alle machinedeelen welke met het zand in aanraking komen ernorm en zijn, dus groote afschrijvingen noodig zoowel voor vernieuwing als onderhoud.

De werkelijke slijtage in een kalkzandsteenfabriek spot veelal met de meest pessimistische berekeningen die men zich daaromtrent vóór oprichting, vóór de kennis der praktijk, had gemaakt.

Waar het zeer lezenswaardig boekje van den heer Roelfsema u bekend is, en zoovele gegevens bevat meenen wij geen ruimte te moeten vragen voor meerdere beschouwingen en voorbeelden waartoe u ons in uw nummer van 22 Maart als het ware welwillend uitnoodigt, daar u als vermoedelijk in uitzicht stelt, de nadere behandeling dezer brochure in uw blad.

Wij danken u, mijnheer de Redacteur voor de gastvrijheid in uw blad verleend, en hopen nader bij u aan te kloppen om eenige plaatsruimte wanneer de omstandigheden zulks wenschelijk maken.

KUNSTZANDSTEENFABRIEK »ARNOUD«.

HILLEGOM, 3 April 1906.

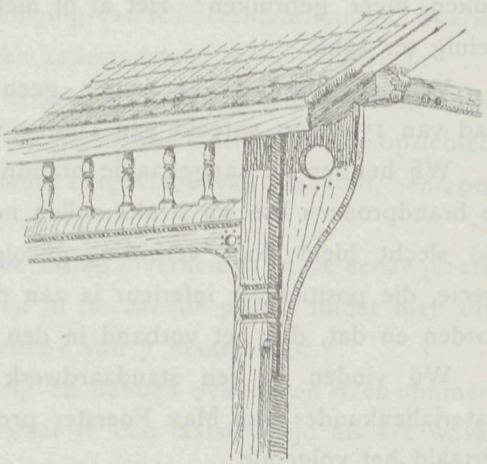

Hoekstijl. Zijvleugel.

Waar wij bovenstaand gaarne plaats verleenden willen wij duidelijkheidshalve ook

opnemen wat de firma ons schrijft hiervan medegedeeld te hebben in het Algemeen Ned. Advertentieblad van 24 Maart l.l.

Ons artikel in het nummer van dit blad van 10 Maart l.l. door de Redactie welwillend opgenomen ter beantwoording van een artikel in het blad van 3 Maart l.l. heeft zooals wij hadden verwacht geen aanleiding gegeven tot ernstige repliek.

De heer N. van Lookeren Campagne ons even onbekend als wij hem onbekend zullen zijn, heeft op één punt — verbranding — 't een en ander in het midden gebracht, waartegenover wij straks onze argumenten zullen stellen.

Wij aprecieeren zeer de toon van dit artikel en verbaast het ons daarom, dat de schrijver nog als het ware verontschuldigingen aanbiedt, voor zijn interventie aan hen die oorzaak waren van de opname van het bewuste artikel in het blad van 3 Maart l.l. of van hen, die het schreven, vertaalden of overnamen.

Waar de schrijver van het art. in het blad van 17 Maart 1906 evenals wij verdachtmaking verfoeit, is hij ten opzichte van deze onbekenden wel zeer welwillend.

Onze taak is echter veel gemakkelijker geworden, wij hebben nu slechts te schrijven over de kwestie der »verbranding« en hopen zoo gelukkig te zijn ook in deze aan te toonen dat op kalkzandsteen niets te zeggen valt.

In het algemeen is absolute vuurvastheid geen eisch die men stelt of te stellen heeft aan gewoon bouwmateriaal; en absoluut vuurvast is kalkzandsteen evenmin als baksteen.

Wanneer de sinds eeuwen bekende baksteen vuurvast was, dan zou het immers niet noodig zijn »zeer dure« speciaal vuurvasten steen te maken en te gebruiken. Om de zaak zuiver te beschouwen willen wij dit in de eerste plaats vaststellen. Verder is de »betrekkelijke« vuurvastheid dan in vele gevallen van twijfelachtig nut omdat verbranding dikwijls de opruiming zou vereenvoudigen.

Bij brand zijn ijzeren balken gevaarlijker dan houten balken omdat ze niet verbranden, veelal kromtrekken en daardoor het gebouw doen instorten. Moet men hierom geen ijzeren balken meer gebruiken? Het al of niet branden van den steen doet naar onze meening weinig ter zake.

Van »verbranden« is echter geen kwestie; ook de schrijver van het artikel in het blad van 17 Maart spreekt van »murw worden« aan de oppervlakte.

Wij hebben de aangehaalde brandproef te Gross-Lichterfelde niet gezien evenmin als de brandproeven die wij straks zullen noemen, doch herhalen dat, zoo kalkzandsteen zich zóó slecht hield door verhitting gevolgd door bespuiting, zeer zeker de gewone metselspecie, die positief ver inferieur is aan den steen dan toch door de verhitting murw moet worden en dat, dus het verband in den muur volkomen verbroken moet zijn.

Wij vinden in een standaardwerk uit het jaar 1905 en wel: »Lehrbuch der Baumaterialienkunde« van Max Foerster proffessor aan de technische Hoogeschool te Dresden, vertaald het volgende:

»Verder is kalkzandsteen ook volstrekt »vuurzeker« (wij vertalen letterlijk om niet te zeggen »vuurvast«) gebleken en wel bij verschillende gewone branden als ook bij de meest verschillende brandproeven«.

»De tot op 11000 celcius verhitte en direct aan het vuur blootgestelde steenen toonden slechts een ietwat lichtere, zich 5—8 mM. diep uitstrekkende verkleuring, evenwel zonder dat nadeelige veranderingen der oppervlakte waren waar te nemen; ook toonde de steen na den brand zijn normale drukvastheid en werd zelfs — hoewel gloeiend — door den waterstraal niet noemenswaard aangegrepen«.

Te Kiel (zie Tonindustrie-Zeitung van 1 Juni 1905) werd een proef genomen op 24 Maart 1905 met een huisje van kalkzandsteen op de wijze als de schrijver van het artikel van 17 Maart aangeeft, waarbij de kalkzandsteen zich uitstekend hield.

In verschillende rapporten betreffende branden vinden wij overal hetzelfde bevestigd, doch willen met zulk een droge opsomming niet voortgaan en nog minder zoo onbescheiden zijn daarvoor de plaats in dit blad te vragen. Het is hier zooals met vele zaken.

Wanneer men iets opmerkt of meent op te merken aan een gebouw van kalkzandsteen, of aan den steen zelve werpt men de schuld op den steen terecht of ten onrechte, terwijl men hetzelfde ziende bij baksteen elders zoekt naar de oorzaken.

Dàt heeft het nieuwe tegen zich. Wij willen ten slotte nog even wijzen op het volgende:

In Duitschland bestaan thans circa 200 kalkzandsteenfabrieken met een jaarproductie van rond 1000 millioen steen; alleen bij Berlijn staan ruim 20 fabrieken en wordt daar thans gemaakt en gebruikt circa 330 millioen kalkzandsteen per jaar.

Zou men nu werkelijk meenen, dat een nog jonge industrie (waarvan de bakermat ligt in Duitschland waar toch zeer zeker streng toezicht in alle opzichten bestaat, en die in het laatste vijftal jaren vandaar werd ingevoerd in alle landen van Europa en ook in Amerika, en overal een hoogen vlucht nam) ten onrechte bestaat?

Zou iets dat niet deugde zóó snel en in zulke enorme hoeveelheden overal burgerrecht hebben verkregen?

Den schrijver van het artikel in dit blad van 17 Maart raden wij aan in de door hem aangehaalde »Tonindustrie-Zeitung« van 14 December l.l. te lezen het verslag van een vergadering der Ziegelei Bezitzer Verein (Vereeniging van Kleisteenfabrikanten), waarin door den Secretaris dier Vereeniging een lezing over kalkzandsteen werd gehouden.

Dààr — en zeer zeker zal men op die plaats toch geen partijdigheid aannemen ten bate van kalkzandsteen — wordt ten volle erkend dat het nieuwe fabrikaat in alle opzichten een zware concurrent is voor den baksteen en zulks tengevolge van kwaliteit, scherpe, vlakken vorm en prijs.

Wij willen thans nog niet een uittreksel uit deze lezing overnemen in de eerste plaats om niet meer ruimte te vragen voor ons artikel en in de tweede plaats omdat men dit reeds kan vinden in »Het Nieuwsblad van het Noorden« van 7 Maart 1906.

Wij zijn geen voorstanders van courantengeschrijf en hebben over onzen steen nimmer geschreven zoolang men ons niet aanviel, doch waar in den laatsten tijd als het ware een campagne tegen onzen steen wordt aangevangen welke zich op de meest zonderlinge manieren openbaart, worden wij genoodzaakt ons te verdedigen en het publiek aan te toonen, dat men ten onrechte dezen steen wantrouwt en dat stukken als dat in het nummer van 3 Maart gewoonweg laster zijn.

De Kalkzandsteen behoeft overigens niet te vreezen, dat het volle licht daarop valt. Hij kan daarmede hoogstens zeer gebaat zijn, en zou uit een onderzoek blijken dat zeer veel baksteen in den huizenbouw wordt toegelaten (wij zeggen dus hiermede niets ten nadeele van baksteen) die ver achterstaat bij den kalkzandsteen.

Het is even groote dwaasheid te beweren dat kalkzandsteen niet deugt als te zeggen dat baksteen niet deugt, beide industrieën hebben recht van bestaan, laat men daarom eerlijk concurreeren, niet trachten het nieuwe te bemoeilijken door verdachtmaking of het opwerpen van bezwaren, die niet aanwezig zijn en ten slotte bij beoordeeling alles door één bril zien zonder vooroordeel.

HILLEGOM, 18 Maart 1906. KALKZANDSTEENFABRIEK »ARNOUD«.

Uit al het bovenstaande blijkt dat er over en weer omtrent den kalkzandsteen veel valt mee te deelen. Het materiaal, jonger dan de metselsteen, heeft natuurlijk zooals het bij alles gaat gebreken, die de ervaring daaraan alleen kan ontnemen. Zoo zullen de kalkzandsteenen, gedurig herzien, een materiaal gaan vormen, waaromtrent een eenparig gunstig oordeel loopt. Juist het bespreken van het artikel wijst daartoe den weg en voor zooverre wij thans hebben gezien, schijnt de meer deugdzame bewerking hier te lande niet op zoovele bezwaren te wijzen als in het buitenland voorkomen. De strijd over de waarde der steenen wordt in Duitschland nog al voortgezet. Er wordt tegen opgekomen als zouden de steenen grager het water tot zich nemen, bovendien wordt de specie als die goed van gehalte is niet zandachtig, en waar het gymnasium te Grunewald wordt aangehaald als voorbeeld, wijst men op het ondoelmatige der specie, terwijl het scheuren der muren niet uit de steensoort kan worden afgeleid maar uit de zetting der fundamenten. Op die tegenspraak volgt, dat niet beweerd is, dat de steen grager het water opneemt dan poreuse baksteen, maar dat deze het water uit de specie gaarne opzuigt, wat spoedig verdrogen dier specie veroorzaakt, dat gebrek voorkomt de verbinding der specie en was dit een der oorzaken bij den bouw van bedoeld gymnasium waargenomen, waardoor de scheuren ontstonden. Moet men hierin tegemoet komen door het gebruik van vettere specie dan drukt dat op het materiaal, dat daardoor minder concurreerend met andere materialen wordt. Dat het niet voldoende verbinden der specie de aandacht der fabrikanten trok en dus die bewering niet zoo geheel zonder grond schijnt te zijn blijkt uit het feit, dat de Berliner kalkzandsteenfabriek van R. Guthmann, de steenen van groeven wenscht te voorzien, waardoor meer onderling verband wordt verkregen en de specie meer gelegenheid vindt tot aanhechting dan tegen gladde vlakken. Wanneer dat op deze wijze zou kunnen tegemoet gekomen worden, zou de waarde van het materiaal er door winnen, zonder in eenige kostenverhooging te geraken. Het komt ons echter voor dat het materiaal hier te lande gefabriceert, inniger verbinding met de specie toelaat en dat het hier gebezigde zand een voorname factor is, het is toch wel een opmerkelijk verschijnsel dat tot heden nog weinig klachten inkwamen, dat materiaal en specie op zich zelf bleef en daardoor het verband verbrak, iets wat zeker getuigt ten voordeele der fabricatie. Juist om die redenen zou het niet van belang ontbloot zijn, indien de bouwmeesters, die het materiaal

toepasten, van hunne bevindingen deden blijken, dat kwam de nijverheid ten goede, want al moge het nieuwe met het oude in concurrentie gaan, dat neemt niet weg, dat alle bezwaren tegen een dezer beiden ingebracht moeten berusten op eerlijke basis, op feiten aan de praktijk ontleent. Zeer gaarne houden wij ons aanbevolen te mogen vernemen, wat de ervaring hiervan leerde. In de brochure van den heeren K. Maathuis & Zoon zijn reeds vele aanbevelingen bijgelegd van H H. Bouwmeesters, die het materiaal bezigden en voor de deugd er van opkomen.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG, uitgeschreven door het Hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid.

PROGRAMMA.

De prijsvraag zal bestaan in het maken van een plan voor eene boerenarbeidersbehuizing met ééne woning.

De behuizing zal bevatten eene woonkamer met minstens een bed en eene kast; eene slaapkamer met twee slaapplaatsen en 2 kasten; een gang of portaal; een keldertje met voldoende ruimte voor zuivel- en mondbehoeften; een waschhuis met eene stookplaats voor den kook- of waschpot onder het waschhuis een regenbak voor minstens 2000 liter; verder eene schuurruimte waarin een privé, eene bergplaats voor turf en gereedschappen en, zoo noodig, voor hooi en stroo.

Voor het stallen van koeien en het hokken van varkens, geiten enz. moet het plan tweeledig worden opgemaakt en de kosten dienovereenkomstig worden berekend, t.w.:

1°. de stallen en hokken worden met het woonhuis onder één dak aangebracht, en

2°. voor de stallen en hokken wordt een afzonderlijk schuurtje gebouwd.

Bedoeld wordt een stal voor 2 koeien, een varkenshok en een stal of hok voor een of meer geiten.

Gewenscht is een doelmatige vergaarbak voor faecaliën en mest.

Voor ieder plan wordt een plattegrond verlangd met de in de ruimten ingeschreven bestemming, opstanden van verschillende gevels en lengte- en breedtedoorsnede, alles op een schaal van 1 à 100.

Alle teekeningen moeten in zwarte inktlijnen worden uitgevoerd, zonder dat daarop schaduwen door lijnen of waterverf zijn aangebracht. Kleuren mogen op de teekeningen niet voorkomen.

Het ontwerp moet vergezeld gaan van een duidelijke omschrijving en deze voornamelijk aangeven: het te gebruiken materiaal en de bedoelde afmetingen.

Verder een gespecificeerde begrooting.

Met het oog op den algemeenen financieelen toestand der arbeiders, zullen de kosten eener behuizing als bovengenoemd, niet meer dan ± *f* 1000.— mogen bedragen.

Verondersteld wordt dat het bouwterrein even hoog als de straat en minstens 80 c.M. boven den hoogsten waterstand is.

Voor de bekroonde ontwerpen worden uitgeloofd: een eerste prijs van *f* 75 —, een tweede prijs van *f* 25.—, benevens één of meer getuigschriften een en ander naar het oordeel der jury.

Algemeene Bepalingen.

ART. 1. De ontwerpen moeten vóór of óp 1 Juli 1906 franco worden ingezonden bij den Secretaris der Maatschappij, den heer H. D. Ebbens te Nieuw-Beerta.

ART. 2. De stukken moeten gemerkt zijn met een motto of een herkenningsteeken vergezeld gaan: *a.* van een goed gezegeld couvert, bevattende naam en woonplaats van den vervaardiger en waarop het motto of herkenningsteeken, overeenkomende met dat op de teekening, is aangebracht; *b.* van een open brief waarin een correspondentie-adres.

ART. 3. Het schrift op de teekening en van andere stukken moet van een andere hand zijn dan die van den inzender.

ART. 4. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken, vóór de jury uitspraak heeft gedaan.

ART. 5. Ontwerpen, waarbij de bepalingen van artt. 3 en 4 niet behoorlijk zijn nageleefd, blijven buiten mededinging.

ART. 6. De ingezonden ontwerpen worden beoordeeld door een jury, bestaande uit drie personen en wel uit een bouwkundige, een landbouwer en een veldarbeider.

ART. 7. Op voordracht van de jury kan het Hoofdbestuur de gespecificeerde prijzen op andere wijze verdeelen.

ART. 8. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Maatschappij.

Het Hoofdbestuur behoudt zich het recht voor, na de uitspraak der jury, alle ontwerpen ten toon te stellen op door het Hoofdbestuur te bepalen tijd en plaats.

ART. 9. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der jury worden bekend gemaakt.

ART. 10. De niet bekroonde ontwerpen kunnen worden afgehaald bij den secretaris der Maatschappij op vertoon van het in art. 2 genoemde motto of herkenningsteeken of worden, desverlangd, franco teruggezonden.

ART. 11. Alleen deswaardige ontwerpen komen voor bekroning in aanmerking.

Het Hoofd-Bestuur der Groninger Mij. voor Landbouw en Nijverheid:
J. BS. WESTERDIJK, *Voorzitter*.
H. D. EBBENS, *Secretaris*.

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN DOOR DE HEEREN VAN DE LOO, Steenfabrikanten te Dieren.

In de teekening van den plattegrond behoorende bij het programma van prijsvraag no. 1, is niet aangegeven het punt O, van welk punt uit gezien de perspectievische schets van de hal met trap verlangd wordt.

Dit punt O is gelegen in den linker benedenhoek van de plattegrondteekening der hal.

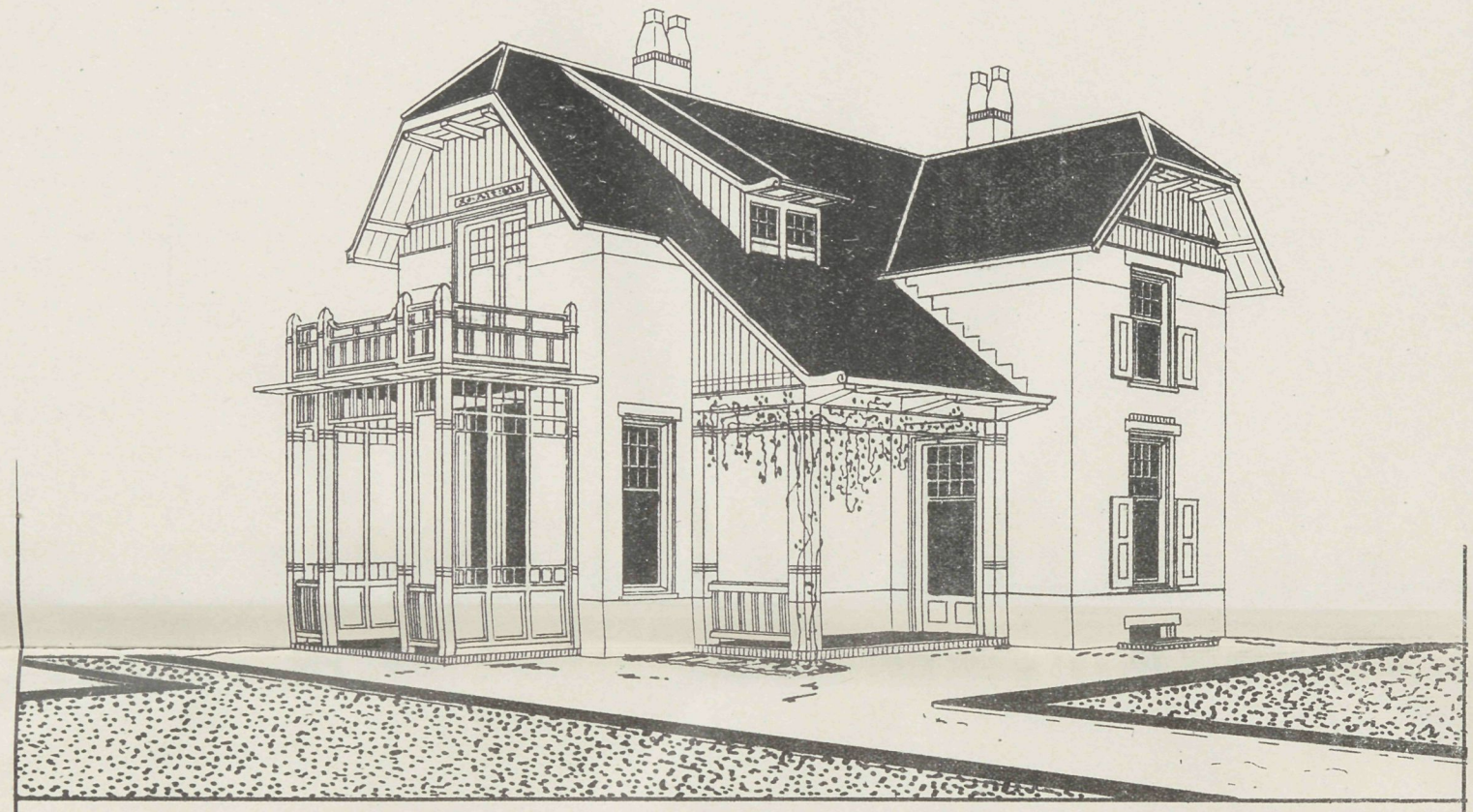

:KLEIN . ABER . MEIN:

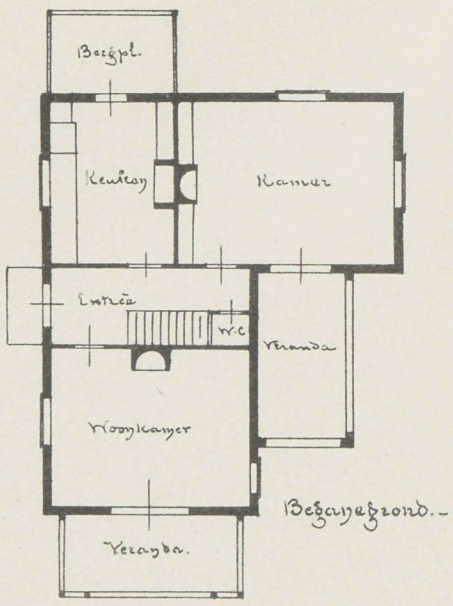

Begaanegrond.-

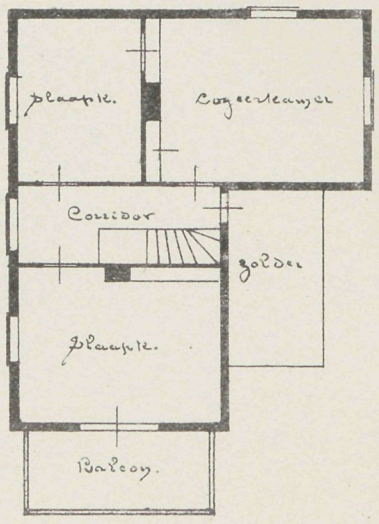

Verdieping.-

Villa

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

3 Mei 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 9.

Bij de Platen.

Ontwerp van eene kleine villa,

door G. J. RUTGERS.

In aansluiting bij onze vorige aflevering geeft de plaat eveneens een villa van niet grooten omvang en van gelijke eigenaardige verdienste. Suite, woonkamer, keuken, veranda traphal ter beganen grond, slaap- en logeerkamers op de 1ste verdieping.

Vereeniging van Delftsche Ingenieurs.

In de ll. Zaterdag gehouden buitengewone algemeene vergadering was een der hoofdpunten der bespreking de instelling van een Raad van Arbitrage voor beslechting van geschillen tusschen directie en aannemers.

Tot het onderzoeken van dit denkbeeld is in het vorige jaar eene commissie benoemd, waarin waren vertegenwoordigd, behalve de vergaderende vereeniging: de Nederlandsche Aannemersbond, de Mij. tot bevordering der Bouwkunst en het Genootschap Architectura et Amicitia, allen te Amsterdam. Het resultaat van het werken dier commissie is geweest, dat door haar is voorgesteld een permanent college voor beslechting van geschillen in het leven te roepen, waarvoor door haar concept-statuten zijn opgemaakt. Deze maakten nu het onderwerp van beraadslaging uit, nadat ze door den Nederlandschen Aannemersbond reeds waren goedgekeurd, terwijl het Genootschap »Architectura et Amicitia« inmiddels uit de rij der constitueerende vereenigingen is getreden, omdat de algemeene vergadering

van dit Genootschap als haar oordeel heeft uitgesproken, dat de belangen van de leden niet in die mate bij de oprichting van den Raad van Arbitrage zijn betrokken, dat voldoende zou zijn gemotiveerd de aanvaarding van een deel van het risico, gelegen in de borgstelling van de door den Raad te sluiten geldleening ter bestrijding der oprichtingskosten en der voorloopige huishoudelijke uitgaven.

Met voorbijgang van de détails wat betreft organisatie en werkwijze van den Raad blijken het doel, dat met de oprichting wordt beoogd, en de geest waarin de instelling zal hebben te werken, voldoende uit den inhoud van een concept-bepaling ter opneming in de bestekken, welke achter de statuten is gevoegd en die in hoofdzaak op het volgende neerkomt. Alle geschillen, die naar aanleiding van eene overeenkomst van aanbesteding en aanneming tusschen den aanbesteder (of directie) van een werk en den aannemer mochten ontstaan, zullen alleen en uitsluitend worden onderworpen aan het oordeel van een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland. Aanbesteder en aannemer doen daarmede dan afstand van hun recht tot het inroepen der tusschenkomst van den gewonen rechter, alsmede van elk beroep tegen de beslissing van het scheidsgerecht, verklarende zich daaraan te onderwerpen.

Het bestuur achtte het tot stand komen van den Raad van Arbitrage van groot belang, vooral voor de particuliere bouwwerken, en was van meening, dat het op den weg der Vereeniging ligt de oprichting te steunen, in welken zin dus het voorstel aan de vergadering luidde. Ingekomen was echter een schrijven van de Mij. tot bevordering der bouwkunst, welk schrijven werd toegelicht door den heer Van Heukelom. Dezerzijds wenschte men o.a. de arbitrage te beperken tot de gevallen omschreven in de A. V. en die dus niet over alle geschillen uit te strekken. Op dit en nog eenige andere punten werd wijziging wenschelijk geacht.

Tegenover de geopperde bezwaren werd aangevoerd, hoofdzakelijk bij monde van den heer Deking Dura, dat niet moet worden voorbijgezien, dat de concept-bepaling ter opneming in de bestekken niet bindend is, en dat daarvan dus desgewenscht kan worden afgeweken; men kan ook de mogelijkheid open laten om later eventueel nog eene uitspraak te verkrijgen van den gewonen rechter.

Eene uitvoerige discussie werd over de verschillende gezichtspunten nog geleverd, die leidde tot eene beslissing met de volgende bedoeling. De vergadering betuigt in het algemeen hare instemming met de strekking van het voorstel tot oprichting van een Raad van Arbitrage en keurt ook in het algemeen de ontworpen statuten goed, maar geeft verder het bestuur machtiging om de commissie van voorbereiding andermaal samen te roepen en aan haar oordeel de gemaakte bedenkingen te onderwerpen en haar uit te noodigen détailpunten nog nader te overwegen en te wijzigen, waarbij dan wordt aangenomen, dat als op die manier in de voorstellen zeer ingrijpende veranderingen komen, het bestuur die alsdan nog aan het oordeel van de algemeene vergadering zal onderwerpen.

Een bierhuisgeveltje te Eindhoven.

Dat met eenvoudige middelen van het minst aantrekkelijke nog wel iets goeds gemaakt kan worden bewijst de photo, die in de tekst is opgenomen. Het is een gevel, zooals er zoovelen in het Zuiden van ons land worden aangetroffen, die niet de minste

pretentie heeft, doch de geoefende hand van den decorateur, de heer P. Boekholtz te Eindhoven gaf de sombere muurvlakken een tintje en tooverde daarop aantrekkelijke figuren en inscriptie. De geheele beschildering is uitgevoerd in olieverf, donkerbruin op lichten

grond met hier en daar een weinig groen en geel. De deur en poortje groen met roode versiering. Wij mogen zeggen dat de ontwerper zeer goed geslaagd is en eene gelukkige combinatie van alles maakte. Thans is het vroeger vergeten geveltje een punt van bekijk geworden. Wanneer de geoefende decorateur in onze kleine steden meer dergelijke versieringen toepaste, hoe zou het aanzien van menig buurtje er door winnen.

De tentoonstelling te Milaan.

De bouw van de Nederlandsche afdeeling Kunstnijverheid moet niet bijzonder vlot gaan. Het gebouw staat in de muren en is gedeeltelijk reeds onder de kap gebracht, maar moeielijk is het te bepalen, wanneer de bouwmeester Kromhout zijn decoratieven arbeid kan aanvangen. Voor die inrichting zullen drie weken neodig zijn, zoodat het zich laat aanzien, dat eer alles is opgesteld, het gereed zijn wel een latertje zal opleveren.

Prijsvraag Vredepaleis.

Zoo sloot dan eindelijk het tijdperk, waarop de mededingenden hun aantal hadden bereikt. Dat is niet onaanzienlijk 217 ontwerpen, die zoo wat 3000 teekeningen tellen. Een groote hoeveelheid doch in vergelijk met de Beursprijsvraag en de grootere voordeelen aan de prijsvraag verbonden, hadden wij het aantal nog grooter geschat. Zeker zal hier een waarde aan architectonische denkbeelden bijeen zijn, zooals ons oog weinig te aanschouwen werd gegeven en breekt er een tijdperk voor ons aan, waarin wij in de kennismaking met een en ander een zeldzaam voorrecht zullen vinden. De jury zal de arbeid reeds spoedig aanvangen. Den 3den Mei is als een dag van bijeenkomst vastgesteld De leden zijn Th. E. Collcutt, Engeland, Dr. P. J. H. Cuypers, Nederland, E. von Ihne, Duitschland, H. König, Oostenrijk, M. Nenot, Frankrijk, W. R. Ware, Amerika.

Prijsvragen.

De prijsvraag, waarvoor thans de ontwerpen zijn bijeengekomen, die voor het »Vredepaleis«, heeft bij hare uitschrijving onder de Nederlandsche bouwkundigen zeer veel verdeeldheid doen ontstaan. Dat behoort thans weder tot het verledene en naar wij wenschen ook tot het vergetene. Uit alles bleek echter dat het artikel prijsvragen in de behandeling volgens velen zeer veel gebreken had, en hoewel het een gewoon verschijnsel is bij iedere prijsvraag, dat er verschil van opvatting over bestaat, dat zal, niettegenstaande alle te maken bepalingen, wel immer zoo blijven, alleen door goede gegevens kan men de

verschilpunten zooveel mogelijk wegnemen en indachtig aan dat doel toog de Vereeniging Architectura et Amictitia aan het werk en maakte een nieuw stel bepalingen, die internationaal mogelijk veel kunnen bijdragen, dat in het vervolg op meer vredelievende wijze het artikel wordt ontvangen. De heeren Jos. Th. J. Cuypers, W. Kromhout Cz., J. H. W. Leliman, leden van het genootschap en H. P. Berlage Nz. en Paul J. de Jongh, leden van het bestuur, stelden die bepalingen op, welke wij hieronder als belangrijk voor ons vak doen volgen.

Art. 1. Door de bouwkundigen van elk land of van eene groep van landen, geregeld bij besluit van het Internationaal Congres, wordt ingesteld eene permanente prijsvraag-commissie, welke beschouwd wordt hen officieel te vertegenwoordigen en die bij de voorbereiding van internationale prijsvragen namens hen optreedt.

De commissies stellen zich beschikbaar voor de regeling der prijsvragen. De commissie zetelende in het land, waarin de prijsvraag wordt uitgeschreven, heeft daarbij de leiding.

De Voorzitters dezer commissies vormen te zamen een Centralen Raad, belast met de handhaving der internationale regeling en met het indienen van eventueele voorstellen tot wijziging bij het Internationaal Congres.

Art. 2. Eene internationale prijsvraag wordt bij voorkeur in twee gedeelten gehouden. In de onderscheiden landen of groepen van landen, worden vóór-wedstrijden georganiseerd door bemiddeling der prijsvraag-commissies. De deelname aan de eind-prijskamp. welke als eene besloten prijsvraag met honoreering van alle deelnemers wordt beschouwd, is beperkt tot de bekroonden der vóórwedstrijden. Het aantal bekroningen, waardoor elk land of elke groep van landen vertegenwoordigd is in den eindprijskamp, wordt door het Internationaal Congres vastgesteld.

Art. 3. De voorwaarden van mededinging zijn voor alle deelnemers gelijk. Uitzonderingsbepalingen, onder welken vorm ook, mogen niet gemaakt worden.

Art. 4. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening postmerk van verzending, waarvan expeditiebewijs moet worden overlegd Het programma wordt in de onderscheiden landen of groepen van landen op éénzelfden dag beschikbaar gesteld en gepubliceerd.

Art. 5. De Jury eener internationale prijsvraag bestaat in beginsel voor de helft min één uit de leden van de nationaliteit van dat land, waarin de prijsvraag wordt uitgeschreven. De meerderheid der Jury moet bestaan uit vakmannen.

De namen der Jury-leden en hunne plaatsvervangers worden in het programma bekend gemaakt met de verklaring, dat zij dit programma in alle deelen goedkeuren.

Art. 6. Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de Jury-leden woonachtig in het land of groep van landen waarin de prijsvraag wordt uitgeschreven. De inlichtingen worden op zoodanige wijze gepubliceerd, dat zij kunnen geacht worden ter kennis te komen van alle belangstellenden. De verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

Art. 7. Het programma moet duidelijk en nauwkeurig de gestelde voorwaarden om-

schrijven, waarbij onderscheid moet gemaakt worden tusschen absolute eischen en facultatieve wenschen.

Art. 8. De omvang der inzending wordt beperkt tot hetgeen strikt noodig is ter vermijding van onnoodigen arbeid en kosten. In de vóór-wedstrijden worden schetsontwerpen met eventueel globale begrooting gevraagd. Elke inzending moet vergezeld zijn van de verklaring, dat zij het geestelijk eigendom van den inzender is.

De deelen eener inzending, welke niet in het programma zijn verlangd, worden buiten beschouwing gesteld.

Het programma schrijft ook voor eene uniforme wijze van bewerking en afwerking der inzending.

Art. 9. Wanneer een bouwsom bindend gesteld wordt, moet het programma de noodige gegevens bevatten voor de uniforme bewerking der gedétailleerde of globale begrootingen; de berekening der fundeering blijft buiten de begrooting.

Het programma vermeldt volledige gegevens omtrent den aard van den bodem en omtrent situatie, plaatsing en omgeving.

Art. 10 Het totaal bedrag der prijzen is minstens gelijk aan het tweevoud van het honorarium, dat bij vrije opdracht aan een bouwmeester voor den geleverden arbeid van het ontwerp zou verschuldigd zijn; de eerste prijs minstens gelijk aan bedoeld honorarium. In beginsel wordt den eerst bekroonde de uitvoering van zijn ontwerp opgedragen op de voorwaarden der in het land van uitschrijving gebruikelijke honorarium-regeling. Het bedrag van den prijs wordt niet samengesmolten met het honorarium. Behoudt de prijsvraag-uitschrijver zich in deze vrijheid van handelen voor, dan vermeldt het programma eene bijzondere regeling omtrent tegemoetkoming aan den eerst bekroonde, indien zijn project niet of niet door hem wordt uitgevoerd.

De ingeleverde ontwerpen blijven in ieder geval geestelijk eigendom der inzenders.

Art. 11. Alle ontwerpen worden gedurende zoo langen tijd en op zoodanige plaatsen tentoongesteld, dat alle belanghebbenden in de gelegenheid zijn gesteld de tentoonstelling te bezoeken. Deze tentoonstelling wordt tijdig in de vakbladen bekend gemaakt.

Het volledige en gemotiveerde Juryrapport wordt vóór de tentoonstelling in zoodanige vaktijdschriften gepubliceerd, dat het ter kennis van alle belanghebbenden kan komen.

Het Juryrapport der vóór-wedstrijden wordt eveneens tijdig gepubliceerd vóór het uitschrijven van het eindconcours.

Deze bepalingen werden in de vergadering van het genootschap 18 April l.l. besproken en daaraan toegevoegd bij art. 7: Facultatieve wenschen moeten zooveel mogelijk vermeden worden; bij art. 11: Het jury-rapport der vóór-wedstrijden zal niet worden gepubliceerd voor de beeindiging van het eind-concours. Ook is vastgesteld dat de inzending anoniem onder een motto moet geschieden. Bij art. 3 werd nog voorgesteld op te nemen, dat het verboden is, architecten particulier uit te noodigen tot een internationale prijsvraag.

Ongetwijfeld zullen deze bepalingen in onderling overleg met de vereenigingen in andere landen nader vastgesteld en meer aangevuld en herzien, voor het vervolg veel nut stichten vooral voor internationale prijsvragen is art. 1 eene voorname voorwaarde.

Art. 2 stelt een wedstrijd in twee afdeelingen voor. Elk land vooraf een wedstrijd, waarbij over de toelating tot de tweede algemeene wordt beslist. Een inderdaad omvangrijken arbeid, die bovendien ontzaggelijk veel tijd vereischt. De ondervinding, die algemeen is opgedaan bij wedstrijden, waarbij een serie gelukkigen opnieuw aan het werk gingen, voor een tweede resultaat is nooit bijzonder gelukkig geweest, er komen door den tijd zoovele invloeden bij in het spel en heeft het werk van den een op den ander zoodanig ingewerkt, dat het niet de moeite loont, die dergelijke verdeeling aangeeft. De eerste denkbeelden hebben veelal iets nieuws en eigendommelijks wat bij een tweede vergelijk dikwerf geheel wordt opgelost, daarbij is het teeken van onzen tijd, spoed, wat het allerminst er door bevorderd wordt. Ook heeft dergelijke vóórwedstrijd een hoogst moeilijk vergelijk, schetsontwerpen met globale begrootingen zijn woorden met zooveel ruimte, dat daaruit het aanvankelijk oordeel wel eens op zeer lossen grond kan worden opgetrokken. Art. 2 zal vele bezwaren medebrengen, want hoe spoediger prijskampen worden beeindigd, hoe beter het resultaat gewoonlijk is, en vooral het vasthouden aan datgene wat de eerste aanbieding als het best doet vooropstellen.

Art. 4 stelt als datum van inlevering de dagteekening postmerk verzending, waarvan expeditiebewijs moet worden overgelegd. Dat zal bezwaarlijk zijn, een algemeene inzendingsdag breekt met alles, dan moet een ieder zorgen, waar hij ook zij, op tijd op appèl te zijn. Moet echter in ieder land de deelnemers afzonderlijk bijeenkomen, dan zal wanneer een expeditiebewijs moet worden overgelegd, ook daaruit reeds dadelijk af te leiden vallen, wie de inzender is, en geeft dit een omvangrijkheid aan den arbeid, niet gering te schatten. Nn komen wel is waar verafwonenden het laatst in bezit van programma, maar kan daarin tegemoet gekomen worden door den tijd van inlevering zoo ruim mogelijk te stellen. Het dadelijk verzenden aan den zetel, waar de prijsvraag van uitgaat, zouden wij hoogst wenschelijk blijven achten. Bij prijsvragen komen zooveel zonderlinge gevoelens aan het werk, dat hoe minder de betrokkenen daarbij persoonlijk bekend worden, hoe zuiverder de toestand blijft en dat oproepen in eigen land zou de namen van de inzenders dikwerf nog eerder doen bekend zijn dan dat het project aan de plaats der bestemming aanwezig was.

Want de Vredeprijsvraag heeft het doen zien, hoe sterk allen tegenover elkander staan en hoe gering de onderlinge sympathie is, die de vakmannen elkander toedragen, er worden geen middelen ontzien om elkaar af en onmogelijk te maken. Juist daarom moet zooveel mogelijk getracht naar bekorting van tijd bij de beoordeeling en zijn de bepalingen juist op zeer groote verlenging daarbij aangelegd.

Zigzagze straatwegen.

Nu de ontzaggelijke ramp zooveel van San Francisco doet spreken, is het wel eigenaardig er op te wijzen dat men daar sterk klimmende straten heeft. Om nu het verkeer daarvan te vergemakkelijken, zou men juist een proef nemen met de Californiastraat te

beginnen en wel om deze zigzagsgewijze voor het berijden mogelijk te maken. Al slingerende klimt men dus, en op het punt waar de bocht het sterkst is zijn daarvoor op het niet te berijden deel staketsels en leuningen geplaatst om bij eventueele ongelukken die te voorkomen.

De rijweg is 5.40 Meter breed, voldoende voor twee voertuigen. Het klimmen van den straat is op het steilste gedeelte 22,80 M. op de 125 M. en nu verkrijgt men door dien nieuwen weg eene verhouding van 9,84 M. op de 100 M. Het trottoir dat op 1.80 M. breedte langs de huizen loopt wordt op afstanden van ongeveer 25 M. telkens verhoogd, en vormen eenige treden den overgang, terwijl daarbij tevens gelegenheid is gemaakt om van het trottoir te komen op het niet berijdbaar gedeelte, door de bochten ingesloten, waardoor het mogelijk wordt, de voertuigen daar af en op te laden en de goederen naar de huizen te brengen. Het denkbeeld is zeker nieuw, en waar de weg anders nagenoeg niet te berijden is, geeft dit middel wellicht vergoeding voor den meerderen tijd, die voor het verkeer gevorderd wordt.

De havenwerken te Valparaiso.

Het spreekt van zelf, dat het feit, dat de Minister van Waterstaat de voorleiding der belangrijke havenwerken te Valparaiso heeft, velen deed vertrouwen, dat ook de uitvoering van het belangrijke werk in Nederlandsche handen zou komen. Dat is niet geheel onmogelijk, hoewel de kansen gering zijn. De inschrijvingen wezen aan de combinatie. Volker 4,080.750, Jackson 3.560.000 en een syndicaat te Chili gevestigd 2.392.500 p. St. Den inschrijvers was toegestaan bij hunne inschrijvingen amendementen op de plannen aan te geven, waarvan de Nederl. combinatie gebruik heeft gemaakt. Alhoewel hunne prijs ontzaggelijk veel hooger is, zou alleen dit laatste, hoewel met geringe kans kunnen bijdragen tot het verkrijgen van de opdracht.

Nieuwe Uitgaven.

IJzerconstructies en Graphische Statiek, twee werken, die bij den uitgever L. J. Veen verschenen beleven een tweede druk. Gaarne vestigen wij hierop de aandacht, het zijn werken, die elk bouwkundige moet bezitten, omdat zij zulke zaakkundige en goede gegevens bevatten. Hadden wij tot nog voor weinige jaren niets dan buitenlandsche werken, die over de ijzerconstructies ons wat leerden, dat is veranderd en behooren de beide werken door den ingenieur H. J. van der Veen saamgesteld tot de goeden in die soort. Daar is veel in bijeengebracht, en waar het ijzer in onzen tijd een hoofdmateriaal is geworden daar is een dergelijke raadgever goud waard, vooral voor hen, die zich in het vak wenschen te bekwamen. De prijs is IJzerconstructien *f* 5.75 ing. en *f* 6.50 geb. en Graphische Statistiek *f* 1.90 ing, en *f* 2.50 geb.

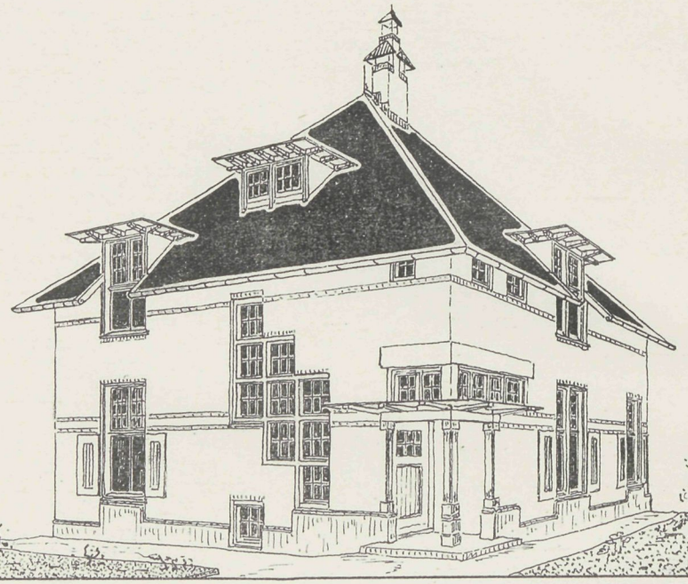

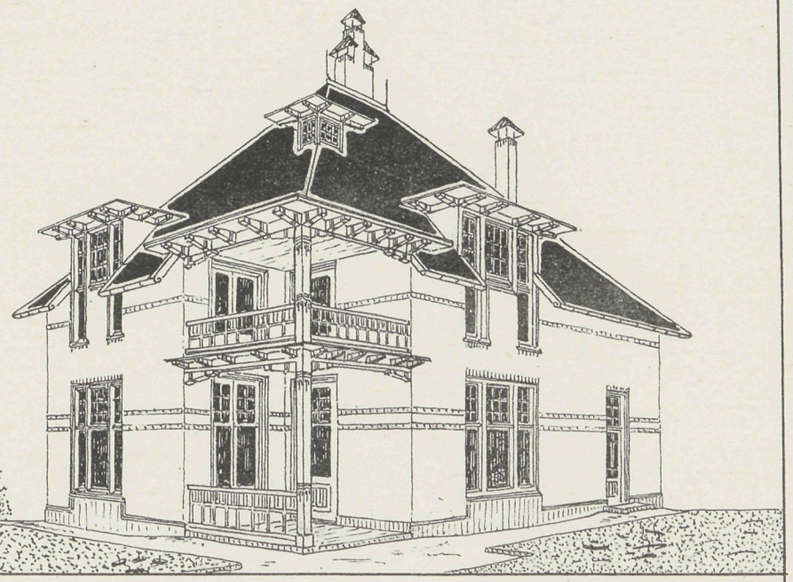

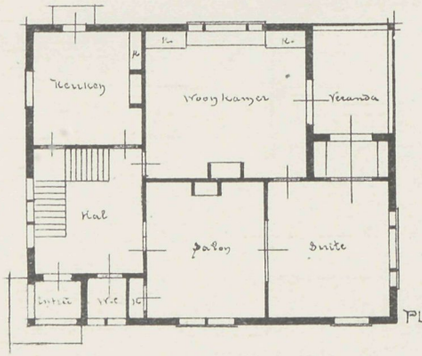

PLAN BEG. GROND.

OMTWERP VOOR EEN KLEINE VILLA

PLAN VERDIEPING.

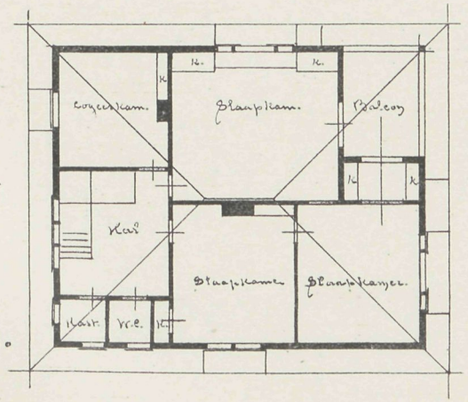

17 Mei 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 10.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een dubbel woonhuis,

door G. GEENEN, Bouwmeester.

De gevel voor dit ontwerp heeft een plintlaag hoog 0.50 c.M., opgetrokken van gressteen, het metselwerk is van kleurige klinkers, wit gevoegd met uitzondering van de ontlastingsbogen, welke in rood zijn. De banden, raamdorpels en afdekkingen zijn van geel verglaasde steenen, de overige versieringen van zandsteen St. Joîre. De bovenramen zijn gedicht met geel cathedraal-glas, het overige spiegelglas. Het perceel is gebouwd aan het Wilhelminaplein te Eindhoven.

Kalkzandsteen.

De kalkzandsteen behoort tot een der meest besproken materialen uit den laatsten tijd. In afl. 6 en 8 hebben wij daar uitvoerig op gewezen. Daarbij gaven wij als onze meening te kennen, dat het materiaal jong als het is, door den tijd zal moeten leeren of het voor alle doeleinden geschikt is. Het kan een uitstekend materiaal boven, een slecht onder den grond zijn waar gedurige watervoorraad en rotting van den bodem van invloed kan zijn op het gehalte, en daaraan de tijd de kracht kan ontnemen. Wij schreven dat onderzoekingen aan proefstations veel nut mogen hebben om de onmiddellijke draagkracht te bepalen, dat echter de tijd de beste antwoorden zou leveren op de verschillende toepassingen omdat daarbij zoo velerlei invloeden in het spel komen. Natuurlijk dat ligt zoo op den weg, heeft een nieuw artikel en dat is het toch nog in betrekkelijken zin, zijn tegenstanders het treedt in concurrentie en dan zijn de oordeelvellingen niet allen

zuiver. Alleen de praktijk beslist, en daarom vroegen wij in afl. 8 welke de ervaringen zijn die bij het gebruik de bouwmeesters hebben opgedaan. Uit die ervaring is het mogelijk den weg te bepalen, die het materiaal bewandelen moet dat zeker in vele gevallen goede eigenschappen bezit.

Nu hebben de laatste dagen een ernstig woordje over dit artikel doen hooren, waarop de aandacht dient gevestigd. Toen in de Gemeenteraad te 's Gravenhage de bouwverordeningen werden behandeld en de kalkzandsteen daarbij voorkwam ingevolge adres van de Ned. kalksteenfabrikanten, gaven twee deskundigen daarbij ongeveer het volgende advies. De heer Van Malsen sprak: We hebben zand te veel in ons land en met plezier zou ik de Betuwe ontlasten van haar steenbakkerijen, maar met alle sympathie voor die nationale kunstnijverheid moet ik er toch voorloopig tegen opkomen, dat we dien zandsteen nu al gelijk zouden stellen met gebakken steen. Deze laatsten hebben we sedert eeuwen leeren kennen en daarmee neemt niemand ons meer beet; maar die kunstzandsteen is voorloopig nog een onbetrouwbaar materiaal, dat men ons bovendien als wij het de voordeur uitzetten, weer ongemerkt de achterdeur kan binnen brengen.

De heer Bourdrez was ook van deze meening. Kunstzandsteen kan een uitstekend materiaal zijn, als men het een paar jaar hard laat worden, maar is gevaarlijk als de fabrikant om economische redenen te vroeg aflevert. En daar goede oude en gevaarlijke jonge kunststeen er op het oog gelijk uitzien zou dus iedere steen ongeveer aan een tijdroovend en kostbaar onderzoek moeten worden onderworpen. Dus kon dit materiaal nu althans nog niet met gebakken steen en cementbeton als gelijkwaardig worden toegelaten zonder bizonder toezicht.

Of deze beide adviezen onder den indruk waren van het rapport door den heer J. A. Lindo, directeur der gemeentewerken en W. de Vrind, inspecteur der bouwpolitie uitgebracht aan den Haagschen Gemeenteraad inzake het ongeval in de Heulstraat aldaar, het kan zijn, in ieder geval had men hier een feit ter beoordeeling. Dat rapport zegt: »Het ongeval is, zooals met volkomen zekerheid is aan te nemen, veroorzaakt, doordat het metselwerk van cementbetonsteen in de fundeering onder den vóór den middenscheidingsmuur der huizen staande pijler verbrijzeld is«.

De steen volgens het oordeel van een dezer deskundigen had er oogenschijnlijk goed uitgezien, en hoewel het metselwerk slechts ongeveer 12 K.G. per M2 had te dragen, bleek het materiaal daar tegen niet bestand. De steen scheen te weinig verhard, en wat uit de fundeering werd blootgelegd, gaf geen hoogen dunk van de kwaliteit. Tijdens het verwerken was er veel regen gevallen, en had het onmiddellijk daarop hard gevroren. Een onderzoek ook op andere plaats ingesteld bewees, dat het materiaal door wateropname en bevriezing veel in waarde had verloren. Om die reden achtte men het niet onwaarschijnlijk de oorzaak van het ongeval hieraan toe te schrijven.

Dit feit geeft in vele deelen een bevestiging van ons oordeel. Daar is nog zooveel gelegenheid om den steen voor die zulks wenscht, toe te passen, dat een ondergronds gebruik waarlijk wel uitgesloten kan blijven. Vooral in plaatsen als Amsterdam en andere waar de moerassige grond zoo inwerkt op alle materiaal, en wanneer dat niet voldoende

verhard is, zijn de gevolgen daarvan niet te berekenen. Dan wordt, al mogen de steenen ook nog zoo kantig gevormd geweest zijn, al mogen die wat uiterlijk betreft voor zich pleiten, de steen door druk en toestand echter zoodanig, dat die in een weeke massa overgaat.

Deze gedachte was ons bij toen wij eenige maanden geleden vrij hooge muren zoo nagenoeg uit de fundeering van dit materiaal zagen opgetrokken, en is juist daar bij het bouwen de grootste en eerste zorg noodig. Bij de fundeering komt men niet gemakkelijk tot herstel terug, al wat boven den grond ligt waarschuwt dagelijks en geeft gelegenheid tot herstel, daarom blijve steeds het meest harde materiaal en de hechtste specie voor grondwerk bestemd De kunstzandsteen kan dan nog menige plaats in het bouwwezen vervullen, waar minder strenge eischen behoeven gesteld te worden, en waar nu de industrie tracht steeds meer en meer tegemoet te komen, aan de eischen die voor het materiaal noodig zijn, daar zal de tijd hierin moeten voorzien, doch is bij het bewerken een beredeneerde toepassing hoofdzaak.

Bevende huizen.

Toen indertijd velen de angst om het hart sloeg, dat hunne woning te Scheveningen zou te niet gaan, door de gedurige trillingen die huis en bodem deelden en de oorzaak aan allerlei dikwerf wonderbaarlijke toestanden werd toegeschreven, toen schreven wij in ons nummer van 3 Augustus 1905: »een onderzoek is dus dringend noodig«. Dat onderzoek zal ongetwijfeld leiden tot de wetenschap, dat in de omgeving een stampend werktuig bezig is, waarvan de beweging moet worden afgeleid Die beweging kan komen van de machines der centrale en ten slotte, wij beschouwen dat alles naar alle waarschijnlijkheid aan zeer kleine oorzaken te wijten is. Dit ons oordeel zien wij volkomen bevestigd in het rapport dat de commissie over deze zaak heeft uitgebracht. De oorzaak toch wordt daarbij toegeschreven aan de werking der gasmachines der electrische centrale, n.l. het ongebalanceerd zijn van de machines, hetgeen aanleiding geeft tot de op de fundatie werkende horizontale krachten, die het fundatieblok doen hobbelen en daardoor bewegingen vormen, die bij den bestaanden zandgrond alle geschiktheid vinden tot voortplanting. Dat enkele huizen de beweging slechts gevoelden, vindt zijn oorzaak, dat hunne plaatsing juist viel in den weg die de trillingen namen.

Om het bezwaar op te heffen, stelt de commissie voor, het verkleinen der vrije bewegende krachten en vermindering der snelheid der machines. Dat kan door het aanbrengen van roteerend gewicht aan de krukarmen der machine-assen tot een bedrag van hoogstens 3650 K G. per as gerekend op den krukcirkel van 650 m.m. middellijn en door het terugbrengen van de omloopsnelheid der groote gasmachines tot de normale van 150 omwentelingen per minuut. Reeds is men overgegaan tot toepassing daarvan en blijken het ook hier, dat kleine oorzaken groote gevolgen kunnen hebben, al zijn zij ook niet zoo vreemdsoortig als indertijd enkelen vermoedden, die de werkkracht der zee en alle mogelijk denkbare aangrenzende krachten daarbij te berde brachten.

Woonhuis te Charlottenburg.

De Duitsche woonhuizen hebben veelal ook door het materiaal iets sombers over zich, de metselsteen mist dat frissche, ons materiaal eigen, terwijl de natuursteen spoedig

een grijze kleur aanneemt en geheele wijken in denzelfden toon brengt. Toch hebben die huizen altijd iets aantrekkelijks omdat zij met de breede verdeeling, die onze smalle huizen missen, meer monumentaal worden. Het huis dat de tekstfiguur aangeeft, in de Sophiastrasse te Charlottenburg, bewijst dat, de fraaie gevel maakt een hoogst gunstigen indruk

en daarbij is er naar groote afwisseling gestreefd. Het is als een stukje van een koninklijk paleis dat in de nieuwe stadsbuurten is verzeild geraakt. Het is het werk van de bouwmeesters Kayser en Von Groszheim te Berlijn. Zeer eigenaardig is de ingang gegroepeerd. Ook het plan, zeer regelmatig geeft een geriefelijke verdeeling waarvan de bestemming is ingeschreven. De keuken die van uit het sousterrein kan bereikt worden, neemt een voornaam deel van het plan ter beganen grond in beslag, doch blijft geheel

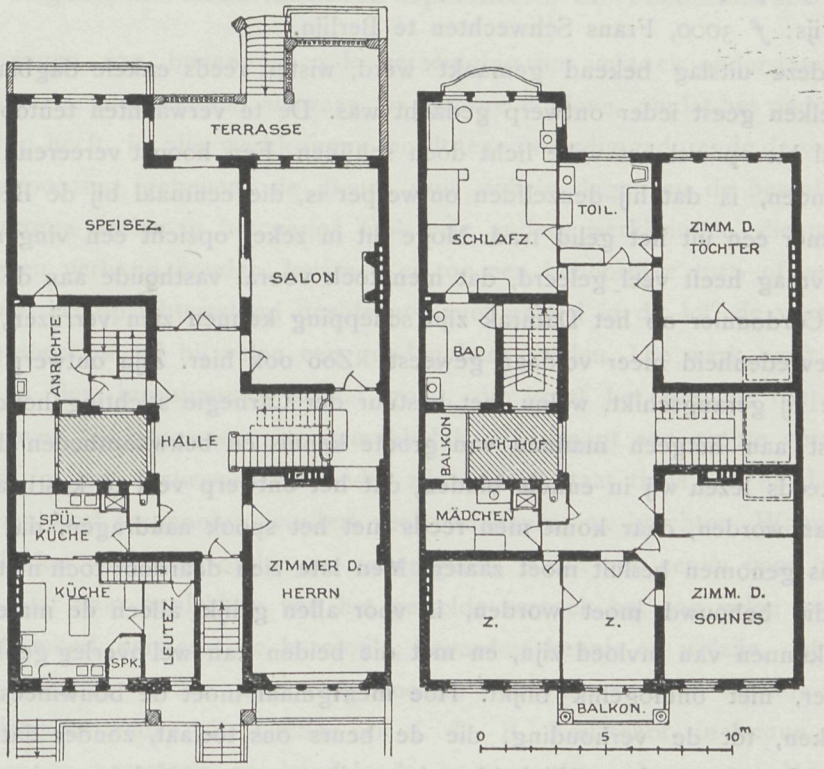

Beganen grond. Eerste verdieping.

en volkomen afgescheiden. Ook de verdeeling der eetzaal hoewel in plan minder bevallig kan echt gezellig zijn doordien het gedeelte waar men binnenkomt aan het terras geplaatst is en het bruikbare deel der eetzaal op zichzelf een afzonderlijk deel vormt. Traphal met zij- en bovenlicht is gunstig geplaatst en ook de vertrekken op de bovenverdieping zijn regelmatig gerangschikt en van goede verhoudingen. Alles bijeen bevredigt.

De Prijsvraag voor het Vredespaleis.

Met voorbeeldigen spoed heeft de jury den inderdaad moeielijken werkkring voltooid. Binnen tien dagen na dat de ontwerpen waren opgeroepen, was de uitslag bekend. Iedereen slaat tegenwoordig zijn record, de jury van de prijsvraag deed het hiermede en verdient waardeering voor deze flinke handeling. Want gewoonlijk is niets afmattender en ongeschikter, dan talmen bij de beoordeeling van prijsvragen. Inplaats dat tijd kracht geeft, komen er door dien tijd dan zoovele invloeden bij in het spel dat kracht zwakte

oplevert en daarom is een spoedig en frisch genomen besluit alleszints toe te juichen. De uitslag is:

Eerste prijs: *f* 12000, L. M. Cordonnier te Rijssel.

Tweede prijs: *f* 9000, A. Marcel te Parijs.

Derde prijs: *f* 7000, F. Wendt te Charlottenburg.

Vierde prijs: *f* 5000, Otto Wagner te Weenen.

Vijfde prijs: *f* 3000, Howard Greenley en H. S. Olin te New-York.

Zesde prijs: *f* 3000, Frans Schwechten te Berlijn.

Terwijl deze uitslag bekend gemaakt werd, wisten reeds enkele dagbladen weer te geven, in welken geest ieder ontwerp gedacht was. De te verwachten tentoonstelling der ontwerpen zal hierop wel het volle licht doen schijnen. Een hoogst vereerend feit voor den eerst bekroonden, is dat hij denzelfden ontwerper is, die eenmaal bij de Beursprijsvraag ook als nummer een uit het gelid trad. Moge dit in zeker opzicht een vingerwijzing zijn, de Beursprijsvraag heeft veel geleerd, dat men toch vooral vasthoude aan de eerst gedane keuze. Had Cordonnier op het Damrak zijn schepping kunnen zien verrijzen, wat had de algemeene tevredenheid meer voldaan geweest. Zoo ook hier. Zijn ontwerp werd als de eerste in de rij gerangschikt, welnu, het bestuur der Carnegie stichting houde met hand en tand vast aan hetgeen mannen van groote kennis en bekwaamheden den voorrang toekenden. Reeds lezen wij in enkele bladen, dat het ontwerp veel te kostbaar is, en nooit uitgevoerd kan worden, daar komt men reeds met het spook aandragen, dat verdeeldheid over een eens genomen besluit moet zaaien. Men late zich daardoor toch niet afschrikken. De ruimte die bebouwd moet worden, is voor allen gelijk, alleen de materialen en de versieringen kunnen van invloed zijn, en met die beiden kan wel overleg gepleegd, zoodat het bouwcijfer, niet onmogelijk blijkt. Hoe menigmaal moet de bouwmeester zijn plan geschikt maken, tot de verhouding, die de beurs ons toelaat, zonder dat daarom het ontwerp behoeft te ontaarden. Wij hebben het volle vertrouwen, dat een beslist nakomen van het besluit mogelijk is. Hoewel voor de Nederlandsche krachten jammer, is het toch in zeker opzicht een geluk, dat de bevoorrechtte bouwmeesters niet roemvol zijn voor den dag gekomen. Dat feit zou de strijd opnieuw hebben doen beginnen, en de gelukkig vergeten historie zou door een tweede nog minder eervol worden opgevolgd.

Op dit punt liep de prijsvraag goed, alhoewel het voor ons nationaal gevoel streelend zou geweest zijn, indien een onzer eminente vakmannen de banier hoog had kunnen houden. Dat is echter zoo niet en nu reeds de introductie is, dat wat bekroond is, mooi maar onverkrijgbaar is, nu zouden wij wenschen, dat juist allen, die zich in den laatsten tijd zoo bezig gehouden hebben met de rechtvaardigheid in prijsvragen te bepleiten, dat deze strijdkrachten zich het allereerst opwierpen om recht te doen, en te maken dat de beslissing kracht heeft, de bekroonde tot uitvoering van zijn werk geroepen worde. Gebeurt dat niet, dan begint het sollen, loven, bieden en intrigeren opnieuw, en wij hebben nu toch al zoo dikwerf gezien dat het resultaat dan al zeer pover is. Dat het ontwerp voor ligging en doel veel en groote verdienste zal hebben, ligt voor de hand, wanneer men nagaat uit welke monumentale en rijke motieven de bouwmeester zijn bouwstijl ontleende

niet uit drie- vier- zes- of achthoeken, maar uit de stijl die aan de kasteelen in Noordelijk Frankrijk nog aanwezig, herinnert en die juist voor dergelijk bouwwerk zooveel goeds en monumentaals oplevert, een resultaat, dat weinig verdeeldheid na den bouw in de beoordeeling van het uiterlijk zal geven. Daarom zouden wij het maken van alle beschouwingen gaarne laten rusten, alleen die eenige huldigen, dat thans worde gegeven, wat als het beste geoordeeld is.

De Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond.

Wij ontvingen van bovengenoemde vereeniging het verzoek onderstaande circulaire te willen opnemen, een verzoek, waaraan wij gaarne voldoen, omdat het onderwerp geheel onze sympathie heeft. In alle werkkringen wordt tegenwoordig gedurende de zomermaanden een korte verpoozing gegeven, de Beurs sluit enkele dagen en de beambten der verschillende kantoren deelen in het verlof. Ook vele andere werkkringen, die met het Beursleven niets geen verband houden, kwamen er toe een behoorlijke rust- of verpoozingstijd vast te stellen. De opzichtersstand deelde nog niet geheel in dit lot, de vraag is dus ter rechter tijd gesteld en zal bij velen een goed gehoor vinden. Die werk heeft, bekomt zulk een rusttijd na den ingespannen arbeid goed, die komt het toe ; de roeping van den opzichter is over het algemeen niet gemakkelijk. Hij draagt een groote verantwoording, moet gedurig in het bouwwerk dat onder zijn leiding staat thuis zijn en dat, wij weten het bij ervaring, kost inspanning, vordert veel van kennis en krachten. Wanneer men dan voor een wijle het werk kan ontloopen en vergeten, is het een zegen voor hen wien het ten deel valt. Dat naar aanleiding van het gestelde verzoek het aan velen gegeven moge zijn ; dat geeft moed, versterkt de harmonie, bevordert kennis en welzijn, dat is een zaak, die onze tijd schuldig is aan hare tijdgenooten. Daarom wenschen wij hun veel succes.

»De ondergeteekenden, Z. Gulden en J. L. B. Keurschot, in hunne qualiteit van resp. voorzitter en secretaris en handelende namens den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond hebben de eer het volgende onder uwe aandacht te brengen :

»Het kan u niet onbekend zijn, dat sedert langeren of korteren tijd vrijwel alle ambtenaren en beambten in rijks- of gemeentedienst zijnde, gedurende de zomermaanden eenige dagen in het genot van verlof worden gesteld, met behoud van salaris.

»Eveneens zal het u bekend zijn, dat in de laatste jaren door ambtenaren en beambten in dienst van particulieren, met gunstig gevolg aan hunne patroons om dat voorrecht is verzocht geworden, waardoor het verleenen van een zomerverlof aan ambtenaren en beambten in zeer vele vakken vrijwel usance is geworden. Zelfs mogen we tot ons genoegen ook reeds wijzen op enkele categoriën van werklieden b.v. de typografen, timmerlieden, diamantbewerkers, handels- en kantoorbedienden, spoorwegpersoneel, aan wier verzoek om verlof onder genoemde voorwaarden door hunne patroons is voldaan.

»Hoe is het in dit opzicht nu met onze vakgenooten, de opzichters en teekenaars gesteld? Behalve de opzichters en teekenaars in dienst van rijk-, gemeente en andere colleges, genieten nog maar zeer enkelen van een jaarlijkschen vacantietijd.

»En werkelijk — ons hoofdbestuur kan het getuigen — de opzichters en teekenaars

hebben geen wensch naar welker vervulling zij vuriger zouden verlangen. De aandrang op het hoofdbestuur van onzen bond uitgeoefend om een actie daarvoor te voeren, spreekt boekdeelen.

»Waar ondergeteekenden nu overtuigd zijn, dat onze Nederlandsche werkgevers dien wensch hunner opzichters en teekenaars zullen willen vervullen; waar zij daarvan des te meer overtuigd zijn, door den werkelijken steun dien onze bond in onze actie ten vorigen jare van zoovele patroons en patroonsvereenigingen mocht ondervinden, daar komen zij ditmaal met nog meer hoop op succes tot alle patroons, welke opzichters en teekenaars in hun dienst hebben, met het beleefd doch dringend verzoek, om aan die opzichters en teekenaars een jaarlijks verlof toe te kennen van acht achtereenvolgende dagen, met behoud van salaris.

»Het bovenstaande verzoek wordt door ondergeteekenden gedaan hoofdzakelijk in het belang hunner vakgenooten, maar toch meenen zij er op te moeten wijzen, dat de vervulling van een dergelijken wensch der opzichters en teekenaars, ook in het belang der werkgevers zal zijn. Immers, wanneer men acht dagen geheel vrij is, niet de lasten van zorgen en plichten heeft te dragen; zijn geest en gedachten den vrijen loop kan laten; kortom, kan genieten van de heerlijke, vrije natuur, dan zal dat zoo verkwikken en opbeuren, dat het op ons werk — zoowel wat qualiteit als quantiteit betreft — een zeer gunstigen invloed zal uitoefenen.

»Vast vertrouwende dat alle werkgevers ons schoone pogen zooveel in hun vermogen is zullen steunen — ook ter bevordering van het steeds aangenamer worden van de verhouding van de patroons eenerzijds en opzichters en teekenaars anderzijds — hebben ondergeteekenden de eer van u te zijn

Met de meeste hoogachting, *de dienstvaardige dienaren*

Z. GULDEN, *Voorzitter.*

J. L. B. KEURSCHOT, *Secretaris.*

Prijsvraag »Het Westen.«

Op de door de vereeniging »Het Westen« het vorig jaar uitgeschreven prijsvraag voor een monumentale *fontein*, te plaatsen op het kruispunt Mathenesserlaan en 's Gravendijkwal te Rotterdam, zijn ingekomen 21 antwoorden onder de volgende motto's:

1. Semper Veritas.
2.
3. Tijd.
4. G E (in cirkel).
5. Oost en West.
6. Wapen v. Rotterdam (get.)
7. Door Eendracht Kracht.
8. 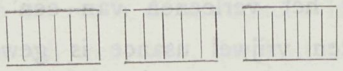
9. Scheepvaart.
10. Johanna.
11. Plecht.
12. Atalanta.
13. Het Oosten.
14. Le fruit du travail est le plus doux des plaisirs.
15. Bilbao.
16. Dirk III.
17. Navigatio Salus Communis.
18. Jugend.
19. Ster. (geteekend.)
20. Anker. (geteekend.)
21. Stuurrad. (geteekend.

De ontwerpen zijn gesteld in handen der Commissie van beoordeeling, bestaande uit de heeren: Prof. H. Evers, Prof. A. W. M. Odé en J. Verheul Dzn.

ONTWERP VOOR EEN DUBBEL WOONHUIS:

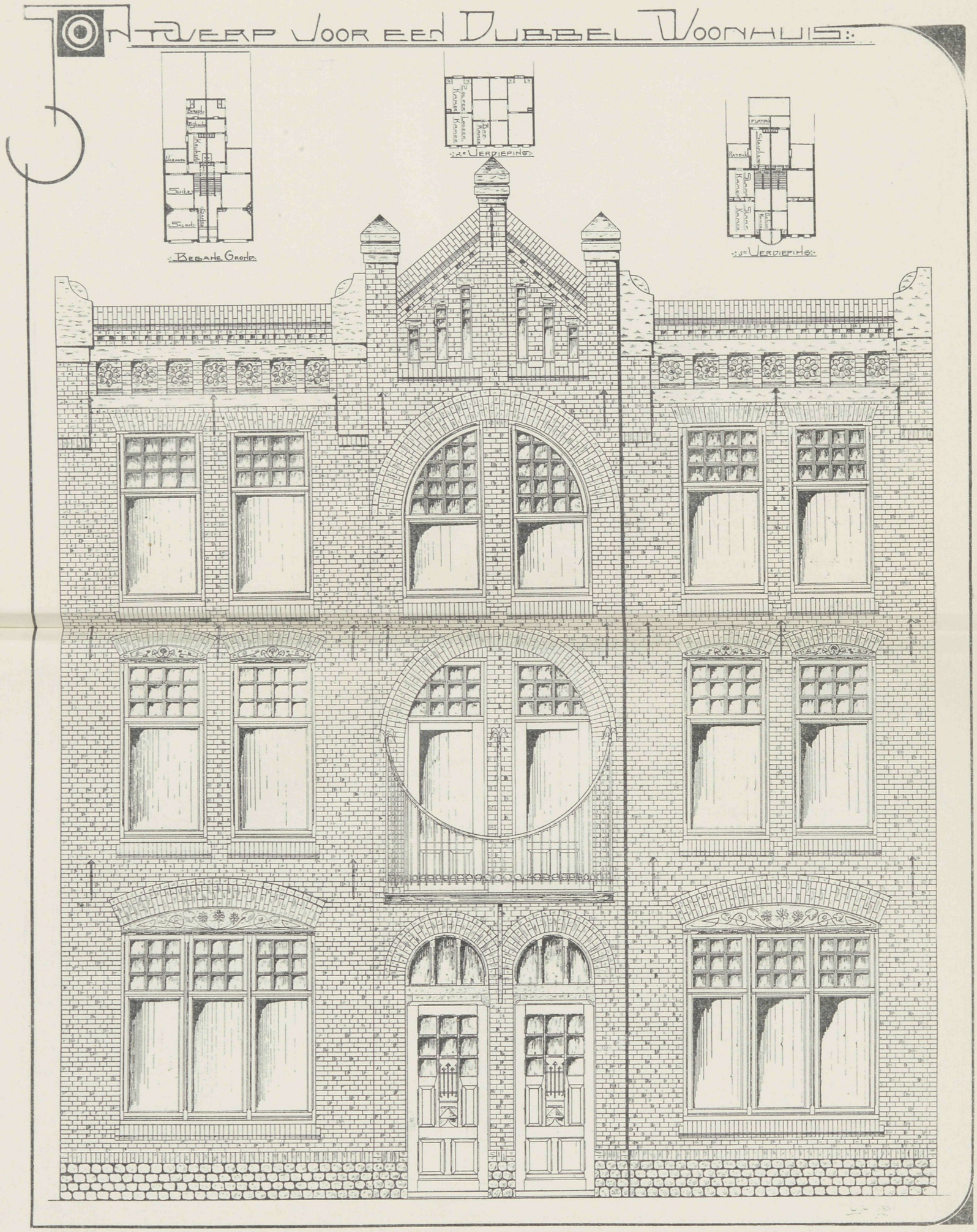

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

31 Mei 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 11.

Bij de Platen.

Villa Dennenoord te Ellecom.

Bouwmeester G. J. RUTGERS.

De beide plannen en perspectivisch aanzicht geven indeeling en uiterlijk aanzien der villa weer. Die indeeling is hoogst geriefelijk, de vertrekken ruim en regelmatig hebben van overal aangename uitzichtspunten, terwijl uitbouwen en veranda's daartoe medewerken. De gevels zijn eenvoudig gehouden en bieden door de afwisseling, die de uitbouwen opleveren een geheel dat voldoet.

Kalkzandsteen.

Over dit materiaal is nog lang het laatste woord niet gesproken. In aflevering 10 herinnerden wij er aan, wat in de Haagsche Gemeenteraad is gezegd, en voegden wij daaraan toe, dat wellicht het ongeval in de Heulstraat te 's Gravenhage van invloed op dat oordeel is geweest. Alhoewel het rapport over dat geval spreekt van cement-betonsteen was bij ons toch de meening gevestigd dat hiermede de kalkzandsteen was bedoeld, *het kwam ons toch moeilijk denkbaar voor dat minder waardige materialen, dan die kalkzandsteen zouden mogen zijn toegelaten* door de bouwpolitie voor dergelijken bouw. Dat schijnt echter wel het geval te zijn en is dat zoo, wat natuurlijk uit het onderzoek, dat belanghebbenden verplicht zijn in te stellen, bewezen kan worden, dan keert alle verantwoording op de bouwpolitie te 's Gravenhage terug, wordt het voor de kalkzandsteen een gelegenheid zich naar recht te kunnen doen gelden en om tevens te kunnen aantoonen, welke deugden het materiaal wel of niet bezit. Wij hebben onze eigene opvatting over het materiaal gemaakt, daaronder was ook die, dat wij van de onderstelling uitgaan, dat kalkzandsteen in vochtigen bodem een moeilijke periode kent. De ondervinding echter, en daaraan alleen kan waarde gehecht

worden, leert volgens de opgave van de fabrikanten dat dit bezwaar niet bestaat, dat de kalkzandsteen onder water zelfs beter wordt, wat met bewijzen valt te staven. Daarop zwijgt wat men denkt, en waar de gelegenheid open staat dit proefondervindelijk na te gaan, daar past het alle bedenkingen op zij te zetten en waarde te hechten aan de resultaten, die de praktijk biedt. Wij gelooven dat over het materiaal, bij velen nog een eenzijdig oordeel bestaat, wij schreven, omdat het betrekkelijk nog jong is, dat is het, in verhouding tot andere materialen en daarom juist is het behandelen van het onderwerp zeker nuttig voor het gebruik van het materaal. Het is hoog noodig, dat nu de strijd in zekeren zin er tegen is aangebonden. dat men een behoorlijke scheiding houde tusschen het materiaal en het daaraan zoo kort verwante, waarin echter een hemelsbreed verschil is in de wijze van fabricatie. Wanneer men in aanmerking neemt, dat kalkzandsteen, zoo schrijft ons een der vele fabrikanten, zoodra die door stoom verhard is een draagkracht heeft van 140 K.G. per cM2. en de cement-betonsteen versch niets droogt en na ongeveer 4 à 5 maanden slechts 40 K.G. per cM2 kan dragen, dan is het wel noodig, dat een strikte afscheiding worde gehouden tusschen beide materialen, waar het de toepassing betreft voor verschillende doeleinden. Wanneer nu dergelijke gegevens uit de praktijk bekend zijn, is het dan niet een lichtvaardige handeling bij den bouw van hoog opgaande perceelen dergelijk materiaal door eenige bouwpolitie toe te laten. Zijn de omstandigheden van het Haagsche ongeval hieraan gelijk, dan zeker verdient zulks nader toegelicht, geeft dit een geheel andere beschouwing over alles. Volgaarne nemen wij voor het oogenblik op, het ons ter plaatsing toegezondene, vertrouwende op die wijze recht te doen wedervaren waar het noodig is.

In het nummer van Uw tijdschrift van 17 Mei, komt een artikel voor onder het hoofd: »Kalkzandsteen,« waar omtrent wij gaarne het een en ander in het midden willen brengen.

Daar hetgeen U omtrent den Haagschen Raad enz. aanhaalt thans elders in behandeling is kunnen wij op dit oogenblik hierop niet in details nader ingaan.

Alleen willen wij constateeren dat in Den Haag een *absolute verwarring* bestaat tusschen Kalkzandsteen en Betonsteen en dat hetgeen bedoeld wordt in het door U aangehaalde-verslag en waarover gesproken werd in den Raad, was: Beton-steen, terwijl de Kalkzandsteen volkomen ten onrechte daardoor in de verwarring is medegesleept.

In een vorig artikel in dit blad is door ons reeds gewezen op het verschil tusschen Kalkzandsteen en cement-(beton)steen en sinds dien is hierover méér uitgebreid geschreven in de Nieuwe Courant, zoodat wij daaromtrent verder kunnen zwijgen.

In Nederland is de ondervinding betreffende Kalkzandsteen niet zoo gering als wordt verondersteld en zal dit uit later te publiceeren cijfers duidelijk blijken, doch dit willen wij thans reeds constateeren: Kalkzandsteen wordt onder water steeds harder, en hiervan bestaat ondervinding.

Bij afbreken van metselwerk aan onze eigen gebouwen, noodig voor het bijplaatsen van machineriën bleek ons dat het metselwerk onder water nog wel zoo hard was dan het bovengrondsche werk, zelfs zóó dat de metselaars over hun werk duchtig klaagden.

En moge in Nederland de »ondervinding« nog slechts een zevental jaren oud zijn»

in Duitschland, het moederland dezer Industrie, kan men op twintig jaar reeds en meer wijzen.

Een verbinding als van Kalkzandsteen wordt door »den tijd« harder, dit is toch bij oude bouwwerken voldoende bewezen, waar de steenen het tegen den tijd hebben moeten afleggen komt de specie nog gaaf en zeer hard te voorschijn.

Wij gevoelen ons niet geroepen te pleiten voor cement-(beton)steen waar dit voor ons een concurrent is, zoodat men van ons zelfs niet zal kunnen onderstellen, dat wij ten deze in ons belang onzuiver zullen redeneeren; maar wij willen toch vragen: Hoe is het mogelijk dat men beton-(cement)steen afkeurt omdat die industrie te jong is enz., en beton (gewapend, gestampt of gestort) boven elken twijfel verheven acht.

Waarom zijn de kleine brooden vergif en de groote brooden absoluut goed?

Beton-(cement-)steen = beton in metselvorm. De steen kan te voren wel degelijk gekeurd worden, de beton daarentegen niet.

De steen wordt gemaakt als de beton in grootere constructies.

Nu zal er toch wel geen materiaal zijn dat meer ruimte geeft tot het maken van »slecht werk« dan beton, waarbij *alles* afhangt van deskundige en eerlijke uitvoering, goed materiaal enz. terwijl van voorkeuren geen sprake is.

Dàt is vooral het hinderlijke in zoovele redeneeringen, dat men zoogenaamd deskundig redeneert en zoo absoluut de plank misslaat en dat had juist plaats in Den Haag.

Bovendien is gewapend beton volstrekt niet boven allen twijfel verheven is daaromtrent dan toch zeer zeker geringer ondervinding dan van Kalkzandsteen en is men het onder bekwame deskundigen volstrekt nog niet eens over die beton constructies

Wij hebben niet willen publiceeren de reeksen getuigschriften van bouwmeesters en anderen omtrent Kalkzandsteen, ook uit andere landen in ons bezit omdat dit reclame zou schijnen en wij zulks om gegronde redenen wilden vermijden, doch wij zijn gaarne bereid aan Uwe Redactie het verlangde te laten zien.

Ten slotte willen wij vooral met nadruk er op wijzen, dat het woordje »nieuw« op de Kalkzandsteen-industrie niet meer toepasselijk is, en dat in Nederland deze Industrie profiteerde van alle fouten elders gemaakt, het nieuwste en beste heeft om den eenvoudigen reden, dat hier de industrie ontstond nàdat de lijdensperiode in het moederland daarvan reeds lang achter den rug was en Nederland, zonder patentrecht, vrij was van voor deze industrie in Duitschland vele en hinderlijke patenten.

In Nederland wordt Kalkzandsteen niet anders gemaakt, dan volgens de nieuwste en beste methode.

Hillegom, 21 Mei 1906. Kunst-zandsteen-fabriek »ARNOUD«.

Het Vredespaleis.

De tekstfiguur geeft het ontwerp dat de hoogste onderscheiding bij de prijsvraag behaalde. Wij achten in den laatsten tijd den verdienstelijken ontwerper genoegzaam bekend gemaakt door de verschillende vakbladen, zoodat hij en zijn studie ons niet meer

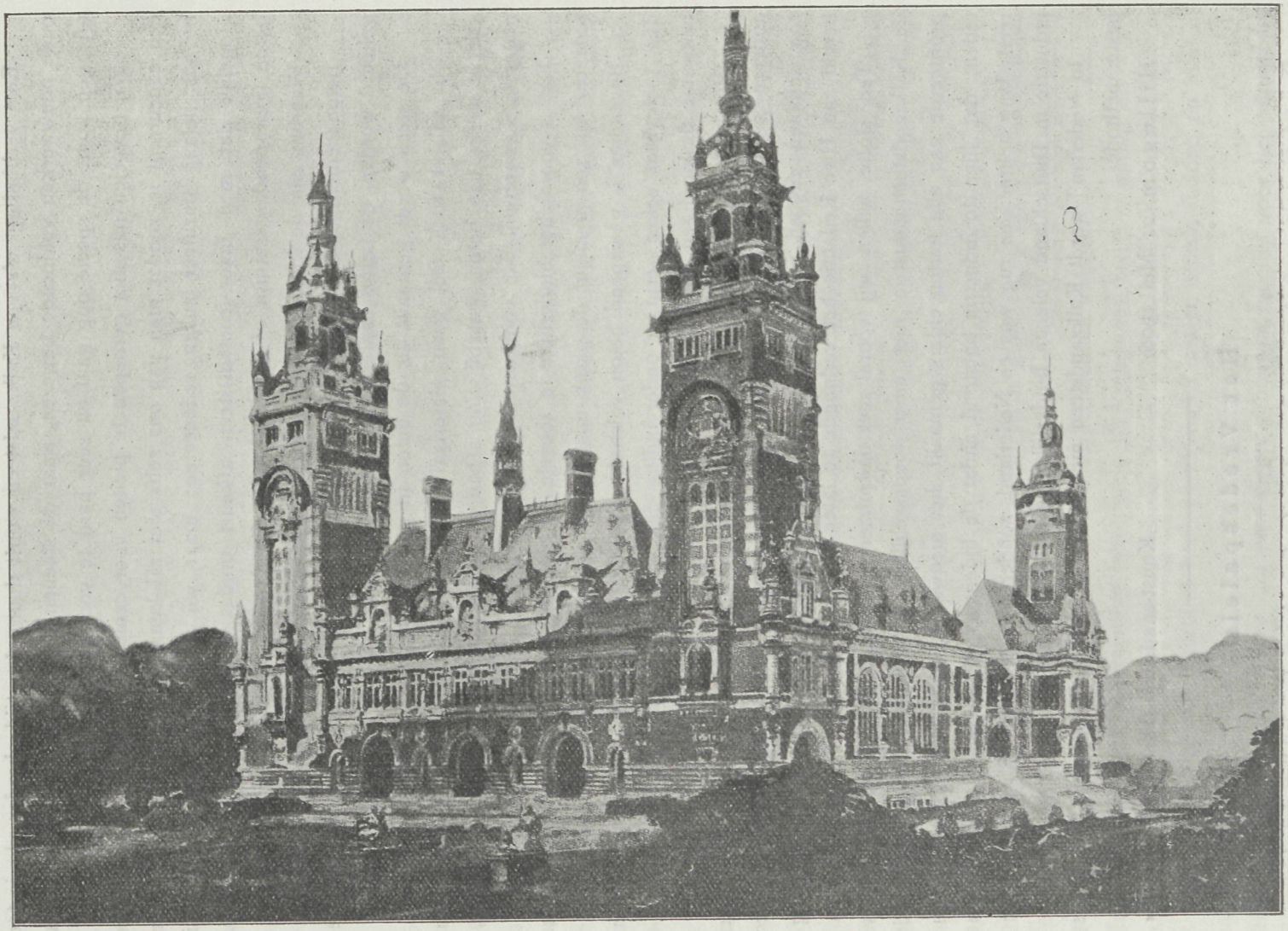

Het Vredespaleis.

vreemd zijn. Toch was Cordonnier reeds ons bekend, de herinnering aan de Beursprijsvraag leefde nog voort en ook daar hadden wij zijn hoogst verdienstelijken arbeid gewaardeerd. Die arbeid is niet het gevolg van een zoeken naar het vreemde of zoo ge wilt het moderne, die arbeid is zelfs niet oorspronkelijk, het is een gelukkige samenvoeging van wat anderen voor hem in hunne bouwstijl als motieven noodig achtte en die hij weder weet te vereenigen voor zijn doel. Men moge nu het oorspronkelijke missen, die handeling brengt echter een zekeren waarborg tot welslagen mede. Men heeft geleerd hoe gelukkig die motieven door alle tijden heen zijn gebleven, hoe zij zoo wel nu als bij het ontstaan machtig zijn gebleven door de nobele verhoudingen.

In het Vredespaleis leeft de bouwstijl op, die wij in het stadhuis te Parijs ook zoo schoon zien vertegenwoordigt en die altijd een indrukwekkende gedachte geeft door de fraaie en monumentale vormen daarin weggelegd. Zoo zal ook het Vredespaleis voldoen Komen de beide hoogopgaande torens volkomen elkander gelijk, ons wat te veel en wat te machtig voor tegenover het deel dat men als gebouw er tusschen zoeken moet, dat zal bij uitvoering wegvallen, waar die massa in de groote ruimte eene geheel andere verhouding aanneemt en wanneer het, thans oogenschijnlijk klein, groot zal gelijken, omdat het zoo nabij ons zelf is. Maar wat bovenal goed doet, dat is de artistieke indeeling, de rijkdom van versiering. Het oog wil wat zien en dan kunnen geene kale en arme muurvlakten voldoen op den duur en dat heeft de ontwerper op uitstekende wijze weten te verkrijgen, hij wist een rijkdom van gedachten in de gevels te brengen, die aantrekt en die deze behagelijk maakt. De hoog opgaande torens zijn modellen van sierlijkheid en waar wij gelooven, dat al was de een wat minder dan de ander geweest, toch het geheel niet zou verliezen, zoo is toch te verwachten dat bij eventueele uitvoering, wanneer de afstand grooter wordt dan thans op het papier, dat bezwaar, dat wij zien, geringer wordt. Hoe het met de prijsvraag zal loopen. Daar zal wel weder heel wat gedreven en gedrongen worden om plaats voor elkander te maken. Wij wenschen dat het ditmaal eens de vrede zij, die onder alles bewaard blijve en dat kan, door te berusten in het oordeel dat geveld en het besluit dat genomen is. Natuurlijk, 't is prijsvragen voor en na hunne geboorte eigen, zij hebben altijd ontevredenheid gezaaid, daarom juist is het blijven bewandelen van den eens gekozen weg zoo wenschelijk, want gaat men over tot omwerken en omzetten, dan staat de deur open voor alles en allerlei is het einde niet te overzien. Moge daarom de vrede, die in zeker opzicht bij de stichting van dit huis schijnt, wedergekeerd daarin blijven bestaan. Het is mogelijk daar de algemeene indruk gunstig is.

Op het Damrak te Amsterdam.

Dezer dagen staan tal van nieuwsgierigen het Beursgebouw aan te staren en geen wonder, want een armzalig staketsel op de treden voor de hoofdingangen, heeft tot een dezer den toegang gesloten als gevaarlijk voor het verkeer. Een gedurig vingergewijs gaat naar de plek waar bij het groote raam een stuk metselwerk is afgevallen. Dat stuk is niet zoo kolossaal, men zou het meer een scherf kunnen noemen die afgebarsten is,

want dat is het in zekeren zin, het is een deel van den aanvang eener scheur die losliet waar geen verband meer bestond. Groote stukken vallen moeielijk uit dergelijk samenstel weg, maar is toch juist het plaatsje, waar het wegviel, in dit opzicht een weinig te respecteeren, omdat de zandsteenen legger daarboven nagenoeg zijn draagkracht mist, en er weinig voor noodig is om bij het ontstaan van een nieuwe scheur tegelijkertijd een stuk van grooter afmeting los te laten. Dat dergelijke loslating geschiedt, is een bewijs dat daar beweging in dat deel van den gevel zit, en wanneer, wij hebben het meer gezegd, de beursbengel zijn geregelde dagelijksche beweging blijft maken, laat het zich aanzien, dat het verband nog verder verbroken zal worden. Hoe vol poëzie de klok zijn intocht ook deed, zou deze dan al zeer prozaïsch haar lot moeten wijzigen. Het spreekt van zelf, nu dergelijk feit aan den openbaren weg voorvalt, dat de beschouwingen dagelijks groeien en is er zelden zooveel bekijks geweest als thans. Daarom vooral zou het wenschelijk zijn alle beweging, aanbrengende werktuigen vacantie te geven tot er stilstand in de massa komt, en die zal daarin wederkeeren wanneer de bodem bevredigd is. Dan moet gekalafaterd, en het gebouw treedt uit zijn lijdensperiode.

Voor den bouwmeester moet het een ontzaggelijk leed zijn, wij weten het allen hoe het pijnt, wanneer op een werk iets niet loopt naar zin, wanneer blijkt, dat er krachten zijn waarmede wij geen rekening hebben gehouden, en die nu een vernietigend oordeel uitspreken over wat wij dachten en lief hadden. Vooral voor den bouwmeester, die met zoo velerlei kennis toegerust, toch in zekeren zin is over het paard getild bij het toepassen van nieuwe bouwvormen, waardoor hij toegaf aan juichtonen die uit enkele opgingen en die het beter waren dat hij die nimmer gehoord had. Wij gaan niet met het Beursgebouw mede, omdat het ons niet treft, dat hebben wij van den aanvang af voorop gesteld, maar danken wij aan de kennis van den bouwmeester in vele gedeelten van onze stad overigens zooveel goeds, dat wij kunnen beseffen hoe smartend het moet zijn, dat eigen arbeid zoo de hand aan zich zelf slaat.

Daarom achten wij het een voorrecht indien de commissie van onderzoek naar de voorkomende gebreken spoedig afdoende maatregelen aan de hand moge doen, opdat deze geschiedenis werkelijk tot de geschiedenis ga behooren.

Prijsvragen.

Vereeniging Architectura et Amicitia.

De prijsvragen voor 1906 zijn als volgt:

1e Prijsvraag.

Schets voor een Volksbibliotheek in een stad van pl. m. 500,000 inwoners.

Het gebouw wordt verondersteld te grenzen aan een plein en is vrij gelegen.

Voor deze prijsvraag worden verder geene bepalingen gegeven, zoodat de ontwerper dus geheel vrij is in zijn opvatting van het gebouw. De distributie en het aantal der benoodigde lokalen wordt aan den ontwerper overgelaten.

Deze prijsvraag moet beschouwd worden als een z g. ideale, waarvan het wenschelijke sinds eenigen tijd door enkele leden van het Genootschap, zoowel op vergaderingen als in het orgaan, betoogd werd.

Het is een proef, welke hier genomen wordt, waarvan later zal blijken of het gewenscht is, haar meerdere malen te herhalen. Eene meerderheid in het bes'uur was van meening, dat deze proef nu eens diende genomen te worden.

Verlangd worden:

Schetsen op schaal 1 à 200 der verschillende plattegronden, twee doorsneden en twee gevels. Een détail, desgewenscht van een der gevels of van het interieur, op schaal 1 à 50, en een overzicht in perspectief.

2e Prijsvraag.

Groep van 12 burgerwoonhuizen, bestemd voor 4 × 12 gezinnen.

Het terrein is gelegen aan den kop van een bouwblok, begrensd door een hoofdstraat, breed 20 meter en twee zijstraten elk breed 15 meter in de nieuwe stad van Amsterdam. Zie bijstaande situatie. De straten liggen op een hoogte van 0.70 meter + A.P.

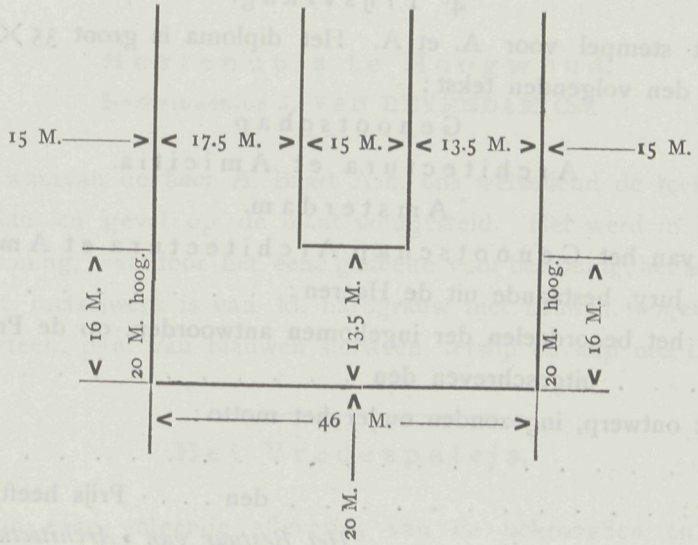

De hoekhuizen moeten als winkelhuizen worden ingericht; het geheel als gesloten hoekbebouwing.

Verder dient met het oog op de plaatselijke bouwverordening, op het volgende te worden gelet:

1e. De aangegeven achtergevel-rooilijnen mogen niet overschreden worden. Eventueel aan te brengen veranda moet hier binnen blijven.

2e. De gevels aan de breede straat en tot een lengte van 16 meter aan de smalle straten mogen 20 meter hoog zijn, Verder ter hoogte als de breedte der straat.

3e. Bij het maken der topgevels mag de aangegeven hoogte worden overschreden. mits het geheele gevel-oppervlak niet grooter wordt dan de maat, verkregen door de gevel-lengte te vermenigvuldigen met de maximum bouwhoogte.

4e. De achtergevels mogen alle 15 meter hoog zijn.

5e. De trappen moeten voor iedere woning verlicht worden door een aan de buitenlucht uitkomend raam.

De trappen moeten een breedte verkrijgen van minstens 0 90 meter tusschen de boomen.

De maximum helling voor rechte steektrappen mag niet meer dan 50 °, die voor wenteltrappen niet meer dan 45 ° met den horizon bedragen.

6e. Het maken van alcoven is verboden.

Verlangd worden:

a. Plannen, ook fundeerplan.

b. Voor- en achtergevels.

c. Langs- en dwarsdoorsneden, alle op schaal 1 à 100.

d. Desgewenscht een perspectivisch overzicht van een der hoeken gezien.

3e Prijsvraag.

Telefoonpaal.

Gevraagd worden schetsen van een telefoonpaal, hoog 20 meter, uitgevoerd in ijzer. De teekeningen op schaal 1 à 20 met détails dervoornaamste onderdeelen, op een schaal 1à 5.

4e Prijsvraag.

Diploma met stempel voor A. et A. Het diploma is groot 35 × 25 c.M. en moet voorzien zijn van den volgenden tekst:

N°. Genootschap

Architectura et Amicitia.

Amsterdam.

Het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia verklaart bij dezen, dat de Jury, bestaande uit de Heeren: . . . . . , ... uitgenoodigd tot het beoordeelen der ingekomen antwoorden, op de Prijsvraag van . . . . . uitgeschreven den . . . . . overeenkomstig haar rapport, het ontwerp, ingezonden onder het motto:

. . . . . .

vervaardigd door: . . . . . den . . . Prijs heeft waardig gekeurd.

Het Bestuur van »Architectura et Amicitia«.

. . . . . *Voorzitter.*

. . . . . *Secretaris.*

Amsterdam,

Tevens moet het diploma een stempel dragen, dat ook afzonderlijk voor het waarmerken der Genootschapsstukken kan dienen. De afmetingen van den stempel moeten een middellijn van pl. m. 5—7 c.M. hebben met het opschrift »Architectura et Amicitiae«, Amsterdam.

Het diploma moet worden uitgevoerd in twee kleuren en geschikt zijn voor photolithografische reproductie.

(*Slot volgt*).

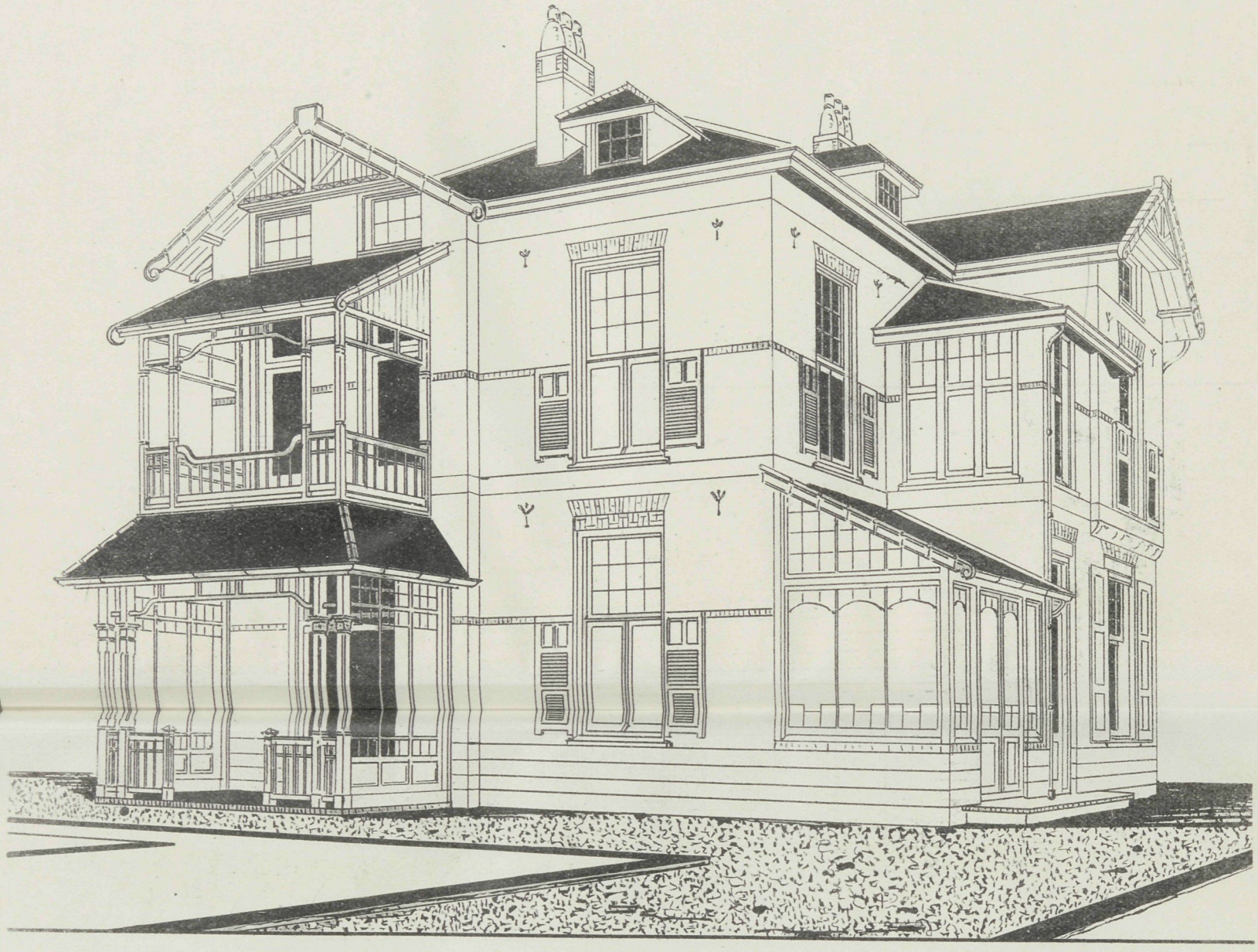

VILLA DENNEMOORD TE ELLECOM

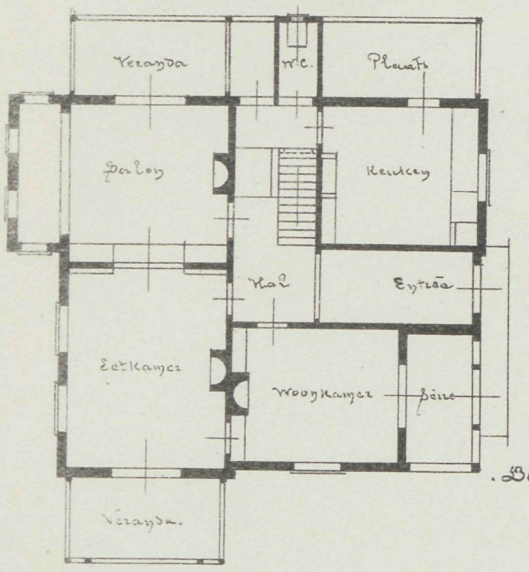

Begaanegrond.

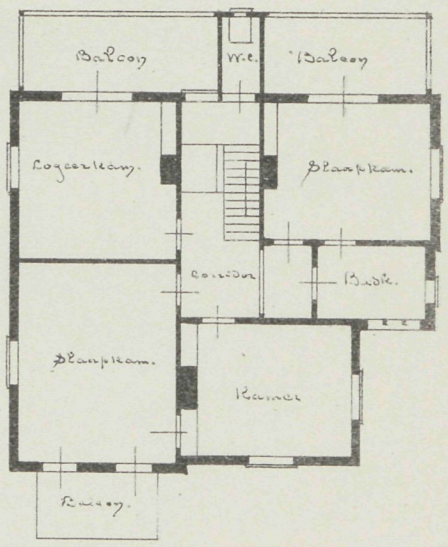

Verdieping.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

14 Juni 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 12.

Bij de Platen.

Heerenhuis te Hoogwoud.

Bouwmeester J. VAN REYENDAM Czn.

Dit ontwerp waarvan de heer A. Baart Azn. ons welwillend de teekening ter opname afstond, is in plan en gevel op de plaat voorgesteld. Het werd in 1904 gebouwd, en dient tot notariswoning, waardoor het eene gedeelte voor bewoning, het andere voor kantoor is ingericht. Het metselwerk is van kl. hardgrauw met banden, bogen enz. van rooden en gelen verblindsteen, plint van blauwen siersteen, terwijl de kap met Boulet en leipannen is gedekt.

Het Vredespaleis.

Terwijl wij in eene volgende aflevering van de bekroonden en ter mededinging ingezonden ontwerpen, eene meer uitvoerige omschrijving wenschen te geven is ons doel voor het oogenblik te vragen welken indruk de beschouwing der ontwerpen maakte op hen die met de kennis van het vak toegerust hun oordeel daarover lieten gaan. De ontzaggelijke arbeid die daar vereenigt is, vereischt een herhaalde beschouwing, wil men de waarde er van leeren kennen. Twee honderd zeventien ontwerpen met ruim 3000 teekeningen, het is een berg om niet door te komen. Men moet de jury bewonderen, die hierin zoo spoedig zich een weg wist te banen Die jury kwam 3 Mei bijeen. Ieder der juryleden onderzocht voor zich alle ingekomen ontwerpen. Elk ontwerp al verkreeg het ook slechts één stem werd voor nadere beschouwing genoteerd. Dit gaf tot resultaat dat 44 ontwerpen den voorrang verkregen. Over dit getal ging een nieuw onderzoek en een onderling vergelijk gaf als tweede resultaat aan, dat 16 ontwerpen in den engeren kring zich moesten meten. Op die wijze werd de arbeid vereenvoudigd en was het

mogelijk dat reeds acht dagen daarna de uitspraak kon gedaan worden. Het is een eigenaardig geval, en men zou er toe komen om te gelooven dat het Bestuur zeer wijs heeft gedaan, afzonderlijke uitnoodigingen tot enkele voorname architecten tot mededinging te richten, daar onder de zes bekroonden er vier zijn op die wijze tot deelname geroepen. Die ervaring heeft hier dus bewezen, dat de oppositie tegen deze bevoorrechting niet juist heeft gezien, en het Bestuur inderdaad daar veel beter mede tot het doel gekomen is. De ontwerpers hadden zich voor de plan-inrichting in twee groepen verdeeld, de een vereenigde alles binnen een afgerond geheel, anderen waren er die het deel bestemd voor het Hof van Arbitrage en dat voor de Bibliotheek in twee verschillende gebouwen deden huisvestten.

Ook het eerst bekroonde ontwerp van Cordonnier, houdt een groote afscheiding tusschen beiden, doch zonder het geheel te verbreken, alleen door een verschillend uiterlijk wat nu wel eene breking geeft tusschen de verschillende deelen van de gevels, doch niet van hinderlijken invloed is, en komen de machtige torens die wisseling aanvullen. Een gelukkig verschijnsel voor den eerst bekroonden is, dat bij de beschouwing het genomen besluit veler goedkeuring verwerft. Dat zit zeker voor een groot deel ook daarin, dat Cordonnier in zijn bouwstijl veel vereenigde, dat ook onze bouwkunst in het bloeitijdperk kenmerkte. Het is ons daardoor meer eigen als die klassieke met hooge koepels bekroonde ontwerpen die aan de St. Pieter doen denken, en toch eigenlijk minder in onze omgeving tehuis behooren. In meer modernen geest is het ontwerp van Otto Wagner, die hier zijn groote kracht ten volle laat zien, doch tegenover het eerste ontwerp toch in de minderheid bleef.

Cordonnier's ontwerp geeft hoogopgaande torens, waar men het gebouw bij zoeken moet, maar zooals wij reeds in vorige aflevering aantoonden, dat bezwaar zal in de werkelijkheid vervallen wanneer het op teekening klein gelijkende, in de werkelijkheid tot grootere vormen overgaat, en waarin dan toch nog zooveel verfijnds valt op te merken dat het oog er gaarne op rust. Dat de indruk die de verschillende ontwerpen maken niet medevalt, schijnt vrij algemeen erkend te worden. Men had, wij leven nu eenmaal in dien tijd, iets denken te zien, dat eigenlijk nooit te voren aanschouwd was, iets geheel nieuws, wij zijn toch in de periode op weg tot het nieuwe. Dat nieuwe mogen wij gevonden hebben, in het kleine want daarin is het ontzaggelijk schoon en machtig, maar het schijnt ook alleen voor dat kleine geboren te zijn, gaat men diezelfde vormen op de groote massa overbrengen dan komt er zulk naargeestig massief te voren, dat het afstoot in plaats van aantrekt.

Dat besef deed velen gaan op den klassieken weg waarin altijd fraaie verhoudingen en gelegenheid tot versiering te over zijn om een machtigen monumentalen indruk achter te laten. Maar men geeft niets nieuws, en op dien weg gaf Cordonnier in zekeren zin toch het nieuwere, hij putte uit latere eeuwen zijn motieven, hij gaf wat in zeker opzicht hier te huis is, en dat waren groote factoren om zijn succes te verzekeren. Iets nieuws heeft de prijsvraag niet te aanschouwen gegeven, op nieuwere banen zal zij ons niet brengen veel schoons, maar het ideaal waarop gewacht wordt was er nog niet onder opgenomen.

Zoo sprak de geschiedenis, ook hier een woord mede er aan herinnerende dat zonder haar, niet veel valt uit te richten, dat het denkbeeld naar volkomen oorspronkelijkheid te waardeeren, echter niet zoo spoedig te bereiken valt. De bouwkunst is niet als de electriciteit, jong van leven, zij is er van het eerste volksbestaan af, dat geeft haar rechten waarmede rekening dient gehouden te worden en die niet zoo eensklaps zijn op zijde te zetten, want ook het groote publiek gaat oordeelen en vraagt wat beter is, het heden of verleden, en heeft het eerste dan te zwak van zich zelf getuigt, dan legt het 't af, en is bovendien de mogelijke wording belemmert. Alleen daar waar het materiaal ijzer en cement, nieuwe wegen voorschrijven, daar zullen noodzakelijkheids vormen ontstaan, zonder echter een bouwstijl te leveren, daar deze niet van enkele materialen afhankelijk is.

Op dit punt heeft de prijsvraag voor het Vredepaleis een antwoord gegeven, dat werkelijk dient gekend te worden en wanneer uit al net goede dat die reuzen arbeid bijeen bracht, een gebouw moet gevormd worden, dan is het te wenschen, dat de eerste beslissing den boventoon moge behouden, daar ook de algemeene indruk is, dat op dien weg het slechtste niet gevonden is. De Jury stelde zeer wijzelijk in uitzicht dat van het rapport à *f* 1.— een afdruk in vier talen zal verkrijgbaar zijn met de perspectieven der bekroonde ontwerpen, een zeer gelukkige regeling, waardoor de prijskamp voor velen nut kan hebben, en waaromtrent wij nader onze mededeelingen zullen doen laten volgen.

Evangelische kerk te Bornim bij Potsdam.

Een inderdaad aangenaam geheel vormt het kerkgebouw in het dorp Bornim gebouwd. Daar het dorp in de onmiddelijke nabijheid van Potsdam gelegen is, ontvangt het dikwerf bezoek van de keizerlijke familie, wat medewerkt om voor dit doel eene stichting te maken, die meer de aandacht trekt en buiten het gewone treedt. Het in 1903 opgetrokken gebouw is daarin bijzonder geslaagd. De ruimte inwendig biedt behalve voor de keizerlijke familie nog 700 zitplaatsen aan. De metselwerken bestaan uit rooden steen. Het dak is met groen geglasuurde vlakke leipannen bedekt. De torenspits is met koper bekleed. De verschillende ramen zijn van gekleurd glas voorzien. Het zichtbare deel van de kap is in kleur behandelt. Zoo ook is de preekstoel van verschillende wapens in kleur voorzien wat alles aan het innerlijk dat overigens in warm gelen toon is gehouden een hoogst aangenamen indruk geeft. De bouwkosten bedroegen ongeveer 75 duizend gulden. Bouwmeester was v. Tiedemann te Potsdam, Zooals de doorsnede, plannen en gevels, benevens het aanzicht in perspectief doet zien, is het geheel op hoogst eigenaardige wijze gedacht, en geeft daardoor eene volkomen andere opvatting voor den kerkbouw dan wij meestal gewoon zijn.

Prijsvragen.

VEREENIGING ARCHITECTURA ET AMICITIA. *(Slot).*

5e Prijsvraag.

Een gaslantaarn met 5 lichten, dienende voor verlichting op een plein in een stad en gedacht in gesmeed ijzer.

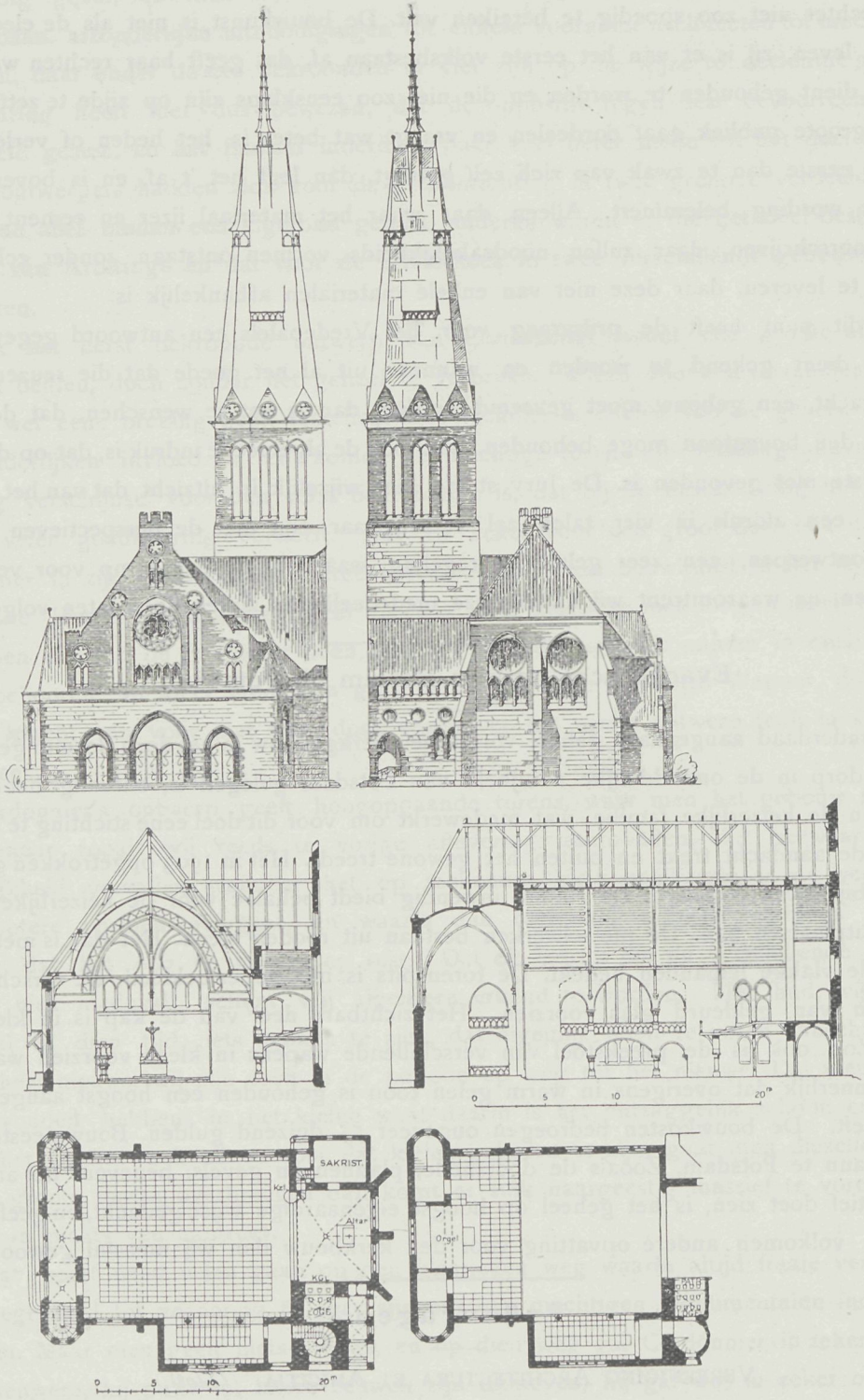

Plan, gevels en doorsneden.

Gevraagd worden schetsen op schaal 1 à 20. Verondersteld wordt, dat de lichtbronnen pl. m. 6 meter boven het straatvlak zijn gelegen.

Tevens worden daarbij verlangd: détails der voornaamste deelen op $^1/_5$ der ware grootte.

De behandeling der teekeningen van al deze prijsvragen wordt vrijgelaten.

6e Prijsvraag.

Schriftelijke verhandeling over de wettelijke beroepsregeling van den architect.

Algemeene bepalingen.

De mededinging staat open voor alle leden van het Genootschap. De ontwerpen moeten uiterlijk op den 24sten December 1906, des namiddags 1 uur, vrachtvrij zijn

Evangelische Kerk te Bornim bij Potsdam.

ingekomen aan het adres van den 1en secretaris van het Genootschap, aan het lokaal Parkzicht, te Amsterdam.

De beoordeeling zal geschieden door de heeren: Jan Springer, Jos. Th. J. Cuypers en W. Kromhout Czn.

Bij alle ontwerpen moet gevoegd zijn een verzegelde naambrief en een correspondentie adres, om, zoo noodig, met den ontwerper in briefwisseling te kunnen treden.

Alle teekeningen of stukken, die bij de inzending behooren, moeten voorzien zijn: a. van een geheim teeken, en b. in den bovenhoek aan de rechterhand van:

1e. het motto waaronder het ontwerp is ingezonden.

2e. eene nauwkeurige opgave van het jaartal, den datum van inzending en van het nummer, in Romeinsche cijfers.

De naam van den ontwerper mag op de teekeningen of bijgevoegde stukken niet voorkomen.

Wanneer aan bovenstaande voorschriften en bepalingen niet is voldaan, blijven de outwerpen buiten beoordeeling.

Voor de 1e en de 2e prijsvraag kan door de Jury worden toegekend het diploma van het Genootschap voor een 1sten en een 2den prijs; voor de overige prijsvragen het diploma voor den 1sten prijs.

Aan de Genootschapsprijsvragen voor dit jaar zijn geen geldelijke belooningen verbonden, doch zullen voor elke prijsvraag een of meer boek- en plaatwerken voor de bekroonde ontwerpen beschikbaar worden gesteld. Voor het overige wordt verwezen naar de bepalingen der Statuten Hoofdstuk VI.

Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap« te Rotterdam.

1e Prijsvraag.

Een spoorwegstation voor eene kleine gemeente.

Voor een gemeente van 15000 inwoners wordt een spoorwegstation gevraagd, dat verondersteld wordt vrij te liggen aan een plein.

Het moet bevatten:

Een vestibule met tochtafsluiting ter grootte ± 60 M².

Een kantoor met ruimte voor afgifte van plaatskaarten ± 40 M². en

Een telegraafkantoor, beiden ook op het perron uitkomende, ± 20 M².

Een kantoor voor den chef ± 20 M².

Een wachtkamer 1e en 2e klasse met buffet zonder restaurant ± 60 M².

Een damessalon met toilette en w. c. ± 20 M².

Een wachtkamer 3e klasse met buffet ± 70 M².

Een buffetkamer ± 20 M².

Een goederenlokaal ± 60 M².

Een daaraangrenzende ruimte voor ontvangst en afgifte van bagage ± 20 M².

Een ruimte voor depôtbagage ± 15 M².

Een bergplaats ± 20 M².

Een reservekantoor ± 25 M².

Een kelder voor de centrale-verwarming met kolenbergplaats.

De vereischte gangen en portalen, retiraden voor mannen en vrouwen enz.

Een woning voor den stationchef met afzonderlijken toegang, bestaande uit minstens 4 kamers, keuken, kelder en zolder en de noodige accessoires, welke geheel of gedeeltelijk op de verdieping kan gelegen zijn.

Aan de spoorzijde moet over de geheele lengte van het station een overdekt perron

breed 6 M. worden geprojecteerd en zoodanig ingericht, dat reizigers bij 't in en uitstappen geen hinder van eventueelen regen hebben.

De begane grondvloer en het perron liggen ± 1 M. boven de straat en 0.75 M. boven de spoorstaven.

Verlangd worden:

1e. de plattegronden gevorderd voor een duidelijk overzicht der indeeling;

2e. de drie voornaamste gevels;

3e. minstens twee doorsneden, allen op de schaal van 1 à 100;

4e. een geveldétail op de schaal van 1 à 20.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: *Zilveren medalje met getuigschrift der Vereeniging benevens f 70.—.*

Een tweede prijs: *Bronzen medalje met getuigschrift der Vereeniging benevens f 30.—.*

Een derde prijs: *Het getuigschrift der Vereeniging.*

2e Prijsvraag.

Een grafmonument.

Er wordt verlangd een grafmonument op een grondvlak van 2.5 × 3 M., dat geacht wordt te zijn opgericht ter nagedachtenis van een beroemd man.

De opgegeven maat mag niet door het aanbrengen van afsluitende balustraden of hekken overschreden worden. De materialenkeus is geheel vrij. In de vormenspraak moet op eenvoudige wijze symbolisch het gebied, waarop zich de afgestorvene verdienstelijk maakte, weergegeven worden.

Verlangd worden: plattegrond, opstanden en doorsneden op een schaal van 1 à 10.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: *Zilveren medalje met getuigschrift der Vereeniging beneveus f 35.—.*

Een tweede prijs: *Bronzen medalje met getuigschrift der Vereeniging benevens f 15.—.*

Een derde prijs: *Het getuigschrift der Vereeniging.*

3e Prijsvraag.

Een steenen trap met hoofdbalusters en leuning.

Er wordt verlangd een steenen trap van 8 treden, voerende naar een verhoogd gedeelte in een vestibule van een openbaar gebouw, met steenen hoofdbalusters en ijzeren leuning langs eene galerij doorloopend volgens bijgevoegde schets plattegrond. De optrede is 0.17 M., de aantrede is 0.25 M.

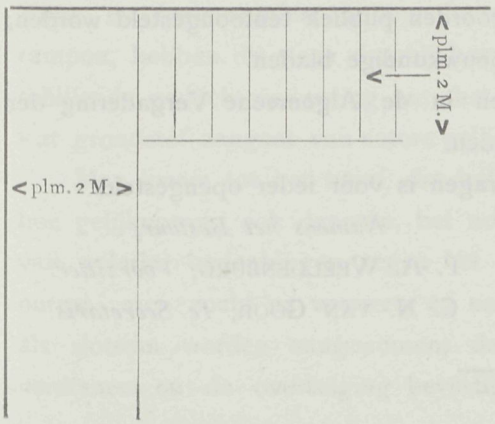

Verlangd worden: plattegrond en opstanden van het geheel op eene schaal van 1 à 10, en den hoofdbaluster met aansluitend vak van de leuning op schaal van 25 c.M. per M.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: *Bronzen medalje met getuigschrift der Vereeniging benevens 20.—.*

Een tweede prijs: *het getuigschrift der Vereeniging.*

Algemeene Bepalingen.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch bij voorkeur liefst in houten lijsten gespannen zijn en liefst geen grootere afmetingen hebben dan 75 × 110 c.M.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op 15 November 1906 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1en secretaris, Jonkerfransstraat 126.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij dat aan het bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van een gesloten brief, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en van een tweeden dito, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren: H. P. Berlage Nzn, architect te Amsterdam; J. H. W. Leliman, architect te Amsterdam; J. Verheul Dzn., architect te Rotterdam; Jac. van Gils, architect te Rotterdam; W. F. Overeijnder, architect te Rotterdam.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het bestuur van »Bouwkunst en Vriendschap« voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan de bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Juryrapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd kan geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van »Bouwkunst en Vriendschap.«

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de N. R. C. en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Juryrapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1907 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Rotterdam, 26 Mei 1906.

Namens het Bestuur,

P. A. Weeldenburg, *Voorzitter.*

C. N. van Goor, *1e Secretaris.*

HEERENHUIS TE HOOGWOUD.

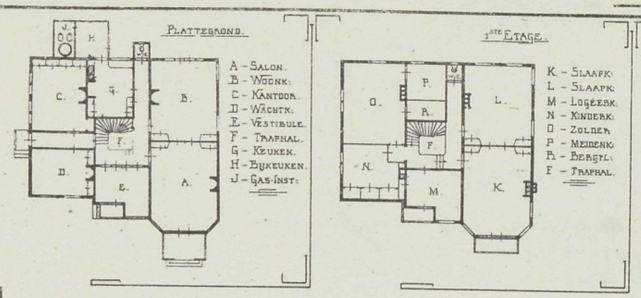

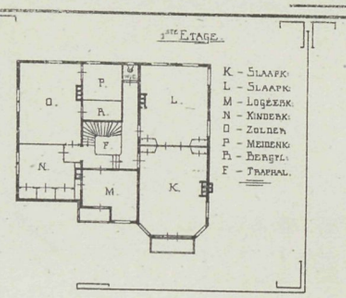

ARCH: J. VAN BEIJENDAM CZ.

GETEEKEND DOOR A. BAART. AZ.

Vademecum der Bouwvakken

21e Jaargang 1906

Afl. 12 Plaat 12

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

28 Juni 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 13.

Bij de Platen.

Twee woonhuizen hoek Hofwijckplein en Zuilichemstraat te 's Gravenhage.

Bouwmeester A. KUYPER Czn.

De plaat en de beide tekstfiguren geven een volledig geheel van bovengenoemden bouw, die een grooten omvang heeft.

De gevel langs de Zuilichemstraat, den langsten gevel zijnde, wist de bouwmeester door den afwisselenden vorm groote aantrekkelijkheid te verleenen. De inrichting valt uit de plannen en doorsneden gemakkelijk na te gaan.

Kalkzandsteen.

De kalkzandsteen heeft in den laatsten tijd een veel besproken materiaal uitgemaakt. Voor- en tegenstanders hebben hunne bezwaren aangevoerd, en intusschen voorgevallen rampen, hebben de steen daarbij hoewel zeer ten onrechte betrokken. Toch had die verschillende gedachtenwisseling nut, het deed een scheiding ontstaan in het materiaal tusschen wat grondstof aangaat van nature gelijke, echter in bewerking sterk verschillende voorwerpen.

Men kwam tot het besef, dat kalkzandsteen een materiaal is, en de cementbetonsteen hoe gelijkvormig ook daaraan, het nog moet worden. Natuurlijk veroorzaakte het aanvoeren van velerlei bedenkingen tegen het materiaal; in het kamp van de fabrikanten grooten onrust, men zocht na verweer, en na alles wat wij ook hiervan hebben meegedeeld, kan als slotsom worden aangenomen, dat de weerleggingen praktisch gevoerd, overweging verdienen en de overtuiging bevestigen, dat met het materiaal rekening dient gehouden

te worden. Uit den strijd trad het materiaal beter te voren en gaf het de gelegenheid dat velen hun oordeel daarna konden wijzigen. In de laatste dagen kwam het materiaal ter sprake in de openbare vergadering van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland.

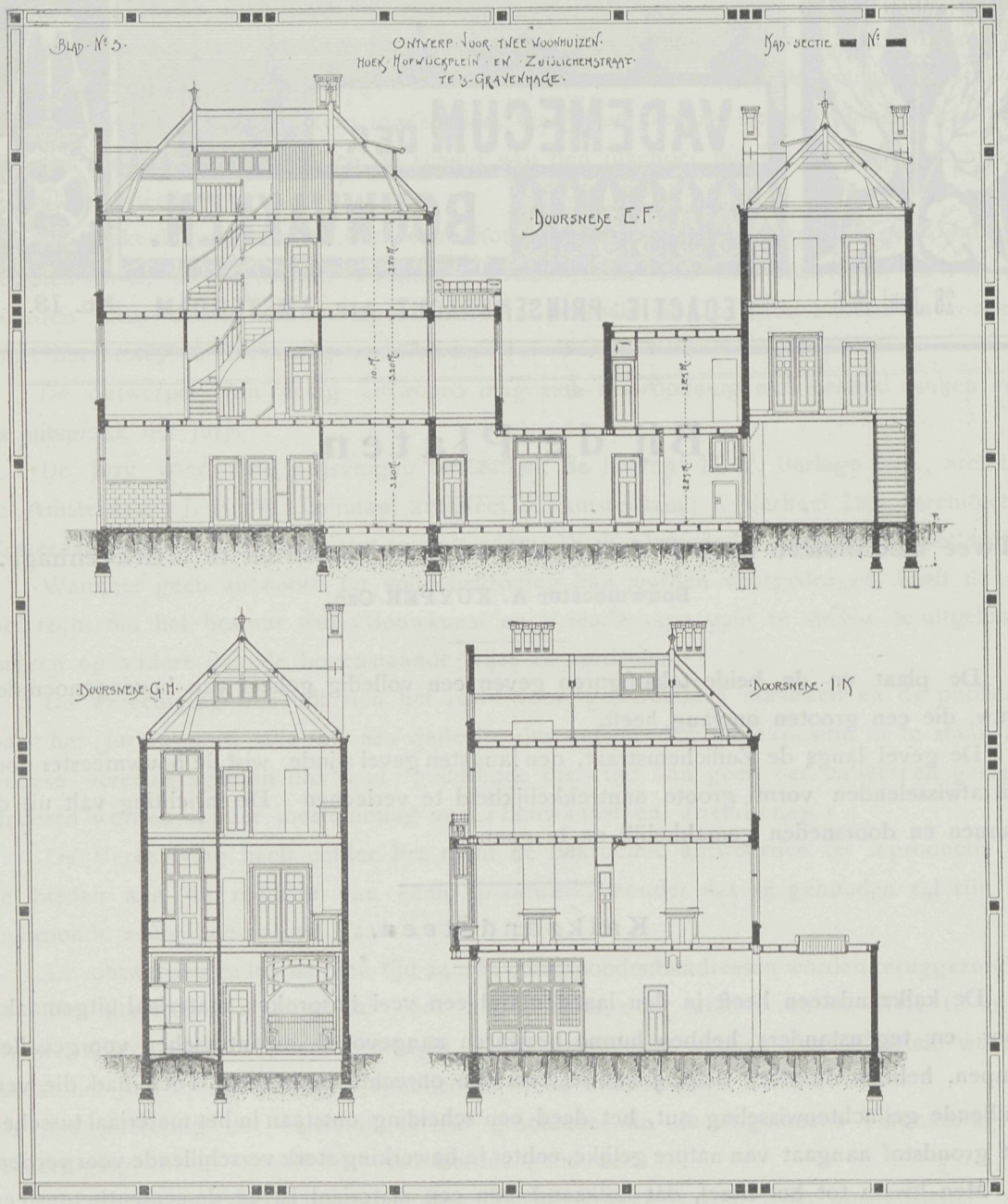

Dit was naar aanleiding der ontworpen Bouwverordening van 's Gravenhage, waarbij art. 64 bepaald:

§ 1. »De fundamenten en muren in artt. 63 en 66 genoemd moeten geheel van »goed doorbakken baksteen, gemetseld worden in kalk, tras of cementspecie, zoowel op

»zichzelf als onderling in behoorlijk verband, loodrecht en in waterpassen lagen of eveneens »loodrecht en naar den eisch van het werk vervaardigd worden van gewapend beton of »van gestort cement beton. Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd van deze bepaling »vrijstelling te verleenen ten behoeve van het gebruik van andere materialen en ten »behoeve van het opbouwen van muren met vakwerk«.

In die bespreking zag de Vereeniging van Nederl. Kalkzandsteenfabrikanten belemmering harer industrie en op 18 Juni vond zij daartoe gelegenheid in genoemde vergadering van Gedeputeerde Staten; ook hare zienswijze te kunnen doen vernemen.

De rapporteur in deze kwestie, de heer Krap, verduidelijkte het ontstaan der verordening, deelde de inhoud mede der verschillende adressen hierover ingekomen en wees

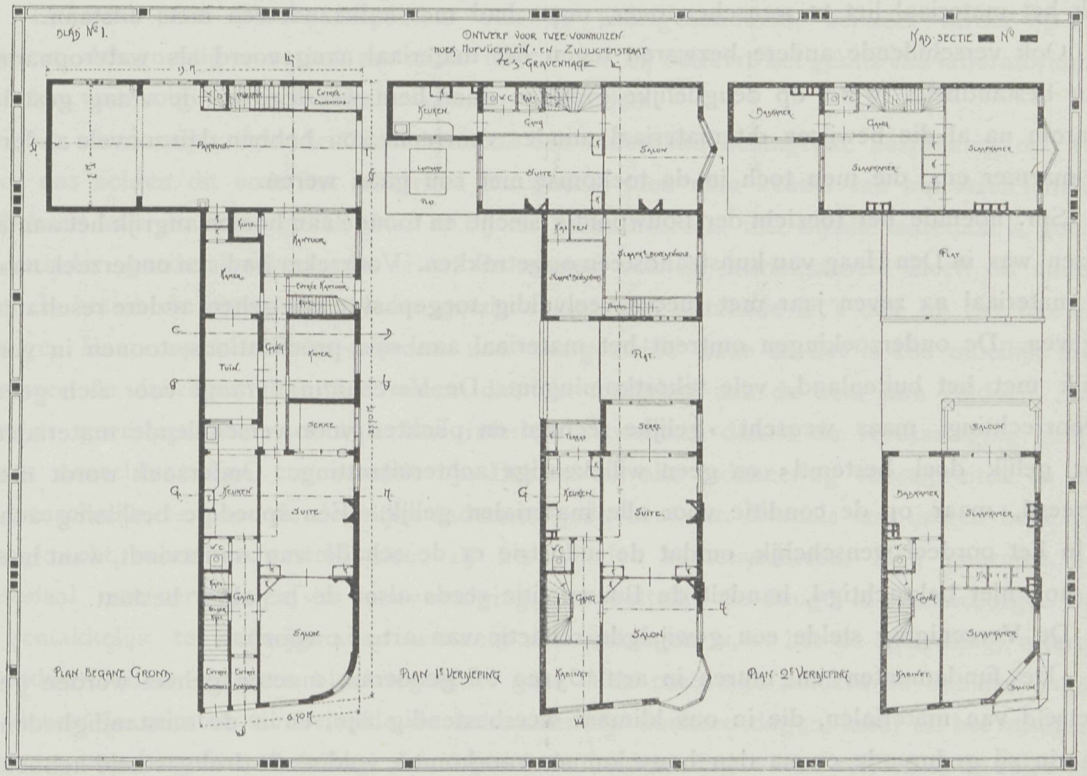

op het feit dat het raadslid van Liefland toen dit onderwerp in den raad behandeld werd, ook andere materialen wilde toegelaten zien, mits deze van geen mindere deugdzaamheid zijn. Het ongeval in de Heulstraat meende hij buiten bespreking te kunnen blijven als het materiaal niet betreffende. Het was toen de heer A. H. van Hardenbroek van Ammerstol vergund als secretaris der Vereeniging de bezwaren tegen de verordening nader als volgt uiteen te zetten.

Het betreft hier een kwestie waarbij het bestaan van een nog jonge opkomende industrie betrokken is, waarin voor ongeveer twee millioen kapitaal zit, waarbij honderden werk vinden en dus niet te licht moet worden geacht. Die industrie is miskend en belasterd, onverdiend. De Haagsche bouwverordening bedreigd haar bestaan opnieuw, al was

daaruit ook vervallen de bepaling dat de eisch voor kalkzandsteen is een drukvastheid van minstens 200 K.G. per cM2 zooals eerst in art. 64 was bepaald. De toelating van andere dan de genoemde materialen op vergunning van B. en W. achtte spr. met uitsluiting der kalkzandsteen gelijkstaand. De veroorzaakte last en het onzekere aan en in dergelijke vergunning verbonden, zou velen van het materiaal gebruik doen afzien, en dat zou de industrie drukken. Wel degelijk is zijn meening, al zet de rapporteur dit aan den kant, dat het ongeval in de Heulstraat aanleiding gaf tot deze verscherpte bepaling. Dat is onoordeelkundig. Want het geval heeft niets met het materiaal uitstaande. Met een model, den bouw weergevend, toonde hij aan, dat de hoofdzaak was, een fout in de constructie. Een boog tegen de middenpeiler aangebracht, deed deze verplaatsen, waaruit het ongeval volgde. Dezelfde bouw herzien door een muur aan te brengen bleef in stand. Ook het materiaal liet te wenschen over, maar had met kalkzandsteen niets uitstaan.

Ook verschillende andere bezwaren tegen het materiaal aangevoerd als wateropname vuur bestandheid, werd op deugdelijke gronden door hem weerlegd en de vraag gesteld waarom na al die bewijzen dit materiaal minder voorrecht zou hebben dan zoovele andere als marmer enz. die men toch in de toekomst niet zou gaan weren.

Spr. noemde het toezicht der Bouwpolitie slecht en toonde aan hoe belangrijk het aantal huizen was in Den Haag van kunstzandsteen opgetrokken. Voorzeker had een onderzoek naar het materiaal na zeven jaar met succes veelvuldig toegepast te zijn geheel andere resultaten gegeven. De onderzoekingen omtrent het materiaal aan rijks-proefstations, toonen in vergelijk met het buitenland, vele tekortkomingen. De Vereeniging vraagt voor zich geen bevoorrechting, maar wenscht »gelijke rechten en plichten voor verschillende materialen voor gelijk doel bestemd« en geen willekeurige achteruitzetting. Onderzoek wordt niet gevreesd, maar op de conditie voor alle materialen gelijk. Een spoedige beslissing acht hij in het oordeel wenschelijk, omdat de industrie er de schade van ondervindt, want hoewel nog niet bekrachtigd, handelt de Bouwpolitie reeds alsof de bepaling bestaat.

De Vereeniging stelde een gewijzigde redactie van art. 64 voor.

»De fundamenten en muren in artt. 63 en 66 genoemd, moeten geheel worden ge-
»metseld van materialen, die in ons klimaat weerbestendig zijn, en in de omstandigheden,
»waarin zij gedurende en na den bouw kunnen voorkomen, voldoende drukvastheid hebben.
»Het metselen geschiedt naar den eisch in kalk-, tras- of cementspecie, de samenstellende
»deelen, zoowel op zich zelf als onderling in behoorlijk verband, loodrecht en in water-
»passe lagen«.

»B. en W. zijn bevoegd van deze bepaling vrijstelling te verleenen, ten behoeve van
»het opbouwen van muren met vakwerk en van gewapend of gestampt (gestort) cement-
»beton, mits deze muren na voltooiing, voldoen aan den eisch van weerbestendigheid en
»drukvastheid«.

Na deze verdediging trad namens de gemeente de heer Stoffels op, directeur van het Bouw- en Woningtoezicht. Zijne meening was, dat hij het betreurde, dat het ongeval in de Heulstraat hierbij te pas is gebracht. Tegen kalkzandsteen is hij niet, mits de bereiding goed zij. De bewerking toonde hij aan; alleen dan, wanneer de verbinding van

kalk en zand goed is, is de steen goed. Dat is hetgeen de gemeente wenscht en waarna zij hare eischen bepaalt. Met een viertal monsters kalkzandsteen toonde hij de uitkomst van het onderzoek daarover geloopen aan, wat een verschil van drukvastheid aangaf tusschen de hoogste en laagste van bijna het dubbele. Tegenover de bewering, dat de toepassing minder is, wees hij er op, dat een wandeling door de stad zou doen zien, dat er nog zeer veel wordt toegelaten bij de onder handen zijnde bouwwerken. Omtrent de beperking wees hij er op, dat men het jonge fabrikaat meer als gast had beschouwd nu de toepassing echter zoo toeneemt, en daarbij de ervaring leert, dat niet alles even deugdzaam van gehalte is, kwam men er toe verscherpte bepalingen te moeten maken. Kalkzandsteen, is zijn besluit, is niet uitgesloten, maar moet bewijzen kunnen van deugdelijke bereiding te zijn.

De heer Van Boven, inspecteur van de volksgezondheid, verwees verder op zijn rapport, dat gunstig voor het materiaal luidt. Ook hij betreurt het gemis van laboratoriums, die den waarborg van het gehalte kunnen vaststellen.

Op deze wijze leverde het materiaal een inderdaad belangrijke bespreking op. Wij voor ons achten dit voor het materiaal ten goede, men nam kennis van wat velen feitelijk onbekend was. In ieder geval, daar is bij de kalkzandsteen, wat bij alle materiaal is, goede en minder goede kwaliteit, dat levert de natuur, ook de fabrieksarbeid kleeft dit nadeel aan. Is het in de natuur de minder goede verzorging, datzelfde is 't ook bij het fabriekmatige. Daar moet voldaan worden aan vastgestelde keur en dat is zoo moeilijk niet, wanneer de fabrikant kan aantoonen dat het materiaal aan de keur kan voldoen, dan kan er geen sprake meer zijn van inferieure kwaliteit, dan is de vervaardiging gelijk, houdt onrechtvaardige concurrentie op. Dat zal uit alle redeneering voortspruiten en dat is wenschelijk, is voor de degelijke industrie geen bezwaar. Evenals een ijzeren balk zijn draagkracht moet vastgesteld zien, zij het bij den kunstzandsteen. Men gebruike het materiaal met vertrouwen, in de overtuiging, dat wettelijk de deugd is gewaarborgd. Dat is gemakkelijk te verkrijgen en wanneer dat verkregen is, is het de grondslag, waarop de industrie haar verderen bloei tegemoet gaat. Men moet zijn heldere en donkere dagen doorleven. In zekeren zin beleefde de kalkzandsteen donkere dagen, maar als het resultaat, is een gewaarborgde vaststelling, dan komen de heldere dagen van zelf en is de zuivering het algemeen ten nutte geweest.

De Watergraafsmeer bij Amsterdam.

Bij de snelheid waarmede in de laatste jaren de groote steden zich uitbreiden, is het de aangrenzende gemeenten nagenoeg onmogelijk het feit te ontloopen, dat zij hunne zelfstandigheid verliezen, bij den grooten nabuur worden aangetrokken. Zoo staat ook de Watergraafsmeer op de nominatie. Is de aanleg van zulk een aanwinnend gedeelte nu zoo, dat het eene werkelijke verfraaiing tegelijk vormt, dan is het een te waardeeren voorrecht, dan behoeft de moker niet aan het werk gesteld, behoeven niet talrijke sloopingen plaats te maken voor wegen passende in het kader eener groote stad. Zeldzaam

vindt men dat, meestal bouwde in het omliggend deel ieder al naar dat hem dit geschikt voorkwam, waardoor allerlei orde en regelmaat ontbreekt, niet opvallend wanneer hier en daar zich slechts een buurtje heeft gevormd, maar des te storender, wanneer er aansluiting komt en doet zien hoe onzinnig het was zonder bepaald reglement maar voort te bouwen. Het gemeentebestuur van Watergraafsmeer ziet zulks in, en het was naar aanleiding daarvan, dat aan de architecten P. Vorkink en Jac. Ph. Wormser werd opgedragen een plan tot geschikte uitbreiding te maken.

Dat plan is er en heeft werkelijk groote verdienste.

Het is vrij van de gebreken die den stratenaanleg in Amsterdam is ten deel gevallen, 't is niet de rechte lijn die bij alles aan het woord is. Verschillend zijn de wegen gekozen, recht, wentelend en zigzag, wat werkelijk een aangename circulatie en een hoogst afwisselend geheel aanbiedt. Het is te wenschen dat het niet bij het denkbeeld alleen moge blijven, maar dat het een vasteren vorm mag aannemen en tot werkelijke uitvoering kome.

Daar met wat bestaat rekening gehouden moet worden, leverde het plan, dat een grootte heeft als Amsterdam in den aanvang, velerlei bezwaren, doch die zijn vrij wel gelukkig opgelost. Thans heeft Watergraafsmeer reeds 5000 inwoners; het nieuwe plan is berekend op een 40 malen grooter getal. Belangrijke bouwplannen waren in aantocht, en het was hoog tijd wilde de gemeente zich een behoorlijke aansluiting verzekeren, dat een vastgesteld plan eenige eenheid gaf.

De Watergraafsmeer is een polder en wel een der laagste in Nederland, de ligging is ongeveer 5.50 M. onder A.P. Dat feit is een oorzaak, waardoor het maken van grachten niet in het bouwplan kan worden opgenomen, wat zeker jammer is, daar dit zooveel bijdraagt tot fraaieren aanleg. Hier is echter het eigenaardig geval, dat de omsluiting van den hoogen ringdijk een stad levert, als in een dal gegroepeerd. De ontwerpers zeggen van hun plan, dat zij in zekeren zin de spinnewebvorm hebben aangenomen. Het raadhuis is gedacht met een plein voor en achter, waarvan de hoofdwegen uitloopen, gevormd door 6 straten en 2 winkelgalerijen. Die wegen zijn dus 8 in getal en zoodanig is de groepeering dat het gebouw eene monumentale afsluiting op al die wegen vormt. Een boulevard omsluit de kern van het plan, die op 50 Meter breedte aanvangende, zich op enkele punten verbreedt en een weinig versmalt echter een uitstekenden weg vormende, die het middendeel van het bouwplan doorkruist.

In het plan dat voor de toekomst veel beloofd omdat er hoogst gunstige gegevens in worden aangetroffen is gezorgd dat de breedte der straten 15 M. bedraagt, en is de plaats voor groote gebouwen zooveel mogelijk aangewezen, opdat daardoor de gekozene richting der wegen wint. In het plan is ruimte voor een 25-tal kerkgebouwen, een museum, kunst- en ambachtsscholen aangewezen.

Ongetwijfeld zal bij groote nauwlettendheid hoe en door wien gebouwd zal worden, dat plan er een zijn, dat groote verdiensten zal aanwijzen, omdat het oordeelkundig is gedacht. De gemeente Watergraafsmeer volge daarvan het goede op, het juiste oogenblik is er nog en eenmaal zal Amsterdam, op de voorsteden wijzende, dat kunnen waardeeren.

De St. Walburgskerk te Zutphen.

Omtrent de restauratie van het orgel in dat belangrijke bouwwerk lezen wij het navolgende:

»Het orgel is thans afgebroken, de pilaren die het gevaarte moeten dragen zijn op de nieuwe plaats gesteld en de zoldering waarop het orgel zal rusten is zoo goed als voltooid.

»Zeer is het te betreuren, dat de schoone eikenhouten rijk gebeeldhouwde betimmering niet van de verflaag en het aangebrachte verguldsel zal worden ontdaan. De fondsen schijnen daartoe te ontbreken. Jammer, dat deze arbcid niet nu kan worden ondernomen, want nimmer zal daartoe eene zoo schoone gelegenheid zich voordoen als tegenwoordig. nu alles uit elkander is genomen. De kosten zouden niet meer dan *f* 1000 hebben bedragen en onwillekeurig vraagt men zich af, of er niet iemand te vinden zou zijn geweest om deze som voor te schieten, totdat in een volgend jaar uit de dan te ontvangen subsidiën het geld zou kunnen worden terugbetaald.

»Eene teleurstelling is ook, dat de fraaie uit één stuk steen gehouwen pilaren niet in hunnen oorspronkelijken staat terug zijn te brengen. In eene vroegere herstellingwoede heeft men ze als marmer geverfd en nu blijkt dat dit op zoo afdoende wijze is geschied dat noch langs mechanischen, noch langs chemischen weg de aangebrachte kleurlaag volkomen te verwijderen is. Het eenige wat men kan doen is er eene pap van fijn gemaakten natuurlijken steen over heen strijken.

»Men hoopt aanvang September het orgel weer in gebruik te kunnen nemen«.

Vredespaleis-ontwerpen.

De Amsterdammer van 24 Juni geeft de afbeeldingen van een viertal ontwerpen, door Engelsche bouwmeesters ingezonden. De heer J. H. W. Leliman geeft er zijne beschouwingen bij en deelt mede, dat de Engelsche bouwmeesters uitermate vertoornd zijn over de Jury-uitspraak. Nu wat de beide uitgenoodigden Henry T. Hare en John F. Belcher inleverden kan ook onmogelijk tot eenig succes hebben bijgedragen, wel wat de planverdeeling betreft, echter niet het uiterlijk.

Het ontwerp van den eersten hoewel hoogst academisch ineengezet, geeft toch niets te zien dat zich als buitengewoon op den voorgrond stelt. Het is hoogst regelmatig en ook monumentaal maar in hoofdvorm herinnerend aan veel dat bekend is en daardoor de nieuwheid mist. Dat van den tweeden is veel zwakker en zijn de proportien, ingang en aansluitende torens verre van behagelijk. Het is een geheel dat bizonder weinig aantrekkelijks bevat. De beide andere ontwerpen zijn van Alexander Koch; en Wills en Anderson en Cotman. De laatste firma hoe uitgebreid in namen ook heeft er niet in kunnen slagen iets machtigs te produceeren. Het is verouderde architectuur op plompe wijze saamgevoegd. Alleen Alexander Koch heeft een nieuw denkbeeld aangegeven. Op den uitvoerigen onderbouw die wel wat onrustig is tegenover den bovenbouw, vormt den

bovenbouw een waren tempel des vredes. Daar is veel in dit denkbeeld dat tegenlacht en aan het ontwerp waarde geeft. Zoo hoog verheven, die tempel geschraagd te zien maakt onwillekeurig indruk, daar zit groote monumentaliteit in. Het is geheel en al klassiek en zit in het denkbeeld der verdeeling veel dat de aandacht vordert, daar zit in alles een zekere poëzie.

Wanneer ooit een engere wedstrijd tusschen de voornaamste mededingers opnieuw mocht worden uitgeschreven, zou de samenwerking in den geest van Alexander Koch zeker het welslagen bevorderen; daar het zoo vele goede eigenschappen in zich verbindt. Hier is ten minste het gebouw hoofdzaak wat bij Cordonnier's ontwerp aan de torens ten deel valt. Hoe de zaak echter ook beschouwd wordt, vallen ongetwijfeld velen het besluit der Jury toe die in het laatste ontwerp meer datgene zien, wat met onze kunst in overeenstemming komt, en dat missen allen die klassieke ontwerpen, die, hoewel Noordelijk gekozen, toch geheel Zuidelijke vormen bezitten, feitelijk niet bij ons te huis behooren. Die vormen echter hebben de gelukkige eigenschap zich hun te huis spoedig te kunnen scheppen. Wij hebben daar voorbeelden van in eigen omgeving, wij herinneren daarbij aan Brussel, waar het rechtsgebouw zulk een alleszins voldoenden indruk geeft. Wat er met de Vredeprijsvraag gebeuren zal ligt nog in het duister, het men zegt, is overvloedig. Wenschelijk is het, dat het Bestuur rekening houdende met de verschillende opvattingen bij de openbare bezichtiging vernomen, geen handelingen doe, in strijd met het prijsvraagbeginsel, en dan geldt het allereerst dat men het besluit der Jury huldigend bij geen engere prijsvraag, alleen de eerst bekroonde erkenne. Een engere prijsvraag tusschen de voornaamste krachten zal ongetwijfeld echter de zaak ten voordeel komen, men heeft gezien en van gedachten gewisseld, wat de vraag zeer ten goede komt, maar dan ook blijve het beslist in een kring, alleen uit de aangewezen bekroonde krachten gevormd. Dan is er genoegzaam te verkrijgen, de macht is er en men blijft op eerlijke basis werkzaam.

Prijsvraag, Raadhuis Zeist.

De prijsvraag die even als hare lotgenooten tot velerlei gedachtenwisseling aanleiding gaf, is door het bestuur der gemeente Zeist op inderdaad goeden weg gebracht, wat zeer valt te waardeeren, daar het dit bestuur niet onthouden is op enkele handelingen te wijzen die minder strookten met de opvattingen die wij, en niet ten onrechte hebben over de beoordeeling van prijsvragen. Het aantal ingezonden ontwerpen, 75 stuks, zijn in handen gesteld van de Jury-leden, Prof. H. Evers, Hoogleeraar te Delft, A. D. N. van Gendt, Architect en A. Salm Gbzn. Architect, beiden te Amsterdam. Met dezen Jury zullen de inzenders over het algemeen wel vrede vinden.

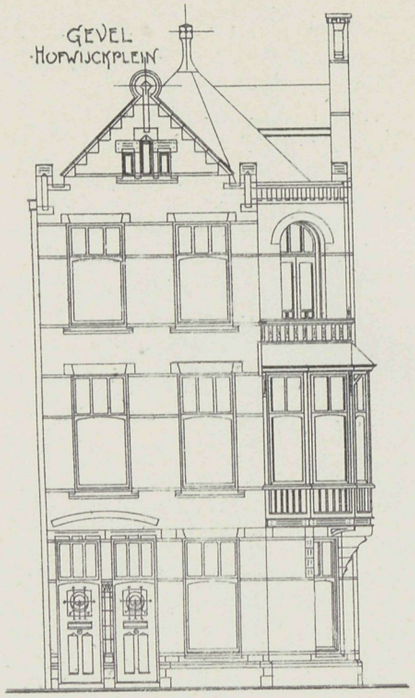

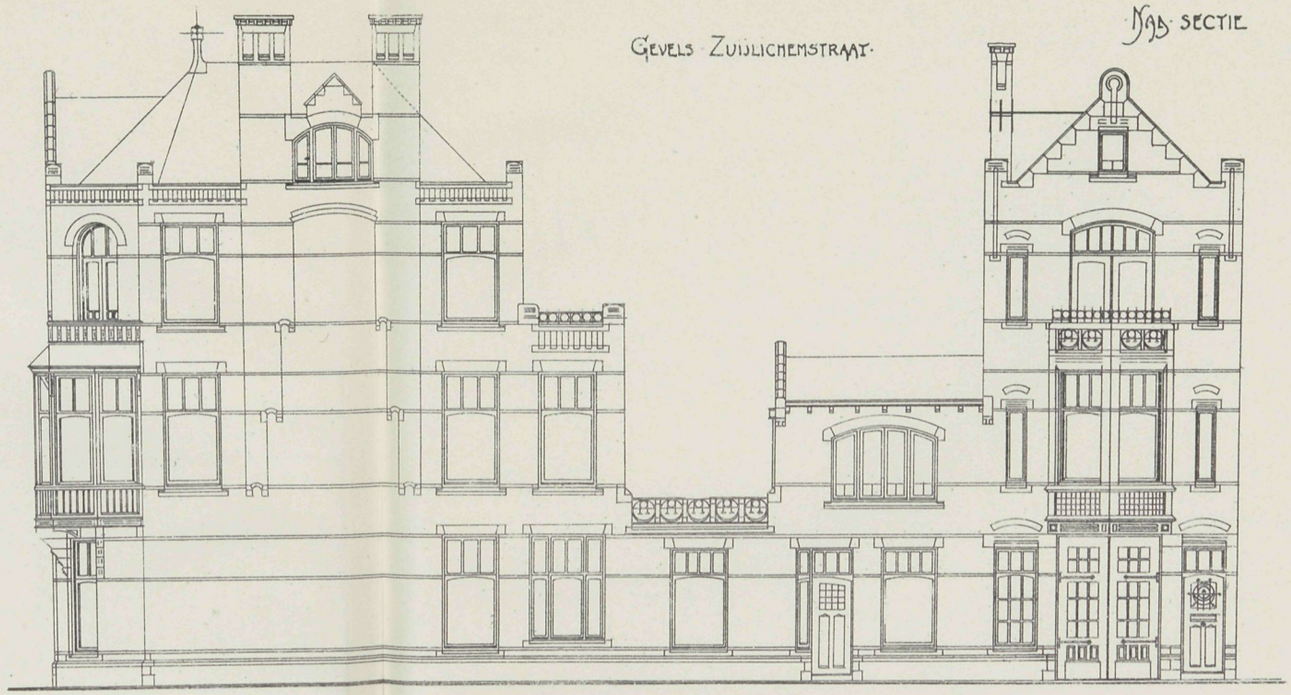

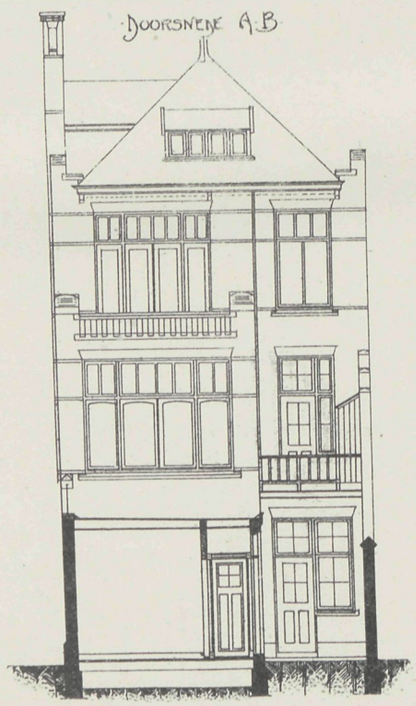

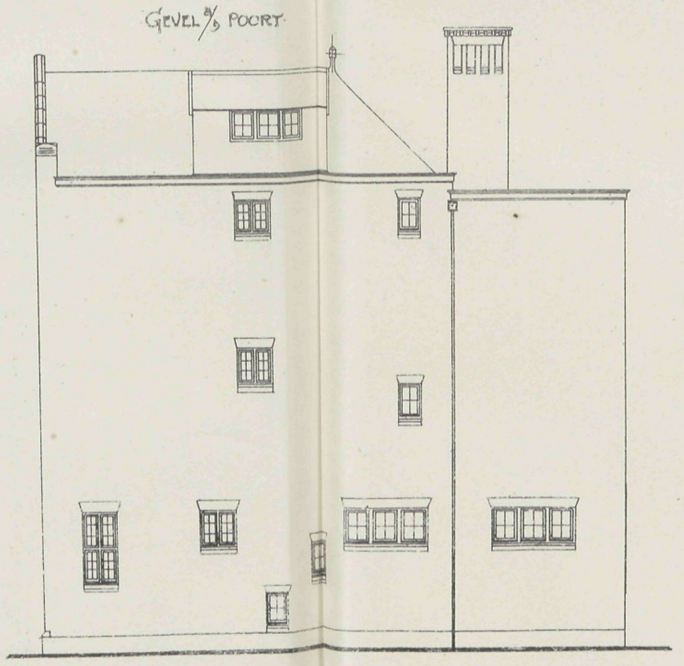

ONTWERP VOOR TWEE WOONHUIZEN
HOEK HOFWIJCKPLEIN EN ZUIJLICHEMSTRAAT
TE 'S GRAVENHAGE

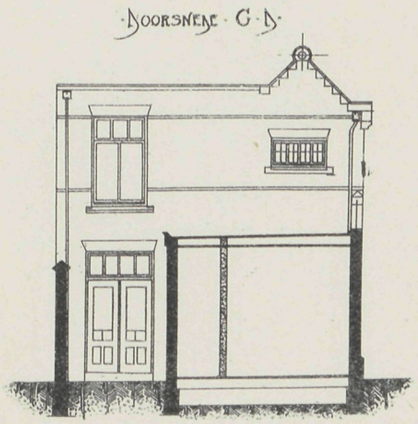

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

12 Juli 1916. REDACTIE: PRINSENGRACHT 512 AMSTERDAM. No. 14.

Bij de Platen.

Ontwerp van eene dokterswoning,

door L. B. VAN GENDT.

De woning, bevattende salon, woonkamer, serre, spreek- en wachtkamer, keuken en op de bovenverdieping de slaap- en logeerkamers, is van flinke verhouding en zijn de voornaamste vertrekken zoodanig ingericht, dat zij op de omgeving een gezellig uitzicht hebben. Ook de gevel doet zich rustig en aangenaam voor en geplaatst in een landelijke omgeving komt zij geheel tot haar recht.

Bescherming van oude gebouwen.

In Duitschland heeft de vraag hoe het Heidelberger slot voor verder algeheel verval te vrijwaren is, al vrij wat vakmannen opgeroepen tot het geven van hun oordeel. Sterk was het aantal van hen, die het gebouw wilden teruggebracht zien in den oorspronkelijken toestand en hoewel daarvoor niet alle gegevens meer voorradig zijn, kwam men toch ongeveer na raadpleging van zeer oude bescheiden de waarheid nabij. Thans echter heeft weder een andere zienswijze veld gewonnen en men gelooft, dat dit de oplossing zal zijn. Wallot te Dresden en Cramer te Berlijn, beiden in de bouwwereld bekend als behoorende tot de eersten in rang, hebben op verzoek der regeering ook hun rapport uitgebracht. Wallot ziet weinig van de ruïne behouden, wanneer niet een hoog dak daarover wordt gebouwd, waaronder alles tot bescherming wordt vereenigd. Dan zouden alleen de binnenmuren en in de benedenverdieping de gewelven tot onderling verband en wering van vochten uit den bodem noodig zijn, en is de waarde van de gevels wel zoo, dat zij zulks ten volle verdienen?

Omtrent het denkbeeld van afdekking gaat de bouwmeester Cramer geheel mede. Hij zou ook de raamopeningen gedicht willen hebben en evenzoo de bevloeringen voorzien. Het komt dus volgens beider oordeel hierop aan, te behouden wat bestaat in onveranderden toestand, de middelen om verderen ondergang te voorkomen toe te

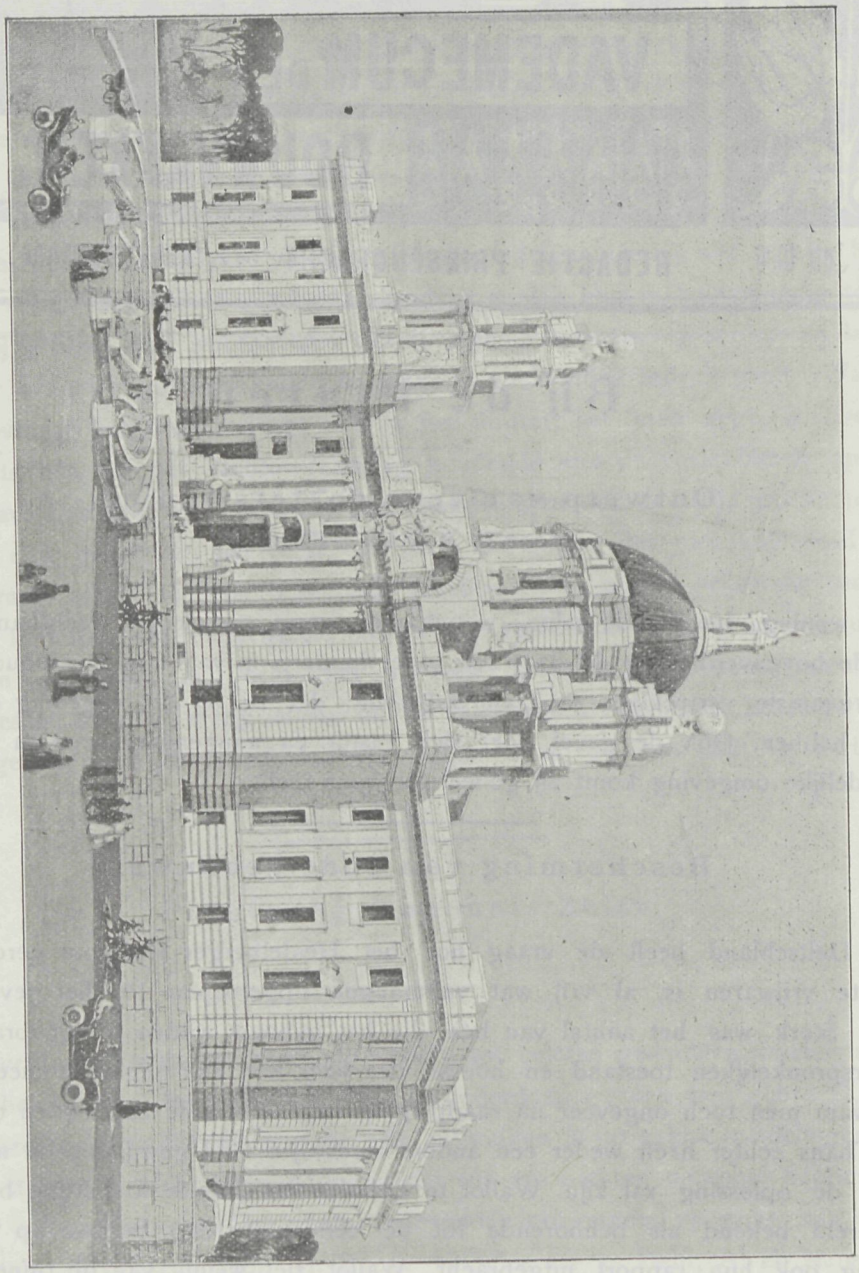

Ontwerp van John Belcher te Louden.

passen en dan zijn afdekking en dichten der raamopeningen zeker de eerste vereischten.

Het eigenaardige dat nu de ruïne kenmerkt gaat dan wel verloren, maar het behoud is verzekerd, terwijl anders na weinige jaren niets meer rest, omdat de natuur daarop zoo sterk inwerkt.

Wanneer wij zien met hoeveel zorg elders voor het behoud van oude architectuur wordt gestreden, dan vragen wij ons af, waarom een der voornaamste en fraaiste Amsterdamsche huizen: »Het huis met de Hoofden«, veroordeeld blijft om achter een rottende steiger te blijven opgeborgen. Wil men herstel, dan moet het er toch van komen, maar dan ook is beginnen een heilzaam middel voor totaal verlies. Maakte men voor eenige maanden geleden de bemerking, dat het groen op de steiger, aan het gras deed denken, en wel, dat de gemeente daar een nieuw land of plantsoen zich had gedacht, het wordt nu zoo gaandeweg tijd het gras te maaien on eindelijk alles weder in eere te herstellen.

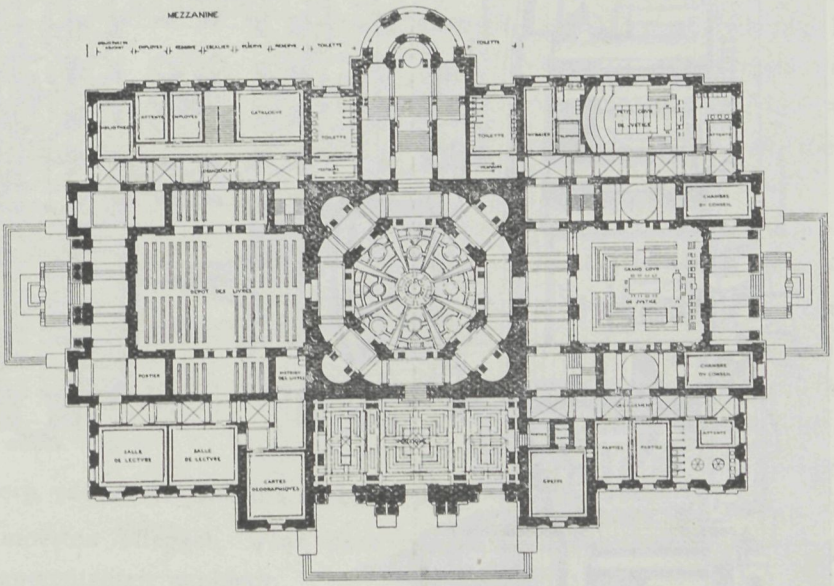

Ontwerp van John Belcher te Londen.

't Is onbegrijpelijk, dat de mannen van het vak en de Vereenigingen zoo stilzwijgend dat alles aanzien, waar zijn de mannen als vroeger een Alberdinck Thijm, een Vosmaer en anderen, die door hun scherpe kastijding menig juweel onzer kunst behouden hebben. Als zij eens zagen hoe wij in onzen tijd na zooveel jaren van studie en bij zoover gevorderd te zijn, dat wij zwijgen waar wij het onmogelijkste op dit gebied zien gebeuren, wat zouden zij ons aan de kaak stellen en de Dietsche waranda was niet groot genoeg, en de Spectator niet sarcastisch genoeg om hun toorn in de volle maat te kunnen opnemen. Van waar dat kolossaal verschil. Toch is en blijft het zulk eenig verdienstelijk werk dat ons aan de beste tijden van de Hollandsche kunst herinnert. Moge het spoedig anders zijn.

Een tweetal Ontwerpen van de Vredespaleis-Prijsvraag.

Zelden was de beantwoording eener prijsvraag met zulk een uiteenloopend resultaat als die voor het Vredespaleis.

Het komt in hoofdzaak, doordat wij leven in een tijdperk dat geen stijl nog kent, dat steeds zoekende is, naar het nieuwe en oorspronkelijke. Vroegere tijden gingen een bepaalde richting uit, men trof daardoor veel werk aan, dat op dezelfde wijze geschoold,

voor de Jury het overzicht vergemakkelijkte, daar was een vergelijk mogelijk. Bij de uiteen loopende opvattingen die deze prijsvraag aangeeft was van onderling vergelijk geen sprake, en was het voor de Jury een hoogst moeielijke taak te oordeelen. Die ontwerpen welke een bepaald karakter hadden aangenomen, verkregen daardoor natuurlijk de voorkeur, men had daaraan eenig houvast, en is dit waarschijnlijk een der hoofd-

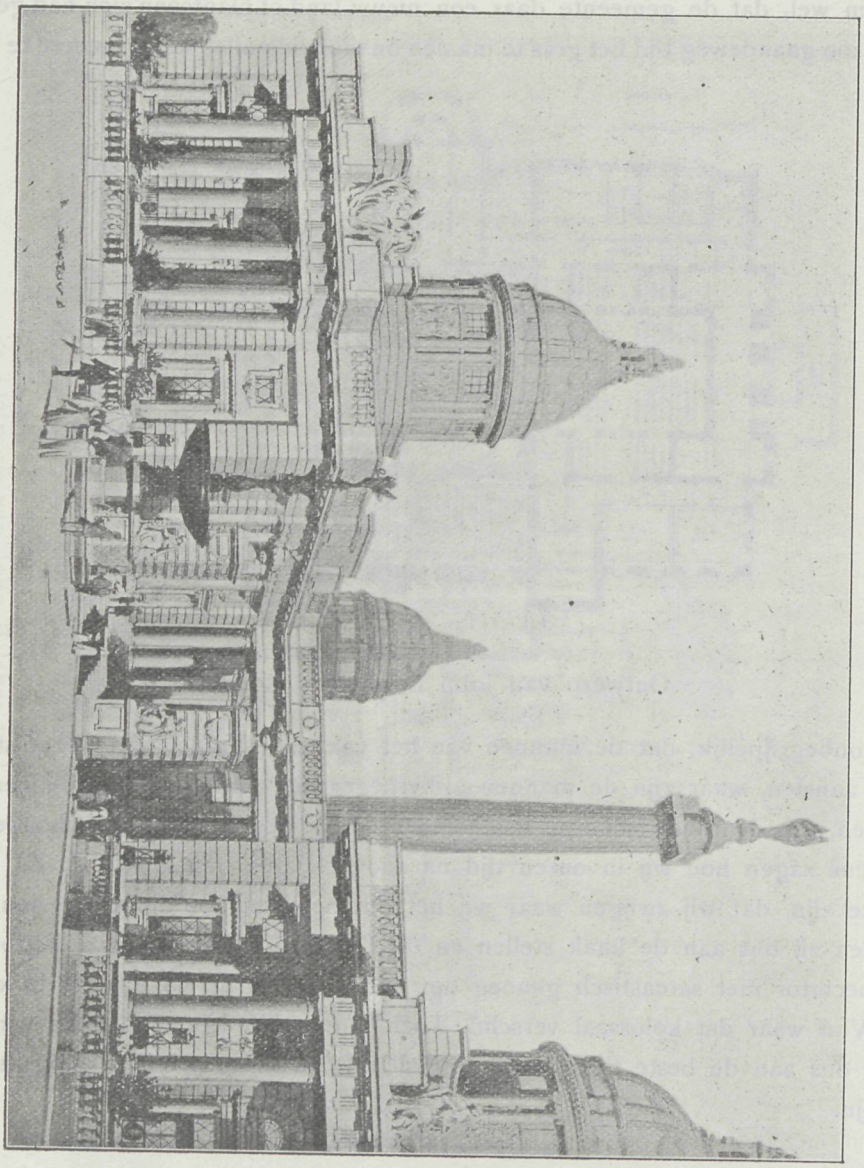

Ontwerp van A. W. S. Cross te Londen.

oorzaken waardoor de eerst bekroonde zich zijn succes verzekert zag. Zoo ook gaat veler opinie, die niettegenstaande de bedenkingen die tegen het ontwerp van Cordonnier bij hun bestaan, daarin toch veel goeds blijven zien en het begrijpen kunnen dat de Jury tot deze keuze kwam. Hoe uiteenloopend de opvattingen zijn, doen beide ontwerpen zien die wij als tekstfiguren opnemen en van Engelsche afkomst zijn. Het een is van John Belcher, het ander van W. S. Cross te Londen.

Het plan van de eerste geeft een aaneengesloten geheel, dat van den ander een volkomen afscheiding tusschen bibliotheek en vergaderzaal. Ook het uiterlijk geeft daardoor een belangrijk verschil. Het ontwerp Belcher ligt alle kracht in de middenpartij het ontwerp Cross in de beide zijvleugels. Beide ontwerpen in de gebruikelijke Engelsche bouwstijl doen niets nieuws aan de hand, doch hoe verbroken ook in massa, zit toch in het ontwerp Cross iets bevalligs. Daar zijn zeer fraaie gedeelten in die aan dit ontwerp groote aantrekkelijkheid verleenen. Ook is het denkbeeld, om op het midden dergelijke zuil op te stellen, niet ongeschikt gedacht. Toch is het begrijpelijk dat ook beide ontwerpen tegenover Cordonnier het moesten afleggen, waar deze grootere eenheid, behagelijker stijlvormen, en meer monumentaliteit aanbiedt.

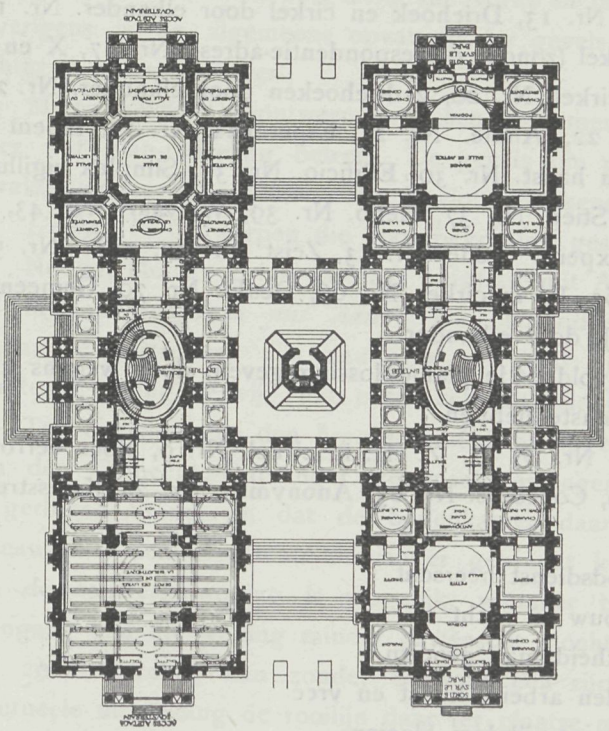

Ontwerp van A. W. S. Cross te Londen.

Prijsvragen.

Gemeentehuis te Zeist.

Rapport der Commissie van beoordeeling.

Aan Burgemeester en Wethouders van Zeist.

De ondergeteekenden den 19 Mei j.l. als deskundigen door u benoemd in zake de prijsvraag voor een Gemeentehuis te Zeist, hebben de ontwerpen, aanwezig in de lokalen der Ambachtsschool, aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen. Zij hebben de eer u onderstaand rapport als resultaat hunner besprekingen aan te bieden.

Vooraf zij opgemerkt dat de leidende gedachte bij die beoordeeling is bepaald door de overweging welk der ontwerpen den meesten waarborg voor een goed en fraai raadhuis bevat in verband met de beschikbare bouwsom, de eischen voor den dienst, de mogelijkheid van uitbreiding in N.-O.-richting, alle in het programma genoemd, daarbij lettende op het architectonisch karakter ten opzichte van de bestemming en plaatsing van het gebouw.

Hiervan uitgaande kwamen zij tot de rangschikking der ontwerpen in 4 groepen, n.l.:

Groep I. Ontwerpen die noch als plan, noch als opstand genoegzaam verdienste hebben om voor nadere beschouwing in aanmerking te komen.

Nr. 1, Motto: Cirkel in overhoeksch kwadraat. Nr. 2, Noblesse oblige. Nr. 3

Sperata. Nr. 4, Rust Roest. Nr. 6, Kleopas. Nr. 8, Z in een cirkel. Nr. 11, Gemeente belang. Nr. 12, De drie boomen. Nr. 13, Driehoek en cirkel door elkander. Nr. 14, Geen motto. Nr. 16, Z in een cirkel (zonder correspondentie-adres). Nr. 17, X en Z door elkander. Nr. 18, Driehoek in cirkel. Nr. 20, 2 driehoeken door elkander. Nr. 21, Labor improbus omnia vincit. Nr. 22, Annie. Nr. 25, Esperanza. Nr. 27, Bloem in cirkel. Nr. 28, Magistratus. Nr. 29, In haast. Nr. 30, Edificio. Nr. 33, Simplex sigillum veri. Nr. 34, A in cirkel. Nr. 35, Stien. Nr. 37, Heno. Nr. 39, Welvaart. Nr. 43, S. P. Q. Z. Nr. 45, Z. — T. Nr. 49, Experto Crede. Nr. 53, Zeist. Nr. 57, 1881. Nr. 58, Ivuna. Nr. 59, Jacta, est alea. Nr. 63, R[1] in cirkel. Nr. 66, Denkt. Nr 70, Gemeente. Nr. 72, Werk en wacht. Nr. 75, A. J. door elkander.

Groep II. Ontwerpen die geen voldoende plan-oplossing geven, doch wegens hun architectonisch karakter eenige verdienste hebben.

Nr. 5, Motto: De Vierschaar. Nr. 7, G. Z. H. in cirkel. Nr. 9, Nous verrons, Nr. 10, G. Z. Nr. 15, Studie. Nr. 19, Concours. Nr. 23, Anonymus. Nr. 24, Kruisstreep door 5 quadraatjes. Nr. 26,

Waar Godsdienst heerscht
Naast trouw en recht
En billijkheid mag groeien
Daar zullen arbeid, kunst en vreê
Gepaard met rijkdom bloeien.

Nr. 31, Pietertje. Nr. 36, Urbi. Nr. 38, Zeshoekige ster in cirkel. Nr. 40, Wapen van Zeist (geteekend). Nr. 41, Arbeid Adelt. Nr. 42, C. Nr. 44, Aegina. Nr. 50, Johanna. Nr. 51, Wapen van Zeist (met lauwerkrans). Nr. 52, Zomer. Nr. 54, Silhouet. Nr. 55, H. Nr. 56, Z. en '06, in 3 elkander snijdende cirkels. Nr. 60, Ze is 't!! Nr. 61, XXste Eeuw. Nr. 62, Fennetje Marijke. Nr. 64, A. Z. in cirkel. Nr. 65, Oud-Holland. Nr. 67, Mei. Nr. 68, Volo Laborare. Nr. 71, M. Nr. 74, 2 halve cirkels met streep.

Van deze groep verdienen afzonderlijk vermeld te worden:

Nr. 36, Motto: Urbi, wegens de schilderachtige Hollandsche baksteen-architectuur en het artistieke teekenwerk.

Nr. 40, Motto: Wapen van Zeist (geteekend), wegens het beschaafd karakter der gevels en het goede teekenwerk.

Nr. 51, Motto: Wapen van Zeist (in kleur geteekend en omgeven door een krans), wegens het beschaafd karakter van de architectuur.

Nr. 61, Motto: XXste eeuw, wegens de zorgvuldige teekeningen in 't bijzonder de artistieke perspectief, en de verdienstelijke architectonische opvatting.

Groep III. Ontwerpen die wegens hun plan-indeeling en architectuur in aanmerking komen voor nadere beschouwing.

Nr. 46, Motto: Time is up. Nr. 48, Juni. Nr. 69, Time is Money.

Motto: *Time is up.* De indeeling van het plan is niet onverdienstelijk, doch de samenstelling en de bewerking der gevels dragen de kenmerken van onvoldoende studie.

De gevraagde teekeningen op schaal 1 à 50 ontbreken.

Motto: *Time is Money.* Het centrum van het plan is onvoldoende opgelost, waarbij vooral de slechte lichtverdeeling bij den toegang naar Raadzaal en Trouwzaal in 't oog

springt. De Raadzaal is te gerekt van vorm en daardoor minder fraai van verhouding. Overigens is de algemeene opvatting der gevels schilderachtig. De detailleering laat echter te wenschen over.

Motto: *Juni.* Dit ontwerp heeft een monumentaal karakter doch laat te wenschen over wat plan-indeeling betreft. De gevels zijn niet onverdienstelijk, doch missen het karakter van een Raadhuis. Het is vlot geteekend.

Groep IV. Ontwerpen die voor bekroning geschikt kunnen worden geacht.

Nr. 32, Motto: Orion Nr. 47, Jungfrau mit Adler (geteekend). Nr. 73, 10.08.

Motto: *Jungfrau mit Adler.* De plan-indeeling is zeer goed en duidelijk, alle gevraagde vertrekken zijn aanwezig en goed gegroepeerd om de vestibule, zonder ruimte-verspilling, terwijl eene eventueele uitbreiding zeer goed mogelijk blijft.

Ten opzichte van den *beganegrond* dient opgemerkt, dat de ingang tot het bureau van den Gemeente-Ontvanger gewenscht is tegenover dien van het bureau voor den Burgerlijken Stand, en dat de bodenkamer daardoor in de vrijkomende nis van het bureau van den Gemeente-Ontvanger gebracht kan worden. Eventueele verandering van de concierge-woning is mogelijk, wanneer blijken mocht, dat de geprojecteerde zij-ingang van die woning minder gewenscht mocht zijn. In het geprojecteerde bureau van 29 M. (rechts) kan zonder bezwaar een zijraam aangebracht worden, indien bij eventueele uitbreiding de rooilijn daar ter plaatse achterwaarts geplaatst wordt.

In de traphal zouden aan beide zijgevels meer lichtopeningen wenschelijk zijn, hetwelk gemakkelijk uitvoerbaar is.

Ten opzichte van *1ste verdieping* komt het ondergeteekenden wenschelijk voor om de ontworpen vestiaire tot 2e wachtkamer of bodenkamer te bestemmen en de vestiaire te combineeren met de toiletruimte, zooals op den beganegrond geschied is.

Ten opzichte van de *kelderruimte* wordt opgemerkt, dat de plaatsing van den ketel der centrale verwarming meer naar den gevel wenschelijk is.

De *gevels* zijn beschaafd en goed in het karakter van een Raadhuis, vooral de hoekpartij is monumentaal opgelost. De lange, rustige gevel bekroond door een flink sprekende kap, zal aan de Donkere Laan zeer goed doen. Het karakter, eenigszins Duitsch, kan eventueel gemakkelijk worden gewijzigd.

De *doorsneden* geven een inwendige versiering welke sober gedacht is en een beschaafd karakter draagt.

De kappen, vooral over het achtergedeelte, kunnen vereenvoudigd worden, waardoor de talrijke killen en zakgoten verdwijnen.

Ook de constructie van enkele dezer kappen verdient nadere studie.

Het geheele ontwerp maakt een voortreffelijken indruk en getuigt van een artistieke hand. Ook als groote verdienste van dit ontwerp dient te worden vermeld, dat met inachtneming van de aangegeven bezuinigingen de bouwsom niet overschreden zal worden.

Motto: *10.08.* De plan-verdeeling is in 't algemeen zeer goed en een eventueele uitbreiding goed uitvoerbaar. Alhoewel het centrum van het plan verdienste heeft, is de trapruimte te monumentaal in verhouding tot de afmeting van het gebouw.

Zeer goed gevonden is de ligging van de Raadzaal ten opzichte van de 1ste Dorpstraat door het terugliggende gevelvlak, zoomede de hoekoplossing aan de Donkere Laan.

De Raadzaal is iets te gerekt van vorm en mist een directe aansluiting met de Burgemeesterskamer, welk euvel door omschikking echter verholpen kan worden.

Jammer is het, dat de oplossing der *gevels* gelijk staat met de plan-indeeling. De gevels geven niet voldoende het karakter van een Raadhuis. Vooral het rechtergedeelte van den gevel aan de Donkere Laan. Ook de hoekoplossing is wat zwaar en niet gelukkig.

De *doorsneden* zijn behoorlijk bestudeerd.

De begrooting van dit ontwerp maakt den indruk laag te zijn.

Motto: *Orion.* Hoewel de *hoofdindeeling* goed is en een uitbreiding mogelijk is, mist dit plan een schoone ruimte ontwikkeling en daardoor ook het deftige karakter van een Raadhuis.

De toegang tot Raad- en Trouwzaal is niet gelukkig met het oog op het licht Ook zou de bestemming van enkele vertrekken omgeruild moeten worden in verband met den dienst.

Hoewel de *gevels* niet onverdienstelijk zijn, missen zij een rustig karakter door versnippering. Zij hebben niet het deftige cachet, voor een Raadhuis gewenscht.

De *doorsneden* zijn eenvoudig en goed gedacht. De kapconstructie eischt nadere studie. Het teekenwerk is zeer goed. Ook van dit plan is de begrooting wat laag.

Conclusie. Eenparig is de opinie van ondergeteekenden, dat van de 75 ingekomen antwoorden in alle opzichten het ingekomen antwoord onder Motto: *Jungfrau mit Adler* het beste is, en adviseeren zij dit ontwerp met den 1sten prijs te bekronen, om het na kleine wijzigingen te doen uitvoeren.

De ontwerpen onder de Motto's: *10 08* en *Orion* blijven als geheel onder Motto: Jungfrau mit Adler, maar hebben ieder op zich zelf verdienste. Redenen waarom de Jury meent de 2de prijs toe te moeten kennen aan Motto: *10.08* (speciaal om de goede plan-indeeling), en de 3de prijs aan Motto: *Orion*, wegens algemeene verdiensten.

De Commissie van beoordeeling,

was get. H. EVERS.
» » A. D. N. VAN GENDT.
» » A. SALM G.BZN.

Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond.

Volgaarne voldoen wij aan de vraag er op te wijzen, dat vanaf 1 Januari tot op heden 28 sollicitanten er in slaagden door bemiddeling van het Informatie-bureau eene betrekking te verkrijgen. Dit is voor een groot deel dank te wijten aan de zorg die de bond besteed om de aanbieding algemeen ter kennis te brengen, en de steun die daarbij door verschillende vakbladen wordt verleend.

Moge de werkkring zich steeds uitbreiden, dan is hier ten minste op doeltreffende wijze in een lang gevoelde behoefte voorzien.

N.W. GEVEL.

Z.W. GEVEL.

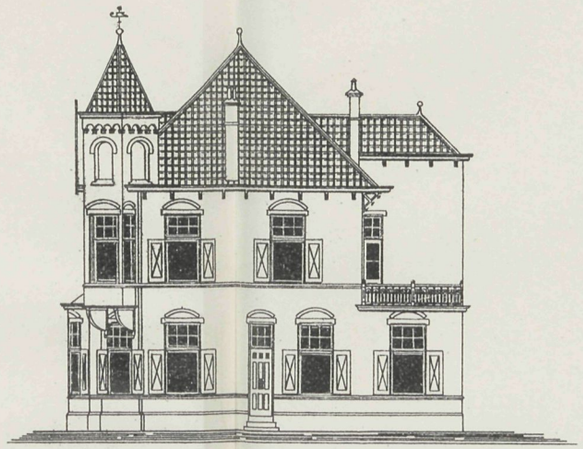

Z.O. GEVEL.

ONTWERP VAN EENE DOKTERSWONING.

BEGANE GROND.

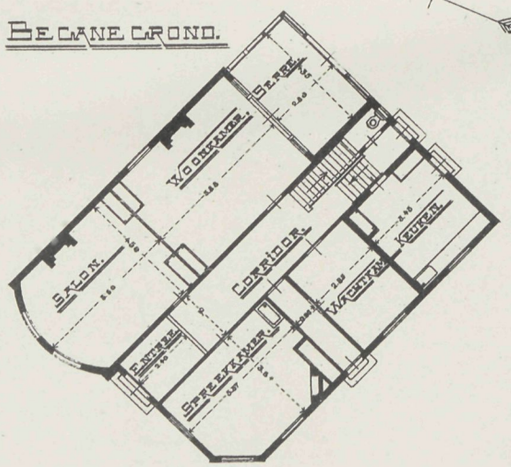

VERDIEPING.

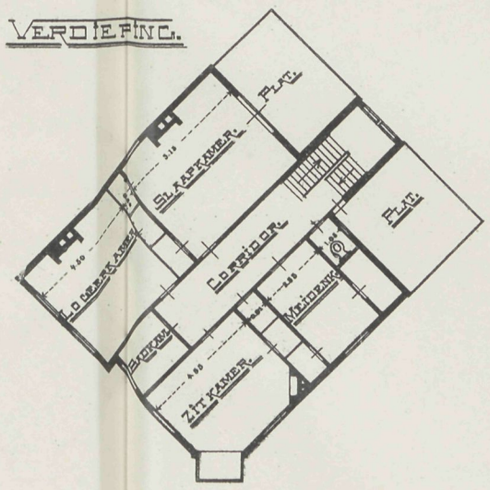

N.O. GEVEL.

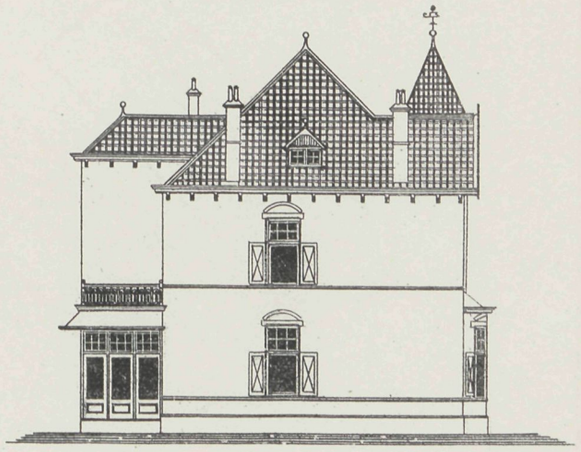

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

26 Juli 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 15.

Bij de Platen.

Magazijn voor mozaïkvloeren en bovenwoningen,

door M. KUYPER Czn., Bouwmeester.

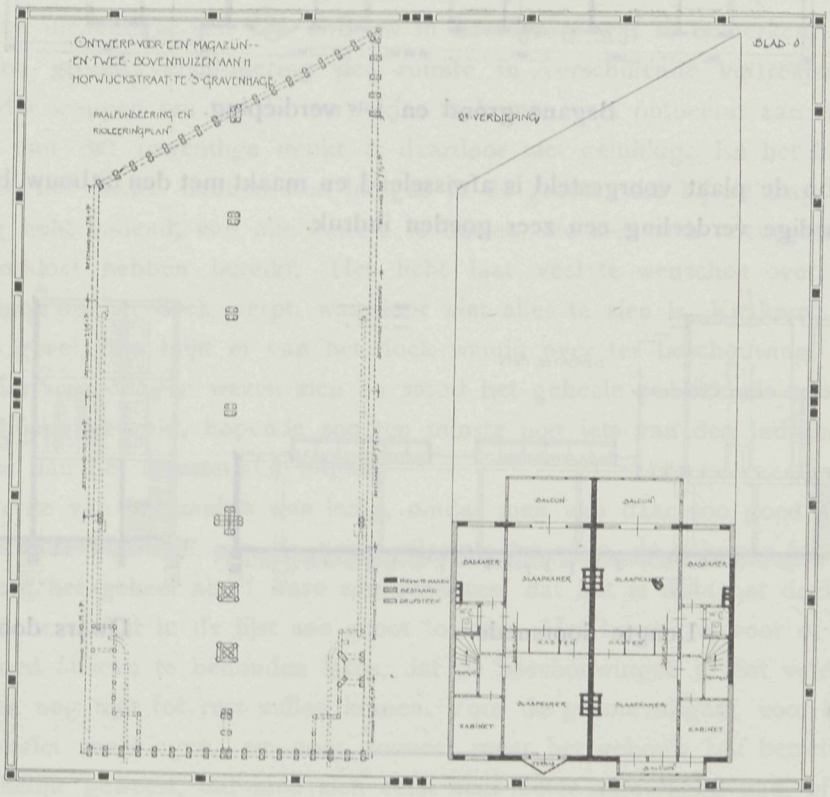

Paalfundeering en 2de verdieping.

Het ontwerp dat plaat en tekstfiguren aanbiedt, is de verbouwing van bestaande gedeelten tot een geheel, ingericht voor woningen en tot magazijn voor mozaïkvloeren.

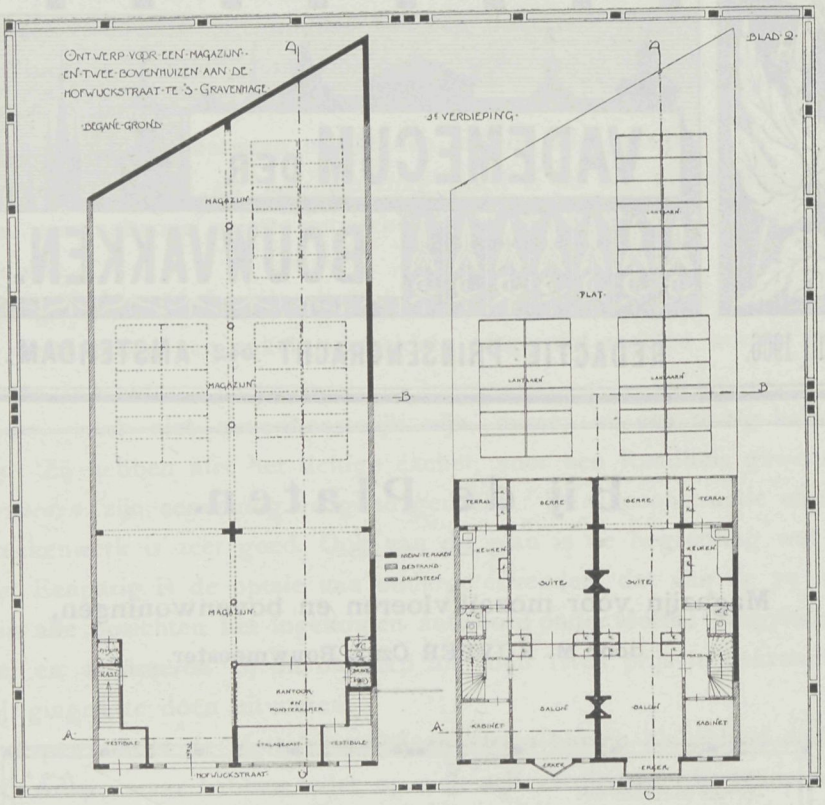

Begane grond en 1ste verdieping.

De gevel op de plaat voorgesteld is afwisselend en maakt met den uitbouw, betimmering en eigenaardige verdeeling een zeer goeden indruk.

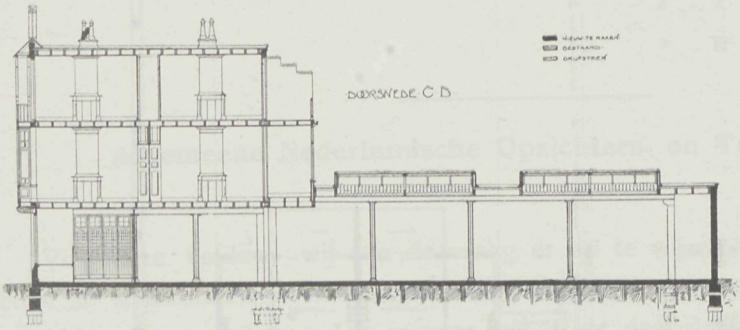

Lengte doorsnede.

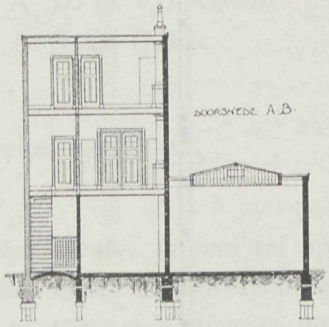

Dwars doorsnede.

Amsterdam in de vorige week.

Amsterdam vierde feest in de laatste dagen. Zoolang was er niets geweest, 't was dus voor velen een welkome verpoozing. Toch was, hoe goed ook bedoeld, de gewone gang van feestvieren er niet zoo in als wij het gewoon zijn, omdat de medewerking van de gemeente zelf ontbrak, en de zorg geheel berustte op de schouders van de burgerij in enkele stadsgedeelten. Wanneer men met dit laatste echter rekening houdt, dan kan Rembrandt tevreden zijn zooals hij herdacht is, want dan is er met zwakke krachten veel gedaan. Een woord van waardeering komt daarvoor den heer Th. Molkenboer toe die de middagomgang tot het glanspunt van de feestviering maakte en die inderdaad voor weinig ontzaggelijk veel wist te geven. Thans zijn de vroolijke dagen achter den rug. Het Rijksmuseum heeft zijn uitbouw. Een feit dat wij van het eerste oogenblik af dat de beslissing viel betreurd hebben. Zooals de bouwmeester Dr. Cuypers in al zijn werk doet zien, te zijn, de rijk begaafde wat versiering betreft, toont ook hier de uitbouw die in hoofdvorm ons niet bevredigen mag, in onderdeelen echter een juweeltje van beeldhouwkunst vormt. Inderdaad daar zijn in figuren en fries bizondere fraaie opvattingen weggelegd, en geeft dat aan het uiterlijk waarde.

Hoe zal de Nachtwacht, daar eindelijk op zijn rustplaats gekomen, gesteld onder een licht door de meest veelzijdige deskundigen als het beste erkend voldoen, zoo is dan al dat getwist er over tot rust gekomen en het doel bereikt, de meest geschikte plaats in het Museum is er voor gevonden. Wij betwijfelen de waarheid daarvan. Is er tegen het uitwendige van den uitbouw in hoofdvorm wat te bemerken, de indeeling die bij een groote versnippering der ruimte in verschillende vertrekjes, door het klimmen der trappen om tot die vertrekjes te komen veel ontneemt aan de illusie die men zich van dat inwendige denkt, is daardoor niet gelukkig. En het licht. Die de Nachtwacht het laatst hebben zien hangen in de groote zaal bij de trap, daarop een gelijkmatig licht vallend, van alle kanten te bezien, die zien zich teleurgesteld wanneer zij het einddoel hebben bereikt. Het licht laat veel te wenschen over, daar veelal dit een glimp op het doek werpt, waardoor niet alles te zien is. En komt de middagzon op de gevel, dan blijft er van het doek weinig over ter beschouwing. Wij hebben het een paar namiddagen wezen zien en stond het geheele publiek als een kluit onder het raam bijeen gedrukt, hopende zoo ten minste nog iets van den indruk machtig te worden, die van het meesterstuk uitgaat.

Drievierde van het zaaltje was ledig, omdat men van daar zoo goed als niets zag. Daarbij heeft de omtimmering, de beide pilasters ter zijde, de gebogen friesband boven het schilderij het geheel als 't ware zoo omsloten, dat het is alsof het doek inderdaad verkleind is waar het in de lijst zoo groot toonde. Het komt ons voor of men moest het om goed fatsoen te behouden laten, dat de beschouwingen of het voldoende licht is verkregen nog niet tot rust zullen komen. Voor de groote uitgaaf, voor het resultaat van zoovelerlei meeningen, en voor zooveel meer het gebouw zelf betreffende, ware het wenschelijk geweest, dat men zich eerst eens beter afgevraagd had, of een plaats zooals de laatste was, niet beter, zoo niet even goed zou voldaan hebben en wat zou

er dan veel gespaard zijn geweest, wat zouden dan velen die zich nu teleurgesteld moeten gevoelen daarvoor gevrijwaard geweest zijn. Want wanneer de tegenwoordige plaats, een deel van den dag ongeschikt tot zien maakt, dan is dat jammer waar zoo velen van heinde en verre komen om dat genot zich te schenken. Het is evenzoo een vreemd feit dat bij de opening de aangrenzende vertrekken zoo zonderling met andere stukken van den meester waren gevuld. Wat vroeger in een half duistere zaal hing de schilderij waarop de bijna geheel gekorven vrouwenfiguur, doet hier in het volle licht de bezoekers van de Nachtwacht een rilling over de leden gaan en het hoofd wenden.

Wanneer daar een der vele stukken had gehangen als de Joodsche Bruid of anderen, dan had men dat schrille karakter aan het zaaltje ontnomen en was de overgang aangenamer geweest. Voorzeker zal dat ook in de toekomst wel gewijzigd worden, zonderling echter dat bij de inrichting de Museum-directie dit niet heeft ingezien. Even vreemd als men langs de trappen tot de zaal klimt. gaat men weder langs een smalle gang van daar langs het paneel dat eens den gevel buiten sierde en dat zoo van dicht nabij gezien alle effect mist, bovendien talrijke gebreken vertoont, die niet voor lange bestendigheid pleiten. Zoo is dan eindelijk het doel bereikt, maar ten koste van veel en voor hoe lang.

Het Cementijzer.

Wij hebben kennis gemaakt met de eerste aflevering dezer uitgave. Het cementijzer in theorie en practijk door L. A. Sanders. Deze uitgave van de firma de wed. J. Ahrend en Zoon te Amsterdam verschijnt in 6 afleveringen elk 6 à 7 vel druks (96 tot 112 pagina's). Iedere aflevering à f 2.25. Talrijke illustratien verduidelijken de inhoud. Daar de zaamsteller iemand is, volkomen op de hoogte van deze nieuwere constructie, daar hij de ingenieur is der Amsterdamsche fabriek van Cement-ijzerwerken Wittenburg zoo heeft de inhoud groote waarde, omdat hier de praktijk aan het woord is. Maar bovenal komt de uitgave op het geschikte oogenblik. Nieuwe constructiën verdienen toegelicht te worden, vooral wat hun kracht en macht betreft, opdat men zich daarop kan verlaten, dat helpt deze uitgave mogelijk maken, want al wat de berekening aan de hand kan doen, vindt men hier beknopt vereenigd. Een dergelijke uitgave was noodig en de zaamsteller gaf daarmede een inderdaad bevredigend geheel, dat voor velen het antwoord geeft waar eigen ervaring te kort schiet. De talrijke tekstfiguren verduidelijken het, en geven een beeld van al wat uit het cement met ijzer vereenigd in de laatste jaren is tot stand gebracht. Dit is tenminste een boek, wanneer alles geheel voltooid verschenen is, dat lang een nuttige en blijvende waarde zal behouden.

Stofvrije reiniging.

Op het gebied der reiniging zijn wij in de laatste jaren ontzaggelijk vooruitgegaan. De verschillende Vacuum-inrichtingen die hortende en stootende voor vele woningen de aldaar binnenshuis verzamelde stof opzuigen, en wier aantal in den laatsten tijd sterk is toegenomen, voorkomen daardoor alle voortplantingen van ziekten, geven gerief in de huisselijke werkkring en komt men er toe eerder tot dergelijke reiniging over te gaan, dan wel alle vastgespijkerde kleeden van de vloer op te nemen. De firma Hammelrath & Co. te Keulen—Lindenthal richt de huizen met eene vacuum-inrichting in die in de muren gemetseld wordt. Bij den bouw worden de leidingen gelijktijdig opgesteld en evenals bij gas en duinwater heeft elk vertrek een aansluiting waaraan de dienstbode de slang slechts behoeft te verbinden om het vertrek geheel van de stof te doen zuiveren. De machine die de beweegkracht moet vormen wordt in het sousterrein opgesteld, is er beweegkracht in de omgeving, hetzij door electriciteit of anderszins, dan is eenvoudige aankoppeling slechts noodig en op die wijze kan het huis steeds stofvrij gehouden worden. Voor gebouwen van eenigen omvang is dergelijken aanleg onontbeerlijk en zijn de attesten die de firma van hare inrichting overlegt zeer bevredigend. Het zal spoedig een algemeen vastgestelde clausule in elk bestek worden, waarbij de bouwmeester bepaald dat dergelijke leidingen door het gebouw moeten worden aangelegd, en evenals de verwarming zal de inrichting tot het stofvrij maken gaan behooren tot een eisch dat elk gebouw van eenig aanbelang zich stellen mag te bezitten. Waar dit op zulke eenvoudige wijze kan gevonden worden is toepassing een vereischte.

Houtbestrating.

Aan de firma C. J. Jung & Co. te Amsterdam is door het Gemeentebestuur aldaar de levering opgedragen van de materialen benoodigd voor het maken van circa 1800 vierk. Meter houtbestrating tusschen en langs de Tramsporen op het Leidscheplein.

Voor deze houtbestrating zal gebruik gemaakt worden van een uit Australië afkomstige harde houtsoort bekend onder den naam van Talkhout.

Uitgebreide proefnemingen en ernstige onderzoekingen hebben aangetoond dat dit hout eene buitengewone geringe afslijting heeft en zelfs na jaren geen aanleiding tot rotten geeft, m. a. w. geen onbruikbaar worden van het wegoppervlak veroorzaakt.

Naar wij vernemen zijn met deze speciale houtsoort in de laatste jaren reeds duizende vierk. Meters straatoppervlak belegd, o. m. te Berlijn, Charlottenburg, Leipzig, Frankfurt a/M., Nürnberg, Hamburg enz.

Familiënwoningen te 's Gravenhage.

Het woonstelsel in het buitenland zoo geheel verschillend met het onze, schijnt kans te hebben tot ons overgebracht te worden. Wij lezen daarvan het volgende:

Naar wij uit Den Haag vernemen, bestaat het voornemen daar ter stede eene onderneming op bouwkundig gebied op touw te zetten die tot nog toe eenig in haar soort is in Nederland.

De bedoeling is namelijk om op een zeer gunstig gelegen terrein aan de Frederik Hendriklaan dáár waar de electrische tram zal rijden een groep van huizen te bouwen volgens het Duitsche verdiepingswoningstelsel.

De architecten Hoek en Wouters, vergezeld van den ingenieur Jos. C. van Dooren, directeur van de Electrische Centrale te Scheveningen, hebben een studiereis naar Berlijn ondernomen om met alle onderdeelen van dit soort woningen nader bekend te worden.

Als vrucht van die studiereis hebben zij nu plannen ontworpen voor de oprichting van een gebouw van ± 50 M. breedte en 32 M. diepte, met groote binnentuin, waarin op elke verdieping een 6-tal woningen is gedacht van 6 à 8 kamers en verdere ge makken, die door middel van een centrale trap met electrische lift en afzonderlijke trappen in de vleugels te bereiken zullen zijn, waarbij alle woon- en slaapkamers vrijen toevoer van licht en lucht hebben van de straat of den tuin.

Genoemde woningen, welke door inrichting en huurprijs bestemd zijn voor den gegoeden stand, zullen centraal worden verwarmd, behalve van gasleiding, van electrische licht- en schelgeleiding, en eene stofzuiginrichting worden voorzien, waarbij er op is gerekend het vuilnis door van buiten aangebrachte kokers van iedere woning te kunnen afvoeren, terwijl het geheel brandvrij zal worden opgetrokken en aan de gemeentetelefoon aangesloten.

Bij de eerste mededeeling van de in dezen geest uitgevoerde plannen, welke echter door opmerkingen van bevoegde personen en als gevolg van de in Berlijn opgedane kennis veel zijn verbeterd, hebben een groot aantal personen van hunne belangstelling in dit soort van woningen doen blijken en hebben velen hunner zich reeds als candidaat-huurders aangegeven. Genoemde woningen zijn bestemd om tot zekere hoogte mede te werken tot oplossing van het dienstbodenvraagstuk.

De concierge neemt de boodschappen aan en weert alle straatventers en andere ongenoode gasten: telephonisch kunnen de bewoners hunne bestellingen aan de leveranciers doen en desverlangd is een dagmeisje voldoende voor hulp in de huiselijke bezigheden, terwijl men bij plotseling vertrek van dienstpersoneel nooit zoo onthand staat als in eene op zich zelf staande woning.

De onderneming schijnt financieel een zeer goed resultaat te beloven; waaraan nagenoeg geen risico is verbonden.

De pogingen van de heeren Hoek en Wouters strekken om het nieuwe en ruime stadsgedeelte, dat aan Zorgvliet en den Scheveningschen weg grenst, van een nieuw

type woningen te voorzien dat alle voordeelen van den modernen woningbouw in zich vereenigt.

Raadhuis te Zeist.

Het resultaat der prijsvraag was dat onder de 75 mededingenden bekroond werden motto »Jungfrau mit Adler« van den heer Jan Stuivinga te Rotterdam met den eersten prijs, motto »10.08 uur« van den heer Joseph Herman te Amsterdam met den tweeden prijs en motto »Orion« van den heer D. Heineke te Amsterdam met den derden prijs. De ontwerpen zijn publiek ter bezichtiging gesteld in het gebouw der ambachtsavondschool aan den eersten Hoogeweg te Zeist op Dinsdag 24, Donderdag 26, Dinsdag 31 Juli en Donderdag 2 Augustus van 9 tot 12 en van 2 tot 4 uur.

De verloop dezer prijsvraag was dus allezints gunstig, dat echter om tot het eindbesluit te komen er groot verschil van opvatting bestaan heeft, blijkt uit het volgende adres door de commissie van bijstand in deze zaak, bestaande uit 3 leden bij de gemeenteraad ingediend.

Aan den Gemeenteraad.

Wij hebben de eer Uwe vergadering, onder overlegging van het rapport der door ons benoemde deskundigen inzake de prijsvraag voor een gemeentehuis, mede te deelen, dat de minderheid bestaande uit één lid Uwer Commissie van bijstand, zich niet met de conclusie der deskundigen kan vereenigen.

De minderheid, hoewel niets willende afdingen van de verdiensten der door de deskundigen ter bekroning voorgedragen plannen, is van meening, dat geen dier plannen voldoet aan de hoofdvereischten, die men aan een voor bekroning in aanmerking komend plan stellen mag, n.l. dat het ontworpen gebouw moet passen in onze omgeving, het karakter moet dragen van een Hollandsch raadhuis en uitmunten moet door practische indeeling. Zelfs het door de deskundigen het best gekeurde plan voldoet aan deze eischen niet. Vooral het Duitsche karakter van dit plan maakt het voor ons doel reeds ongeschikt, terwijl wat indeeling betreft, door de deskundigen reeds eenige wijziging moet worden aanbevolen om het voor de praktijk meer geschikt te maken.

Wel kan, door wijziging te brengen in den gevel, het Duitsche karakter aan dit plan ontnomen worden, maar dat vindt de minderheid onbillijk tegenover de andere inzenders, omdat ook andere plannen, door wijziging, wel geschikt gemaakt kunnen worden voor ons doel, terwijl onder de andere plannen gevelteekeningen voorkomen, die in onze omgeving zeer goed zouden voldoen, maar waarvan de indeeling eene wijzinging zou moeten ondergaan, om meer te beantwoorden aan de practische eischen en ten behoeve der eventueele uitbreiding voor later.

Zij meent echter, dat om voor een prijs in aanmerking te komen, de plannen, zonder omwerking, moeten voldoen aan de hoofdvereischten, die men voor een Raadhuis te Zeist stellen moet en aangezien aan deze eischen h. i. de ingezonden plannen niet voldoen, ook niet de door de deskundigen het best geoordeelde, zou de minderheid

Uwe vergadering willen voorstellen, geen der plannen voor eene bekroning in aanmerking te doen komen, maar overeenkomstig het 2e lid van art. 10 van het programma een bedrag van *f* 500.— als premie te verdeelen onder de vervaardigers der drie door de deskundigen het best geoordeelde plannen en wel *f* 300.— voor het plan onder het motto »Jungfrau mit Adler« en *f* 100.— voor elk der plannen onder de motto's »10.08 uur« en »Orion«.

De meerderheid, die eerst de bezwaren der minderheid heeft gedeeld, is daarvan teruggekomen na de mondelinge toelichtingen van de deskundigen en heeft zich ten slotte neergelegd bij de conclusie dier deskundigen.

Vooral heeft daartoe bijgedragen de pertinente verklaring van de deskundigen:

1e. dat wanneer aan het door hen het best gekeurde plan het typisch Duitsch karakter ontnomen wordt, wat met geringe wijziging kan geschieden, dit plan in de omgeving zeer goed zou voldoen, omdat het, wat naar hun inzien zeer goed gezien is, het zwaartepunt van het gebouw brengt op den hoek van de Dorpstraat en Donkere laan;

2e. dat zij bij de beoordeeling vooral gelet hebben op de indeeling van het gebouw, die in het door hen voor 1en prijs aanbevolen plan zeer practisch is en waarbij de belangen van den dienst goed in het oog zijn gehouden;

3e. dat het geheele plan tot in bijzonderheden goed is doorgedacht en alle kenmerken draagt, dat de vervaardiger ten volle in staat is een definitief plan te leveren, dat aan alle bezwaren tegemoet komt, terwijl zij zich gaarne bereid verklaren bij de vaststelling van dit plan van advies te dienen en dit beschouwen als nog te behooren tot de aan haar opgedragen taak.

De meerderheid stelt derhalve Uwe vergadering voor den eersten prijs toe te kennen aan het plan onder het motto: »Jungfrau mit Adler«;

den tweeden prijs aan het plan onder het motto »10.08 uur«;

en den derden prijs aan het plan onder motto »Orion«.

En voorts de uitvoering op te dragen aan den ontwerper van het best gekeurde plan, mits hij bereid worde bevonden de wijzigingen, die door Uwe vergadering worden noodig geoordeeld, in overleg met deskundigen, in het definitieve bouwplan aan te brengen.

Aangezien de meerderheid echter prijs stelt op het behoud van den zijingang van de bodewoning, zou zij Uwe vergadering willen voorstellen, den afstand van het terrein van de dames Snellen, inplaats van op 0,80 M., zooals de verordening voorschrijft, te bepalen op 1,20 M.

De Commissie,

(get.) L. W. R. Schütz.

» J. van den Brink.

Zeist, 5 Juli 1906. » J. Blooker.

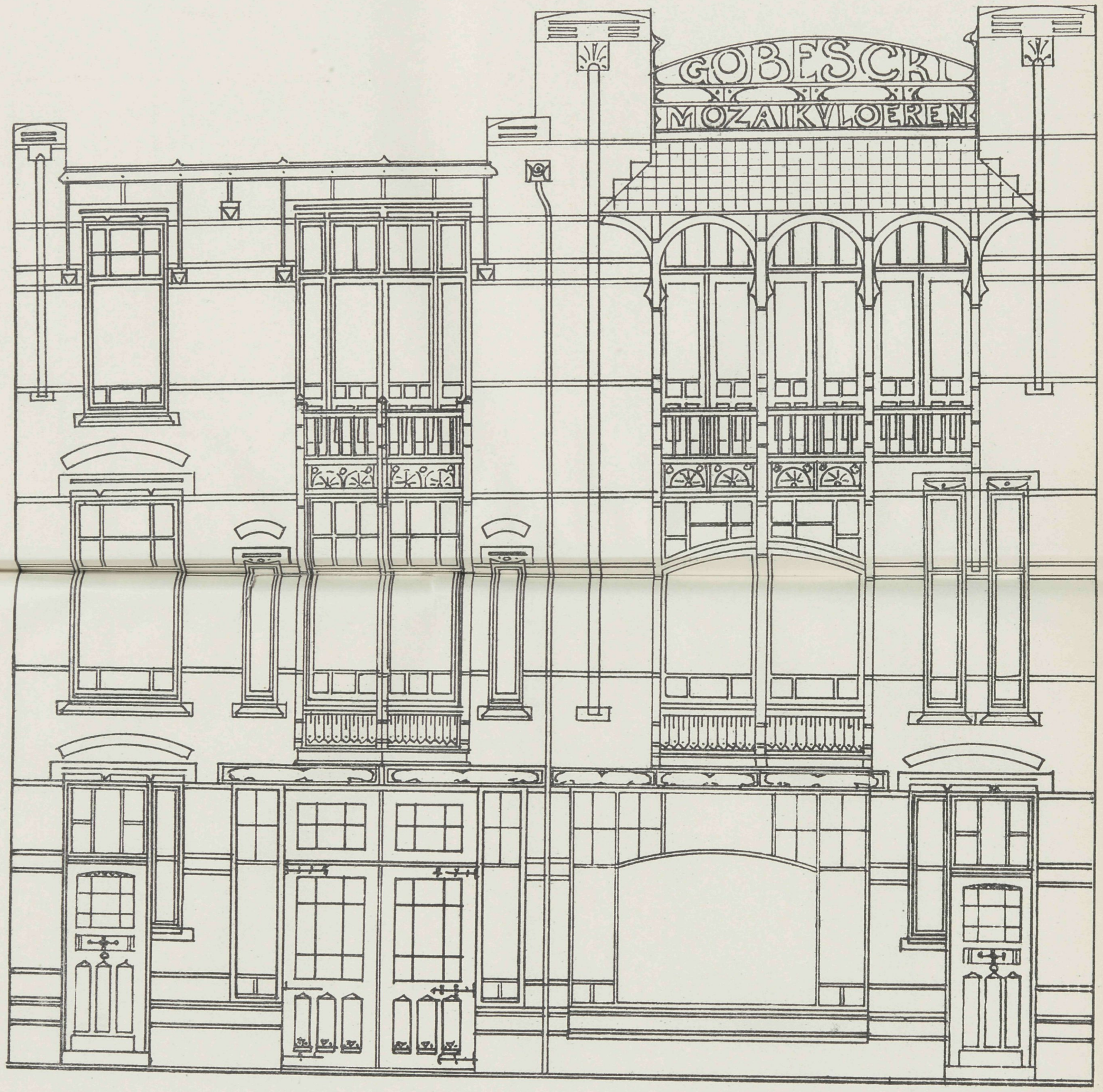

VOORGEVEL.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

9 Augustus 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 16.

Bij de Platen.

Ontwerp van eene kleine woning,

door K. SIEKMAN Azn.

Eene woning zooals het platteland er velen vraagt, met gering oppervlak en waarbij de geriefelijke indeeling hoofdzaak is. Dat is hier verkregen: de kamers zijn afwisselend van vorm, hebben naar overal een goed uitzicht, gang en trappenruim zijn goed verlicht en gelegen, en biedt de bovenverdieping gelegenheid nog voor werk- en slaapkamers aan.

Stedenschoon.

In de laatste jaren begint de voorliefde voor het eigenaardig karakter onzer steden weder meer en meer te herleven. Omtrent al hetgeen in de jaren die het laatste vierde deel der vorige eeuw vormen, is geschiedt, heeft men leeren inzien dat zulks zonder de minste kennis of gezond oordeel is daargesteld, lange rechtlijnige wegen kruisten elkander, zonder het oog een aangenaam rustpunt te schenken. Daarbij waar het aanwezig zijn van het water daartoe zulke goede gelegenheid geeft liefst zonder grachten, wat de eentonigheid verhoogt Er is wellicht geen stad aan te wijzen zoo schoon van innerlijke inrichting, waar het oude plan nog gehandhaafd is als Amsterdam maar ook geen stad, die door de uitbreiding van dat laatste kwart eeuw deel zooveel mismaakt werd. Men kwam daar dank zij de voorlichting van ervarene mannen op terug en waar het de uitbreiding van nieuwe kwartieren betreft, is duidelijk een veel gunstiger verdeeling op te merken. Dat bij gebrek aan kennis om het nieuwe goed te maken, men ook geheel de waarde van het oude vergat is begrijpelijk en zoo zijn er heel wat fraaie stadsgezichten ondoelmatig vernietigd. Het is daarom een hoogst

waardeerbaar feit, dat op de begrooting der gemeente eene niet onbelangrijke post uitgetrokken is, waarbij de hernieuwing van de bruggen over de Reguliersgracht wordt in uitzicht gesteld. Komen er geen bezwaren tegen dat bedrag, dan is dat niet onaardige stadsdeel waarin de geheele oude stadsinrichting nog op zijn schoonst blijkt, voor behoud verzekert en is dat grootendeels dank te weten aan den krachtigen steun die van enkelen is uitgegaan wier naam gelukkig nog invloed heeft waar het de bevordering van de kunst betreft. Wenschelijk is het daarbij dat tegelijkertijd met het behoud, ook aan den watertoestand eenige zorg worde besteed en wel dat de circulatie van Lijnbaansgracht en van daar naar de andere grachten door behoorlijke uitdieping worde gebracht in een toestand die modderpoelen voorkomt; dan is alles des te meer op prijs te stellen.

Brug over den Rijn tusschen Duisburg-Ruhrort en Homberg.

Een werkelijk grootsch bouwwerk vormt de Rijnbrug bij Ruhrort. Voor den bouw werd in 1904 een prijsvraag uitgeschreven en als resultaat kan men het in uitvoering zijnde bouwwerk beschouwen.

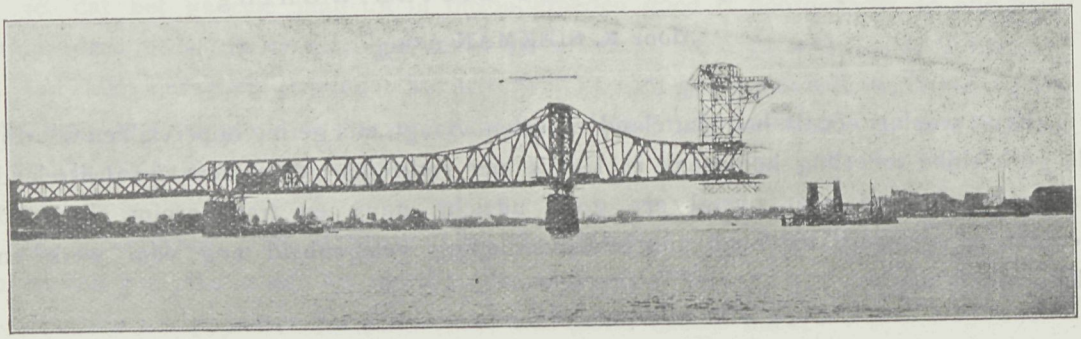

Fig. 1. Opname gedaan 22 Mei 1906.

Voor ongeveer twee jaar werd het werk besteed; aannemers waren voor den bovenbouw de maatschap Gustavsburg en voor den grondbouw de heeren Grün en Bilfinger te Mannheim. Doordien de waterstanden in 1904 hoogst gunstig waren, kon men met succes met het werk aanvangen.

Men vormde toen de grondpeilers der beide aanvangpunten I en VI door middel

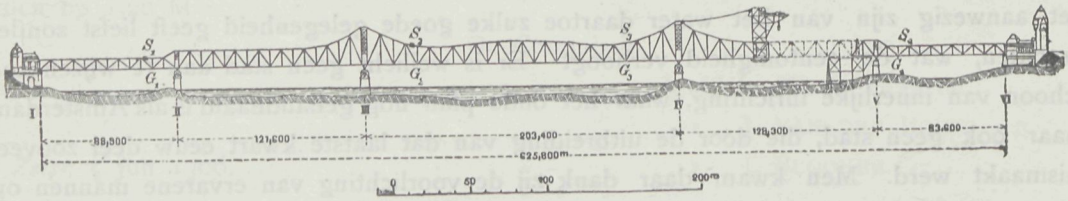

Fig. 2. Laatste aansluiting in November.

van druklucht, de peiler links II en rechts tusschen ijzeren wanden, de peiler V welke allen waar dit noodig was ommetseld werden.

In het voorjaar van 1905 was de peiler links III en de peiler rechts IV door druklucht daargesteld, tegelijkertijd werden de leggers over de openingen I tot II en II tot III aangebracht, zoodat met einde April met den verderen bovenbouw kon worden vervolgd. Daartoe bezigde men een eenvoudige vervoerbare kraan, zooals de tekstfiguur in I doet zien. Die kraan was instaat alle leggers op de vereischte plaats te brengen. Was een gedeelte gelegd en aaneengekoppeld, dan werd het spoor verlegd en werd op die wijze gedurig vaksgewijze de brug vergroot. De kraan had een draagkracht van 14 ton. Op het eind van 1905 was men tot peiler III gevorderd en werden de stellingen, die de bouw vereischte voor dit gedeelte, weggenomen en ging men tot den bouw van de middenopening over. Toen was het Maart van dit jaar en kon men ongestoord doorwerken, tot op 22 Mei alles gevorderd was zooals afb. 1 doet zien. Op het midden der rivier was een tijdelijk ondersteuningspunt gevestigd, dat wij 6—8 noemen. Het overstekende deel tot punt 6 meet 79.2 M. Is nu de ondersteuning op het op zware palen rustend middenblok 6.8 verkregen, dan gaat het op dezelfde wijze voort naar den rechterkant. De afstand van 8 tot G 3 is 75 M. Is pijler IV bereikt, dan wordt de ondersteuning, die slechts tijdelijk is, weder opgeruimd. Men rekent in deze maand zoover gevorderd te zijn als fig. 2 aangeeft en alles in October of November van dit jaar gereed te hebben. Een kapitaal bouwwerk is dan opnieuw over den Rijn aangelegd.

De St. Michaeliskerk te Hamburg.

De ontzaglijke brand die dit jaar een der voornaamste kerkgebouwen in Duitschland vernietigde, ligt nog versch in het geheugen.

Zoowel in plan als bovenbouw had de kerk een zeer bevalligen vorm en was dan ook niet zonder reden, een monument waarop de Hamburgers prijs stelden Reeds vroeger had het gebouw een zware brand te doorstaan gehad, de laatste echter was de volkomen vernietiging.

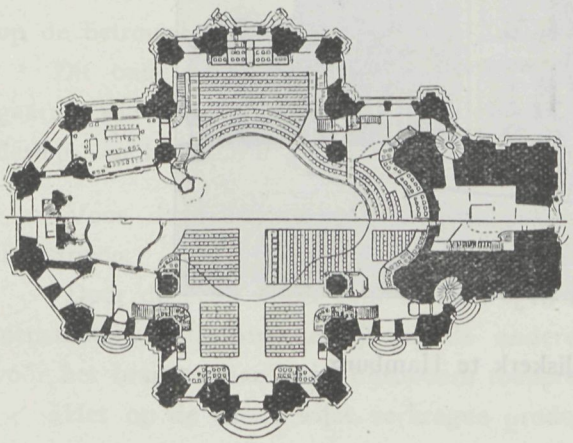

Plan Kerkgebouw.

De tekstfiguren geven een duidelijke voorstelling van het geheel. In de jaren 1649/61 gebouwd, is de kerk een der eerste die voor de protestantsche godsdienst in Duitschland gesticht werd. In het jaar 1565 werd onder leiding van den bouwmeester Peter Marquard de toren er bijgebouwd. De bouwkosten hadden toen ruim 4 ton bedragen.

Van binnen rijk versierd door verschillende schenkingen, verkreeg men ook op die wijze in het jaar 1716 het fraaie orgel. In het jaar 1750 sloeg echter de bliksem in het gebouw en beschadigde dit grootendeels. De herbouw werd onder leiding van de bouwmeesters J. L. Prey en G. Sonnin begonnen, totdat dat jaar alles

opnieuw in puin verviel. De kerk gaf plaats aan 3000 personen in het ruim, en 1500 in de banken enz. Onder de geheele kerkruimte liepen gewelven, die tot grafsteden waren

De St. Michaeliskerk te Hamburg.

ingericht. Daarin waren 269 graven allen gevuld. De laatste bouw had in 1777/86 ongeveer $11^1/_2$ ton gekost. Men denkt er weer over alles op den ouden voet te hernieuwen.

Prijsvragen tot bevordering der nijverheid.

Wij kunnen in ons land op een goed voorbeeld wijzen, waar de firma v. d. Loo een prijsvraag uitschreef om daardoor nieuw door haar saamgesteld materiaal op de beste wijze in toepassing te brengen. Dat denkbeeld was hoogst gelukkig, en is het te wenschen dat het eenig resultaat moge opleveren, want juist de geschikte toepassing bij plaatsing van materiaal geeft daaraan de waarde die het verdient. Te weinig wordt dat wel eens in acht genomen. De Vereeniging van Duitsche verblindsteen en terracotta fabrikanten heeft dat ook ingezien en zij schrijft een prijsvraag voor hare landgenooten uit voor het ontwerp van eene villa te Hildesheim. De bouwkosten mogen ongeveer 30 000 gulden bedragen. Het uiterlijk moet zonder navolging echter in kleur aansluiten bij wat te Hildesheim reeds gebouwd is. De verblindsteenen moeten dan zoo gekozen worden dat zij met het overige reeds gebouwde harmonieeren blijven, en is een der hoofdvoorwaarden van het program, toepassing van verblindsteen met terracotta en mozaïk. Beschilderd hout, wanneer de constructie dit vordert kan, beschilderde muurvlakken echter niet. Drie prijzen van 480, 360 en 180 gulden zijn daarvoor vastgesteld. Ook kunnen ontwerpen niet bekroond voor 30 gulden worden aangekocht en blijven de ontwerpen het eigendom van de inzenders. Dit laatste schijnt een meer vrijgevige bepaling te zijn die de gezamenlijke deelnemers kan ten deel vallen en tot aanmoediging der deelname moet strekken. Het is zeker alleszins toe te juichen, dat op die wijze de materialen die de nijverheid zich denkt, komen tot de meest geschikte toepassing en gebruik.

Nederlandsch Cement-Syndicaat Rotterdam.

Wij ontvingen een beknopte omschrijving van de vraag: »Welke verschillen bestaan er tusschen kunst-portland cement en Belgisch-natuur-cement en in hoeverre kan men op de betrouwbaarheid dezer twee verschillende producten rekenen?«

Dit onderwerp heeft zeker veel dat de belangstelling der vakmannen verdient en gaarne willen wij medewerken, door verkorte opname van dit geschriftje, tot bevordering van het daarin gestelde doel.

»Voor de fabricatie van cement bestaan in België twee geheel uiteenloopende industrieën.

»Door de eene wordt cement verkregen direct door branden der daarvoor geschikte leemachtige kalksteen, terwijl bij de andere de grondstoffen (koolzure kalk en leem) vóór het branden aan eene bijzondere toebereiding onderworpen worden.

»Het op de eerste wijze verkregen product heet natuur-cement, terwijl het tweede kunst-portland-cement wordt genoemd.

»De fabricatie van natuur-cement vindt in hoofdzaak plaats te Doornik en omgeving, zooals o. a. te Vaulx, Antoing, Gaurain-Ramecroix, Calonne, Chercq en Allain, alsmede te Gent (eveneens van Doorniksche leemachtige kalksteen), terwijl die van kunst-portland-cement, voor zoover België betreft, uitsluitend uitgeoefend wordt te Burght bij Ant-

werpen, Rivière-Lustin, Niel bij Boom, Beersse, Haccourt, Cronfestu, Raevels, Harmignies en Lixhe bij Visé, en komt het ons van zeer groot belang voor, hier het verschil tusschen deze twee producten aan te toonen, daar dit over het algemeen onbekend is.

»In de natuur kan men soms leemachtige kalksteenlagen aantreffen, welke eene passende samenstelling voor de fabricatie van portland cement bezitten, doch dergelijke kalksteenlagen komen niet in voldoende omvang voor, om eene eenigszins loonende productie daarvan mogelijk te maken. Om een portland-cement van goede kwaliteit te verkrijgen, moet de te gebruiken grondstof eene bepaalde hoeveelheid leem en eene bepaalde hoeveelheid koolzure kalk bevatten. Zeer zelden treft men echter in de natuur zulke leemachtige kalksteenlagen aan, welke de vereischte samenstelling voor de fabricatie van portland-cement bezitten en wanneer men in groeven zulke lagen aantreft, dan zijn het slechts lagen, die zich bij exceptie tusschen de andere lagen bevinden, welker samenstelling niet aan bovengenoemde vereischten voldoen.

»Eene innige vermenging der te gebruiken grondstoffen is absoluut noodzakelijk en de kwaliteit van het cement hangt grootendeels af van de gelijksoortigheid en juiste verhouding der te vermengen grondstoffen.

»Daar echter de fabricatie van natuur-cement zonder eenige voorafgaande bijzondere toebereiding der grondstoffen geschiedt, beantwoordt het niet aan deze beide onmisbare vereischten.

»Bij de fabricatie van kunst-portland-cement worden daarentegen de verschillende te gebruiken grondstoffen in de voor dit product vereischte verhoudingen zuiver afgewogen en daarna innig vermengd en deze vermenging geschiedt bij sommige fabrieken langs vochtigen, daarentegen bij andere langs drogen weg. De in deze beide gevallen te volgen systemen zijn:

»*1. Langs vochtigen weg. Malen en innig vermengen van in bepaalde hoeveelheden afgewogen grondstoffen, gevolgd door het verwijderen van het, bij het maken van het mengsel, gebruikte water, door afgieten en verdampen of door verdampen alleen.*

»*2. Langs drogen weg. Drogen van de grondstoffen, vermengen in bepaalde verhoudingen, malen, het veranderen van het mengsel door toevoeging van eene kleine hoeveelheid water in een deeg, waarvan klinkers gevormd worden en ten slotte verwijdering van het overtollige water door drogen.*

»Zoowel door de juiste verhouding, als door de innige vermenging der grondstoffen, onderscheidt de fabricatie van kunst-portland-cement zich hoofdzakelijk van die van natuur-cement en de juiste omschrijvingen, welke men van de in beide gevallen verkregen producten kan geven zijn de volgende:

»*Kunst-portland-cement wordt verkregen door innige dooreenmenging van bepaalde hoeveelheden koolzure kalk en leem in fijn verdeelden toestand, gevolgd door branden tot sinterens toe en malen tot poeder.*

»*Natuur cement wordt verkregen door branding tot sinterens toe van leemachtige kalksteen (waarin leem en koolzure kalk, zooals deze de natuur oplevert, in onregelmatige verhoudingen voorkomen) gevolgd door malen tot poeder.*

»De natuur-cementen zijn dus nooit van die gelijkmatige samenstelling als de kunst-portland cementen, bij welke laatste de te gebruiken grondstoffen vooraf nauwkeurig in bepaalde hoeveelheden afgewogen worden, waardoor steeds één en hetzelfde product ontstaat, *welks constante regelmatigheid van qualiteit eene goede uitvoering en betrouwbaarheid der werken waarborgt.*

»Het kunst-portland-cement is reeds vóór het branden van volkomen gelijksoortige en onveranderlijke samenstelling, door de innige vermenging, waaraan men de verschillende grondstoffen in zuiver afgewogen hoeveelheden onderwerpt en vervolgens tot een buitengewonen graad van fijnheid maalt en ligt het dus voor de hand, dat de gemengde grondstof, na het verlaten van den oven, over het geheel van één en dezelfde samenstelling is, hetgeen eene volkomen gelijkmatigheid van het verkregen product tengevolge heeft.

»Daarentegen kunnen bij de fabricatie van natuur-cementen de uit den oven komende grondstoffen onmogelijk van ééne en dezelfde samenstelling zijn en is dit product daarom niet gelijkmatig. De leemachtige kalksteenlagen, die tot fabricatie van natuur-cement dienen, leveren in werkelijkheid eene vèr van gelijksoortige samenstelling op. Sommige lagen zijn te rijk aan kalk om er een goed cement van te kunnen fabriceeren, andere daarentegen weer te rijk aan leem. Het is slechts bij uitzondering, dat men in de natuur de juiste samenstelling bij leemachtige kalklagen aantreft, welke geschikt is voor de fabricatie van kunst-portland cement en wanneer zij in eene groeve aanwezig is, dan bevindt zij zich er in zoo kleine afmetingen in en zijn de lagen zoo verspreid, dat men er niet aan behoeft te denken er eene fabriek mede in werking te houden.

»Om nu dit bezwaar te overwinnen maken de fabrikanten van natuur-cement een mengsel van leemachtige kalksteenen, die te rijk aan kalk en van leemachtige kalksteenen, die te rijk aan leem zijn, ten einde op deze wijze ongeveer de gemiddelde samenstelling voor portland-cement te verkrijgen.

»Dit mengsel van steenen wordt dan vervolgens aan eene branding onderworpen, waarbij echter, zooals van zelf spreekt, geen innige vermenging der grondstoffen onderling plaats vindt en dus de steenen ieder op zich zelf een product opleveren van ongeveer dezelfde samenstelling, die zij vóór het branden hadden. Hierbij verdient opmerking, dat de steenen al naarmate zij meer of minder leem bevatten, meer of minder smeltbaar zijn en daar zij in den oven alle aan een en dezelfde temperatuur blootgesteld worden, volgt daaruit, dat de eene steen meer, de andere minder gaar gebrand is. Die, welke het meeste leem bevatten zijn te sterk gebrand en leveren een bijna geheel krachteloos product zonder eenige waarde op, terwijl die, welke de meeste kalk bevatten niet voldoende gebrand zijn, waardoor het geheel een onvoltooid mengsel oplevert, dat natuurlijk onvermengde kalk bevat, waarvan eventueele blusschingen gedurende het gebruik, uitzettingen zouden veroorzaken, welke volkomen vernieling der werken tengevolge kunnen hebben.

»Om nu dit ernstige bezwaar, het ernstigste, dat zich bij cement wel kan voordoen, zooveel mogelijk te overwinnen, stellen de fabrikanten de gebranden steenen, alvorens ze te malen, soms eenigen tijd aan de vochtigheid der lucht bloot of besproeien ze om zoodoende de blussching van een gedeelte der vrije kalk te bevorderen. Het ligt echter

voor de hand, dat deze methode slechts eene onvoldoende blussching tengevolge heeft en het verkregen cement bij het gebruik dikwijls gevaarlijk blijkt te zijn door de aanwezigheid van niet volkomen gebluschte vrije kalk.

»Ten opzichte der druk- en trekvastheid gebeurt het weliswaar, zoo nu en dan, dat natuur-cementen even hooge resultaten opleveren als kunst-portland-cementen, doch zijn deze resultaten gewoonlijk aan een voor dit product te hoog kalkgehalte toe te schrijven, hetgeen »werken« en dikwijls zelfs een algeheel stuk springen der massa, hetzij onmiddellijk hetzij een zekeren tijd na het verwerken van het cement, kan veroorzaken.

»Zonder gevaar bereikt men daarentegen bij kunst-portland-cement, waarvan de samenstelling steeds onveranderlijk en gelijksoortig is, eene veel hoogere vastheid, daar een hoog kalkgehalte bij dit product geen nadeelige gevolgen heeft, zooals bij natuur-cementen, dank zij de volkomen gelijkheid van het mengsel der grondstoffen vóór het branden.

»Opdat de natuur-cementen met kunst-portland-cementen in kwaliteit kunnen wedijveren is het dus niet alleen voldoende, zooals velen gelooven, mengsels van leemachtige kalksteenen te gebruiken, waarvan het gemiddelde leemgehalte overeenkomt met dat van kunst-portland-cement, doch is het bovendien, eene eerste vereischte, dat *vóór het branden* eene innige vermenging plaats vindt. Om die innige vermenging echter te bewerkstelligen zou men de grondstoffen aan de gewone reeks van bewerkingen voor de bereiding »langs drogen weg« van kunst-portland-cement moeten onderwerpen en eene dergelijke verbetering zouden de fabrikanten van natuur-cement slechts dan kunnen verkrijgen door eene geheele verandering der bestaande fabrieken, hetgeen met enorme kosten gepaard zou gaan en den fabrieksprijs dier cementen op dezelfde hoogte van die voor kunst-portland-cementen zou brengen. Zeer waarschijnlijk vinden zij het echter meer in hun voordeel zich aan hunne oude methode van fabricatie te houden, hoe onvolmaakt deze ook zijn moge.

»Uit het bovenstaande blijkt, dat de fabricatie van Kunst-Portland-Cementen veel kostbaarder is dan die van Natuur-Cementen, daar in het eerste geval eerst met groote kosten eene innige vermenging der grondstoffen plaats vindt om vóór het branden de gelijksoortigheid van het mengsel te verzekeren, terwijl in het tweede geval de grondstoffen direct zonder eenige voorafgaande bewerking gebrand worden. Bij de fabricatie van Kunst-Portland-Cement geschiedt dus tweemaal eene vermenging, n.l. één vóór het branden en één, door het fijnmalen, na het branden, terwijl bij de fabricatie van Natuur-Cement slechts éénmaal mengen, en wel eerst na het branden, plaats vindt.

»Het is dit groote verschil in de wijze van fabricatie, dat het onderscheid tusschen de beide producten verklaart en hun verschil in prijs rechtvaardigt.«

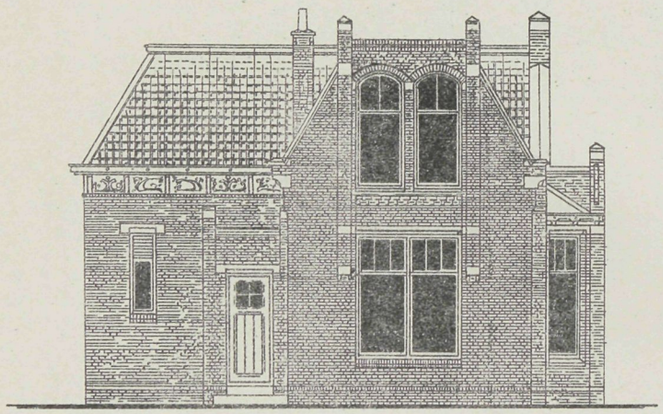

Zijgevel.

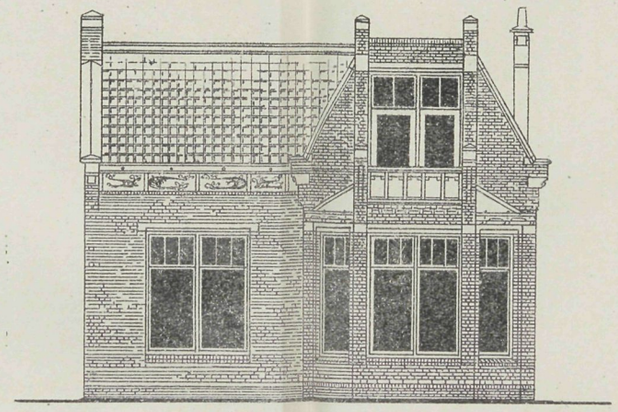

Voorgevel.

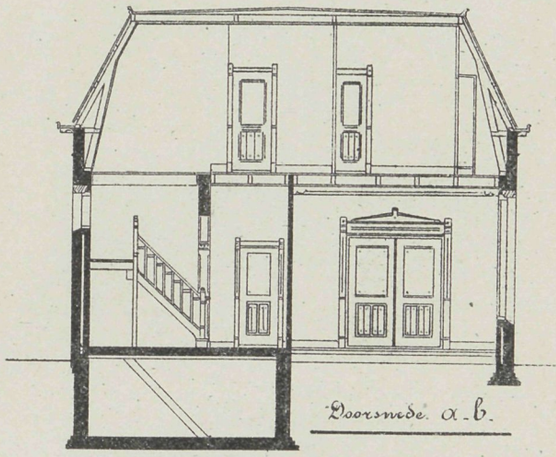

Doorsnede a-b.

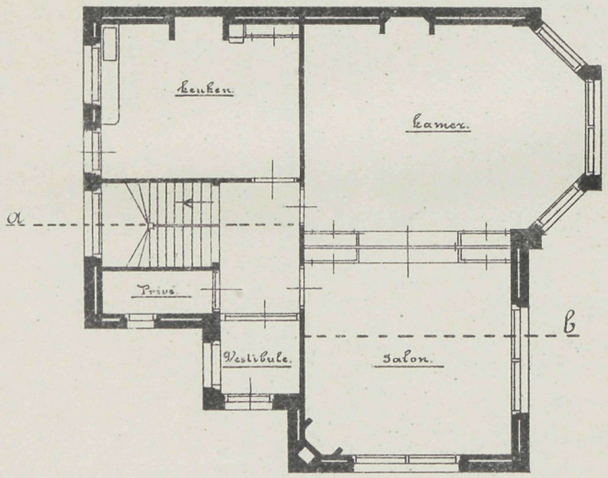

Plattegrond.

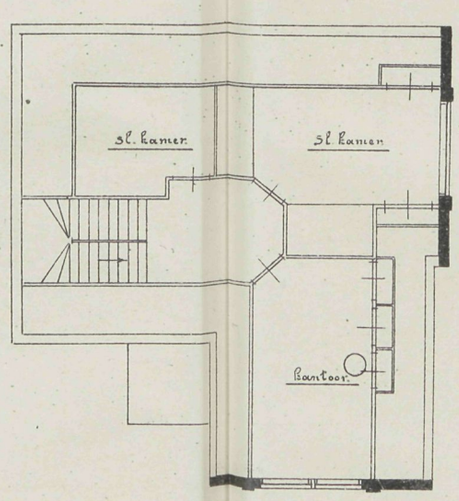

Verdiping.

Schaal 0 1 2 3 4 5 M.

Ontwerp van eene woning
door
K. Ciekman Azn.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

23 Augustus 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 17.

Bij de Platen.

Ontwerp eener villa,

door M. VERMEER.

Bij het ontwerpen dezer villa heeft ontwerper de plaatsing gedacht op een hoogte te midden eener landelijke omgeving en is zooveel mogelijk getracht de vertrekken op de eerste étage toegang te geven aan een balkon of terras, ten einde de omgeving te kunnen overzien. De gevels zijn hoofdzakelijk gepleisterd, uitgezonderd de enkele meters metselwerk in kleurige klinkers, welke van uit het hardsteenen plint zijn opgetrokken en door een roodverglaasden band zijn gescheiden van het pleisterwerk. Zoo ook zijn eenige pilasters, schoorsteenen en bogen van klinkers gemetseld en bevinden zich op verschillende hoogten in het pleisterwerk roodverglaasde banden. De kap is gedekt met roodverglaasde pannen, terwijl het torenkapje met koper is gedekt. Op den beganen grond grenzen aan een ruime hal een salon en suite, een spreekkamer en keuken, welke van buiten af een aparten toegang heeft. Voorts een W. C. en een provisiekelder, welke te bereiken is van onder den trap der eerste étage.

Op de eerste étage bevinden zich twee slaapkamers, een logeerkamer, een studeerkamer, W. C. en badkamer, welke laatste door een afzonderlijken gang in verband staat met de logeerkamers en een der slaapkamers Tevens hebben deze vertrekken, zooals eerstgemeld, bijna allen een toegang tot balkon of terras. Voorts bevinden zich op de zolderverdieping een logeerkamer, toegang gevende tot een loggia en de noodige bodenkamers.

Het centrum van de Hoofdstad.

Naar de berichten luiden, staat de Dam voor belangrijke wijzigingen opgeschreven. Het »Algemeen Handelsblad« van 21 dezer deelt daarvan het navolgende mede:

»Naar wij met zekerheid vernemen is reeds door den Gemeenteraad (in geheime zitting) goedgekeurd een plan tot onteigening van den geheelen zuidelijken Vijgendam, van hoek Nes dus tot het Rokin toe, terwijl in dit plan mede de onteigening is opgenomen van de huizen uit de Nes nummers 2—4, 6, 8, 10, 12 en 14 tot aan de Hermietensteeg. Staande dus voor de frontlijn Hermietensteeg-Vijgendam, zullen alle hierachter liggende perceelen tot aan de tramlijn van het Rokin toe worden geamoveerd.

»Voorts is, naar wij vernemen, door den Gemeenteraad goedgekeurd een plan tot onteigening van het geheele huizenblok tusschen de Vischsteeg en de Vijgendam

»Beide onteigeningen zijn reeds bij de Regeering aangevraagd.

»Zooals uit een en ander blijkt, nadert de Dam-quaestie, die Amsterdam zoovele jaren bezig houdt, thans snel haar oplossing. Door de voorgenomen onteigening van beide groote huizenblokken, kan de Gemeente den toestand beheerschen, en in verband met het doortrekken van een breede Damstraat, het Dam-vraagstuk naar wensch oplossen. Onnoodig te zeggen, dat de verdwijning van het Kommandantshuis (gemeentelijk eigendom) daarbij als nummer één op het program voorkomt.«

Zoo zal dan eindelijk de beslissing vallen: de afsluiting van het Rokin worden weggenomen en zal dat natuurlijk den voorganger zijn van het Rokin gedempt. Dan heeft men een rechten weg van de Munt tot het Centraal-Station en de boulevardmenschen hebben hun zin. Mooier wordt het pittoreske, dat de stad eigen is, er niet op. Wij zien het reeds aan het gedeelte Damrak. Daarbij zal het Damplein nog meer in waarde verliezen, wanneer die afsluiting vervalt. Maar er moet iets gedaan worden. Zooals de toestand nu is, in de Beursstraat een advertentiemuur; op het Rokin een strijd tusschen blijven en gaan, waar ondertusschen alle eigenaardigheid zoo gaandeweg mede afbrokkelt, een Rokin zelf dat een poel vormt in het midden van de stad, dat zijn alle toestanden, die dringende verbetering eischen. Het origineele verdwijnt meer en meer en verstandig is het door een goede greep een einde te maken aan den bestaanden toestand, al is hetgeen verkregen wordt, ook al geen gelukkige oplossing. Het Damplein in zekeren zin ingekerkerd, kwam ons fraaier en doelmatiger voor, dan met die open verbindingswegen, waardoor het plein zich verliest in de aansluitingen. Op dat punt heeft men in Brussel een ongemeen geheel behouden. Daar leeft de geschiedenis voort en heeft men om het stadhuis een omgeving gespaard, die in overeenstemming met dat stadhuis een eenig stadsplein vormt. Dat is van de Dam niet meer te maken. Het oude verdween en nu door slooping van de Beurs het begin van de storing is gevormd, kan in zeker opzicht er weinig goeds meer van gemaakt worden. is alleen de verkeersweg de vraag en moeten wij, die dat oude lief gehad hebben, afstand doen van het goede dat wij daarin zagen.

Het voorstel, het ligt op den weg, zal bestrijding maar nog grootere verdediging vinden en zoo zal dan eindelijk de kwestie die reeds zoovele pennen in beweging bracht tot rust geraken. Maar wanneer dat besluit genomen is, zal het wenschelijk zijn dat tot onmiddellijke demping van het Rokin besloten wordt, want zonder dat zal de toestand zeer gebrekkig blijven. Het een behoort bij het ander. In onze vorige aflevering wezen wij er op hoe het behoud van de Reguliersgracht door velen wordt toegejuicht. Thans deelt ook Jan van Amstel zijne beschouwingen in het Algemeen Handelsblad uitvoerig

mede en wijst evenzoo er op, dat bij behoud dringend noodig is behoorlijke verversching van het aansluitend grachtendeel. Dat is zoo, wil men het goede sparen, men brenge het tot eere en in zulk een omgeving komt het niet tot eer.

De Lijnbaansgracht dient onderhanden genomen te worden, de laatste Reguliersgracht zeker veel verbeterd wil men doeltreffend het karakter behouden. Zoo zal het ook aan het Damplein zijn, is eenmaal het huizenblok dat het Rokin afsluit gevallen, dan is het water daarin ook een misstand en is demping hoofdvoorwaarde. De toekomst in dien geest is dus zeker spoedig te verwachten.

Prijsvraagbeschouwing.

Het artikel prijsvragen is langen tijd in ons land rustig geweest Die voor het Vredespaleis en later die voor het Raadhuis te Zeist, hebben opnieuw eenig leven er in gebracht. Het ware wenschelijk, dat dit een begin van herleving moge zijn. Prijsvragen toch hebben een groot nut. Zij sporen vele krachten aan tot samenwerking, zij geven gelegenheid tot onderling vergelijk en niets is beter geijkt tot oefening dan die zelfstudie. Daarbij doet het resultaat velen die niet mededingen zien wat men van het onderwerp kan maken en zoo strekt het tot groote leering. Daar wordt van genoten door velen, waar anders het bedrijf zich in een enkelen verliest. Daarbij baant het den weg om zich positie te vormen. Wat dus gedaan kan worden om de prijsvragen levendig en aan den gang te houden vooral op particulier of gemeentelijk gebied zouden wij zeer toejuichen, daar ongetwijfeld het resultaat altijd is, dat alles er bij wint. Men moge over het resultaat van de Vredesprijsvraag in zienswijze verschillen, de vraag zou maar geweest zijn wat het zou opgeleverd hebben indien de zaak aan een der vakgenooten was opgedragen, zonder concurrentie. Zou dan de strijd niet even groot, wellicht niet nog grooter geworden zijn, want bouwkundigen zijn niet bizonder sympathiek met elkanders werk. Alhoewel het uitschrijven van prijsvragen groote bezwaren heeft wanneer dat niet geschiedt onder behoorlijke deskundige leiding, zoo is het wanneer die leiding goed voorbereid wordt een middel, dat inderdaad de kunst in bloei bevordert, het wekt de ambitie op, doet arbeid ontstaan waar anders op minder doelmatige wijze de studie wordt voortgezet, het leert ook hen die niet tot het vak behooren een kijkje op de dingen geven, in een woord, het is den weg die voor ons vak de meest heilzame gevolgen oplevert. Hoe in Duitschland zelfs de kleinste opvattingen door hooge belooningen, want dat moet de basis zijn, worden gemaakt tot belangrijke onderwerpen, doet de dezer dagen uitgeschreven prijsvraag zien voor een plakaat ten dienste der stad Ludwigsburg, uitgeschreven door de Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingen verkeer aldaar. Niet minder dan 600, 420 en 180 gulden zijn de premiën, terwijl nog *f* 600.— wordt uitgetrokken tot aankoop van ontwerpen. Inderdaad, onze naburen begrijpen het goed en daarom ware het wenschelijk dat de tegenstand die bij ons voortspruit uit het dikwerf teruggezette meestal verdiende eigen ik, dat dit ik tot zwijgen kwam en mede hielp om ook bij ons door uitbreiding en goede belooning de prijsvragen meer en meer tot waarde te brengen.

Een villa te Hongarije.

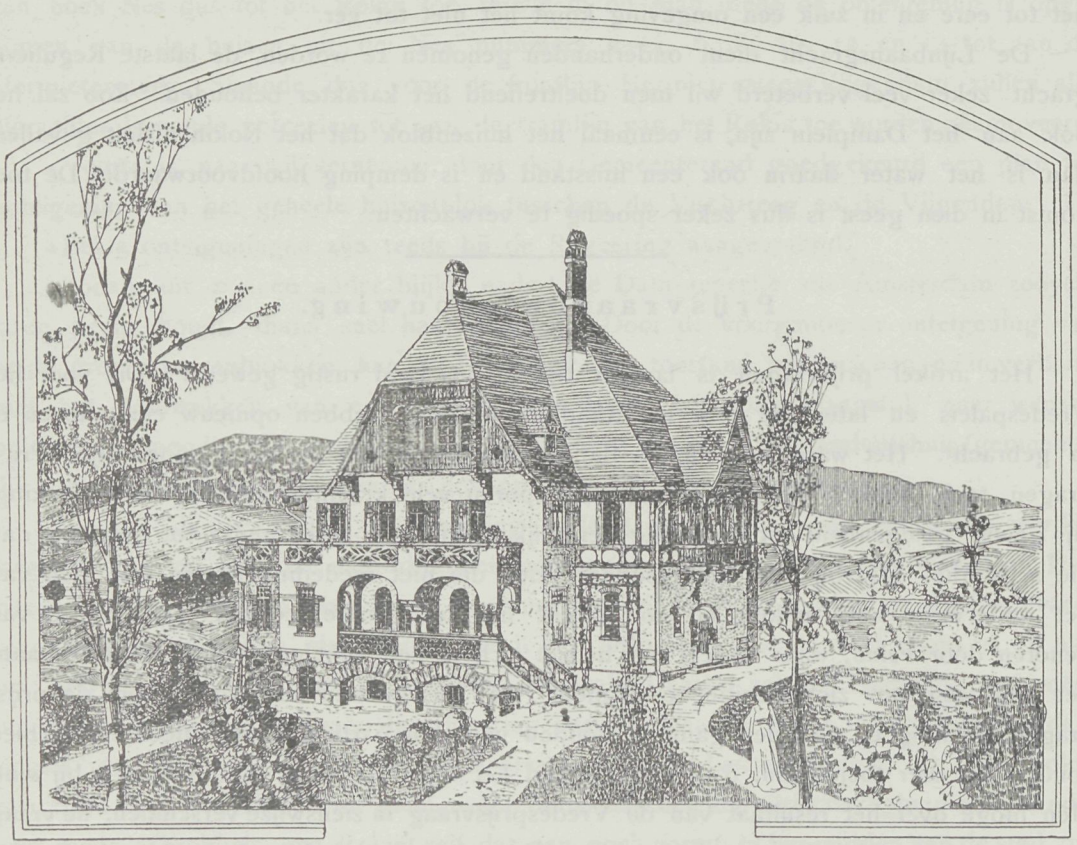

De tekstfiguren geven plannen en gevels van een villa die door de eigenaardige verdeeling zeer veel aantrekkelijks heeft. Het plan hoogst regelmatig, geeft een gemakkelijke verdeeling aan, terwijl alle vertrekken zoodanig zijn gegroepeerd dat van overal van de omgeving kan worden genoten. Het uiterlijk, hoewel niet geheel passende in onze direkte omgeving heeft veel dat toch daarvoor geschikt is. De bouwmeester is V. Postelberg te Weenen.

Betonwerken.

De groote toepassing die de betonwerken overal vinden, doen deze op allerlei materialen van nut zijn. Zoo wordt het station te Metz gebouwd op palen die uit beton en ijzer zijn daargesteld. Natuurlijk vordert het inheien groote voorzichtigheid, bij de slag van het blok is het materiaal geneigd spoedig af te brokkelen, daarvoor wordt de kop van de paal met krullen gedekt, waarover een dekstuk van hard hout dat de slag moet opvangen. De heitoestelleu voor deze palen zijn door de firma Menck en Hambrock te Altona expresselijk vervaardigd. De palen zijn zeskant, en maakt men nu vijfkantige, die blijken nog beter te kunnen voldoen. Van de drieduizend palen die bij den bouw noodig zijn brak 0.5 pCt., zoodat de bewerking inderdaad gunstig liep. Iedere paal heeft een lengte van 10 tot 16 M. en zijn zij op verschillende dikten.

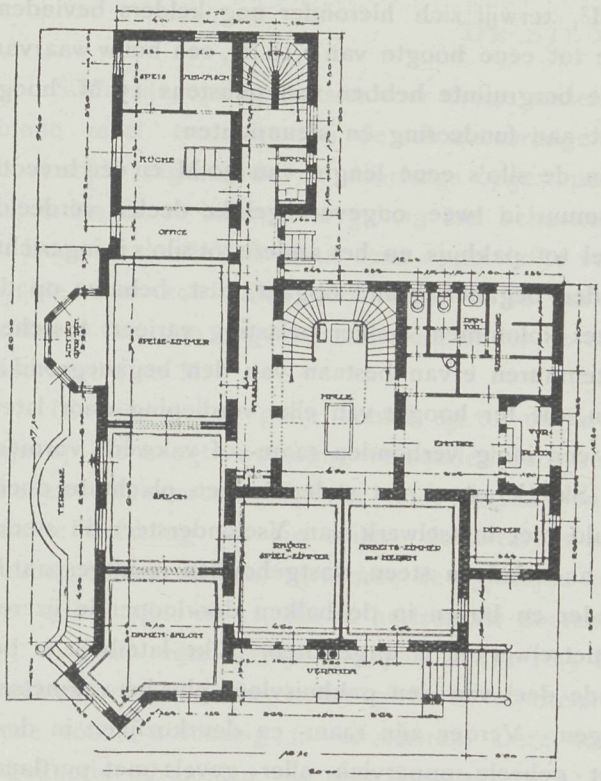

Plan beganen grond.

De draagkracht der grootste palen is 65 t en voor de kleinste 50 t, doch bewezen de proeven dat de last aanzienlijk zwaarder kon genomen worden. Wanneer dergelijke constructies zich goed houden, dan kan in ons moerassige landje de beton-industrie aan den bouw der fundeeringen een werkzaam aandeel nemen, en zal het zeker niet lang duren of wij zullen vernemen, dat ook proeven hier te lande genomen den besten uitslag gaven, want en het dient met waardeering gezegd, de beton-industrie hier te lande wordt met ernst beoefend en uitgebreid. Reeds werden kapitale werken daarin uitgevoerd, wat den bovenbouw betreft en wij verwijzen daarvoor naar de inhoud eener circulaire van de firma F. J. Stulemeijer & Co. te Breda, waarin wij het volgende aantreffen betreffende den bouw van het graanpakhuis en de silo's gebouwen te Rotterdam, onder directie van den bouwmeester J. P. Stok Wzn.

Het geheele gebouw, dat aan de *Persoonshaven te Rotterdam* verrijst als een imposante massa beton, rust op een woud van ongeveer 2000 palen.

Op dit palenwoud zijn de rompmuren en pijlervoeten van R. P. af tot 3.66 M. daarboven in klinkersteen gemetseld en vandaar af plus minus 70 cM. onder den bovenkant der beganegrondsvloeren is het gansche gebouw in gewapend beton opgetrokken.

Het behoeft wel geen betoog, dat zulke gebouwen, waarvan het pakhuis 7 verdiepingvloeren heeft, van welke vloeren er 5 berekend zijn op eene toevallige belasting van 2000 K.G. per M², twee op eene zoodanige belasting van 1100 K.G. per M², en de

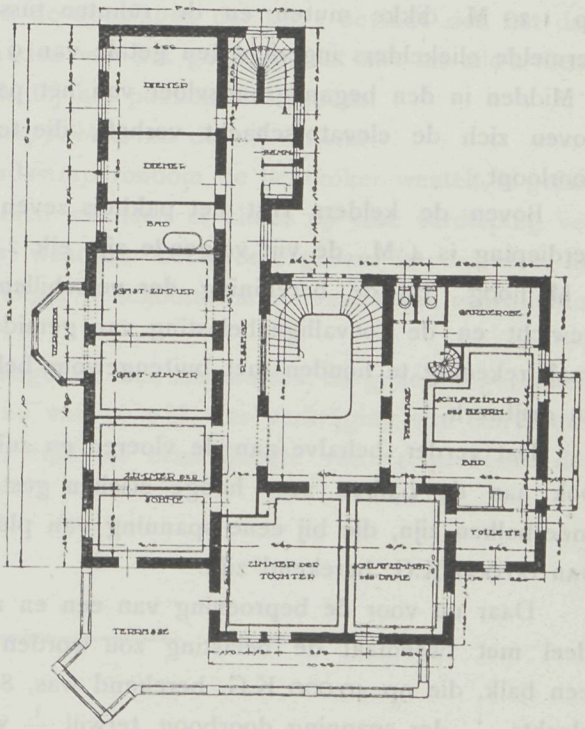

Plan 1e verdieping.

beganegrondsvloer op 2400 K.G. per M^2, terwijl zich hieronder nog kelders bevinden, bestemd om te worden gevuld met olie tot eene hoogte van 2,10 M, een bouw waarvan »last not least« de graansilo's eene vrije bergruimte hebben van minstens 15 M. hoog, dat zulk een bouw enorme eischen stelt aan fundeering en steunpunten.

Het gebouw heeft met inbegrip van de silo's eene lengte van 30 M. en een breedte van 14.44 M., en is door een dwarsmuur in twee, ongeveer gelijke deelen verdeeld, waarvan het aan het water gelegen deel tot pakhuis en het andere tot silo's is ingericht. Het pakhuis, dat tot 30 M. boven den beganen grond opgaat, rust, behalve op de buitenmuren en den dwarsmuur, op zes kolommen, welker belasting varieert tusschen 350.000 K.G. en 415.000 K.G. De buitenmuren ervan bestaan van den beganegrond af tot onder het dak uit opgaande zuilen, die ter hoogte van elke verdieping door lateibalken zijn verbonden en zoodoende een innig verbonden raam- of vakwerk vormen, zooals men dit bij de Amerikaansche Sky Scrapers met stalen balken placht te doen.

Die raam of vakwerken zijn gevuld met metselwerk van Yselondersteen in sterke cementmortel ter dikte van 25 cM. of anderhalven steen, vastgehouden in uitgespaarde zuilen-sponningen terzijde en door onder en boven in de balken doorloopende ijzeren staven, zoodat verschuiving dezer vakmetselwerken is uitgesloten. Elke lateibalk is berekend om het ten zijnen laste komende deel van den pakhuisvloer plus het vakmetselwerk tot aan de volgende latei te dragen. Verder zijn raam- en deurkozijnen in deze vakmetselwerken verankerd en is het geheele oppervlak aller gevels met portlandcementspecie bepleisterd. De belastingen, welke bovengenoemde muurdragende zuilen ten laste der fundeering brengen, beloopen van 160.000 tot 260.000 K.G. per zuil.

De zes zuilen, waarop, zooals boven gemeld, het pakhuis grootendeels rust, staan op 1.20 M. dikke muren en de ruimten tusschen deze laatste zijn tot de ook reeds vermelde oliekelders ingericht ten getale van 9 stuks.

Midden in den beganegrondsvloer van het pakhuis is eene diepte uitgespaard, waarboven zich de elevatorschacht verheft, die tot onder den vloer der zesde verdieping doorloopt.

Boven de kelders rijst het pakhuis zeven verdiepingen hoog. De beganegrondsverdieping is 4 M., de vijf volgende zijn elk 2.80 M. en de laatste of 7e verdieping is 7 M. hoog. Bij de berekining der verschillende vloeren was, behalve met het eigengewicht en de toevallige belasting van gemiddeld 2000 K.G. der pakhuisvloeren, ook vaak rekening te houden met buitengewone belastingen, veroorzaakt door machinedeelen en drijfwerk.

Dat verder, behalve aan de vloeren en zuilen door hooge toevallige belasting, vaak ook aan de balken zeer hooge eischen gesteld worden, moge hieruit blijken, dat er moerbalken zijn, die bij eene spanning van plus minus 5 M. op eene toevallige belasting van 60.000 K.G. berekend zijn.

Daar nu voor de beproeving van een en ander bepaald was, dat het te beproeven deel met tweemaal de belasting zou worden belast, is het daarbij voorgekomen, dat een balk, die op 40,000 K.G. berekend was, 80,000 K.G. te dragen kreeg en toch nog slechts $\frac{1}{2000}$ der spanning doorboog, terwijl $\frac{1}{800}$ werd toegestaan. Na het verwijderen der belasting kwamen verder alle beproefde deelen weder in den vorigen stand terug.

De Silo's.

Silo's zijn opslagplaatsen voor droge materialen, als graan, cement, ertsen, steenslag, mout, meel, enz., waarbij de schachtvormige inrichting er zich toe leent, het aan de bovenzijde ingevoerde en daarlangs opgestapelde materiaal, aan de onderste conische uiteinden uit te laten, naar gelang van behoefte.

Deze graansilo's beslaan eene oppervlakte van 14,45 M. bij 14,25 M., welke oppervlakte door zes zuilen verdeeld is in 12 vakken van gemiddeld 3,19 bij 4,40 M. De afstand van den beganegrondsvloer onder de silo's en dezer trechtervormige uiteinden bedraagt 4,20 M.

Die zes zuilen gaan echter op tot ongeveer 6 M. boven den beganen grond en zijn op die hoogte onderling verbonden door een complex van balken, die niet slechts dienen tot overbrenging der door de silo's en de trechters met dezer vulling veroorzaakte belasting op die zuilen, doch tevens om de primitief in 12 vakken verdeelde ruimte in 20 vakken, vormende de eigenlijke cellen der silo's, te verdeelen. Van deze 20 cellen zijn er 12, die in horizontale doorsnee 3 M. bij 3,20 M. en 8, die 3,20 M. bij 1,40 M. zijn, terwijl alle plus minus 16,5 M. diep zijn. De helling der schuine of trechtervormige bodems der silo's is minstens ongeveer 45 °, ten einde gemakkelijk eene totale uitloozing te verzekeren. Deze trechtervormige bodems zijn alzoo holle, afgeknotte pyramiden, die eene hoogte van 3,30 M. hebben en zijn zoodanig geplaatst, dat telkens 10 cellen op één transportband of -lijn loozen. De wanddikte der silo's neemt van onder naar boven van 28 c.M. tot 10 c.M. af, behalve de buitenwanden, die van boven een minimale dikte van 15 c.M. hebben.

Op een afstand van 3,5 M. boven de openingen der silo's bevindt zich het dak, dat weder op zuilen rust, terwijl de wanden van het gedeelte, dat *niet* als silo's dienst doet, weer bestaat uit vakmetselwerk als bij het pakhuis beschreven.

Ten slotte dient nog vermeld het *trappenhuis* en de *schoorsteen.*

Het trappenhuis, in hetwelk de bordestrap rondom de lichtkoker wentelt, is geheel afzonderlijk van het pakhuis opgetrokken en heeft er alleen op elke verdieping verbinding mede door een brandvrije deur, waardoor het groote gevaar is vermeden, dat bij eventueelen brand het trapgat als trekgat of schoorsteen het vuur helpe voortplanten van eene verdieping naar eene andere.

Eindelijk zij nog de aandacht gevestigd op den schoorsteen, die geheel in gewapend beton langs den silowand op een afstand van 20 c.M., ter verkrijging van een spouw met isoleerende luchtlaag opgetrokken, rijst tot eene hoogte van 35 M. boven den beganen grond.

Prijsvragen.

»BRICORNA«. Prijsvraag van de Firma Van de Loo, Steenfabrikanten te Dieren.

In onze laatste aflevering deelden wij mede, hoe men in het buitenland het voetspoor volgde van de ondernemende fabrikanten Van de Loo bij ons. Ook daar had men het denkbeeld van prijsvragen om geschikte toepassing van materiaal te vormen gevolgd. Dit is zeker voor onze fabrikanten een genoegdoening. Te meer nu het aantal antwoorden op de drie prijsvragen uitgeschreven niet onbevredigend is. Er kwamen er 17 in en hopen wij dat dit moge bijdragen tot welslagen van het doel.

De inzendingen zijn als volgt:

Prijsvraag I. Het ontwerp voor drie wanden van eene hal in een Bankgebouw, waarin een trap naar de eerste verdieping.

1.	Motto:	Kruisverband	5	teekeningen.
2.	»	Versiering	8	»
3.	»	»Motto«	5	» en memorie.
4.	»	Goudgloed	5	»
5.	»	Bricorna	5	»

Prijsvraag II. De ontwerpen voor den Zuidelijken en den Westelijken gevel van een Stationsgebouwtje in eene landelijke streek.

6.	Motto:	Excelsior	2	teekeningen en memorie.
7.	»	Bricorna	4	» » »
8.	»	Luctor	3	» » »

Prijsvraag III. Het ontwerp van een gevel voor een deftig heerenhuis gelegen aan een straat van 30 M. breedte.

9.	Motto:	V. D. L.	1	teekening.
10.	»	Juli	2	teekeningen en memorie.
11.	»	Chabloon	2	»
12.	»	Proloog	3	» en memorie.
13.	»	Pardon	3	» » »
14.	»	Nederlandsch wapen (geteekend)	2	»
15.	»	la Brique	3	» » »
16.	»	Twee drieh. in cirk. (geteekend)	9	» » »
17.	»	Eikel (geteekend)	2	» » »

VOORGEVEL

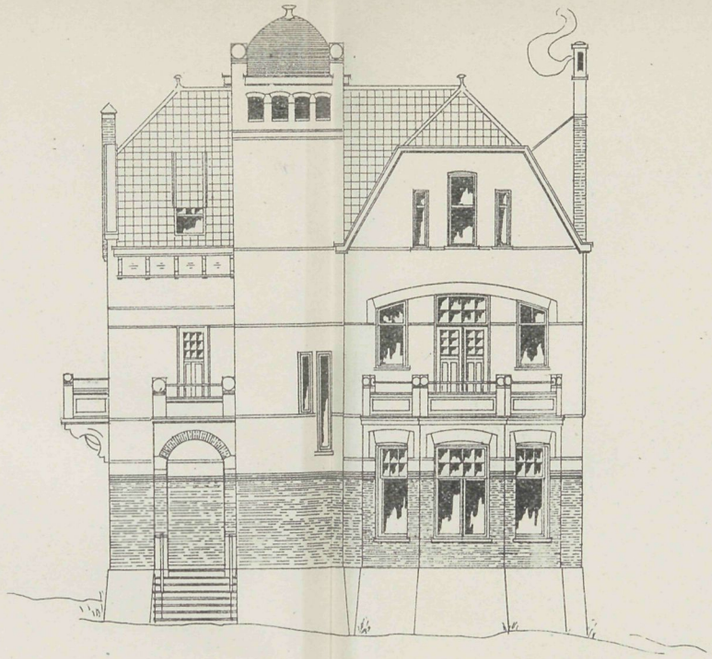

ZIJGEVEL

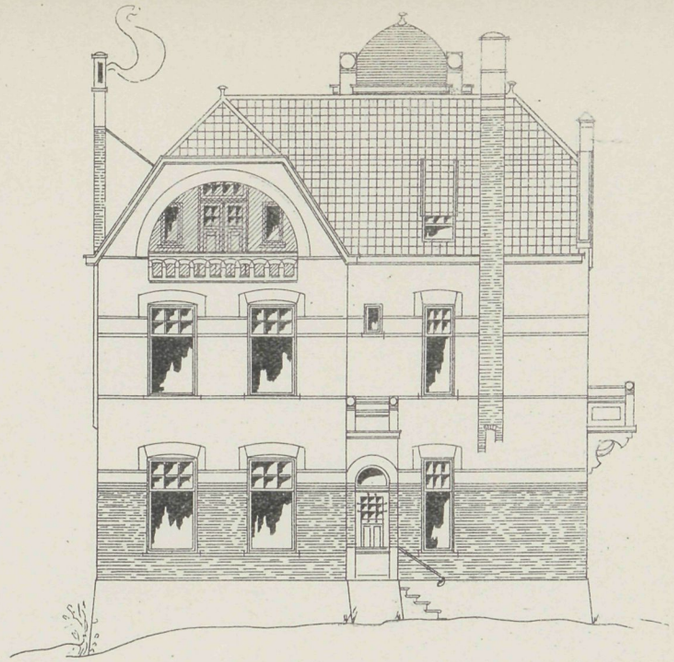

ACHTERGEVEL

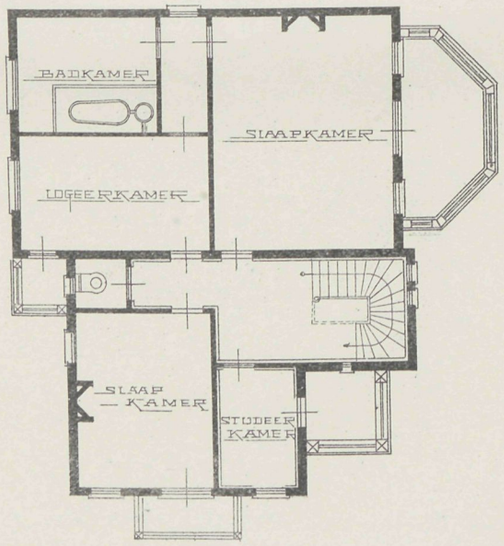

I^e ETAGE

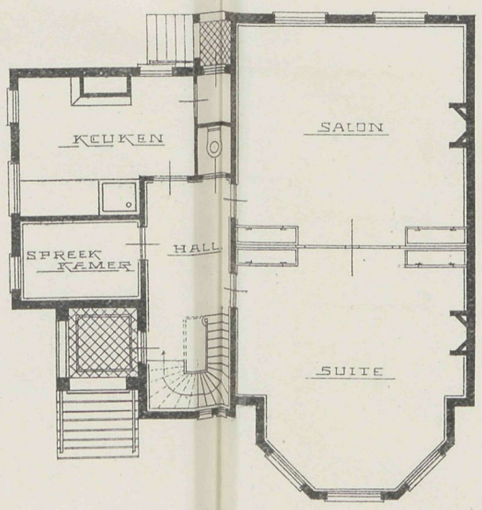

BEGANE GROND

ONTWERP

VOOR EEN

VILLA

6 September 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 18.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een villa

door A. GELDENS Jr.

De verschillende plannen en gevels geven het ontwerp eener villa die bij geriefelijke indeeling, uitwendig groote afwisseling in den gevelbouw aanbiedt. De verschillende verandah's, balcons en erkers leveren gezellige uitzichtspunten op terwijl de vertrekken zich allen aangenaam groepeeren om de van bovenlicht voorziene ruime hal.

Het Dam-Monument.

Nu de Dam de eer geniet het punt van bespreking te vormen, wordt natuurlijk het monument, dat het midden van het plein siert of ontsiert, gedurig daarbij betrokken. En geen wonder, want daar is verval in, en van boven af aan begint de aftakeling. Met het monument zelf hebben wij nooit gedweept Het is een massa die aan de blokkendoos doet denken, waarin zeer weinig aantrekkelijks. Maar men moet niet uit het oog verliezen, dat in den tijd toen het monument nog wel bekroond werd, dat toen de kunstopvattingen op geheel andere wegen liepen. Het was een echte sluimertijd en scheen men voor het kunstvolle geen oog en gevoel te hebben. Als men dat bedenkt, stemt zich zeker het oordeel gunstiger. Hoeveel monumentaals dat de moderne stijl in onzen tijd bouwde, zal het nageslacht wellicht opgeruimd wenschen, terwijl thans een koor van bewonderaars het gedurig beschouwt, als het hoogste wat de kunst onzer dagen vermocht te geven. De mensch is wispelturig en zoo zal ook dat eenmaal de dupe daarvan worden. Toch ware het wenschelijk dat voor eene goede oplossing op het Damplein wat gevonden kon worden, want het is en blijft altijd jammer dat het

overzicht er zoo door onderbroken is. Wanneer de voorstanders voor opruimen, en die worden bij den dag talrijker, zich eens konden vereenigen met hen die voor het behoud pleiten en wanneer, men moet toch aan het beeld gaan voorzien, de kosten voor alles eens werden besteed om het monument voor een groot deel af te takelen en Naatje te laten zakken totdat zij ongeveer een 5 Meter hoogte van den grond kwam te staan. Door de ongelukkige leeuwenkoppen door meer gepaste en beter begrepen versieringen te vervangen en aan het geheel wat kleinere figuren toe te voegen die tusschen links en rechts watergevende fonteinen verborgen, het Damplein tot een verfrisschend punt zouden maken, zou dat zoo een sieraad vormen, dat evenals op het Frederiksplein nimmer het oog verveelt en door de gedurige speling der waterlijnen altijd aantrekt. Dan was het onderhoud minder, het monument ten deele gebleven, het uitzicht onbelemmerd en een betere en levendige afwisseling verkregen dan nu de immer zwijgende steenklomp vormt. De kosten zouden zoo groot niet zijn en menigeen zou met de oplossing genoegen nemen, daarbij voor hen die het monument eeren, zou dat in kleiner vorm in aanwezen blijven. Het zou dan ook gemakkelijker zijn om Naatje bij eventueele ongevallen in herstelling te doen gaan, maar voorzeker zou zij zich zeer gelukkig gevoelen, zoo geheel tot hare Amsterdammers te zijn afgedaald, zoo geheel in het kringetje te kunnen meedoen dat zij daardoor hare gebreken wel zou vergeten, en wanneer Naatje dan zoo laag was afgedaald en een aangenaam terras van het verkregen bovenvlak was gevormd, waaruit de waterstralen zich ontwikkelen, dan zou al spoedig gejuicht worden, dat men den schoorsteen had afgebroken en op dat terras zulk een gelukkig middenpunt had weten te vormen.

Meting van oppervlakten.

In een der buitenlandsche vakbladen vinden wij het volgende:

Bij een belangrijken bouw was de schilder met den bouwmeester overeengekomen het benoodigde glas voor de ramen te zullen leveren tegen ongeveer *f* 7.— per vierkante meter. Toen alles geleverd was kwam er kwestie. De schilder beweerde, de meting moest geschieden op het raam en wel in zijn geheel, van buiten- tot buitenkant. De bouwmeester daarentegen wilde niets anders erkennen dan de ruimte die licht door liet. Dat gaf het niet onbelangrijke verschil van ongeveer *f* 1800. Toen de kwestie voor het gerecht kwam, spraken de deskundigen als hun oordeel uit, dat de eisch van den schilder rechtmatig was. Deze inderdaad kleine geschiedenis kan grootere gevolgen krijgen en het is daarom wenschelijk, dat bij elk bestek duidelijk worde omschreven hoedanig de maat door de bouwmeester bedoeld wordt. Geschiedt dergelijke omschrijving vooraf, dan is kwestie later onmogelijk en voorkomt schade, daar dikwijls de leverancier door ongewone maat juist door die groote meting zich vaak voordeeliger materiaal kan aanschaffen. Onze tijd geeft de bouwmeester lang de vrijheid niet die vroeger mogelijk was. In de dagen toen de architecten naar hartelust met de rekeningen omsprongen, en daardoor velen ten onder brachten, ging dat geheel anders.

Wij herinneren ons een geval, dat wij zelf ondervonden. Een groote vestibule moest met 0.05 c.M. marmeren platen belegd worden. De wanden met marmer bekleed en daar

er vele nissen in waren, moest de wandbekleeding uit stukken van 16 à 20 c.M. dikte worden gemaakt. De wand moest dragen op de marmeren platen en zoo gebeurde het, dat de platen dikwerf 0.20 c.M. moesten doorschieten. Toen de rekening ingeleverd werd en natuurlijk wat geleverd was op rekening werd gebracht, nam de bouwmeester toen een grootheid, de duimstok en meette tegen den wand aan, met wat er onder zat hield hij geen rekening. Dat leverde een verschil op van ongeveer *f* 400. Hoewel de eisch hoogst billijk was, was er geen praten tegen. Het wachtwoord »uit dien tijd«, dat men gehouden was te leveren wat tot de constructie behoorde, deed alle pogingen tot schikking uitsluiten. Zoo liep alle arbeid wederrechtelijk tot schade af. Juiste opname hoedanig de maat genomen zal worden, is dus wel noodig vooraf te bepalen.

Cursus in Statica.

De algemeene Opzichters- en Teekenaarsbond afdeeling Amsterdam, zet zich goed voor vele zaken, de bevordering der belangen harer leden betreffend. Zoo ook zal zij eerstdaags een cursus over statica openen. Inlichtingen hieromtrent geeft de Secretaris A. H. Jansen, Kwakersplein II. Ongetwijfeld zullen velen dit zoo nuttige doel door deelname op prijs stellen.

Asphaltfabriek Holland.

Op de onlangs gehouden landbouwtentoonstelling te Nijmegen, trok dicht bij den ingang op het tentoonstellingsterrein eene inzending de algemeene aandacht, zoowel om de eigenaardige wijze van opstelling, als om het praktisch nut dat er door bewezen werd. Hoewel buiten mededinging kende toch de commissie er de bekroning met zilver aan toe, eene hooge onderscheiding, omdat de inzending zoo in alles voldeed en niet weinig medewerkte, om het doel der tentoonstelling te bevorderen. Het is ons aangenaam een en ander door de tekstfiguur te kunnen weergeven.

De grot bestond uit opeengestapelde, gezuiverde asphalt, het deed de vaste kwaliteit daarvan zien, die van goede gehalte, ook bij felle warmte onveranderd blijft, en niet zooals zoo dikwerf gebeurt in dien toestand verloopt, zelfs door de naden van de zoldering dringt, waarop het materiaal is aangebracht. — Van die asphalt dan was de dekking of zoldering gemaakt. — Op die zoldering liep van het hoogst opgestapelde deel een kleine waterval, waardoor de zoldering, voortdurend met water bedekt, het bewijs van de volkomen ondoordringbaarheid leverde. Vandaar liep het water naar een bassin, waarin bovendien een kleine fontein was geplaatst. Dat bassin was gemaakt van gestapelde metselsteen, bewerkt met asphalt. Die constructie bleef geheel droog en niettegenstaande 50 cM. waterdruk, drong niets in de steenen door, zoodat hiermede het bewijs geleverd werd, dat de firma L. Hartog & Co. van de Asphaltfabriek Holland te Nijmegen, in staat is volkomen drooge kelders te kunnen leveren, zooals ook hunne fabrieksomschrijvingen en attesten aantoonen. Zooals de tekstfiguur

doet zien, geeft het doek dat de achtergrond van het opgestapelde materiaal vormt, alles aan, waartoe het gebezigd kan worden en zal ongetwijfeld het practische, door deze groep voorgesteld, voor velen zijn nut hebben gehad en tot toepassing aansporen.

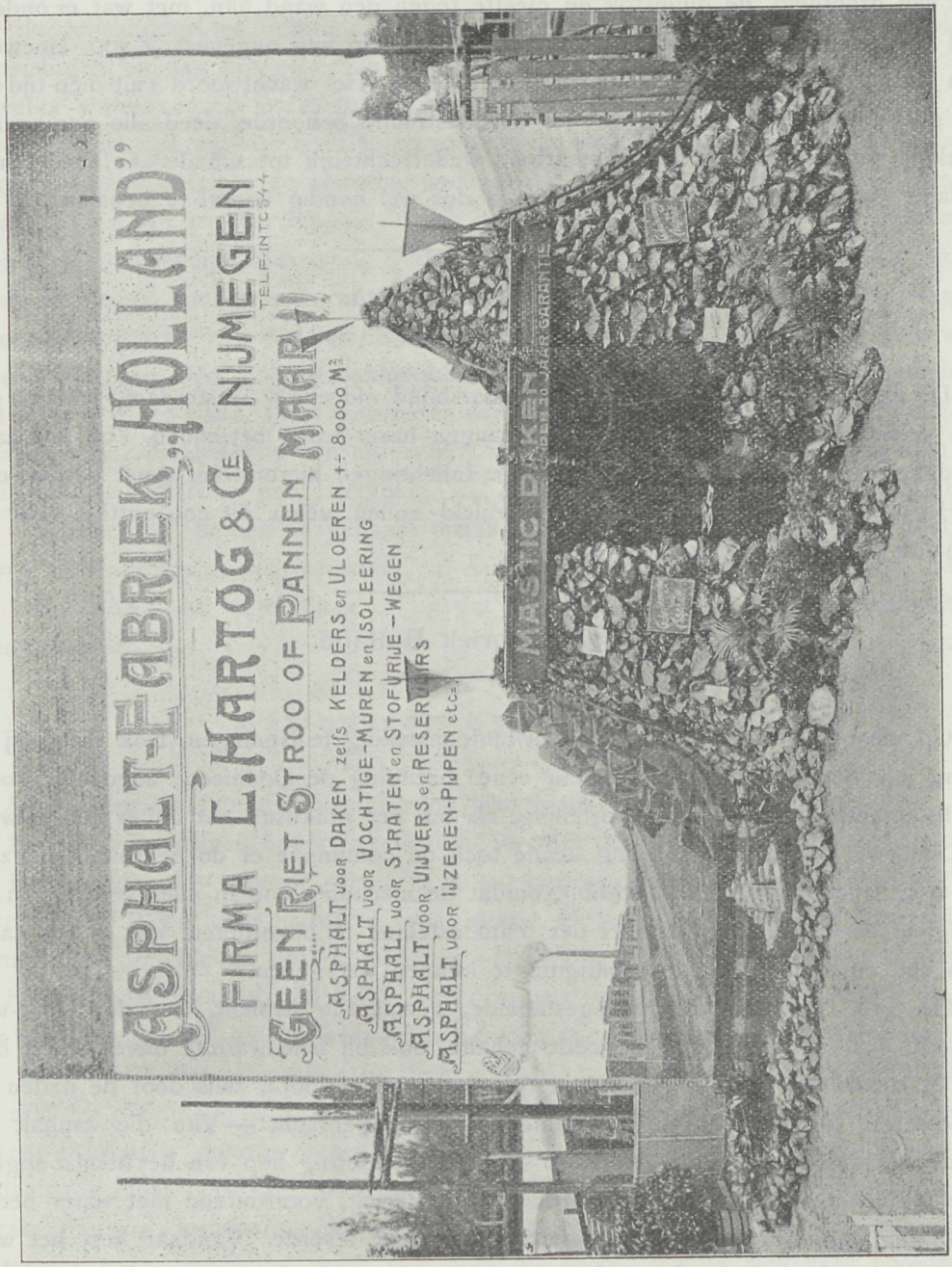

Vooral in een tijd waarin asphalt zoo voor daken, wegen enz. getoond heeft een zeer bruikbaar materieel te zijn is het zaak hiermede rekening te houden.

Woonhuis-gevel.

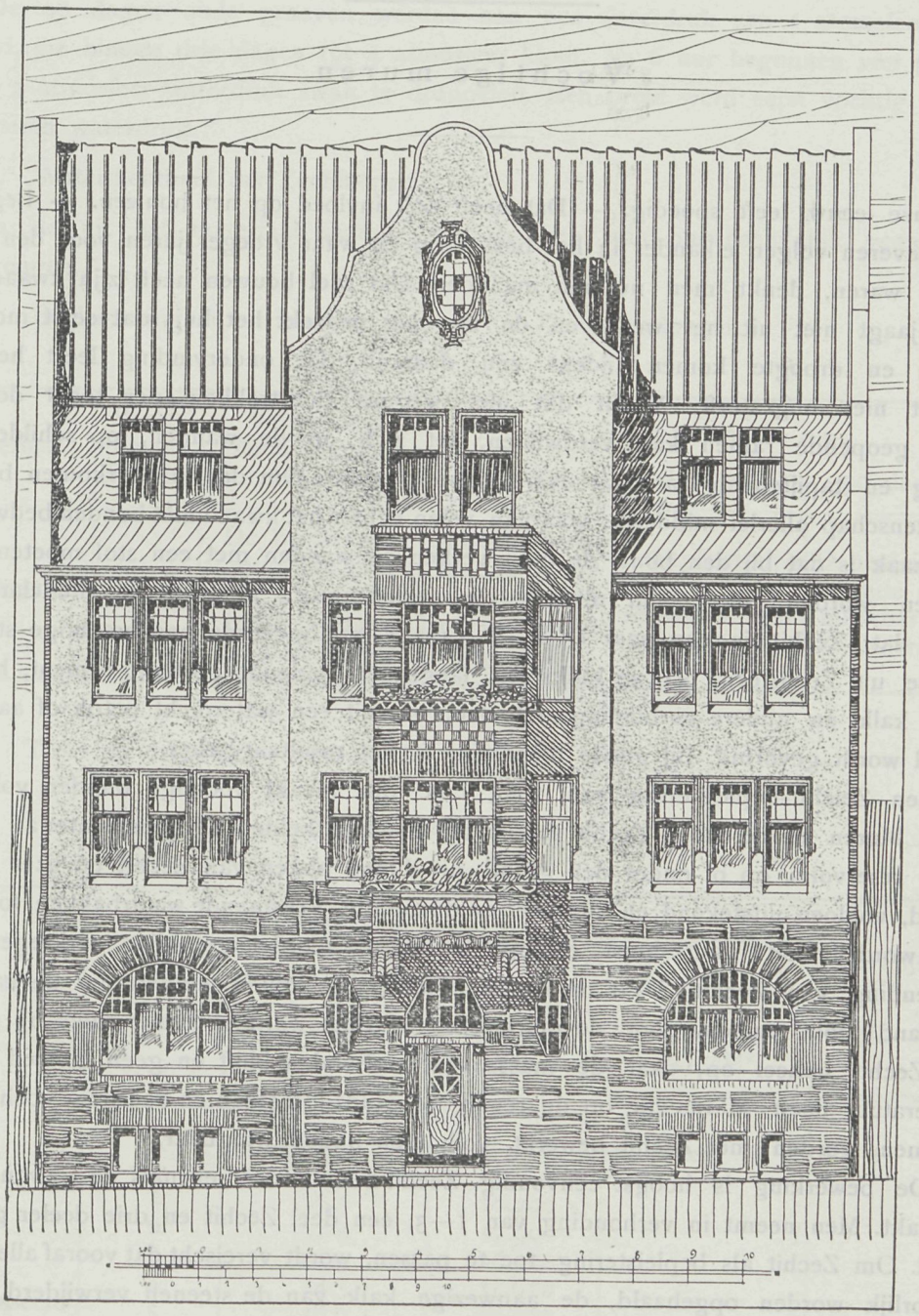

Een gevel van een huis, waarbij de verschillende verdiepingen allen afzonderlijk bewoond zijn, een huis waarin dicht bij den ingang de toegang naar de bovenverdiepingen volgt en waarbij alles wat de bewoners aanbelangt door een portier kan worden behandelt en geregeld. — Een huis, zooals er in Duitschland velen gevonden worden, geeft de tekstfiguur, aan een Duitsch vakblad ontleend en het ontwerp van den

bouwmeester Ziegenheim. Met weinige middelen maakt de verdeeling van ramen uitbouw, materialen enz. een werkelijk flink geheel, rustig en toch niet oneigenaardig.

Vochtige muren.

Onze eeuw leeft spoedig. — Dat heeft ook invloed op het bouwen. — Beginnen en opleveren volgen elkander in het bestek op en waar vroeger jaren voor den bouw noodig waren, denkt men nu aan maanden. Dat snel bouwen heeft zijn kwaad. Het vocht jaagt niet uit het werk, en de bewoner betrekt het huis dat eerst moet tot waarde en droogte komen tijdens zijn daarzijn. De ondervinding leert het, dat gebeurt niet ongestraft. Vocht dat niet wegens doortrekken der tocht door de steeds geopende ramen kan verdwijnen, zet zich op de wanden, op schilderwerk, behang en tapijten en laat daar overal sporen achter. Om dat te voorkomen bedacht de wetenschap allerlei middelen, waarvan velen echter het kwaad niet konden bedwingen. Hoofdzaak is dat bij den bouw de muurwerken en wanden met een stof moeten doordrongen worden, die vocht uitsluit. De Zechsteen en Zechitwerke Bredelar-Cassel levert dat. Zechit is een naar D. R. P. 149135 gefabriceerde poederachtige stof, bestaande uit Zechsteen, blauwe kalksteen, langzaam bindende portland-cement, hydraulische kalk en andere verbindingsmiddelen, waaruit een waterdicht beton of aanstrijkmiddel wordt gevormd. Bij goede toepassing is het resultaat zeker.

Een Zeichit-bepleistering van 2—3 c.M. dik maakt vochtige wanden volkomen droog. Muren uit beton en Zechit sluiten bij vochtige kelders het grondwater af. Waterdichte reservoirs, op of onder den grond, uit dunne platen van Zechit en ijzer samengesteld, voldoen uitstekend en zijn licht en doelmatig. Vrijstaande waterbakken, fonteinen enz. worden het duurzaamst en op de meest voordeelige wijze verkregen door aanwending van Zechit. Daar in brouwerijkelders de koude temperatuur de kalk van de wand stoot en daardoor de muren vochtig doet worden, houdt zulks bij gebruik van Zechit geheel op, daar de massa vast verbonden blijft en geen invloed van de temperatuur heeft Muren die op de regen- of windzijde staan en daardoor vocht in zich opnemen, worden, met Zechit bewerkt, volkomen ondoordringbaar.

De bewerking is hoogst eenvoudig. Zechit-beton wordt evenals de gewone beton gemaakt. Men neemt in verhouding van 1—3, een deel Zechit en drie deelen gezeefde kiezel. Om Zechit als bepleistering toe te passen, wordt vereischt dat vooraf alle voegen behoorlijk worden opgehaald, de aanwezige kalk van de steenen verwijderd, daarna moet men het muurwerk goed nat maken en daarop een mortel aanbrengen van 2 tot 3 c.M. dik, bestaande uit 1 deel Zechit en 1 deel scherp zand.

Het Koninklijk Proefstation der Berlijnsche hoogeschool in Gr. Lichtervelde nam verschillende proeven en gaf als laatste verslag van 6 April 1906 daarvan de meest bevredigende uitkomsten.

De proeven liepen over het doorlaten van water, de waterdichtheid, de verbinding

en duurzaamheid der bepleistering. Zoo ook de trek- en drukvastheid der Zechit-specie, en wel:

1. Waterdoorlating der Zechit-specie.

De 90 dagen oude proeven werden aan een waterdruk van 1 atmosfeer blootgesteld, die binnen drie dagen tot 4 atmosfeer klom. Na 6 uur begonnen vier proeven onder 2 atmosfeer waterdruk zwak te druppelen. Een proef werd eerst vochtig na vier atmosferen waterdruk.

2. Waterdichtheid der Zechit-specie.

In de uit het materiaal saamgestelde bakken was oogenschijnlijk geen water ingedrongen.

3. Bepleistering en verhouding daarvan uit Zechit verkregen.

Materiaal	Water toevoer Procent	Verhouding Zechitmengsel voor bepleistering	Onderzoek na 7 dagen	28 dagen	90 dagen
Zechitspecie	18.6	De Zechitmenging liet zich goed voor bepleistering bezigen en glad maken	De bepleistering toonde geene merkbare verandering en was nog vochtig	De bepleistering toonde geene merkbare verandering	De bepleistering toonde geene merkbare verandering

4. Trek- en drukvastheid der Zechit-specie.

Proeven van 90 dagen.

Materiaal	Proeven No.	Trekproeven (Normaalvorm) Breuk = 5 cM². Trekvastheid KG./cM².	Drukproeven. Drukvlakte 50 cM². Belasting KG.	Drukvastheid KG./cM².	Verhouding Trek — Druk
		Gemiddelde tijd 24 uur			
		r = 2.214 g/ccm.	r = 2.214 g/ccm.		
Zechitspecie	1	36.5	16.200		
	2	37.4	17.900		
	3	41.9	16.300		
	4	34.3	14.650		
	5	38.6	15.500		
	6	45.0	13.950		
	7	37.4	18.750		
	8	34.6	16.280		
	9	35.6	16.000		
	10	34.3	15.900		
	Gemiddeld	37.6	16.143	323	1/8.6

Het onderzoek, evenals de volgende verklaringen pleitten zeer voor de deugd.

Het is niet te veel gezegd dat het bewees dat het materiaal eenig in zijn soort is. Vakmannen hebben het de welverdiende erkenning geschonken. Het heeft vooral de aandacht getrokken dat Zechit-materialen tegen oplosmiddelen van allerlei aard bestand zijn, veel meer dan cement-platen. Zoo werd in Januari van dit jaar proeven genomen aan het stedelijk proefstation te Cassel, door stukken van tegels uit Zechit en cement gemaakt in bakken van datzelfde materiaal te brengen na vooraf gevuld te zijn met gedistilleerd water; een tweede in een met 5 pCt. koolzuur verzadigde zout-oplossing en een derde in verdunde zwavel-ammoniak. Het gedistilleerde water deed bij de cementplaten binnen 3 dagen weinig kalk oplossen, terwijl bij de Zechit-platen en bakken hiervan nagenoeg niets te bespeuren was. In de 5 pCt.-oplossing werden de cementplaten sterk aangegrepen, zoodat de kalk oploste. De zechit-materialen bleken beter en hadden dit gebrek niet. In ammoniak-oplossing werden de cementplaten evenzoo sterk aangegrepen, en werd veel kalk opgelost, terwijl bij de Zechitplaten en bakken dit nauwelijks merkbaar was. Deze proef was overtuigend.

Met die wetenschap toegerust ging de Zechit-werken er toe over om op ruime schaal hare vinding bekend te maken, daar zij overtuigd is dat het doeltreffend werkt. Zooals de op het omslag vermelde annonce aangeeft, is de heer J. Lehren te Amsterdam vertegenwoordiger, die gaarne een ieder die meer van het artikel wenscht te weten, op de hoogte brengt.

Tentoonstelling te Milaan.

Meer en meer komt men te vernemen, hoe belangrijk de schade ook voor de bouwkunst is geweest, door de brand op de Tentoonstelling veroorzaakt.

Zoo waren er van de voornaamste Italiaansche paleizen de oorspronkelijke teekeningen aanwezig, talrijke teekeningen voor decoratief en mozaïk, voor de koepel der basiliek van San Marco en den herbouw bibliotheek van Sansevino, der Frarikerk en Dogenpaleis. Vooral groot is het verlies van alles wat de Dom te Milaan aanbelangt. Daarbij is het fraaien houten model, vervaardigd door den houtsnijder Giacomo Mattarelli ook geheel vernietigd, terwijl alle teekeningen voor den herbouw der Dom evenzoo verloren gingen. Zelden werd zulk een waardevolle verzameling een prooi der vlammen en wanneer men ook de waarde der inderdaad kostbare tentoonstellingsgebouwen daarbij rekent, dat juweeltjes van versiering vormden, dan is de ramp inderdaad ontzaggelijk groot geweest en in vele opzichten onherstelbaar.

ONTWERP: VILLA.

VOORGEVEL

ZIJGEVEL

ACHTERGEVEL

ZIJGEVEL

SCHAAL 1:100.

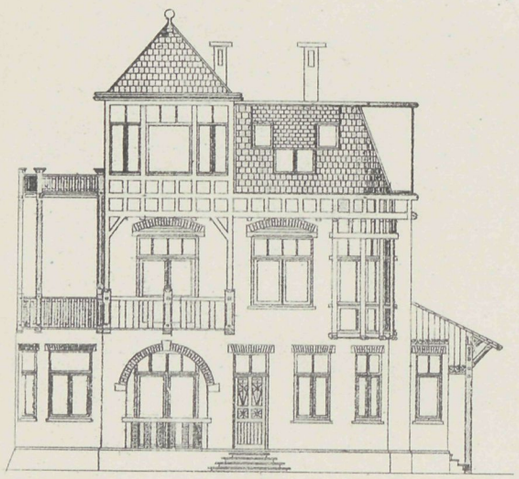

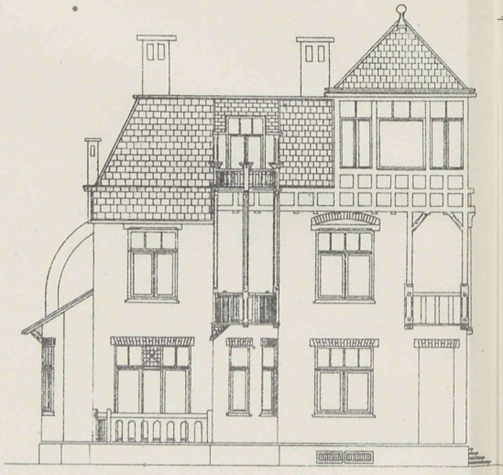

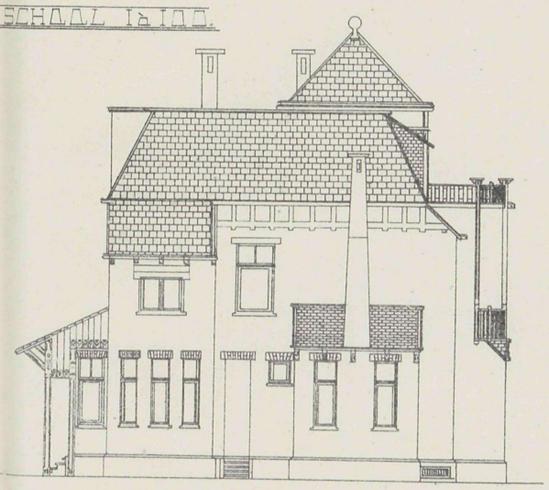

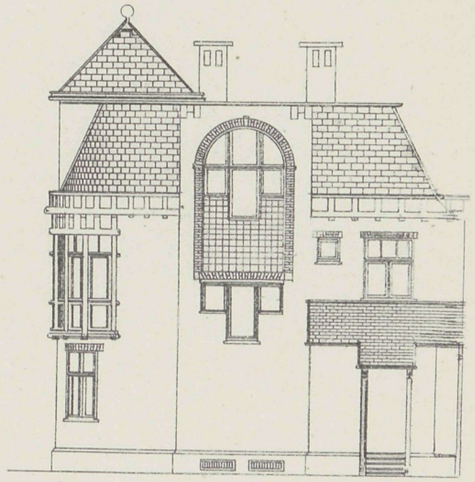

BEGANE GROND.

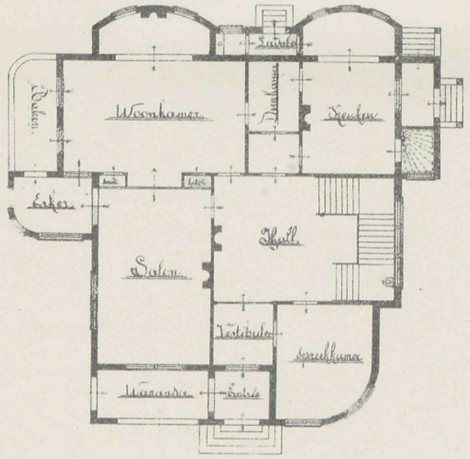

EERSTE VERDIEPING.

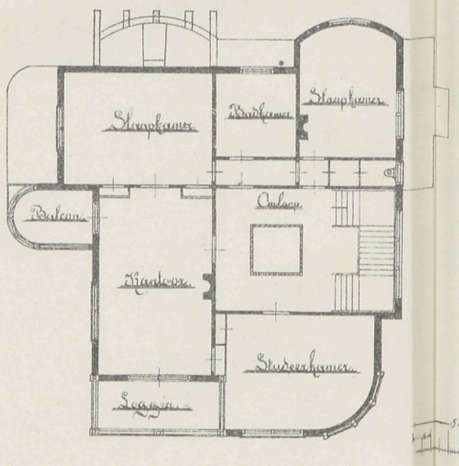

ZOLDERPLAN.

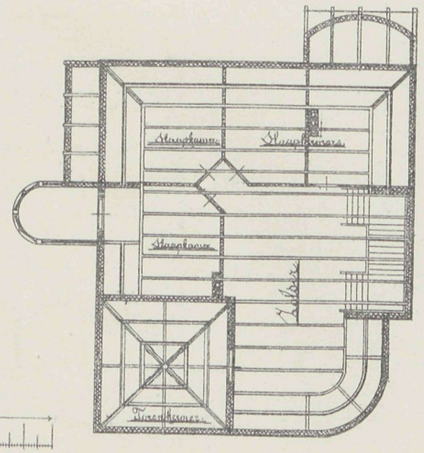

KELDERPLAN.

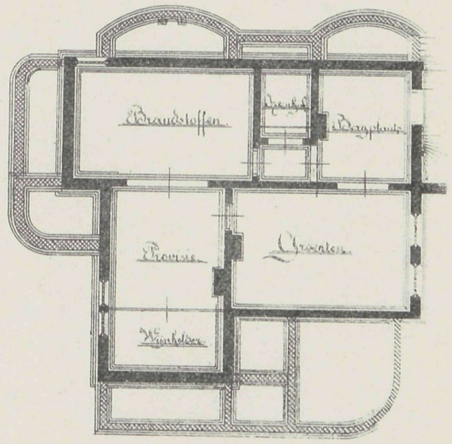

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

20 September 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 19.

Bij de Platen.

Burgerwoningen

door W. A. M. GERRESE.

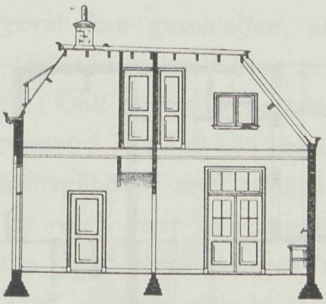

DOORSNEDE C-D

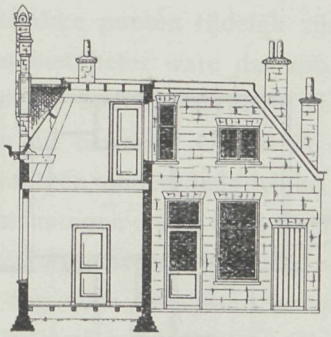

DOORSNEDE E-F

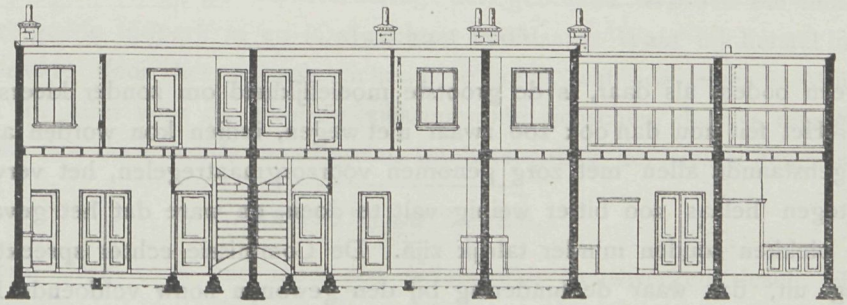

DOORSNEDE A-B

De plaat en tekstfiguren geven een geheel van een viertal burgerwoningen. De inrichting valt daaruit duidelijk op te maken.

Het Beursgebouw te Amsterdam.

De Commissie van onderzoek bracht rapport uit over hare bevinding. Dat rapport reeds zooveel mogelijk ter kennis gebracht, willen wij dus niet in zijn geheel herhalen. Het ademt een zeer welwillende geest tegenover den bouwmeester, zonder daarom niet vele gebreken met kracht en klem te hebben aangetoond. Het is een flink en zaakrijk betoog. Juist naar wij vertrouwen, om den bouwmeester niet allen druk er van te doen gevoelen, splitste de Commissie haar taak en gaf over een deel van het gebouw slechts hare bevinding. Hoe het ook zij, de vinger werd met oordeel op de wond gelegd en aangetoond, dat er in den bouw groote fouten zijn. Verzakken van den bodem, kan den besten der vakmannen, niettegenstaande de grootste voorzorgen gebeuren, aangeplempte

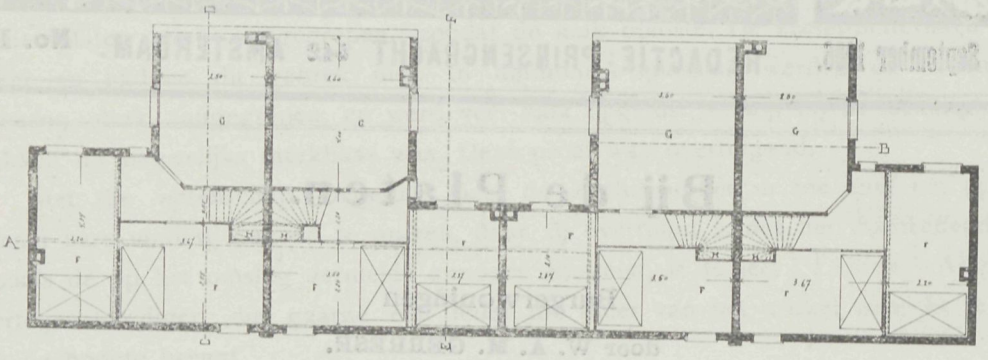

Platte-Grond-aan 3,30 Peil.

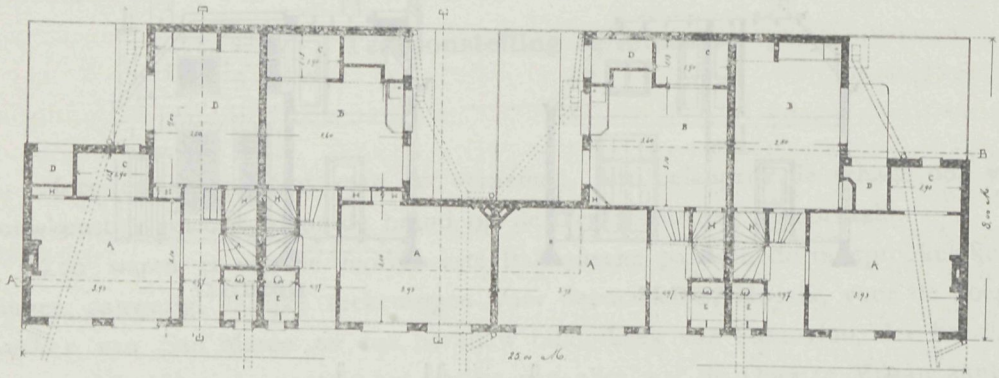

Platte-Grond-aan-Peil.

grond op een bodem als daar, is de grootste moeielijkheid om zonder kleerscheuren te ontkomen. Het feit zou dan ook zoo zwaar niet wegen, indien kon worden aangetoond, dat niettegenstaande allen met zorg genomen voorzorgmaatregelen, het verval intreed, iets waartegen helaas zoo bitter weinig valt te doen, en ware dat het geval geweest, de wonde plekken zouden minder talrijk zijn. De Commissie echter spreekt met volle overtuiging uit, dat waar de fundering bij den gewonen bouw voldoende kan geacht worden, de wijze echter waarop groot bovenwicht op enkele punten werd overgebracht, hier dergelijke gewone bouwconstructiëen onmogelijk maakte, daar werd betere voorziening geeischt, en daaraan ontbreekt veel. Het gewone kon voor de hier dikwerf bovendien gewaagde constructie en krachtoverbrenging niet dienen. Dat oordeel weegt en waar

daarbij van den bovenbouw wordt gezegd, dat daarin belaste punten voorkomen die hoogst gewaagd zijn, daar ligt daarin een afkeurend oordeel over den bouw opgesloten.

De bouwmeester Laarman, die van den aanvang af, voor en aleer een paal werd geslagen, zijn stem verhief, omdat hij in zijn oog het beursgebouw als een onding beschouwde, heeft altijd gewaarschuwd voor wat wij nu zien gebeuren. Hoewel de strijd door veel bijkomende omstandigheden verliep op eene wijze die in ieder geval voor den bouwmeester hoogst pijnlijk is, en waarin niemand zal juichen, moeten wij toch billijk blijven en erkennen dat, hetgeen de bouwmeester Laarman mededeelde een ernstiger beschouwing verdiende, dan zoo als nu door enkele vakbladen daaraan de aandacht is geschonken. Nu nog, niettegenstaande het besliste in het rapport, gaat men de feiten bemantelen en Laarman's oordeel achterop zetten, die in een moeielijk geval tijdig riep om maatregelen te nemen, en zeker veler erkenning verdient.

De Commissie toch zelf verheelt het niet, dat de toestand zonder gevaar is bij niet voorziening. Dat wanneer alles, wat de Commissie voorstelt zal zijn betracht, de geschiedenis tot het verledene behoort, betwijfelen wij, een gebouw waarin eenmaal werking zit, speelt ons zulke zonderlinge parten, en best zou het kunnen gebeuren, dat bij herstel het thans nog ongeschondene een beurt krijgt. De fundering toch, die de eerste herziening behoeft, kan men die niet schenken en zoo zal het kwaad altijd van onderen af zich aanmelden, tenzij de bodem bevredigt en tot volle rust gekomen is.

De vraag zou daarom niet ongewettigd zijn: wanneer alle beweging, van machines en klokgelui, aan het gebouw ontnomen is en de zwakke punten tijdelijk zijn versterkt, zoodat geen ongeval kan geschieden, of het dan niet beter ware dat zoo verbonden lichaam eenigen tijd aan zichzelf over te laten, tot de bodem daarmede vereenzelvigd is. De tijd geneest. Ook andere gebouwen hebben dit bewezen. Omdat in dit gebouw de constructiën gewaagd zijn, is het zaak af te wachten onder deugdelijke herziening. Nu moge een beursgebouw met talrijke ondersteuningen geen fraai monument vertoonen, toch is er veel voor te zeggen dat een afwachtende houding zijn nut zou hebben. Men sluite dan maar eenigen tijd het oog voor de stutten en ontberingen. Maar dan blijve het gebouw ook in rust. Geen klok of wat ook late zich hooren en na een periode van rust — die niet te kort genomen moet worden — brenge men opnieuw rapport uit over de vermeerdering der gebreken. Worden die minder, dan gaat men het goede tijdperk in en is afwachten hoofdzaak. Want bij herstel loopt men gevaar, de ziekte door het geheele lichaam te jagen, wat nog erger is. Wij zouden daarom rust in alles voor de geheele ziekteperiode wenschen, daar is menige ziekte meer door dit, dan door straffe maatregelen tot beteugeling der ziekte genezen.

Grafelijke Zalen.

Aangaande deze voor ons land zoo belangrijke bouwwerken, lezen wij in het Algemeen Handelsblad van 18 dezer het navolgende:

De Grafelijke Zalen beginnen thans met reuzenschreden haar algeheele voltooiing te naderen. Sinds verleden jaar is onverpoosd aan het Rolzaalgebouw voortgewerkt, onder leiding van den uitvoerder van het werk, den hoofdopzichter M. C. Wente, en alles wijst er op, dat men in Mei van het volgend jaar in staat zal zijn de Vredes-

conferentie op waardige wijze in de aloude zalen van het gebouw der Graven te ontvangen.

Treedt men het Rolzaalgebouw aan de Zuidzijde door een der torens binnen, dan ziet men, na enkele trappen te zijn afgedaald, in de eerste plaats een ruim vertrek met steenen parketvloer, een schouw, in lood gezette vensters met eikenhouten omlijsting en fraaie steenen kruisgewelven van 9 M. spanning.

Dit thans gerestaureerde vertrek werd vóór de restauratie gebezigd voor turfbergplaats. Toen men met de herstellingswerken begon, lag er 1.50 M. puin.

Het zal thans worden gebruikt als ontbijtkamer bij de aanstaande Vredesconferentie; in verband hiermede wordt een aangrenzend vertrek tot keuken ingericht.

Een stevige eikenhouten deur verleent toegang tot dit bij-vertrek. Vlak daarbij is een zwaar met ijzer beslagen eikenhouten buitendeur, tegenover het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, waardoor de Ministers afzonderlijk toegang hebben tot de boven deze vertrekken gelegen antichambres, de Lairessezaal en tot de voormalige Rolzaal, welke eveneens tot antichambre wordt ingericht. Een wenteltrap, afgesloten door een van zelf sluitend ijzeren hek, leidt daarheen. Op het trapportaal heeft men een fraaien aanblik op het inwendige van den toren met zijn boogvensters, waardoor overvloedig licht in de ruimte stroomt, en de balustrade van den rondgang.

In de voormalige Rolzaal is thans de schouw geheel gereed. Op een zwaren zwart granieten onderbouw rusten de wapens van Hertog Karel van Oostenrijk en Maria van Bourgondië, door twee St. Andrieskruisen geflankeerd, terwijl aan de zijkanten de wapens van Holland en Zeeland prijken; een en ander gevat in en bekroond door een kunstige versiering van houtsnijwerk. De wapens zijn in kleuren uitgevoerd door den heer Sommer. De achtergrond van den schouw bestaat uit gekleurde steentjes.

Een vorige maal werden reeds beschreven de kraagstukken onder de jukken der zeven moerbalken: gepolychromeerde wapens en symbolen. Van een tweetal balken zijn intusschen de kraagstukken niet gerestaureerd, daar zij beeldengroepjes vertoonen waaraan hoofd, beenen, enz. ontbreken en ook niet het karakter schijnen te dragen van eigenlijke kraagstukken, die dienen om de jukken te schragen.

Aan deze zaal grenst de voormalige werkkamer van Graaf Willem II, in den Haagtoren, terwijl bezijden den schouw een nieuwe toren is gemaakt, waarvan het bestaan uit de rekeningen van de Grafelijke Zalen was gebleken en waarvan ook de sporen waren gevonden. Halverhoogte dezen toren bevindt zich een zaal, vroeger gebruikt voor bergplaats van het notarisarchief, waarin fraaie groene moerbalken, met ijzeren bouten.

De vensters zijn in eenigszins anderen trant dan in de Rolzaal, terwijl er zich vensterbankjes onder bevinden. Een hieraan grenzende kamer heeft zeer waarschijnlijk gediend tot gevangenis voor Oldebarneveld; zij ziet er thans prettig en vriendelijk uit. Dit gedeelte van het gebouw wordt thans door drie torens geflankeerd, waardoor men de zoldervertrekken kan bereiken. Boven de Lairessezaal bevindt zich o. a. nog een kamer, vroeger bergplaats voor kachels, waarin groene kapgebinten uit de 17e eeuw.

Zeer schoon is de groote ronde toren tegenover het kantongerecht met zijn steenen trap tot aan den zolder, waarboven een fraaie steenen bekoepeling.

Schier alle vertrekken zijn met eikenhout betimmerd. De muren zijn nog kaal.

Omtrent beschildering of bekleeding daarvan is nog geen definitieve beslissing genomen. Wanneer al deze vertrekken behoorlijk gestoffeerd zullen zijn, zal een inderdaad uitstekende gelegenheid tot ontvangst der Vredesconferentie zijn verkregen.

Wat de Groote Zaal betreft, waarin 18 dezer de Staten-Generaal door H. M. de Koningin werd geopend, hierin is sedert het vorige jaar geen verandering aangebracht. Alleen zijn tafeltjes, met groen pluche kleeden gedrapeerd, welke tot bijna op den grond afhangen, geplaatst voor de zetels van den voorzitter der vereenigde vergadering en de griffiers der beide Kamers, aan weerszijden daarvan, waardoor de indruk wordt geschapen van een tafel of bureau, waarachter deze autoriteiten gezeten zijn. Verleden jaar ontbraken deze tafeltjes.

Steenhouwersarbeid.

De Arnhemsche steenhouwerswerklieden hebben in den strijd om hooger loon te verkrijgen hun streven met gunstigen uitslag beloond gezien. Een overleg tusschen hen en de commissie tot bemiddeling had tot resultaat, dat de patroons hunne goedkeuring gaven aan het volgende op 20 Augustus 1906 genomen besluit.

1. Dat Woensdag 22 Augustus 1906 alle nu stakende werklieden weder het werk zullen hervatten in de werkplaatsen.
2. Onder de volgende voorwaarden:
   a dat door de patroons voor bewerking van alle soorten zandsteen een uurloon van 24 cent zal betaald worden;
   b. idem voor udelfangersteen 23 cent;
   c. idem voor hard- en kalksteen 22 cent;
   d. dat als maximum-werktijd wordt vastgesteid een 11-urige arbeidsdag;
   e. dat voor overwerk het loon met 25 % zal worden verhoogd.

Door de aanneming van deze voorstellen zagen de werklieden hunne eischen volkomen toegewezen.

Het was dan ook inderdaad noodzakelijk, dat een betere regeling in het loon werd gebracht, dat in verhouding van den moeilijken, meestal zwaren arbeid, daarbij het schadelijke voor de gezondheid — dit vak eigen — de verplichting oplegt, de werkkrachten door goede betaling tegemoet te komen. Er wordt in den laatsten tijd gelukkig ook van regeeringswege meer opgelet en is het vooral ook aan den architect Jos. Cuypers te danken, dat eens gedacht werd aan de bezwaren die het vak voor de gezondheid oplevert. Het is te hopen, dat, wat in Arnhem geschiedde, spoedig overal in het land gelijkelijk mag gebeuren en dat daarbij op den nadeeligen invloed van het vak meer en meer gelet zal worden. Men moet maar eens in de gelegenheid zijn geweest zich in de werkloodsen der steenhouwers te moeten bewegen, om te weten hoe daar dikwerf een nevel van droge stof hangt, die zeer schadelijk voor de longen is, vooral van die steensoorten die droog en korrelig zijn. Vandaar dan ook, dat het blikken kannetje den trouwen nabuur van den steenhouwer is, dat gedurig met water gevuld, hun het droge van de keel ontneemt. Wordt de steen in de open lucht bewerkt, dan is de schade die zij oplevert minder. Zooals de bewerking in de groeven

geschied, achter een opgestelde mat, die de windzijde afsluit, laat de stof weinig schade achter, omdat deze zich spoedig in het luchtruim verspreid. Daarom zou een der hoofdvoorwaarden moeten zijn, dat de daarvoor geschikte steensoorten in de open lucht moesten worden bewerkt.

Dat gaat echter niet altijd even gemakkelijk. De winter komt en dan is de bewerking in de open lucht voor den werkman onmogelijk, in den vriezenden tijd ook zelfs zeer schadelijk voor het materiaal. Dan moeten de werkloodsen opgezocht. Die loodsen nu moeten, en dat is meerendeel het geval, niet te laag zijn, de stof moet gelegenheid kunnen vinden zich te bergen, daarbij moet er door op de kap gestelde ventilators, die behoorlijke zuigkracht hebben, gelegenheid zijn tot afvoer van de stof. Dat heeft op zich zelf vele bezwaren. Gewoonlijk zijn de werkloodsen met openslaande deuren naar het open terrein, waar de steen in opslag is. Moet er nu nieuwe voorraad binnen gebracht, en dat is natuurlijk dikwerf het geval, dan is de loods zóó vol tocht, dat de ventilatie-inrichtingen gesloten moeten worden, waarom het zaak zou zijn in de loodsen des winters slechts de steen te kunnen aanvoeren door een gedeelte der loods, dat afzonderlijk gehouden en geopend de steen opneemt, en daarna gesloten gelegenheid geeft tot het deel waar de werklieden bezig zijn.

Een voortdurende doorstrooming door ventilatie in ramen of boven deuren, moet oorzaak zijn dat de opstijgende stof steeds spoedig wordt afgevoerd en zou het aanbeveling verdienen de aanwezige lucht in vochtigen toestand te houden, waardoor veel van het scherpe der stof verloren gaat. Men kan er toe komen door bepalingen vast te stellen, dat de meest gevaarlijke steen bij de bewerking, zoo min mogelijk wordt toegepast, maar zal dat altijd ook wel vol te houden zijn, sluit dat niet dikwerf materieel uit, dat goedkooper is en toch door den tijd bewezen heeft duurzaam te zijn. Dat de werklieden zelf er veel aan kunnen doen is zeker. Wanneer zij bij de bewerking voor de inademing zich voorzagen van respirators en ook het opsnuiven der stof voorkomen werd, zou dit zeker het kwaad zeer veel verminderen. Doch op dergelijke hulpmiddelen zijn weinigen gesteld. Wellicht nu de auto's laten zien hoe zonderling de heeren zich tooien om de scherpe wind te ontkomen, nu zou het mogelijk kunnen zijn, dat men het voorbeeld door zoovelen gegeven navolgde en door gezichtsbescherming het euvel beperkte. Het moet maar eenmaal mode zijn, dan loopt het wel, en het ware te wenschen dat die mode tot de werklieden overging. Zaak is het dus, dat steeds van regeeringswege gelet worde op de werkinrichtingen. Wij kennen er in onderstukken van pakhuizen gevestigd, waar de ingang aan de straat en die achter aan het begrensde terreintje de eenige wegen zijn waar uit- en aanvoer kan geschieden. Is het koud, de deuren gaan dicht en het werkvolk zit in een doos vol stiklucht gevuld. Naar boven waar meestal woningen zijn, kan niets en zoo moet de stof stijgen en dalen en natuurlijk groote nadeelen opleveren.

Dergelijke werkinrichtingen, en die zijn er helaas velen, moesten worden afgekeurd, want daar schuilt het meeste kwaad in, al zijn zij klein en voor weinig werklieden veelal ingericht, het kwaad is er niet te minder om, en hoe dikwerf gebeurt het niet, dat bij onverhoopte drukte, het getal werklieden zoo stijgt, dat de een tegen den ander zit aangedrongen, beschermd door planken en schotten om door den puinslag elkander niet te

schaden. De werkplaatsen moeten ruim zijn en zonder bovenbouw, dat moet een der eerste vereischten wezen en wanneer men er toe kon komen zoovele ingebouwde werkplaatsen van dien aard eens op te ruimen, dan reeds zou er zeer veel ten voordeele gedaan zijn. Daarom zijn steenhouwerijen niet geeigend in het bebouwde gedeelte van gemeenten toegelaten te worden. Zij vorderen open terreinen in de buitenwijken of waar dit kan op pleinen. Zonderling komt het ons daarom voor, dat op aanvrage tot oprichting eener steenhouwerij, zooals nog een dezer dagen voorkwam, tusschen vele andere woningen in, de toestemming niet geweigerd wordt, op grond dat dergelijke plaats voor dien arbeid volkomen ongeschikt is. Wel worden de omliggenden geraadpleegd of het bedrijf hun hinderlijk kan zijn, maar de hoofdzaak in zekeren zin wordt voorbijgezien.

Een goede inrichting der werkplaatsen blijve daarom, vooral tot de zorg onzer regeering behooren. Ook wordt wel eens ten onrechte beweerd, dat Obernkirchner steen tot de meest schadelijken zou behooren. Dat zij verre. Obernkirchener steen is leverachtig en al die steenen die dat hebben, zijn niet de schadelijkste. De drooge en scherpkorrelige, waaronder de Bentheimer steen kan gerekend worden, zijn veel hinderlijker. Maar het kwaad kan tot geringe beteekenis gereduceerd worden, wanneer de voorzorgen die wettelijk genomen kunnen worden, slechts worden betracht.

Wij leven in een tijd dat het werkvolk ontwikkeld is en naar verbetering haakt. Daarom zal toepassing van dergelijke bepalingen, wanneer er de hand aan gehouden wordt, ingang vinden. Het was voor een vijfentwintigtal jaren geleden anders, toen was het blikken kannetje, dikwerf het kindje in de wieg met jenever gevuld, en heb ik het zelf moeten ervaren, dat de werklieden elkander des avonds per handkar te huis brachten, omdat het kruikjes vullen de overhand over den werkman kreeg. Een goed woord en gedurig daarop verwijzen, bracht verandering en wat een slechte gewoonte was, werd van lieverlede overwonnen, terwijl enkele onverbeterlijke gevallen gaandeweg uitstierven. Dat is nu geheel anders, het drinkwater is goed, de behoefte aan sterken drank is afgenomen en ook onderlinge rede en terechtwijzing verbeterde veel. Waar dat het geval is, verdient het overweging dat met ernst tegemoet gekomen worde in bezwaren die bestaan en die niet meer in onzen tijd moesten te huis behooren. Opruiming van tusschen belendende daargestelde werkplaatsen, zou reeds ontzaggelijk veel verbeteren en gaat men daartoe over dan is er heel wat te doen. In de hoofdstad vooral, telt men vele van die ongeschikte verblijven.

Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond.

Het volgend schrijven mochten wij ontvangen:

In aansluiting op ons schrijven No. 17 dd. 28 Maart 1906, waarin wij uw geacht bestuur om medewerking verzochten voor het vormen eener commissie, die de invoering van bekwaamheidsakten voor opzichters en teekenaars zal hebben voor te bereiden en waarop wij een gunstig antwoord uwerzijds mochten ontvangen, hebben wij nu de eer U beleefd uit te noodigen, afgevaardigde(n) te willen zenden naar een door ons bijeen te roepen vergadering van die besturen van technische organisaties, welke ons bovengenoemd schrijven gunstig hebben beantwoord.

De vergadering zal worden gehouden te Utrecht, in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen op de Mariaplaats, op Zaterdag 29 September 1906, en aanvangen des voormiddags te 11 uur (stadstijd).

AGENDA:

1. Openingswoord door den voorzitter van den A. N. O. en T. B.; 2. Algemeene beschouwingen over taak, samenstelling, doel, middelen, enz. enz. der te benoemen commissie; PAUZE. 3. Verkiezing der commissie; 4. Verkiezing voorzitter en secretaris der commissie; 5. Bespreking en regeling zoo noodig der financiëele gevolgen; 6. Rondvraag; 7. Sluiting.

Bovenstaande agenda hebben wij samengesteld om ongeveer het verloop der vergadering — zooals ons bestuur zich die voorstelt — te omlijnen. Maar opzettelijk hebben wij die omlijning vaag gemaakt, om niet den schijn op ons te laden, van beslist den gang van zaken zóó te wenschen.

Integendeel; wij geven onze meening gaarne voor een betere, en achten daarom ook de agenda zeer wel voor wijziging of aanvulling vatbaar.

In het vaste vertrouwen, dat uw geacht bestuur aan deze onze uitnoodiging zal gevolg geven, hebben wij de eer te zijn van U,

Hoogachtend,

Namens het Hoofdbestuur van den Algemeenen Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond,

Z. GULDEN, *Voorzitter*. J. L B. KEURSCHOT, *Secretaris*.

In verband met het bovenstaande kan het zijn nut hebben te weten, dat deze uitnoodigingen zijn gericht aan de volgende Vereenigingen welke voorwaardelijk en onvoorwaardelijk hunne medewerking hebben toegezegd: «Architectura et Amicitia», «Arti et Industriae», «Bouwkunst en Vriendschap», «Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst», «Nederlandsche Aannemersbond», «Sociaal-technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten», «Vereeniging van Delftsche Ingenieurs», terwijl van het «Koninklijk Instituut van Ingenieurs» en zijne vakafdeeling «Scheepsbouw en Werktuigkunde» en de «Maatschappij van Nijverheid» nog geen antwoord was ingekomen.

Inderdaad, men mag het ontstaan van de Opzichters- en Teekenaarsbond toejuichen, die meer en meer zich een welverdiende plaats weet te verschaffen in het maatschappelijk bestaan en die door velerlei getoond heeft de stand van den opzichter hoog te willen houden. Daarom is de samenwerking met anderen voor de Vereeniging een waardeerend en aanmoedigend feit.

Zechit.

In verband met hetgeen hieromtrent in vorige aflevering meegedeeld is, kunnen wij nog berichten dat het proefstation Koning. Bienfait het onderzoek na dertig dagen hiervan heeft vastgesteld als volgt:

Trekvastheid 36.3 Ko. p. cM.^{2}

Drukvastheid 341 Ko. p. cM.^{2}

De proeven van waterdichtheid waarvoor een tijdruimte van 90 dagen noodig is, zijn nog in onderzoek.

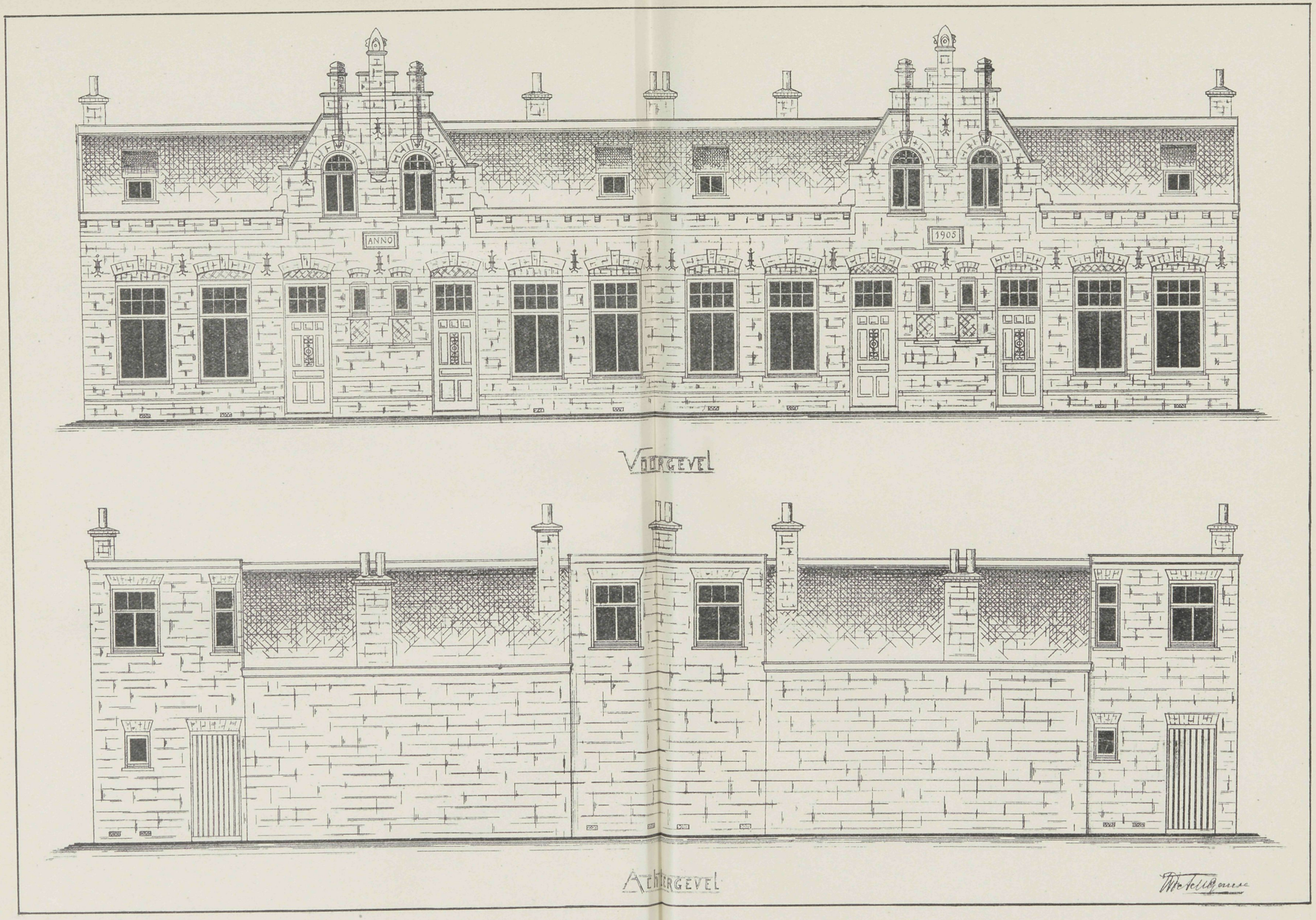

ONTWERP - BURGERWONINGEN.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

4 October 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 20.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een Winkelhuis met Bovenwoning

door **M. KUYPER Czn.**, Bouwmeester.

De tekstfiguren en plaat vormen een geheel voor een Winkelhuis met Bovenwoning, gebouwd aan de Anna Paulownastraat te 's-Gravenhage. Zoowel voor- als zijgevel kenmerken zich door eigenaardige indeeling en maken met het torentje een gunstig effect.

Damplein verandering te Amsterdam.

Alhoewel men er toe zou komen om te zeggen, rekening houdende met het nog al belangrijke restauratiewerk dat aan het Kommandantshuis geschiedt, *het einde van dit gebouw is nog verre*, zoo krijgt men er toch meer en meer een vast begrip van, dat de omgeving daar aan spoedige wijziging bloot staat, zeker toch wanneer de huurjaren van het Kommandantshuis, die naar men zegt nog twee jaren zijn, verstreken zijn, zal men op het gereed zijn der plannen kunnen rekenen. Dat de gemeente, alhoewel een voorloopig plan aanbiedende, daaraan geen hand zal houden, blijkt uit het denkbeeld dat is ontstaan om een prijsvraag uit te schrijven voor dat doel. De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en de Vereeniging Architectura et Amicitia zullen dan de zorg over die prijsvraag onder hun beheer nemen en men mag verwachten dat het resultaat bevredigend is. Zoo lang reeds heeft men er op gewezen, dat onze Vereenigingen moesten gekend worden bij het uitschrijven van prijsvragen. Een schrijven van het gemeente bestuur aan de hier bedoelde vereenigingen, bewijst dat de gemeente daaraan een willig oor leent en dat zal veel getwist voorkomen, eenstemmigheid in de

verdeeling van het werk brengen, die zeker groote voordeelen zal opleveren. Men mag toch aannemen, dat wat op die wijze volgens deskundig advies wordt verkregen verdient den voorrang te hebben, zeker het beste is dat te bereiken is. Zoo lang A. of B. een plan maakt zal C. zich verzetten, maar wanneer het resultaat der gedachten van A. B. en C. getoetst en als het beste wordt aangeboden, dan mag men verwachten den

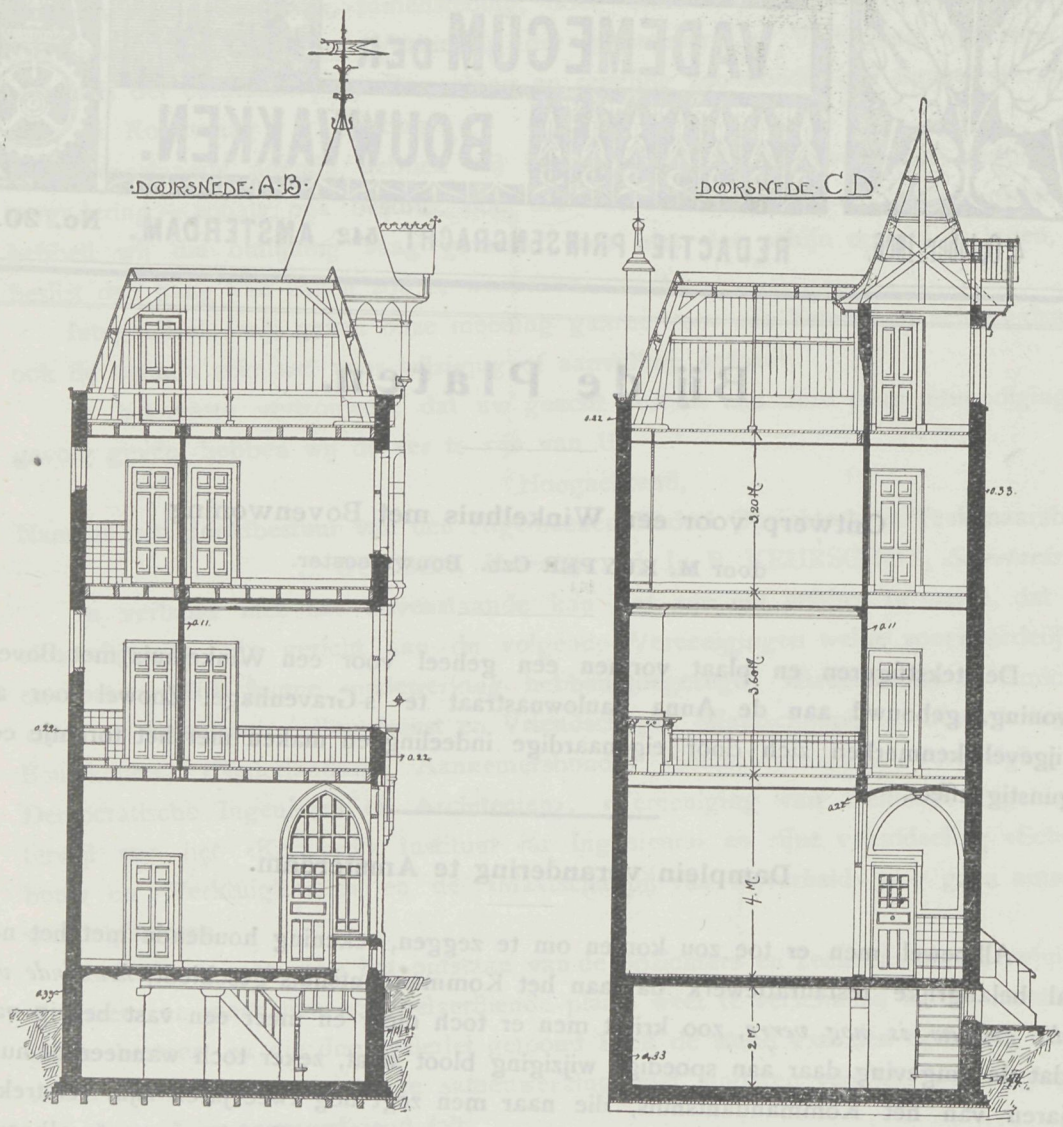

zekersten weg tot welslagen te hebben gekozen en A. tot Z. er genoegen mede zullen nemen. Daarom verdient de handeling van het gemeentebestuur alle waardeering. Is er dan eenmaal een geijkt plan verkregen, dan kunnen ook met des te meer succes de pogingen tot onteigening worden aangevangen omdat de algemeene goedkeuring daaraan gehecht is. Binnen een drietal jaren zien wij dus de omgeving voor wijziging vatbaar en daar een geheel andere toekomst te gemoet.

Prijsvragen.

Maatschappij van Nijverheid. Departement Arnhem.

Tentoonstelling voor Electriciteit in Huis en Ambacht te houden in 1907.

PRIJSVRAAG RECLAMEPLAAT.

De Reclameplaat moet zijn 66 bij 100 cM. en op natuurlijke grootte geteekend worden; hierbij kan naar verkiezing de grootste afmeting als breedte of als hoogte genomen worden.

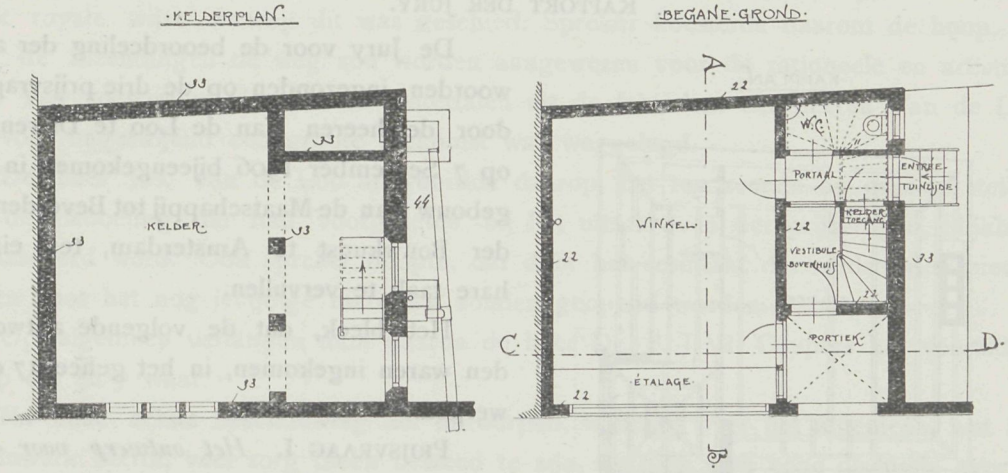

De teekening moet in hoogstens drie kleuren worden uitgevoerd, en op duidelijke wijze de volgende inscriptie bevatten: Maatschappij van Nijverheid. Dept. *Arnhem. Tentoonstelling* van Electriciteit in Huis en Ambacht *Juli 1907*; waarbij de woorden: *Arnhem*, *Tentoonstelling* en *Juli 1907*, groot en duidelijk moeten voorkomen.

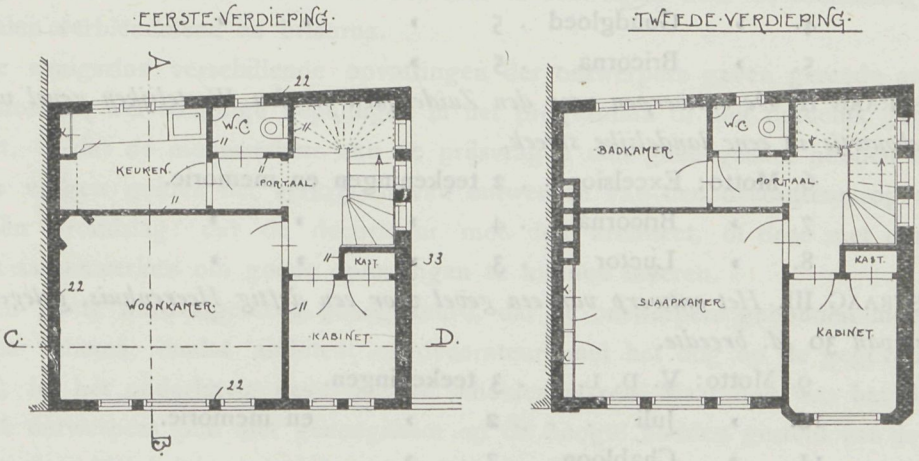

De bekroonde teekeningen blijven het eigendom van het Departement der Maatschapij van Nijverheid, dat tevens het recht heeft de plaat te reproduceeren voor andere doeleinden.

Als 1e prijs wordt uitgeloofd een som van *f* 100, en als 2e prijs een van *f* 50.

De jury bestaat uit de Heeren C. M. G. NIERAAD, Architect, Voorzitter; G. W. BOOT Bzn., Directeur Ambachtsschool; G. H. G. BRAAMS, Oud-Ingenieur S.Sp.; PH. J.

STOKVIS, Industriëel; W. F. C. SCHAAP, Directeur van publieke werken en W. H. ZEEMAN, Goud- en Zilversmid.

De antwoorden worden uiterlijk ingewacht vóór of op 6 Januari 1907, bij den Administrateur J. G. VAN GELDER, Amsterdamsche weg 52, Arnhem, bij wien tevens alle inlichtingen zijn te verkrijgen.

PRIJSVRAGEN,

uitgeschreven door de Heeren Van de Loo, steenfabrikanten te Dieren.

RAPPORT DER JURY.

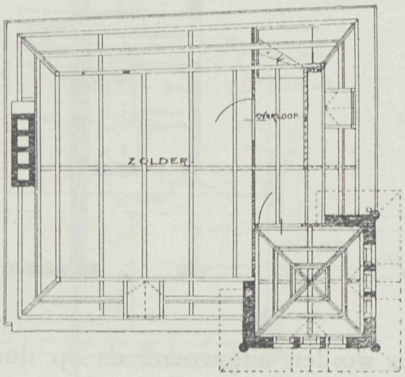

De Jury voor de beoordeeling der antwoorden, ingezonden op de drie prijsvragen door de heeren Van de Loo te Dieren, is op 7 September 1906 bijeengekomen in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, ten einde hare taak te vervullen.

Het bleek, dat de volgende antwoorden waren ingekomen, in het geheel 17 ontwerpen.

PRIJSVRAAG I. *Het ontwerp voor drie wanden van een hal in een Bankgebouw, waarin eene trap naar de eerste verdieping.*

1. Motto: Kruisverband 5 teekeningen.
2. » Versiering . 8 »
3. » »Motto« . . 5 » en memorie [1])
4. » Goudgloed . 5 » » »
5. » Bricorna . . 5 »

PRIJSVRAAG II. *De ontwerpen voor den Zuidelijken en den Westelijken gevel van een Stationsgebouwtje in eene landelijke streek.*

6. Motto: Excelsior . . 2 teekeningen en memorie.
7. » Bricorna . . 4 » » »
8. » Luctor . . 3 » » »

PRIJSVRAAG III. *Het ontwerp van een gevel voor een deftig Heerenhuis, gelegen aan een straat van 30 M. breedte.*

9. Motto: V. D. L. . . 3 teekeningen.
10. » Juli . . . . 2 » en memorie.
11. » Chabloon . . 2 »
12. » Proloog . . 3 » » »
13. » Pardon . . 3 » » »
14. » Nederlandsch wapen (geteekend) 2 teekeningen.
15. » la Brique. . 3 teekeningen en memorie.

[1]) Deze memorie staat op een der teekeningen.

16. Motto Twee driehoeken in cirkel (geteekend) 2 teeken. en mem.
17. » Eikel (geteekend) 2 teekeningen en memorie.

Vóór den aanvang der beoordeeling van de 17 ingekomen antwoorden, sprak de heer Ed. Cuypers, afgetreden Voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst onder wiens presidentschap deze prijsvragen waren uitgeschreven, een woord van dank aan de heeren Van de Loo, — in deze bijeenkomst vertegenwoordigd door den heer Jos. van de Loo, die de Jury bijstond als technisch adviseur. Men was deze heeren erkentelijkheid verschuldigd voor het uitschrijven dezer prijsvragen en de werkelijk royale wijze waarop dit was geschied. Spreker koesterde daarom de hoop, dat door de inzendingen de weg zou worden aangewezen voor de rationeele en artistieke wijze van toepassing der nieuwe materialen uit de fabrieken der heeren Van de Loo, waarvoor ongetwijfeld een groote toekomst was weggelegd.

De heer Jos. van de Loo antwoordde daarop, het ten zeerste op prijs te stellen, dat de bedoeling die had voorgezeten bij het uitschrijven der prijsvragen, blijkbaar gewaardeerd werd. Ook spreker hoopte, dat door het resultaat der wedstrijden nieuwe wegen voor het nog jeugdige materiaal zouden geopend worden.

Op algemeen verlangen nam daarna de heer Dr. P. J. H. Cuypers het voorzitterschap der Jury waar.

Na eene eerste beschouwing der ontwerpen, waaraan over het algemeen, wat het teekenwerk betrof, veel zorg bleek besteed te zijn, ontspon zich eene discussie over de al of niet practische wijze waarop deze prijsvragen zijn uitgeschreven, en over de vraag wat beter ware geweest: uit te gaan van het denkbeeld, om voor de toepassing van het nieuwe fabricaat een gegeven architectuur-schema, bindend voor alle medewerkers, te versieren (zooals bij de uitgeschreven prijsvragen is geschied), òf wel den ontwerpers de vrije hand te laten om een architectuur te ontwerpen voor de toepassing van de materialen verblendsteen en bricorna.

De eenigszins verschillende opvattingen der ontwerpers gaven gereede aanleiding te vermoeden, wel sommige bepalingen in het programma òf niet duidelijk genoeg zijn geweest, òf dat de medewerkers aan de prijsvragen niet genoegzaam hebben ingezien, dat de vragen golden het verkrijgen van ontwerpen van den decorateur, op architectonischen grondslag: dat de decorateur met den architect, of deze met genen had moeten samenwerken om goede oplossingen te kunnen leveren.

Ten slotte werd algemeen goedgekeurd, dat de ontwerpers gebonden moeten zijn aan een schema, omdat architect en decorateur, met het oog op de gegeven onderwerpen, in het onderhavig geval niet te scheiden waren. Maar ook was het duidelijk, dat vele ontwerpers zich niet genoegzaam op de hoogte hadden gesteld van de eischen van het materiaal bricorna, en dus eene daarvoor karakteristieke versiering niet gegeven hadden.

Nadat de opmerking was gemaakt, dat de onderwerpen voor de Ie en IIe prijsvragen blijkbaar iets te ingewikkeld en te veel bindend waren geweest, hetgeen werd opgemaakt uit het gehalte der ingekomen antwoorden, werd erkend, dat een beter resultaat zou zijn verkregen, indien bijv. het schema was gegeven van een gewoon burgerhuis, zooals er honderden overal gebouwd worden. De prijsvragen toch schijnen

klaarblijkelijk meerendeels door jongere architecten beantwoord te zijn; zij hadden daarbij te veel hun fantasie laten werken, en te weinig rekening gehouden met de eischen der toepassing van het materiaal. Velen hunner waren zich niet genoeg bewust geweest van het doel der vraag, en hadden decoraties ontworpen, goed voor schilderwerk, maar ongeschikt — hoewel met groote kosten uitvoerbaar — voor bricorna. Zij waren om zoo te zeggen gekomen op het terrein van het sectiel-aardewerk, hetgeen allerminst in de bedoeling der prijsvraag heeft gelegen, en hadden weinig acht gegeven op den eisch — in het programma toch duidelijk gesteld — dat de voegen van het metselwerk een groote rol in de decoratie behooren te vervullen.

Deze discussie en de reeds gemaakte opmerking, dat deze prijsvragen niet geheel aan de verwachtingen die er van gekoesterd waren, hadden voldaan, gaven den heer Jos. van de Loo — die overtuigd bleek te zijn, van de groote moeilijkheid om goede oplossingen te ontwerpen — aanleiding de toezegging te doen, dat de prijsuitschrijvers nadat het resultaat van dezen wedstrijd zou zijn bekend gemaakt, weder nieuwe prijsvragen zouden uitschrijven op denzelfden voet als deze eerste. Het was hen namelijk ter wille van hun fabricaat te doen, voor de rationeele toepassing hiervan goede, stijlvolle ontwerpen te ontvangen.

Deze toezegging werd natuurlijk door de Jury hoogelijk gewaardeerd.

Overgaande tot de nadere beoordeeling der verschillende ontwerpen, werden hierover de volgende opmerkingen gemaaakt.

PRIJSVRAAG I.

1. *Kruisverband.* In dit ontwerp werd weinig architectuur ontdekt. Hal en trap maken geen geheel uit, — een opmerking die trouwens bij alle antwoorden op deze prijsvraag in meer- of mindere mate te maken was.

De kleuren der materialen zijn met smaak gekozen, maar er worden te weinig decoratieve motieven gegeven voor toepassing op bricorna, en in dit laatste opzicht is het ontwerp veel te sober.

2. *Versiering.* Ook dit ontwerp geeft geen voldoende oplossing, en is bovendien te zwaar, wat keuze van vormen en kleur betreft; het is te druk, niettegenstaande armoede aan details.

De deuromlijsting, in de detailteekening voorgesteld, is goed, maar te onrustig, vooral met het oog op de betrekkelijk kleine ruimte waarin die deur geplaatst is.

De oplossing voor de indeeling van het plafond valt te prijzen; het moet evenwel betreurd worden, dat dit plafond gedacht is van gewapend beton, een materiaal dat — al of niet met schilderwerk versierd — in vereeniging met wanden van baksteen en bricorna geen harmonieus geheel vormt.

3. *Motto.* Dit ontwerp is zwak; de vervaardiger er van heeft blijkbaar het doel der prijsvraag niet goed begrepen

4. *Goudgloed.* Hoewel de ontwerper de vraag niet heeft opgelost, omdat hij te weinig acht heeft geslagen op haar doel, mag toch niet ontkend worden, dat hij op den goeden weg is geweest. Jammer is het, dat het constructieve gedeelte der oplossing te wenschen overlaat, dat te veel verscheidenheid èn van materialen èn van wijze van

constructie het ontwerp schaden. De ter versiering aangebrachte wapenschilden hadden gevoegelijk achterwege kunnen blijven.

Het teekenwerk verdient grooten lof.

5. *Bricorna.* Dit is het beste der ingezonden antwoorden. Er zitten goede gedachten in. Uit deze waardeering behoeft echter nog niet te worden opgemaakt, dat de geleverde architectonische oplossing reeds geheel aan de verwachting voldeed.

Het zou zeker de voorkeur hebben verdient indien enkele onderdeelen niet in graniet, of eene andere soort natuurlijke steen gedacht waren geworden; indien dit vermeden was, hadden die onderdeelen juist aanleiding kunnen geven tot belangrijke en vernuftige oplossingen, wanneer gestreefd was naar toepassing van een volgens den eisch versierd materiaal.

De wanden komen goed uit. De keuze der kleuren op zich zelve is wel geschikt om een harmonisch geheel op te leveren.

De ontwerper had wat meerdere aandacht mogen schenken aan een betere verdeeling van het, overigens ook armoedig behandelde plafond, die op zeer eenvoudige wijze mogelijk is, zooals blijkt uit het reeds genoemde ontwerp »Versiering«. De oplossing met de onregelmatige velden werd als een fout aangemerkt, die in de geheele conceptie storend werkt.

De Jury was eenstemmig van oordeel, dat, hoewel de uitgeloofde eerste prijs aan geen der ingekomen ontwerpen kon worden toegekend, het ontwerp »Bricorna« (5) zoodanige kwaliteiten bezit, dat kon worden voorgesteld om aan den ontwerper er van een som van *f* 150 aan te bieden. Er bestond geen twijfel, of dit ontwerp blonk uit boven de andere.

De overige ontwerpen werden daarop andermaal besproken, en ten slotte werd voorgesteld om aan den ontwerper van het motto »Versiering« eene belooning van *f* 50 toe te kennen.

PRIJSVRAAG II.

6. *Excelsior.* Aan dit ontwerp ontbreken de gevraagde perspectivische voorstelling en de details. In dit geval kan worden volstaan met de verklaring dat het ontwerp niet geslaagd is.

7. *Bricorna.* Een goede oplossing is in dit ontwerp niet opgemerkt. De keuze der kleuren vooral is niet geslaagd.

Het moeilijke en veel te gebondene van het gegeven onderwerp in aanmerking genomen, mag niet over het hoofd worden gezien, dat de ontwerper enkele oplossingen en motieven voor versiering voor bricorna heeft gegeven, die een volgende maal goed werk van hem doen verwachten.

8. *Luctor.* De ontwerper heeft te weinig motieven geleverd die geschikt zijn voor het doel. Het meerendeel der versieringen is te veel opgevat als schilderwerk, en te weinig van toepassing op het nieuwe materiaal. De bogen boven de ramen en deuren hadden meer een doorloopend geheel moeten vormen met de daartusschen sterk uitkomende banden, wier bedoeling is bogen en banden tot één geheel te vereenigen

Het kleurige vlakke lijstwerk boven de onderdeelen is te zwaar van toon, en met deze in te weinig overeenstemming. Het schijnt te veel een fries van tegelwerk te zijn.

Niettegenstaande de bezwaren tegen het ontwerp, acht de Jury dit toch de best geslaagde en meest smaakvolle oplossing van de gestelde vraag, die erkend werd lastig te zijn.

In waarde op dit ontwerp volgde No. 7, Bricorna.

De Jury stelde daarom voor, aan den vervaardiger van het ontwerp *Luctor* toe te kennen eene belooning van *f* 150 en aan dien van Bricorna (No 7), eene van *f* 50.

PRIJSVRAAG III.

9. *V. d. L.* Dit ontwerp werd als onvoldoende terzijde gelegd, evenals het ontwerp:

12. *Proloog*, dat niet genoegzaam voltooid was om mede te dingen.

10. *Juli.* Reeds bij eerste beschouwing toonde dit ontwerp groote verschillen met de andere; het kwam bij nadere overweging gunstig tegenover deze uit, door het te waardeeren streven om op ruime schaal het nieuwe fabricaat toe te passen, ook door gebruikmaking van vormsteen.

De architectonische oplossing, vooral de samenkoppeling der eerste en tweede verdieping, werd geprezen. De Jury betreurde daarbij echter, dat tegenover de goed gedachte architectuur van dit gedeelte van den gevel, te weinig aandacht was geschonken aan de kroonlijst, die een te arm effect zal maken om — voornamelijk bij de rijke architectuur der 1e en 2e verdieping — mede te werken tot een harmonieus geheel; dat verder een goed verband ontbrak tusschen deur en ramen in de benedenverdieping, en dat bovendien de oplossing van de deuromlijsting en het daarboven aangebrachte balkonnetje zeer zwak is en den gevel schaadt. Daarbij moet echter weer als een bepaalde verdienste worden aangemerkt, dat namelijk de ontwerper zoo goed heeft weten partij te trekken van het nieuwe materiaal in verband met schaduwwerking, waardoor leven en afwisseling in den gevel is gebracht. Door het groote meerendeel der ontwerpers was daaraan geen of al zeer weinig aandacht geschonken, ten nadeele hunner oplossingen.

Het teekenwerk valt zeer te loven, en enkele versieringsmotieven voor bricorna zijn zeer geschikt voor toepassing.

11. *Chabloon.* De geveloplossing is te fabriekmatig gedacht, en een flinke kroonlijst ontbreekt. De angstvallig gedachte uitmetselingen zullen te weinig schaduwwerking veroorzaken om voldoende effect te maken.

De versieringsmotieven voor de bricorna zijn eenigszins kinderachtig, te klein om effect te maken, en niet zeer origineel. Zij zijn echter uitvoerbaar.

Het detail is kranig geteekend, maar doet duidelijk het gebrek aan voldoende verscheidenheid in de versiering uitkomen.

13. *Pardon.* Dit ontwerp kan niet geslaagd genoemd worden. De toepassing van kleurige steen is niet bijzonder mooi, evenmin de ontworpen versiering voor bricorna. De motieven zijn ongeschikt om — vooral op eenigen afstand — effect te maken.

14. *Nederlandsch Wapen.* De ontwerper heeft veel werk van zijne aanteekeningen gemaakt: te betreuren is het echter, dat hij ook te veel heeft willen geven en zijn ver-

sierende motieven voor 't meerendeel te klein zijn om het beoogde effect te maken op de groote afstanden, waarvan zij moeten waargenomen worden.

De uitgemetselde gootlijst is te hoekig en te zwaar, en schaadt zeer aan het ontwerp, waarin bovendien de zoo gewenschte rust ontbreekt.

15. *la Brique* is een knap en mooi geteekend ontwerp, dat echter niet aan de gedane vraag beantwoordt. De goede kleurige versieringen zijn niet architectonisch gedacht: zij doen te veel aan mozaïkwerk denken, zijn niet geschikt genoeg voor het materiaal, waarvoor zij bedoeld zijn, en beter uitvoerbaar voor schilderwerk.

16. *Twee driehoeken in cirkel.* Dit ontwerp zou onder de goede oplossingen voor baksteenbouw gerangschikt kunnen worden, ware het niet, dat de architectuur geschaadt wordt de ijzeren lateien boven de raamopeningen; deze zijn niet eigenaardig bij dezen specifieken baksteenbouw, toegepast op een deftig woonhuis met lichtopeningen van geringe breedte.

De ware oplossing voor de beoogde versiering van bricorna wordt evenmin gegeven; de motieven daarvoor zijn te gedetailleerd. Wel zijn er onder die goed gevonden zijn, maar die te klein geacht worden om het daarmede beoogde effect te kunnen verkrijgen. Ook is de verscheidenheid der motieven te groot.

De ontwerper heeft zich echter bijzonder veel moeite gegeven, getuige o.a. het groot aantal ingeleverde teekeningen.

De waarde van dit ontwerp kan op één lijn worden gesteld met die van het reeds behandelde ontwerp no. 11, niettegenstaande beider zeer verschillende kwaliteiten.

17. *Eikel.* Ook de vervaardiger van dit ontwerp heeft zich onvoldoende rekenschap gegeven van de uitwerking, die de op bricorna ontworpen versieringen zullen maken. De motieven daarvan zijn ook hier te klein.

In den gevel had wat minder gebruik gemaakt moeten worden van natuurlijken steen; soberheid in de toepassing hiervan bij baksteenbouw is vooral aan te bevelen bij het ontwerpen van een gevel als bedoeld is.

De uitbouw boven de deur zal in het geheele samenstel geen goed effect maken; dat onderdeel was trouwens ook niet in het schema van den gevel aangegeven.

Het gebrek, dat de versieringsmotieven voor bricorna te onbeduidend zijn, en daarbij geen rekening is gehouden met de afstanden waarop zij geplaatst worden, heeft de ontwerper gemeen met het groote meerendeel zijner mede-inzenders. De verklaring daarvan is hierin te zoeken, dat vele medewerkers aan de prijsvraag het materiaal onvoldoende kennen, of de bestaande voorbeelden er van niet genoeg met oordeel beschouwd hebben.

Andere ontworpen versieringen die meer effect op de teekeningen maken, zijn niet of slechts in geringe mate van toepassing op bricorna.

Slechts zeer enkele inzendingen toonen, dat de ontwerpers zich goed rekenschap hebben gegeven van hetgeen met bricorna bedoeld wordt, en hoedanig het effect der daarvoor ontworpen versieringen in de werkelijkheid zal zijn.

De Jury heeft langdurig overwogen of zij aan het ontwerp Juli den eersten prijs, groot *f* 300, mocht toekennen. Ware in de architectuur van den gevel meer harmonie

betracht, door het beter doorvoeren van een goede oplossing als die der 1e en 2e verdieping ook bij het daaronder gelegen deel van den gevel, ongetwijfeld zou zij reden gehad hebben den vollen prijs toe te kennen. In aanmerking genomen het groote verschil in waarde der genoemde geveldeelen besloot zij echter bij groote meerderheid van stemmen voor te stellen, om aan den inzender als waardeering voor zijn verdienstelijk werk een belooning van *f* 200 aan te bieden.

Voorts stelden zij voor, om aan elk der ontwerpen Chabloon en Twee driehoeken in cirkel die, niettegenstaande hun verschil in opvatting, gelijkwaardig moeten beschouwd worden, een belooning van *f* 50 toe te kennen.

Met deze uitspraak hebben de prijsuitschrijvers de heeren Van der Loo, zich vereenigd.

Dadelijk werd daarbij de toezegging gedaan, nog in dit jaar drie nieuwe prijsvragen voor hetzelfde doel uit te schrijven, en daarvoor wederom een bedrag van *f* 1500 aan prijzen beschikbaar te stellen.

7 September 1906.

DE JURY:

K. P. C. DE BAZEL.
H. P. BERLAGE.
Dr. P. J. H. CUYPERS.
ED. CUYPERS.
Prof. HENRI EVERS.
Prof. JACOB F. KLINKHAMER.
C. H. PETERS.
JOS. VAN DE LOO, technisch adviseur der Jury.

De ontwerpen zijn tentoongesteld in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam en zijn dagelijks te bezichtigen van 10 tot 4 uur, des Zondags van 12 tot 4 uur. Sluiting 8 October 4 uur.

Als ontwerpers der inzendingen waaraan eene onderscheiding werd toegekend, hebben zich bekend gemaakt als volgt de heeren:

I. Prijsvraag motto: *Bricorna* (5) *f* 150, de Roos en Overeijnder te Rotterdam.
I. » » *Versiering* *f* 50, I. H. G. P. de Rouw te 's Gravenhage.
II. » » *Luctor* *f* 150, I. H. Schmitz te Rotterdam.
II. » » *Bricorna* (7) *f* 50, I. M. L. Lotz te 's Gravenhage.
III. » » *Juli* *f* 200, A. A. van Nieuwenhuyzen te Rotterdam.
III. » » *Chabloon* *f* 50, W. Bogtman te Haarlem.
III. » » terwijl van *Twee driehoeken in cirkel* *f* 50 duizenden zich nog niet heeft bekend gemaakt.

·ONTWERP·VOOR·EEN·WINKELHUIS·

·MET·BOVENWONING·

·A/D·ANNA·PAULOWNASTRAAT·

·TE·

·'s·GRAVENHAGE·

·VOORGEVEL·

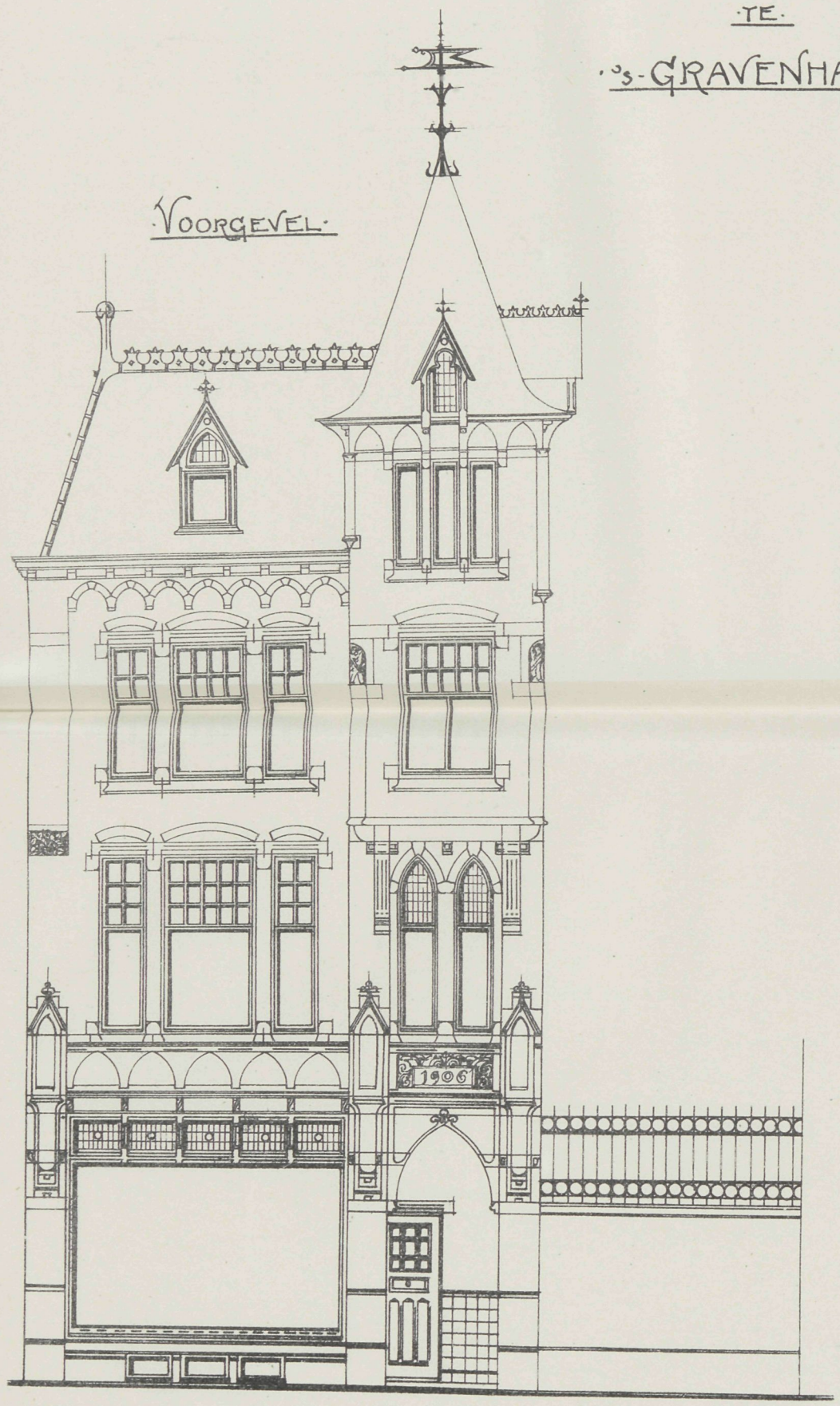

·ZIJGEVEL·

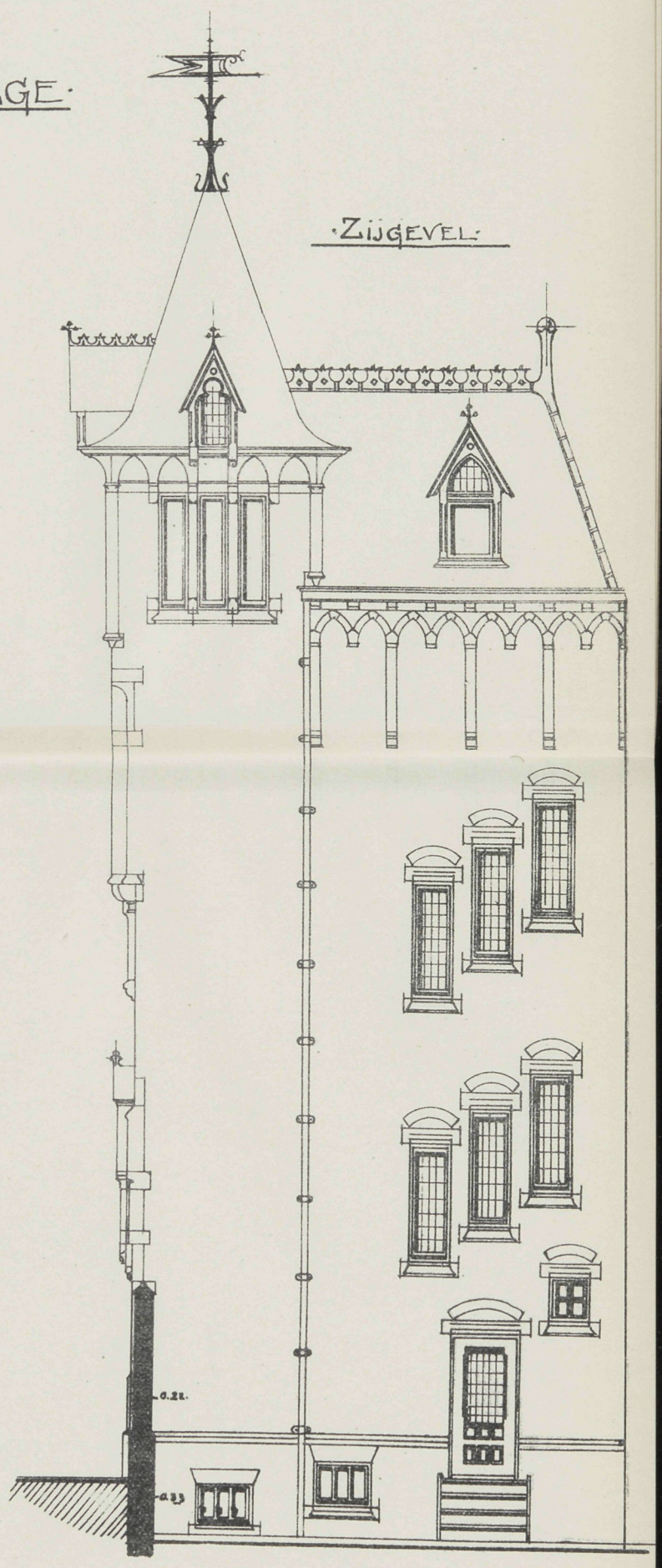

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

18 October 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 21.

Bij de Platen.

Ontwerp eener dubbele villa,

door J. F. VAN GERVEN.

Zonder veel versiering, eenvoudig en wel; alleen door de eigenaardige groepeering maken deze beide aaneengekoppelde villa's een zeer goed geheel. Daarbij is de verdeeling van ramen en deuren zoo gekozen, dat alles van geheel nieuwe opvatting getuigt. Zooals de plannen doen zien is ook de innerlijke verdeeling geriefelijk. Voor den bouw moet een zachtrooden steen gekozen en het dak met kruispannen gedekt worden. De ramen zijn met spiegelglas. De bedoeling voor de plaatsing is dat het gebouw op eenigen afstand van den hoofdweg is gelegen.

Korte hoofdstadbeschouwingen.

Amsterdam moet wil het niet vergeten worden zijn stormpas medemaken op het gebied der vooruitgang. Worden hiervoor inderdaad degelijke plannen op touw gezet, die wij allen toejuichen daar zijn ook vele anderen, die wij gaarne een andere richting zouden gegeven zien. Daaronder rekenen wij de bescherming van het oude en het eigenaardige daarvan. Het behoud der Reguliersgracht, dat deze week een onderwerp ter bespreking in een der bouwkundige vereenigingen is, blijft altijd voor velen, die het stedenschoon lief hebben gewenscht, en daarom is het te waardeeren, dat vakmannen dit onderwerp bespreken en op de waarde er van wijzen. Zoo niet dan zou dat schoon, dat zeer vergankelijk blijkt, spoedig zijn verdwenen. Of het zal blijven, staat nog in een zeer wisselvallige periode, wij willen het wenschen.

Wat ons echter trof is de korte mededeeling, die de begrooting van 1907 doet over het fraaie Huis met de Hoofden, dat spoedig zal zijn het vermolmde Huis met

de Hoofden, want het rotproces is er in al zijn macht bezig. Die begrooting zegt toch: B. & W. zijn eveneens van oordeel, dat de mooie gevel van het Huis met de Hoofden moet worden in stand gehouden,

Waar echter dat gebouw nog geen bestemming heeft, hebben zij gemeend met de restauratie daarvan te moeten wachten, totdat zal zijn beslist, tot welk doel het gebouw zal worden gebezigd, ten einde het te gelijk voor zijn bestemming in te richten.

Die redeneering klinkt vrij zonderling. Met een gebouw valt weinig te spotten. Treedt verrotting door lek of wat ook binnen, dan gaat het van het een op het ander het verband verbreekt en een paar jaren zonder zorg vernietigt de waarde van het geheel. Niet een paar jaren maar een eeuwigheid schijnt noodig te zijn om het gebouw een beschermde toekomst te geven, en het kan best zijn dat voor dien tijd het gebouw al de eeuwigheid is ingegaan. Dat is inderdaad een bedroevend verschijnsel en wij betreuren het, dat, afgescheiden van de mogelijke bestemming, die toch de waarde van den gevel niet zal vernietigen niets gedaan wordt tot onmiddellijk behoud en keering van verder verval. Dat zijn onverklaarbare feiten.

De rioleering zal een geduchte beurt krijgen. Het doodvonnis over het Liernurstelsel wordt daarbij uitgesproken. Wij denken ons eenige jaren terug, toen Liernur met zijne operatiën begon. Wij denken aan den hoogst bekwamen directeur der gemeentewerken Verheij en die zich met dat stelsel dat hij moest invoeren maar nimmer kon vereenigen, en die zijn laatste levensjaren van een hoogst ijverig leven ten bate der gemeente hierdoor zelfs zag verkort. Hoe menigmaal wees hij niet op de toekomst en op het lot dat het stelsel zou te wachten zijn. Zijn profetie is uitgekomen en het deed ons in zeker opzicht bij de herinnering daaraan goed, dat hij zoo juist gezien had. Nu zal men overgaan tot wat voor vijftig jaar geleden had moeten gebeurd zijn en door krachtige rioleering het grachtvuil afvoeren. Amsterdam staat weder aan den vooravond om omgekeerd te worden, de bestratingen komen weer aan de orde.

Maar noodig is het, de toestand in de Jacob van Lennepbuurt is ontzaggelijk en al moge het nu blijken, dat hoe erg de kwaal ook is, de schade aan de gezondheid niet groot is, toch is het een ondragelijk iets te moeten leven in een atmospheer die niet toelaat ramen of deuren te openen zonder het huis in een akelige odeurdoos te veranderen. Toch kon juist bij ons grachtenstelsel de rioleering zoo gemakkelijk zijn ingericht. Nu zijn alle walmuren in de laatste jaren vernieuwd, wanneer langs die walmuren de riolen waren gelegd, en een der wanden daarvan door de walmuur was gevormd geworden, wat zou men een kapitaal gespaard hebben en wanneer dan iedere gracht bij de brug eene uitloozing had gehad, voor de bij die opening te leggen schuiten wat des nachts kan gebeuren om de rioolstoffen op te nemen, dan had men een rioolstelsel gaandeweg verkregen als het beste in hare soort, terwijl iedere gracht op zichzelf gelaten, alles vaksgewijze zou kunnen geregeld geweest zijn. De verbetering was billijk en gaandeweg verkregen geweest, terwijl men nu over weggeworpen schatten kan treuren.

Een groote lijst van onteigening komt in de dagbladen voor om het nieuwe uitbreidingsplan te vormen, zal er waarlijk behoefte aan blijken. Is de lust tot uitbreiding van de hoofdstad wel niet wat op het doodepunt gekomen. Waar de bevolking geen

vermeerdering van het zielen aantal geeft, zal onder dat alles, al het nieuwere waarschijnlijk zeer weinig bruikbaars geven, daarom te meer zouden wij er prijs opstellen, dat het oude dat goed is behouden bleef en daarover snel recht werd uitgesproken. Het is meer dan tijd.

Verplaatsing eener brug bij New York.

Een ijzeren brug over de Haarlem-rivier bij Kingsbridge (New York), moest verplaatst worden omdat het verkeer daar een grootere ruimte noodig had. Tegelijkertijd werd over dezelfde rivier verderop een brug gelegd en besloot men nu de spanning daarvan zoo te maken, dat het draaiende gedeelte van de te sloopen brug paste in de nieuwe. Dat gedeelte was 83 M. lang en woog ruim 1000 ton. Geheel uit elkander nemen en weder opbouwen zou bovendien te veel tijd vorderen, waarom men alles in zijn geheel liet. De firma Terry en Tench te New-York die veelal den bruggenbouw

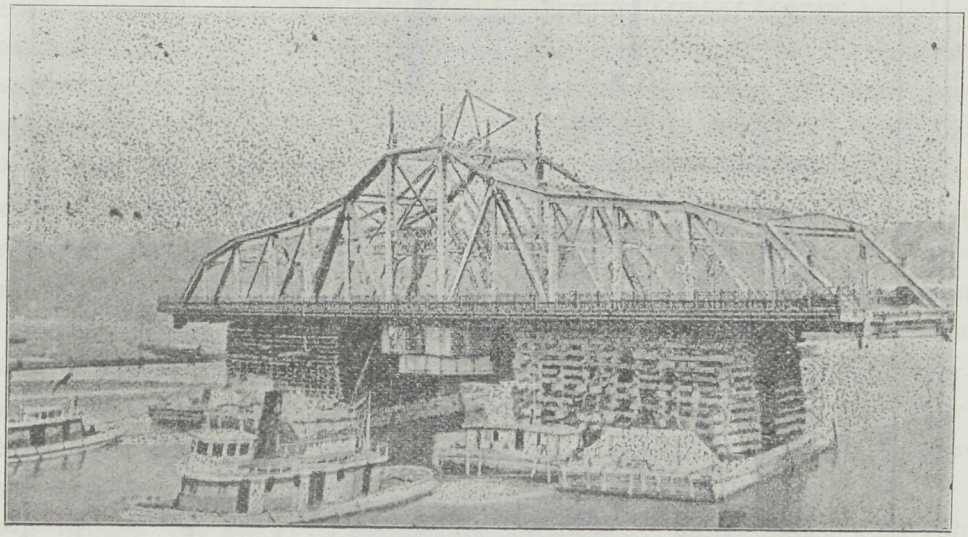

onderneemt, voerde ook dit werk uit. De afstand tusschen de beide bruggen bedroeg 2.4 K. M. Intusschen was het middendeel voor de brug die op de plaats der oude kwam aan de werkplaatsen in elkander gezet en werd dit op dezelfde wijze vervoerd en op de plaats gebracht. Men bezigde daarvoor op den morgen van 14 Juni vier pontons, twee aan twee gekoppeld. Men liet de booten door het inloopen van water zinken tot op 0.60 M. van de waterspiegel, toen werden daarop de leggers gestapeld zooals in de tekstfiguren te zien is tot een hoogte van 7.6 M. waarop het ijzeren gevaarte moest komen te rusten. Door langzaam leegpompen onderzocht men of de belasting op de booten gelijkmatig was. Men wachtte nu tot het water steeg. Om 12 uur 30 begon de brug te rijzen en twee uur later was de brug vrij van de pijlers. Toen werden twee sleepbooten vóór en twee achter de pontons aangekoppeld. De beide voorsten dienden voor het sleepen, terwijl de achtersten dienden tot waarborg om zoo de brug door ongelijke

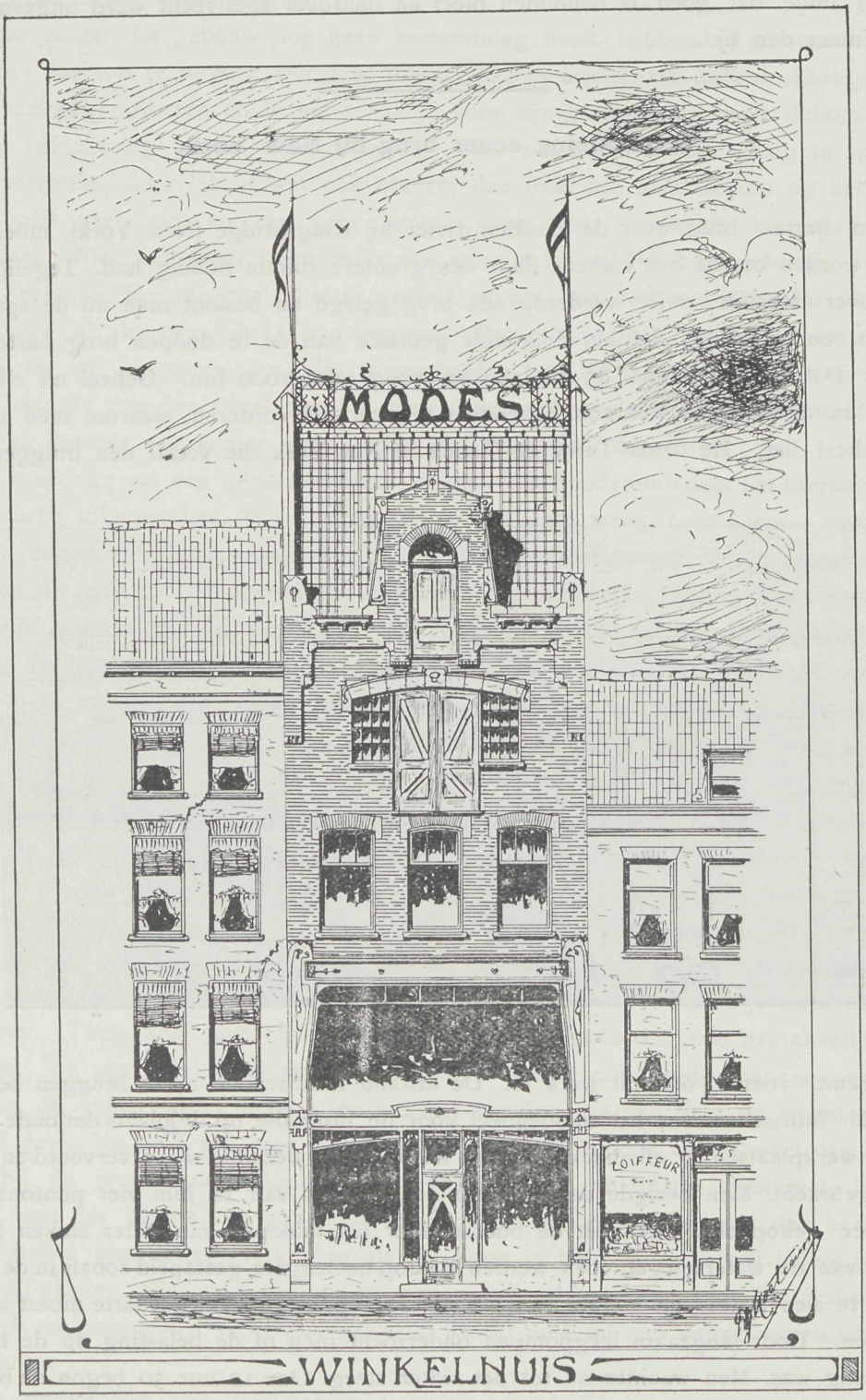

WINKELNUIS

strooming gevaar liep te kantelen, dit gevaar af te weren. Alles liep goed van stapel en na verloop van een goed uur was het ijzeren gevaarte op zijn bestemming. Den volgenden dag ging het op dezelfde wijze met de twee verdieping hooge draaibrug die van de werf werd aangevoerd. Alles duurde met elkander niet langer dan 36 uur. Inderdaad een merkwaardig staaltje van snellen arbeid en goed overleg.

Bij de tekstfiguur.

De tekstfiguur geeft het ontwerp van een winkelhuis met bovenwoningen door den heer C. Koeteeuw.

Schadelijken invloed van steensoorten.

Het mag in vele opzichten een verblijdend verschijnsel worden geacht, dat de bearbeiding van materialen en het daarbij verbonden gevaar de aandacht trekt van invloedrijke mannen, die door hunne voorlichting dat gevaar kunnen beperken. De caisson arbeid, dankt aan dien tusschenkomst vele verbeteringen. Zoo ook de daarstelling van verfstoffen, die hoogst schadelijk op de gezondheid inwerken. Toch moet men voorzichtig zijn met het uitspreken van een beslist oordeel. In Nr. 41, dertiende jaargang van het weekblad Architectura komt eene verdediging omtrent de min schadelijke bewerking der Oberkirchener steen voor, van den heer Ferd. Engers die wij volkomen onderschrijven. Dat is zoo, die steen kan niet tot de schadelijke soorten gerekend worden en daarom zou, wij hebben dit reeds vroeger gezegd, het jammer zijn dat een minder juist oordeel terugwerkte op een overigens solied materiaal. Er wordt in den laatsten tijd lang zooveel niet meer, Savonniere steen in ons land verwerkt als vroeger. Die steensoort die tot de zachtere soorten behoort, die zich laten hakken, zagen en schaven naar hartelust, heeft met velen van haar gehalte, naar het mij voorkomt de eigenschap, hoogstnadeelig te zijn voor de gezondheid.

Wij hebben een tijd gekend dat de Savonniere steen algemeen werd gebezigd. Opmerkelijk was het dan het werkvolk bezig te zien, die meer op meeldragers dan op steenhouwers geleken. Onbegrijpelijk is de hoeveelheid fijne zelfs hoogst fijne stof, die zich bij de bearbeiding daarvan ontwikkelt en dikwerf was het gelaat derwerklieden onkenbaar door het waas daarop door de steenstof aangebracht. Deze stof is daarbij in een hooge mate droog. Dergelijke bearbeiding nu achten wij, wanneer er over gevaar gesproken wordt, een der eerst aangewezene.

Datzelfde is alle zachte steensoorten eigen als mergelsteen en dergelijken. Juist hunne gemakkelijke bewerking doet een veelvuldigheid van stof ontstaan, die meestal op het voorwerp of op den arbeider neerslaat omdat de behandeling der gereedschappen de stof aan het voorwerp bindt. Bij steensoorten van grover en harder gehalte drijft de slag de stof altijd van het voorwerp af dat bewerkt wordt en zal men nimmer een werkman die Oberkirchener, Udelfanger of dergelijke steensoorten bewerkt aan den arbeid hebben gezien in zulk een hoogst bestoven toestand. Toch is dat juist het kwaad.

De veelvuldigheid der stof. Wanneer er dus werkelijk sprake is van nadeelige invloed op de gezondheid dan is dit wel in de eerste plaats te wijten aan de meest zachte steensoorten. Hoe harder het materiaal is hoe geringer de stof ontwikkeling en met hoe langer tusschenpoozen die stof wordt gevormd. Onze overtuiging is dan ook, dat juist de zachtste steensoorten de meest schadelijken zijn. Thans gaat men echter niet veel meer tot het gebruik der zachte steensoorten over, in hoofdzaak omdat ons vochtig klimaat daarop niet gunstig inwerkt, er ontstaat een vertering of verkalkering in die enkele gaten vormt, evenals bij de spons, en dat ontsiert den gevel vooral in die steen waarin zich roestdeelen bevinden en waar hard en zacht naast elkander huizen. Tracht men dus in het belang der werklieden wat te doen, dan mag vooral niet uit het oog verloren worden dat de zachtste steensoorten de meeste voorzorgen vereischen.

Onder de zee door van Dover naar Calais.

Een tunnel onder de zee door die Engeland met het vaste land verbindt, komt meer en meer tot de uitvoerbare plannen te behooren. Juist in Engeland zoowel als in Frankrijk bevinden zich op die plaatsen krijtbergen en men ging na gedurig geologisch onderzoek van de gedachte uit, dat er verband bestaat tusschen die bergen in beide rijken, dat zij een geheel vormen. Alleen de onbekendheid hoe zulk een groote tusschenruimte zich daar tusschen gevormd kon hebben, deed de vrees ontstaan dat het middendeel was weggeslagen en die breuk op den bodem van invloed was geweest, door daarin scheuren of openingen achter te laten Bij eventueele doorboring van den bodem zou men dan op groote gevaren kunnen stuiten. Het gedurig onderzoek der laatste jaren heeft hierop echter een geruststellend antwoord gegeven, de bodem is volgens herhaalde peilingen vast aaneen gesloten en dat resultaat deed het denkbeeld meer en meer verlevendigen om ondergrondsgemeenschap tusschen beide rijken te vormen. Men heeft reeds belangrijke voorproeven genomen door een twee kilometer lange gaanderij onder den zeebodem te maken en bewees de ondervinding dat de krijtlaag die men doorboren moest bizonder vast van gehalte was, en dat deze bovendien nagenoeg geen water liet doortrekken. De tunnel die men zich voorstelt te maken, moet 50 kilometer lang zijn en wanneer men berekent hoe de doorgraving van den Simplon die 19 kilometer lang is reeds een reuzen arbeid vorderde, dan valt hieruit af te leiden, wat dergelijke doorboring onder zee beteekent. Het plan dat de goedkeuring der Regeeringen slechts verwacht, geeft wanneer het tot uitvoering komt gelegenheid om in 5 uur over te gaan.

Voor de goede gang wil men niet een, maar gelijktijdig twee tunnels booren. Dat is een gevolg hiervan, dat bij het maken van twee sporen, een tunnel te groote ruimte zou vorderen en het verband gemakkelijker zou kunnen verbroken worden; door twee tunnels te booren, een voor heen en een voor terug, behoeft men de breedte slechts op ongeveer 6 Meter te maken. De afstand tusschen beide tunnels of de scheidingswand zou dan op 15 M. worden genomen.

Toch wenscht men op bepaalde afstanden door dwarsgangen beide tunnels onderling te vereenigen. Buiten deze twee tunnels wil men nog een derde maken, die alleen

moet dienen tot afvoer van het naar binnen sypelende water. Met de laatste tunnel wil men het eerst beginnen om daaruit den bodem te kunnen verkennen voor de beide groote tunnels, terwijl die later dienst blijft doen voor arbeidspersoneel en wat verder tot onderhoud van de tunnel noodig is.

Het groote voordeel van dezen vasten bodem is, dat men van beide zijden de arbeid kan aanvangen, zoodat de boormachines tegen elkander inwerken en daardoor het dubbel aantal kan aan het werk gezet. Een machine volgens de laatste vinding schat men dat 150 M. per week uitboort. Het voornaamste bezwaar is, 1e het vervoer van de 1200 werklieden die men daarvoor noodig acht en dan 2e de niet geringe hoeveelheid van 4000 ton afval per dag, waarvoor een honderdtal treinen dagelijks noodig zijn. Toch heeft het plan zooveel zekerheid gekregen, dat de toekomst niet verre is waarin Franschen en Engelschen op een dag de heen- en terugreis kunnen ondernemen. Van groote zorg is natuurlijk het aanbrengen van versche lucht op zulk een uitgestrekt traject, omdat de bovengrond niet veel gelegenheid biedt zonder gevaar van daar versche lucht aan te voeren, terwijl de afstand te lang is om op de kracht der beide uiteinden te kunnen rekenen. De wetenschap heeft echter zulke vorderingen gemaakt, dat ook die bezwaren wel zullen worden opgelost.

Prijsvraag van het tijdschrift Die Woche.

Een hoogst belangrijke prijsvraag is door de redactie van het welbekende tijdschrift »Die Woche« uitgeschreven en wel voor ontwerpen van villa's of zomerhuizen. Het is op aansporing van den architect Muthesius, dat de redactie hiertoe overgaat en op waarlijk onbekrompen wijze. Het doel is landelijke woningen te verkrijgen voor den middenstand en vooral om groote gezinnen daaruit des zomers een goedkoop verblijf te verschaffen. De ontwerpen in vier verschillende opvattingen, kunnen de ruime belooningen van ongeveer 6000 gulden verwerven. Inderdaad wel een reden die tot mededinging aanspoort. Zij zijn: I. een zomerverblijf van 5.000 Mark bouwkosten.

II. » » » 7.500 » »
III. » » » 10.000 » »
IV. » » » 20.000 » »

De prijzen zijn:

I. Eerste prijs 1000, 2 tweede prijzen elk van 300 en 2 derde elk van 200 Mark.
II. » » 700, 2 » » » » 250 » 2 » » » 200 »
III. » » 500, 2 » » » » 250 » 2 » » » 150 »
IV. » » 400, 2 » » » » 200 » 2 » » « 150 »

Bovendien zullen nog 40 ontwerpen elk voor 100 Mark worden aangekocht. De ontwerpen zullen in Die Woche worden opgenomen.

Gevraagd wordt de levering van een situatieplan 1 à 400, plannen gevels en doorsneden 1 à 100, perspectivische schetsen van uit- en inwendig schetsen, 1 à 10, der meubelen van één woonkamer en één slaapkamer, begrooting der bouwkosten (berekend naar de eenheid van 16 Mark per M2 benevens toelichting).

Elk huis moet voor een bepaalde streek van Duitschland zijn ontworpen, omtrent welks bodemligging ten opzichte van wegen enz. de ontwerper zelf de bijzonderheden kan vaststellen tenzij bij eenig ontwerp een bepaald bouwterrein is bedoeld. De ontwerpen moet uiterlijk 1 December 1906 ingeleverd zijn, inzendingen een poststempel van vertrek dragende later dan 30 November komen niet in aanmerking. Uitvoerig programma kan men aanvragen bij de Redactie Sommerstrasse 37—41 Berlin. De jury bestaat uit Prof. Th. Fischer, Stuttgart; Geh. Reg. Rat. Dr. Ing. Herm. Muthesius, Berlin; Architect Rich. Riemerschmid, Munchen; Prof. Schulze Naumburg, Saaleck, Paul Dobest, hoofdredacteur Tijdschrift. Ontegenzeggelijk zal een groote oogst op deze belangrijke prijsvraag te wachten zijn.

Prijsvraag voor een Ontwerp van een Kalenderschild.

Door de Schilderspatroonsvereeniging »Amsterdam« is een prijsvraag uitgeschreven voor een Kalenderschild, onder de volgende bepalingen:

De vorm, lengte en breedte van het schild wordt overgelaten aan den ontwerper, mits de grootste zijde niet meer is dan 45 cM.

Als hoofdopschrift:

Schilderspatroonsvereeniging »Amsterdam«

en met kleine letters:

Onderlinge Omslag Risico Vereeniging.

Op het schild moet open blijven:

Een rechthoekige ruimte, 19 cM. hoog en 20 cM. breed, om daarop te kunnen plaatsen een Weekkalender met Agenda

Voorts moet open blijven:

Eene ruimte van minstens 22 cM. breed en 8 cM. hoog, voor namen, adressen enz. van Bestuurs- en Commissieleden.

Het ontwerp moet worden uitgevoerd in ééne kleur en moet zijn oorspronkelijk.

Als eerste prijs zal aan het beste ontwerp worden toegekend *f* 40.—, als tweede prijs *f* 20.— en als derde prijs *f* 10.—.

Het inzenden van ontwerpen moet geschieden:

Zonder daarop te vermelden den naam, doch voorzien zijn van een motto of spreuk en vergezeld gaan met een verzegelden brief waar buiten op hetzelfde motto van het ontwerp, alsook een correspondentie-adres. Het briefje moet inhouden den juisten naam en adres van den ontwerper. De bekroonde ontwerpen blijven eigendom van de vereeniging.

Inzendingen worden ingewacht, vrachtvrij, voor of op 1 December a. s. bij den Heer J. BRUNNER, J.Jzn., Korsjespoortsteeg 20, Amsierdam, alwaar ook bovenstaand program der prijsvraag verkrijgbaar is.

Het Bestuur der Schilderspatroonsvereeniging zal de Jury zijn.

ONTWERP VOOR EEN DUBBELE VILLA

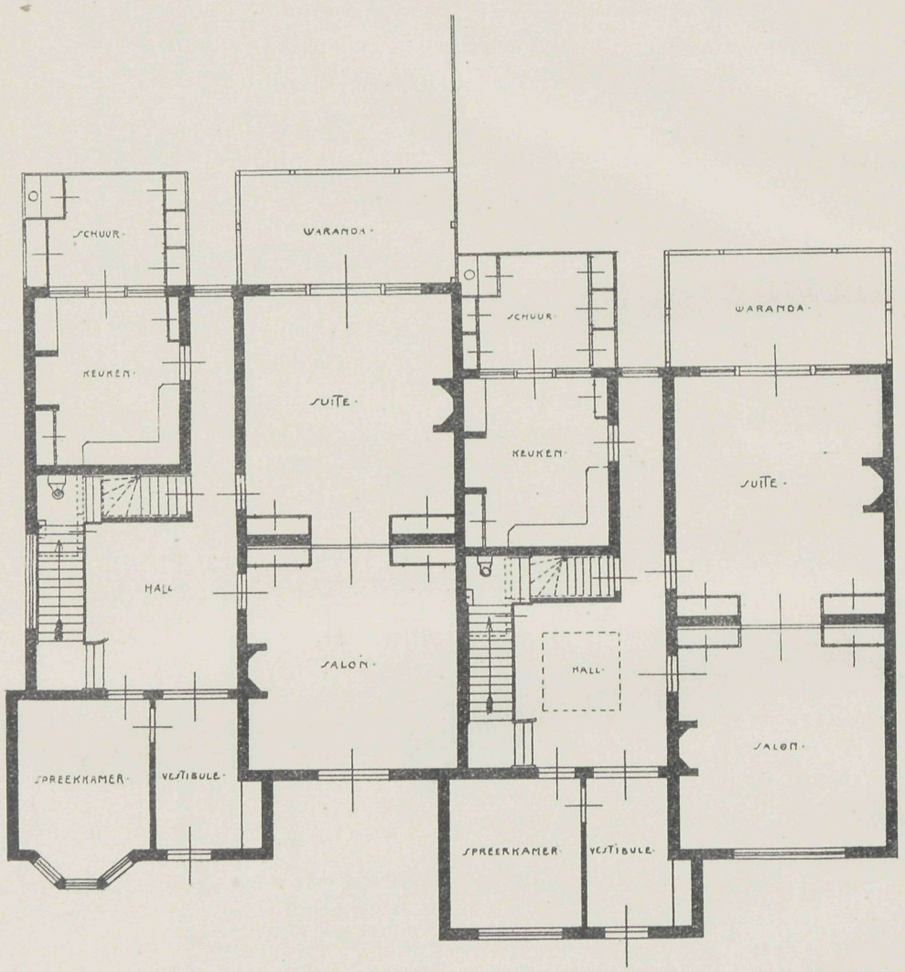

BEGANE GROND

VOORGEVEL

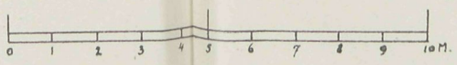

1 November 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 22.

Bij de Platen.

Raadhuis te Vriezenveen.

door DE HERDER & HELLENDOORN, Bouwmeesters.

Vriezenveen is na de groote ramp die het trof weder als nieuw herrezen. Als een der belangrijkste bouwwerken daarbij kan gerekend worden het raadhuis. Eenvoudig maar geheel in het karakter voor een flinke kleine gemeente, voldoet het goed. Rechts de burgemeesterskamer, links de secretarie, en geeft een ruime traphal toegang naar de bovenverdiepingen. Achter de secretarie ligt de raadzaal waartegen de afdeeling voor het politiewezen. Dan volgt de woning van den bewaarder van het gebouw. Boven zijn de kamers voor kadaster en archief die door een loggia zijn verdeeld. Het is een geheel zooals in een kleine gemeente te huis behoort, en dat met de eigenaardige voor- en zijgevel dadelijk de bestemming aanwijst.

De Amsterdamsche Gemeenteraad.

Eindelijk dan, is in de gemeenteraad een hartig woordje gesproken over de bescherming van een der oudste koopmanshuizen, dat eeuwen achtereen het karakter volkomen behouden heeft. Het is het door ons meermalen aangeduide Huis met de Hoofden dat op weg was geheel ten onder te gaan. Dank zij de flinke behandeling van dit onderwerp door het jongste raadslid de bouwmeester C. B. Posthumus Meyjes is de kans geopend dat het verder verval beperkt wordt en dat met herstel spoedig zal worden aanvangen. Inderdaad de heer Meyjes heeft zijn vakgenooten een groote dienst gedaan en moeten wij daarop erkentelijk wijzen. Het vormt zoo'n voornaam deel uit het beste tijdperk onzer bouwgeschiedenis, dat wij op het behoud prijs stellen en de

pogingen daarvoor door den heer Meyjes in het werk gesteld, geven daarop een gunstig uitzicht.

Kalkzandsteen.

In eene vergadering gehouden door de Afdeeling Amsterdam van den Bond van Technici op Donderdag 25 October, hield de heer Roelfsema te Groningen eene met lichtbeelden geïllustreerde lezing over de kalkzandsteen, hare fabricatie en toepassing. Wij ontleenen daaraan kort het volgende:

Zooals bekend is werd reeds in 1854 door dr. Bernhardi in Duitschland de eerste van die steensoort gefabriekt. Dat geschiedde toen in houten persen, waarna de lucht de verharding moest bewerken. Hiervoor was tijd noodig. Toch waren de resultaten van dien aard, dat het den weg wees tot betere fabricatie. De steen bestaat uit kalk en zand, meestal kluitkalk, doch is schelpkalk ook bruikbaar. In Duitschland is de fabricatie zoo toegenomen, dat er reeds meer dan 200 fabrieken van zijn. Men vormde eene vereeniging van fabrikanten, die zich verbonden dat de steen minstens 140 K.G. per M^2 drukvastheid moet hebben en stelde daarvoor contrôle van deskundigen in.

Ook hier te lande heeft zich een dergelijke vereeniging gevormd, vooral ook tot voorlichting waar verkeerde oordeelvellingen of concurrentie het product achteruit zetten. Met de nieuwe bouwverordeningen worden dikwerf zeer zware eischen, wat betreft drukvastheid, aan het materiaal gesteld, dat van geen bezwaar zou zijn, indien slechts dezelfde eischen gesteld werden bij andere metselmaterialen voor gelijk doel bestemd. Kalkzandsteen is voor bestrating niet geschikt, hoewel genoegzaam weerstand biedend, is de wrijving hierop van invloed. Ook het scherpe, den steen eigen, gaat dan verloren. Onderzoek aan het proefstation van de heeren König en Bienfait bewees, dat vorst op den steen geen schade doet en deze daardoor niet afschilfert of verbrokkelt. Ook vuurproeven hebben aangetoond dat de steen gelijke waarde heeft als de metselsteenen. Voor villa-bouw is de steen zeer geschikt en is de prijs in hoofdzaak reden tot toepassing. De steen is billijk. In Nederland zijn thans zeventien fabrieken die ruim honderd millioen steenen per jaar produceeren. Een onderzoek in het jaar 1894 door het Departement van Waterstaat gedaan over 35 steensoorten gaf als resultaat:

Drukvastheid voor metselklinkers . . .	120	tot	315	K.G.	per c.M.^{2}
» » hardgrauw	75	»	293	»	» »
» » boerengrauw. . . .	60	»	162	»	» »
» » best rood.	76			»	» »
» » Limburgsche steen	103	»	160	»	» »

en, zooals boven reeds aangegeven is, wordt die voor kalkzandsteen op 140 K,G. gerekend.

In Duitschland heeft men bij het bouwtoezicht de kalkzandsteen gelijk gesteld met de klinkers, die gewoonlijk als draagpunten onder de balken dienen.

Deze punten vormden in hoofdzaak den inhoud der lezing. De heer H. Roelfsema, die op alle mogelijke wijze het fabrikaat tracht te bevorderen en daartoe zoowel door

lezingen en geschriften de gelegenheid te baat neemt, heeft voor de kalksteenfabricatie zeker zeer veel ten goede uitgewerkt en daardoor dikwerf den weg tot toepassing aangewezen.

Woningen in Engeland.

De Engelsche bladen wijzen er op, hoe daar in de groote plaatsen en vooral ook in Londen, vele woningen te huur staan, geschikt tot bewoning voor den kleinen middenstand. Sints de oorlog met Afrika zijn alle behoeften in prijs gestegen en werd het daarna noodzakelijk dat naar billijker behuizing werd omgezien. Men berekent dat in enkele voorsteden, b.v. te Wimbledon, wel achthonderd woningen onverhuurd zijn. De bewoners voor dergelijke huizen, waaronder zoowel de kleine burgerman als de meer gegoeden kan gerekend worden, trekken meer landwaarts de z.g. tuinsteden in. Die steden hebben een soort woningen, die nagenoeg geheel uit hout, ijzer en cement gevormd zijn. Tusschen ramen en houten stijlen worden wanden van cement opgesteld en dergelijke woningen, die fabriekmatig kunnen daargesteld worden, vorderen geen hooge prijs. Het zal niet lang meer duren, of ook in ons land zal zulk een woningsoort aan de orde komen. Een betonlaag als gelijke fundatie en daarop de ijzeren spijlen gekokerd, waartusschen de cementplaten de wanden vormen. In die geest zijn ook de Engelsche woningen en men rekent voor een dergelijk huis ongeveer *f* 1800.—, buiten de prijs die de bouwondernemer voor het terrein moet betalen. Zulk een gebouw bestaat uit twee verdiepingen: beganen grond, portaal, woonkamer met stookgelegenheid, kasten, keuken met stookhaard enz, eetkamer, bergplaats voor brandstoffen en W. C. Op de bovenverdieping, waarvan de trap in het portaal aangebracht is, zijn drie slaapkamers, waarvan twee met stookgelegenheden en een met groote kleerenkast. Dergelijke woningen vallen daar zeer in den smaak, omdat zij bij geriefelijke ruimte een geringe bouwprijs vorderen. Het fabriekmatige is op de prijs van grooten invloed. Wel is waar geeft dit aan het uiterlijk een groote gelijk- en eentonigheid, maar kan men door plaatsing van groen en het maken van kleine warandahs van licht houtwerk hierin een groote afwisseling brengen. Zeker is het dat een dergelijke woningbouw van grooten invloed zal zijn in de toekomst. Zij hebben daarbij de eigenschap, dat zij veelal drooger kunnen zijn dan vele woningen, die door de slechte verbinding van zachte materialen en inferieure specie regen en vocht naar binnen jagen, een kwaal, die vele woningen op het platte land eigen is, vooral voor die, welke op de windstreken liggen. De tijd dat wij op onze tafel ook vinden liggen brochures met afbeeldingen van cementwoningen, is niet verre meer en zeker zullen die woningen een groote toepassing vinden.

Een houten kerkgebouw.

Dat er van hout veel te maken is en het nog lang niet uitgediend heeft bewijst de handel in geheel gereed zijnde villa's, waarvan ook hier te lande reeds enkelen zijn

geplaatst. Onze tekstfiguur geeft een kerkje geheel uit hout saamgesteld. Het is te Mariënheim in den Harz opgericht. De voeting is van steen, die de daar nabij gelegen

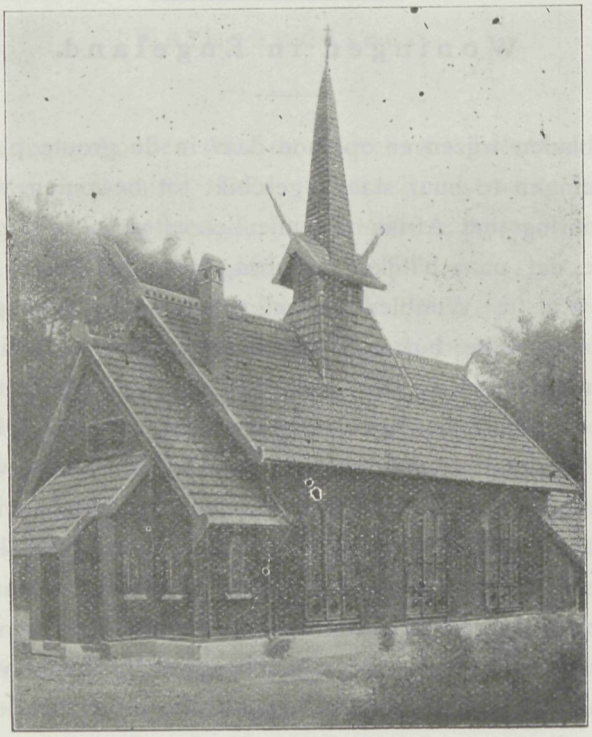

groeven leverde. De vloeren in de gangen bestaan uit terrazo en smalle pitch-pine deeltjes. De geheele bovenbouw van het kerkje kwam zoo voltooid van Noorwegen. Er is ruimte in voor 100 personen. De bouwkosten bedragen *f* 10.500, Op het dak met roode pannen gedekt verheft zich een klokketoren. De ramen zijn met kathedraalglas gesloten en de drie ramen in het koor met gekleurd glas. Het inwendige dat zeer goed voldoet, moet ook voor het gehoor uitstekend zijn. De afmetingen zijn nogal flink bij eene breedte van ongeveer 8 M. is de lengte ongeveer 24 M.

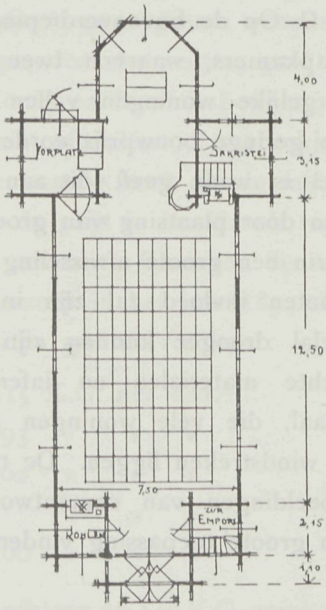

Ventilateuren.

Triumph-ventilateuren worden door het Ingenieursbureau J. L. ter Hall, Singel 322 te Amsterdam geleverd. Zij zijn eenvoudig en goedkoop, terwijl de werking geschiedt zonder dat daarvoor kosten behoeven gemaakt te worden. Men behoeft ze slechts op te winden. De prijzen zijn *f* 77 en *f* 71.50. Voor de duurzaamheid wordt een jaar in-

gestaan. Zij loopen van 1—5 uur met 250—650 omwentelingen per minuut en een zuig- of drukkracht van 80—600 M.^{3} per uur. Hun gewicht is ongeveer 22.25 K.G. De

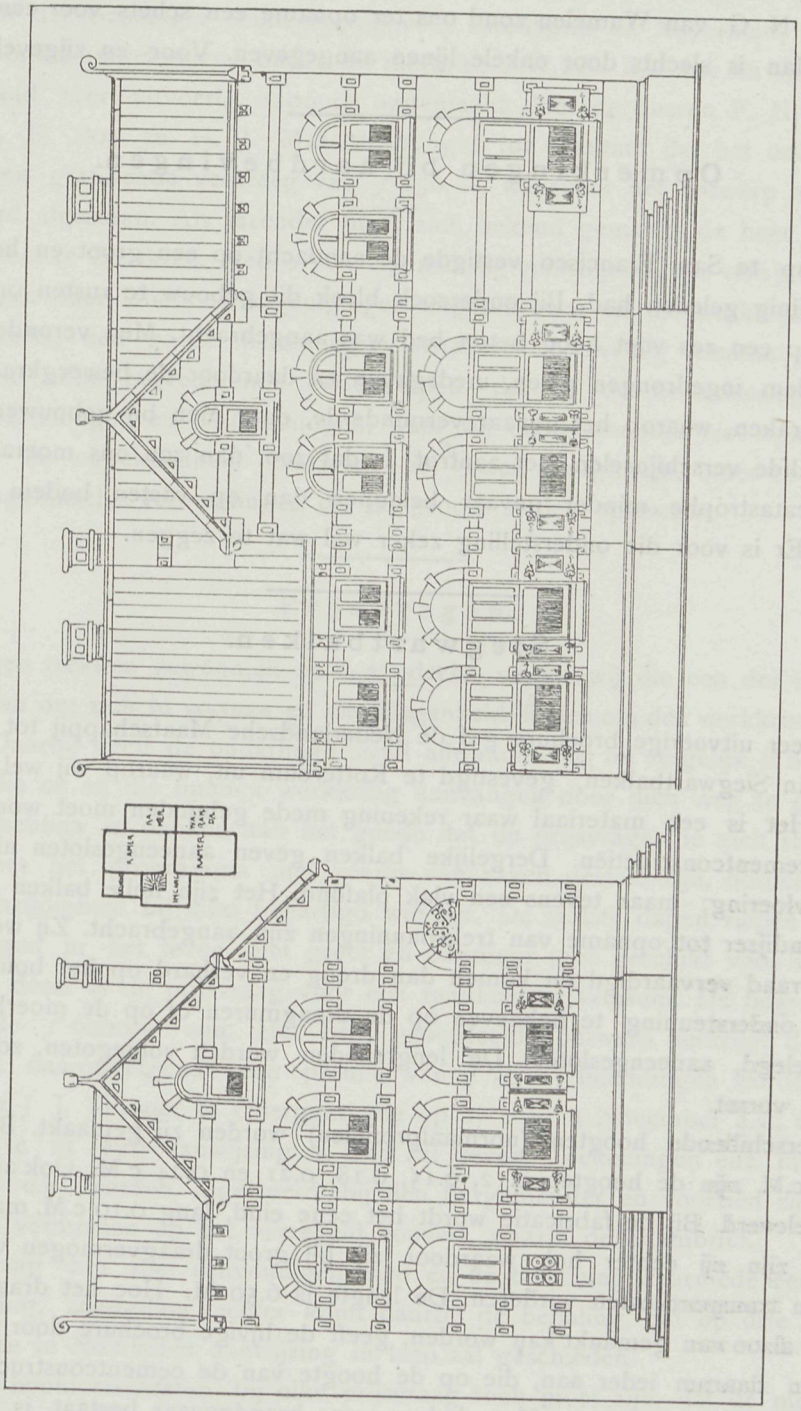

hoogte is 0.50 M., de breedte 0 28 M., de diepte 0 25 M. Naar het plafond opgeheschen kan men die laten zakken en regelen wanneer dit noodig is.

Bij de tekstfiguur.

De heer N. G. van Wamelen zond ons ter opname een schets voor een vrijstaande villa. Het plan is slechts door enkele lijnen aangegeven. Voor- en zijgevel geven het uiterlijk aan.

Opmerkingen bij aardbevingen.

De ramp te San Francisco vestigde de aandacht op een groot en hoog gebouw dat zeer weinig geleden had. Bij onderzoek bleek dit gebouw te rusten op ingeslagen palen waarop een zes voet hoog beton bed was aangebracht. Men veronderstelt dat de in den bodem ingedrongen palen, medegaven en daardoor de beweegkracht van den bodem verbraken, waarop het gevaar verminderde, daar men bij gebouwen anders aangelegd dezelfde verschijnselen niet aantrof. Is dat zoo, dan zou ons moerassig land bij dergelijke catastrophe minder gevaar beloopen dan op vasten bodem daargestelde gebouwen. Er is voor die onderstelling zeker wel wat te zeggen.

Siegwartbalken.

Een zeer uitvoerige brochure gaf de Nederlandsche Maatschappij tot fabricatie en verkoop van Siegwartbalken, gevestigd te Rotterdam uit, waarop wij wel de aandacht vestigen. Het is een materiaal waar rekening mede gehouden moet worden in dezen tijd van cementconstructiën. Dergelijke balken geven aaneengesloten niet alleen een vlakke bevloering, maar tevens een vlak plafond. Het zijn holle balken in welker zijwanden rondijzer tot opname van trekspanningen zijn aangebracht. Zij worden op maat en in voorraad vervaardigd en komen dan droog en verhard op het bouwterrein, waar zij zonder ondersteuning te behoeven op de draagmuren of op de moerbinten kunnen worden gelegd, aaneengesloten. De lengtenaden worden volgegoten, zoodat de vloer een massa vormt.

In verschillende hoogten (normaalprofielen) worden zij gemaakt. Bij een breedte van 0.25 c.M. zijn de hoogten 0.12, 0.15, 0.18, 0.21 en 0.24 c.M. Ook andere profielen worden geleverd. Bij de fabricatie wordt het eene eind, lang 0.10 c.M. massief gemaakt, overigens zijn zij echter hol, waardoor zij bij groot draagvermogen weinig gewicht hebben en transportkosten vorderen. De lengte is 6.50 M. Hoe het draagvermogen is, en wat er alzoo van gemaakt kan worden, geeft de lijvige brochure door illustraties aan. Wij raden daarom ieder aan, die op de hoogte van de cementconstructie blijven wil, deze brochure te raadplegen. Vooral daar waar brandgevaar bestaat, is het een hoogst welkom materiaal.

De directie is het ingenieurs-bureau Huygen & Wessel en Kloos van Limburg te Rotterdam. De fabriek in Nederland is in de gemeente Krimpen aan de IJssel.

Prijsvraag Maatschappij van Landbouw te Groningen.

Op de prijsvraag »Gebouwen voor het landbouwbedrijf«, uitgeschreven door het Hoofdbestuur der Groninger Maatschappij voor Landbouw en Nijverheid, waren slechts twee antwoorden ingekomen, onder de motto's: *Met zijn tijd mee* en *Loonsbesparing*. Het inderdaad zeer uitvoerig rapport, opgemaakt door de heeren F. H. STIKKER, P. G. CREMER, B. BOS en H. J. MANSHOLT, gaf tot resultaat dat het ontwerp Loonsbesparing een gratificatie verkreeg van *f* 150.—, waarvoor het ontwerp aan de Maatschappij werd afgestaan. Als inzender heeft zich bekend gemaakt de heer Joh. Hoogenboom, architect te Zierikzee. Het is een eigenaardig verschijnsel, hoe vele jaren achtereen alle prijsvragen door landbouwvereenigingen uitgeschreven en die werkelijk de aandacht verdienen, veelal een goede belooning vaststellen, zoo weinig resultaat geven. Toch zijn het juist zulke bevredigende onderwerpen, die bij de bestudeering een inzicht geven in verhoudingen en bestemmingen, waar wij die gewoonlijk niet opmerken. Het is voorzeker de onbekendheid daarmede die velen terughoudt, beter te huis in den bouw der dagelijksche verhoudingen die de groote steden opleveren.

Prijsvragen.

Prijsvragen trekken gewoonlijk onze aandacht, omdat wij die een der voornaamste factoren achten om zich te vormen en de gelegenheid bieden om den werkkring te kunnen aanvangen. Daarbij geeft de onderlinge strijd alle aanleiding tot vergelijk, is op deze wijze de beste studie en zij die hunnen werkkring aanvangen door dien weg te gaan, weten hoeveel zij hebben te danken aan het goede dat de prijsvragen in zich sluiten. Maar dan ook moet het programma met kennis van zaken gesteld zijn, oordeelkundig en de strikste onzijdigheid bij alles behartigd worden. De laatste dagen riepen weder een paar prijsvragen in het leven, niet groot en daardoor juist geschikt voor veler medewerking. Een dezer is de prijsvraag voor een raadhuis te Winsum. De begrooting mag niet boven de *f* 6000.— zijn. Het best geoordeelde ontwerp verkrijgt de prijs van *f* 100.—, het daaropvolgende een premie van *f* 50 —. Inlichtingen worden gegeven door den heer J J. Timmer te Obergum, die op 1, 2 en 3 November a.s., telkens des voormiddags te 11 uur, aanwijzing in loco zal geven. Teekeningen enz. moeten voor 10 December e.k. worden ingeleverd bij den burgemeester en voorzien zijn van een motto, ook te vermelden op het verzegeld couvert, waarin de naambrief.

Is de vraag van zeer eenvoudigen aard en de belooning daarmede eenigszins in overeenstemming, zonderling echter komt daarbij de bepaling, dat op drie achtereenvolgende dagen in November aanwijzing in loco zal geschieden.

Een der hoofdvereischten bij elke prijsvraag toch moet zijn, dat de mededingers zooveel mogelijk onbekend zijn bij de jury-leden en de prijsuitschrijvers. Wordt dat niet nagekomen en wordt door verkeerde invloeden de inzender reeds bekend gemaakt voor het oordeel is geveld, dan geeft dat aanleiding, dat dit op het oordeel van invloed kan zijn en is de beslissing onzuiver. Hoe vreemder ontwerp en beoordeelaar elkaar zijn, des te beter kan het oordeel genomen worden.

Wanneer men de mededingers oproept tot een aanwijzing in loco, dan wordt daardoor het geheime of liever het zuivere van den toestand weggenomen, wordt het terrein geopend voor een strijd, die dikwerf weinig eervol is Had nu het program die aanwijzing niet kunnen voorkomen en door duidelijke lokale omschrijving het de mededingers gemakkelijk kunnen maken, en tevens de basis te vormen voor een gelijkluidende opvatting der situatie door allen. Een prijsvraag, waarbij de strikste geheimhouding wordt verbroken, houdt op een prijsvraag te zijn, tenzij dat geschiede tusschen enkele speciaal daartoe uitgenoodigden in beperkten kring. Is de prijsvraag echter openbaar, dan mogen dergelijke bepalingen, die voor verafwonenden bezwarend zijn en die bovendien alle geheimhouding verbreken, niet tot grondslag genomen worden. Waar juist dit onderwerp voor zoovelen een welkome arbeid kan vormen, werpt die bepaling daarop een hoogst ongunstige schaduw.

Een andere prijsvraag is die, welke de heer C. Hellingman, eigenaar van het landgoed Waldfriede bij Oosterbeek heeft uitgeschreven, meer speciaal voor onze tuinbouw-architecten. Heeft de eigenaar zich door zijn werkkring dikwerf doen kennen door breede opvattingen en ook gewoonlijk door niet kleingeestig te zijn met het toekennen van loon waar hij arbeid vraagt, zoo is toch de vorm waarin de prijsvraag die het ontwerp vraagt voor een plantsoen met wandelweg, belvedère en waterwerk (bronwater) op het voorgenoemd landgoed, waarvan inderdaad goede bouwplannen in wording zijn, niet zeer gelukkig gekozen en daarmede niet in overeenstemming De belooning van het beste ontwerp is *f* 50 en de mogelijke kans op de uitvoering. Dit laatste dat gewoonlijk na de beantwoording, zoovele prijsvragen hebben het geleerd, aan groote wisselvalligheid bloot staat, willen wij dus eens buiten rekening laten en dan blijft de premie alleen over. Die nu is in geenerlei verhouding tot den gevorderden arbeid en niets kan het vak meer in discrediet brengen, dan dat een ieder maar in de gelegenheid zou zijn, om tegen zulk een koopje zich een goed ontwerp te verschaffen. Is de prijsvraag Winsum zuinig beloond, het kan nog, maar hier is de zuinigheid zoo hoog opgedreven, dat wij niet kunnen begrijpen hoe de flinke ondernemende heer Hellingman geen royaler blik heeft geslagen op datgene wat hij van onze tuinarchitecten vordert. Ja, wanneer prijsvragen dien weg opgaan, dan doen zij niet veel goed, dan bederven zij in vele opzichten de markt.

Mogelijk dat de prijsuitschrijver dit inziet en door meer royale belooning het evenwicht hersteld. Zoo niet, dan ware het wenschelijk dat de deelneming geen succes had. Ook hier worden op het terrein de noodige aanwijzingen gegeven, wat hetzelfde gevaar oplevert als bij de vorige. Kon een duidelijke situatie dat niet eenvoudiger maken. Daarom juist zij het uitschrijven van prijsvragen niet een werk dat een iedereen maar kan opvatten. *'t Is geen prijsraadsel*, maar dat een ieder die er gebruik van wenscht te maken, verplicht zij zich te laten voorlichten door bekwame mannen van het vak, onder toezicht van wien het program worde opgesteld en het geheele verloop der prijsvraag geschiede. Dat geeft vertrouwen, bederft de marktprijs niet en verlaagt de studie niet tot een gescharrel waaruit zelden iets goeds geboren wordt.

Ontwerp van een Raadhuis te Vriezenveen.

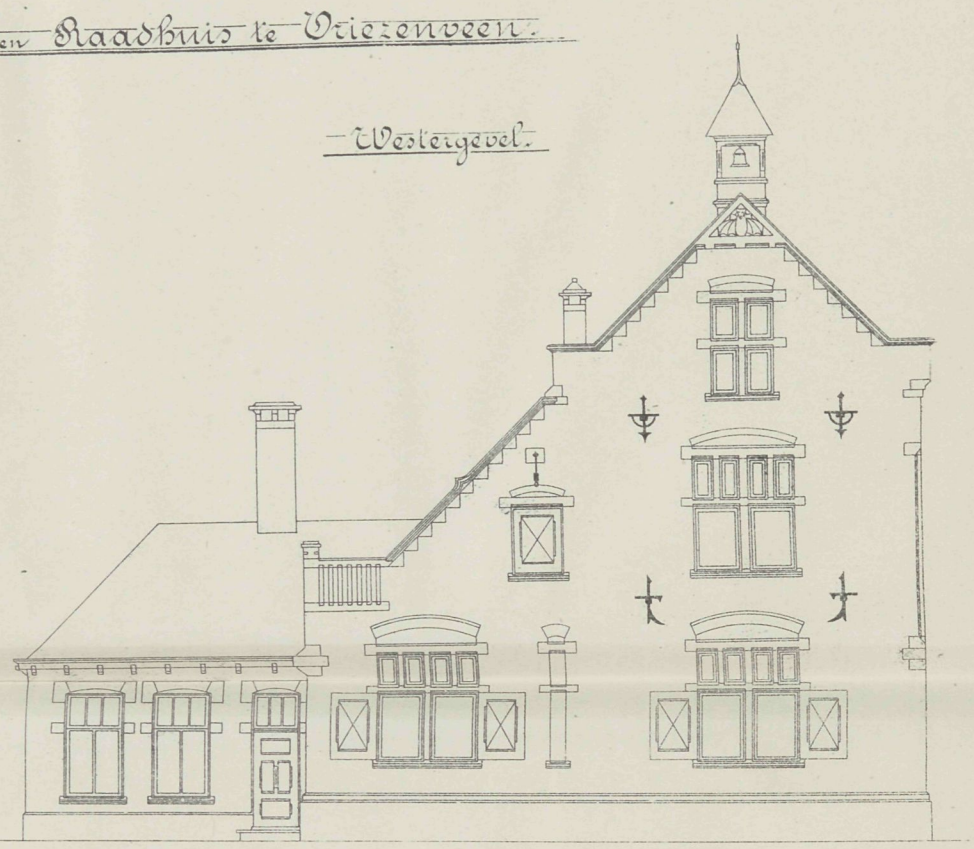

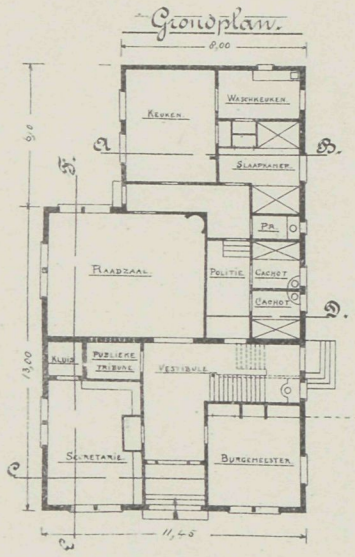

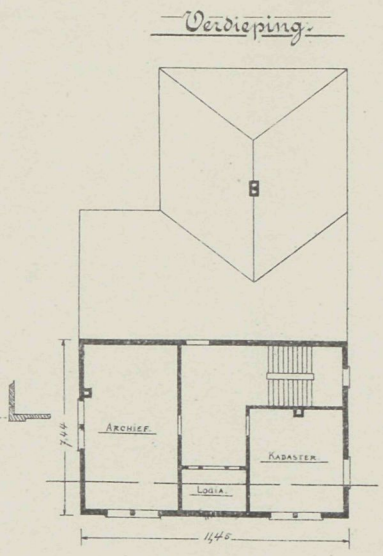

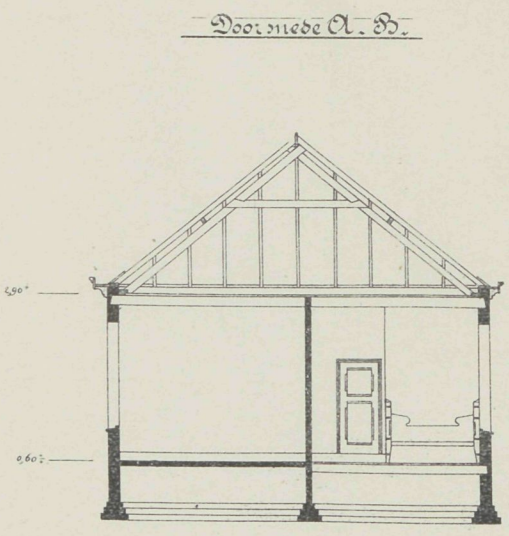

Hengelo (O) Oct. '05.
De Architecten:
de Kruse Gelkens

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

15 November 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 23.

Bij de Platen.

Ontwerp van een Villa.

door G. C. ROTHUIZEN.

Dit ontwerp dat bij de afzonderlijke ligging een villa en tegelijk kantoor met winkelruimte moest opleveren, heeft een zeer regelmatige indeeling. Aan den voorgevel drie ruime vertrekken, waarvan twee en suite. De ingang aan den zijgevel en vandaar komende op een ruimen trappenhal, waaraan zich de eetkamer, keuken, kantoor enz. aansluiten. Op de eerste verdieping de verschillende slaap- en badkamers. Langs den geheelen voorgevel loopt eene warande. Van kleurigen metselsteen opgetrokken, heeft met de verschillende vakken, banden en plinten, de uitbouwen en overstekende kappen, alles een behagelijk aanzien gegeven.

Verkeerswegen in de Hoofdstad.

In den laatsten tijd heeft het dempingsplan van de Reguliersgracht veler aandacht op dat stadsgedeelte gevestigd. Weinigen die bij nadere beschouwing het niet zouden bejammeren, dat dit eigenaardig stadsdeel verviel. Noodig is herziening van den toestand, die veel te wenschen overlaat. De vraag deed zich dus daarbij gelden of men nu in ernst dien weg als verkeersweg in de toekomst kan beschouwen. Het antwoord was dan bij velen onbevredigend. Nu laten zich weder de denkbeelden hooren, verbreed de Vijzelstraat, zelfs weet men te zeggen dat plannen daarvoor in voorbereiding zijn. Is dat zoo, dan voorzeker zal men er eerder toe geraken een goeden verkeersweg te vinden, dan ooit de gedempte Reguliersgracht kan opleveren. De Vijzelstraat loopt op het voornaamste deel van het nieuwe uitbreidingsplan aan, het gaat naar het centrum, en zal daardoor den verkeersweg in de toekomst ook alleen kunnen vormen. Alles wat

hoogerop gaat, meer naar den Binnen-Amstel; raakt den buitenrand van het nieuwe bouwplan, is dus minder doelmatig. Daargelaten dus het schoon dat het behouden der Reguliersgracht oplevert, beschouwen wij den weg als een gedwongen weg naar het nieuwe stadsdeel en gedwongen werk levert zelden goede resultaten. De Vijzelstraat is als geboren voor den nieuwen verkeersweg. Deze verbindt de centra's van oude en nieuwe stad volkomen en zal daardoor, al dempt men ook de Reguliersgracht, uit den aard der zaak den gewilden verkeersweg zijn en blijven. Is het onder die omstandigheden geen groote dwaasheid, die demping dan te bevorderen, waar de tijd zal leeren, dat men er toch niet van gediend is. Het is te hopen dat de plannen tot verwezenlijking komen, dan voorzeker zal de oplossing niet alleen bevredigen, maar de tijd doen zien, dat dit ook de eenige gezonde oplossing was.

Bricorna.

Deze nieuwe steensoort, waarvoor de uitvinder V. D. LOO te Dieren, zich geen moeite ongetroost laat, om deze te maken tot een gewild en nieuw bouwmateriaal, genoot de eer op 2 November ll. in de afdeeling 's-Gravenhage der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te worden behandeld door den heer A. W. WEISSMAN. Het materiaal door de teekeningen toegelicht, die over de welbekende prijsvraag liepen, vond in spreker zeker den besten advocaat. Reeds het gedenkboek door den heer V. D. LOO over het baksteen-materiaal in het licht gegeven had doen zien, dat spreker dit onderwerp machtig was en volkomen bij hem betrouwd is.

De baksteen als materiaal van af den oudsten tijd werd herinnerd en op het deugdzame er van gewezen. De fabricage voorheen en thans werd toegelicht en aangetoond hoeveel er gedaan was om den steen tot grootere volmaking te brengen. De machinale fabricage was daartoe een voornaam middel en heeft deze arbeid in den nagepersten steen ontzaglijk veel aan den heer V. D. LOO te danken, die niettegenstaande veler tegenwerking wist te verkrijgen dat dit materiaal den voorrang innam. Thans is het Bricorna, dat voor de toekomst de aandacht vraagt. Hiervoor is de steun van de bouwkundigen noodig, wat de fabrikant door de prijsvraag reeds trachtte te bewerken. Het materiaal is willig, is in alle kleuren en met alle motieven te verkrijgen, terwijl de prijs vrij wat lager is dan muurwerk met tegeloppervlak en wel ongeveer *f* 7 per M^2. Vooral voor het innerlijk der gebouwen heeft de steen waarde, het vereischt echter studie om de toepassing te doen welslagen. De vlakken bouw uit den laatsten tijd leent er zich toe, het komt er nu alleen maar op aan, dat deskundigen de toepassing met zaakkennis ondernemen.

De voordracht van den spreker zal ongetwijfeld verderen invloed doen gevoelen dan in de vergaderzaal. Velen namen er kennis van en zeker zal na verloop van eenigen tijd zich de weg voor het nieuwe materiaal banen, en dit blijken aan de steenfabrikanten weder geheel nieuwe bronnen van bestaan geopend te hebben.

Een nieuw vervoermiddel voor de binnenvaart.

In de nabijheid van New-York te Schenectady aan het Eriekanaal bestaat een nieuwe wijze om bevrachte schuiten spoedig over de rivierlengte te brengen. Aan de eene zijde der rivier, evenals bij ons gewoonlijk een jaagpad bestaat, zijn twee met elkander verbonden ijzeren leggers geplaatst, die over de geheele lengte zich uitstrekken. Op de leggers loopt een electrische wagen, die de daaraan verbonden vracht mede sleept en die in staat is een groot gewicht te kunnen verplaatsen. Eigenaardig is dat de beide leggers de een voor heen- en de ander voor terugvaart bestemd is en de inrichting daarvan zoodanig is, dat de schuiten elkander op hunnen weg niet hinderlijk behoeven te zijn.

Een niet te verwerpen bezwaar is, dat de daarstelling van zulk een ijzeren weg, het laden en lossen aan den weg nagenoeg onmogelijk maakt. Het is dan ook vooral geschikt, daar waar de oevers een ongestoorde ruimte aanbieden. De kosten van zulk een ijzeren weg kunnen, omdat den bouw niet zoo zwaar van afmeting behoeft te zijn, niet zoo hoog worden opgevoerd. Zeker is het dat dergelijk vervoermiddel langs velen onzer binnenwateren een nuttige werkkracht kan vormen.

Tuinbouwteekencursus.

Dezer dagen is te Leiden een tuinbouw-teekencursus geopend, onder leiding van den tuin-architect OTTO SCHULZ te Bussum. Verblijdend is daarbij het verschijnsel dat tegenwoordig regeering, gemeentebesturen en ook particuliere vereenigingen het vakonderwijs zooveel mogelijk trachten te bevorderen, en waar de middelen mochten ontbreken, subsidies geven, getuige de laatste ministerieele resolutie. De opgerichte tuinbouw-teekencursus zal in een zeer gevoelde behoefte voorzien, terwijl de naam van den heer SCHULZ, die zijn diploma heeft van de Kon. Pruisische Tuinbouwschool te Potsdam, een goede leiding waarborgt.

Eene korte herinnering aan de Tentoonstelling te Milaan.

De tentoonstelling te Milaan behoort al weder tot het verledene. Zelden kwam zooveel kunstvolle arbeid als daar bijeen en heeft ook Nederland daartoe op waardige wijze bijgedragen. Waren de inzendingen op artistiek gebied verdienstelijk, ook van de gebouwen kan dit gezegd worden. Weinig zag men een collectie, die met zulk een verfijnden smaak was gedacht, als die welke de verschillende gebouwen opleverde.

De hoofdingang gaf reeds dadelijk den indruk, dat daar meesters in de kunst hadden gearbeid, en dat is zoo. Wij geven als tekstfiguur enkele gebouwen die op het terrein voorkwamen. De meeste der gebouwen, die groot en klein op een honderdtal gerekend kunnen worden en waaronder uitmunten het gebouw voor de schoone kunsten en paviljoen der stad Milaan, waren van Italiaansche bouwmeesters, dat gaf wel eenige gelijkvormigheid, maar bracht in de kunstvolle versieringen, die op kwistige wijze waren aangebracht, verschil, waardoor ieder gebouw de aandacht trok. Het Belgische gebouw

een ontwerp van den bouwmeester VAES, was in zuiver Vlaamsche renaissance opgetrokken, een model-architectuur uit dat zoo rijken tijdperk. Niet weinig droegen de materialen bij, om het eigenaardig karakter in waarde te verhoogen. Het gebouw voor Frankrijk was van den bouwmeester BONGI, en geeft een duidelijk beeld van de

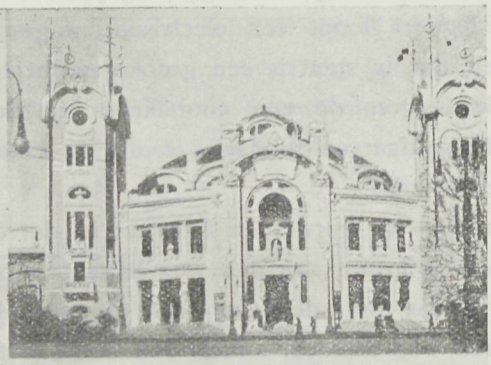

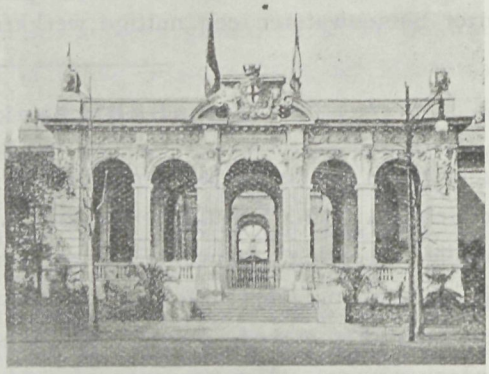

Paviljoen België.
Gebouw voor de Zeevaart.

Gebouw voor Schoone Kunsten.
Paviljoen Stad Milaan.
Paviljoen Frankrijk.

bouwkunst die daar nog, op dergelijke wijze toegepast, vele fraaie gebouwen in den laatsten tijd deed tot stand komen. Het Oostenrijksche gebouw deed aan meer nieuwere vormen denken, aan de Weener school eigen. Duitschland had evenzoo in de verschil-

lende gebouwen zeer veel, dat belangrijk was niet alleen maar ook een duidelijk beeld gaf, hoe het bouwen daar wordt opgevat. Nederland bepaalde zich meer tot het innerlijke en onder de bekwame leiding van den bouwmeester KROMHOUT werd een hoogst bevredigend geheel gevormd. Zeer zeker zal deze tentoonstelling, die wat kunstzin betreft een der voornaamsten uit den laatsten tijd is, nog lang invloed doen gevoelen en ons weder een schrede verder brengen op den weg naar het oorspronkelijke dat wij zoeken.

De nieuwe vervoerwegen.

In Berlijn maakt men thans veel werk van het plan om een zweefbaan door de stad te krijgen. Overtuigd als men is, dat dergelijke inrichtingen het eigenaardige aan de stad ontnemen, deed de Maatschappij die de onderneming wenschte uit te voeren, besluiten een 4-tal bouwmeesters te Berlijn uit te noodigen plannen te maken voor een dergelijken weg. De teekeningen daarvoor zijn gereed en publiek ter kennisname gesteld. In constructie uiteenloopend vormen allen wat dan ook niet anders kan, steunpunten, waarop de leggers zijn gekoppeld, waarover de zweefwagens schuiven, en bestaat — er zeer veel kans dat de uitvoering volgt.

Het is inderdaad jammer, dat aan de vraag voor het verkeer zooveel opgeofferd wordt. Is het iemand kwalijk te nemen, wanneer hij zijn huis wil verbouwen, dat hij zoo weinig mogelijk daaraan ten koste ligt in de wetenschap dat de aan te leggen zweefbaan alle behoorlijk uitzicht op de nieuwen bouw vernietigd. En wat is dan het gevolg, dat de meest monotone gebouwen naast elkander zullen verrijzen. Het is inderdaad een groot kwaad voor de architecten, dat de eischen van het tegenwoordig vervoer daarop van zulken grooten invloed zijn. Wij willen een voorbeeld uit eigen omgeving noemen, waar nog niet eens een zweefbaan, maar de gewone electrische zijn weg gaat. Men heeft de Prins Hendrikkade gekend met zijn fraaie boomenrij, met zijn dok en talrijke schepen een der geliefkoosde wegen voor de wandelaars in de hoofdstad. Weg zijn de boomen, kaal is de weg en in de plaats daarvan verrezen naargeestige ijzeren masten, waarover de lijn van de tram is gekabeld.

Niemand, die, om zich te verlustigen in het fraaie van den weg, de Prins Hendrikkade meer gaat, dat thans een onherbergzaam oord gelijkt. Maakt het vervoer op den weg reeds zooveel verlies, zooveel te meer is dat het geval bij een zweefbaan, en toch, men rust niet, of wat op den grond loopt moet boven den grond hangend gemaakt worden. Op die wijze gaat het stedenschoon verloren, want niet alleen dat het 't fraaie vernietigd, het ontneemt de lust om het goede te doen en de steden gaan een toekomst te gemoet, met huizen kil en naargeestig, waarlangs men alleen op de snelste wijze kan vervoerd worden, hetzij onder, op of boven den grond.

De ondergrondsche leiding heeft dan ten minste dat voor, dat zij in niets schade brengt. Zooals in vroeger jaren elken bouwmeester er op uit was te bouwen zoo, dat het stadsgedeelte pittoresk was, de wegen aangenaam gewenteld en afgesloten waren met eigenaardige torens of kerkgebouwen, dat raakt alles uit de mode en zal het nog

meer, wanneer de zweefbanen de wegen tot sneller vervoer zullen vormen, en zij zullen dat, want reeds vele steden wijzen op hun succesvol bestaan. Te wenschen is het, dat dan alleen de buitenwijken daarvan hun aandeel krijgen, buurten die toch door gebrek aan kennis slecht zijn gegroepeerd en aangelegd, maar wanneer dergelijke vervoermiddelen moeten gaan langs de fraaie stadspunten, dan gaat het eigenaardige nog meer verloren. Dat zal in Berlijn ook het geval zijn, waar zoovele inderdaad vorstelijke gebouwen, al zijn zij ons wat al te streng, toch een aangenamen indruk vormen.

Paleis van Justitie te Sofia.

Het vorstendom Bulgarije schrijft een internationale prijsvraag uit voor een Paleis van Justitie. Reeds tusschen 15 en 28 Januari e. k. is de inzending. De prijzen zijn 5000, 3500, 2000 en 1000 francs. Op aanvrage bij het ministerie wordt het programma gratis toegezonden. De korten tijd die nog beschikbaar is, zal wel een der oorzaken zijn, waarom Nederland niet onder de mededingenden zal behooren, temeer daar voor verzending wel een behoorlijke tijdruimte mag gerekend worden. In den winter toch zijn alle expeditiën door opeenhooping vertraagd en hiermede moet in de eerste plaats rekening gehouden worden, daar het van belangrijken invloed op den tijd is.

Prijsvragen.

De prijsvragen in Nederland staan in geen goeden reuk. Wat is afgeloopen liet in den Haag en in Haarlem ontevredenheid na; wat nog komt, de ongelukkige prijsvraagjes van den laatsten tijd doen het zien, verwerft heel geen zegen. Toch wij zien het in Duitschland is de macht der prijsvragen groot en nuttig. De hoofdvoorwaarde zij echter dat het program goed gesteld is. — De Vredes-prijsvraag heeft nu een staartje gekregen. Er komt verzet en om der curiositeitswille is het belangrijk de conditiën die dat verzet kenmerken te vernemen. Wij zien in de daad niet veel succes, alleen dat, het zal komende prijsuitschrijvers met meer voorzichtigheid doen te werk gaan. Per deurwaarders-exploit deden enkele Nederlandsche inzenders op de Vredes prijsvraag het volgende aan de Carnegie-stichting beteekenen, en zien wij den uitslag in de toekomst te gemoet.

„dat de requiranten allen zijn bouwkundigen en als zoodanig allen hebben deelgenomen aan de competitie welke is gehouden naar aanleiding der door het bestuur der „Carnegie-Stichting" uitgeschreven prijsvraag voor het ontwerpen van het vredespaleis, bestemd voor het Permanente Hof van Arbitrage, met Bibliotheek;

dat de requiranten door deze deelneming en door het inzenden hunner bouwplannen zijn toegetreden tot een overeenkomst, welke tusschen de „Carnegie-Stichting" en alle deelnemers aan die competitie is tot stand gekomen en van welke overeenkomst de bepalingen van het programma der prijsvraag den grondslag en de voorwaarden bevatten;

dat onder die voorwaarden als artikel vijf van het programma voorkomt: „Bij

aldien de vervaardiger van eenig ontwerp eene der bepalingen van het programma niet behoorlijk nakomt, blijft zijn ontwerp buiten aanmerking voor eenige onderscheiding";

dat dit artikel niet alleen eene verplichting oplegt aan alle deelnemers, doch ook de „Carnegie-Stichting" daarmede de verplichting tegenover de mededingers, die de bepalingen van het programma behoorlijk zijn nagekomen, heeft op zich genomen om zorg te dragen dat zij, die tegen de bepalingen van het programma handelen, buiten aanmerking blijven voor eenige onderscheiding;

dat de „Carnegie-Stichting" bij datzelfde programma een jury heeft ingesteld, ten einde te beslissen welke ontwerpen het best aan de eischen van dat programma beantwoorden en uit het oogpunt van kunst en constructie het meest uitmunten, terwijl door de „Carnegie-Stichting" de volgende prijzen werden uitgeloofd:

een prijs van	*f* 12,000.—
een prijs van	„ 9000.—
een prijs van	„ 7000.—
een prijs van	„ 5000.—
twee prijzen van	„ 3000.—

dat volgens artikel acht van het programma door de aanvaarding van de opdracht de leden dier jury zich ten volle vereenigd hebben met alle bepalingen van het programma der prijsvraag;

dat dus deze jury had te waken, dat de vervaardigers van ontwerpen, welke niet behoorlijk voldeden aan de bepalingen van het programma, buiten aanmerking van eenige onderscheiding vielen;

dat de jury haar uitspraak heeft gedaan en deze uitspraak door de „Carnegie-Stichting" is bekend gemaakt en daarna door de „Carnegie-Stichting" volgens artikel tien van het programma alle ingekomen plannen gedurende een maand te 's-Gravenhage in het openbaar zijn tentoongesteld, en het rapport der jury is openbaar gemaakt en tijdens de tentoonstelling der plannen daarbij ter inzage is gelegd;

dat die uitspraak te recht een storm van verontwaardiging zoo bij mededingers als bij het groote publiek heeft verwekt en de meer dan sobere toelichting der jury bij haar uitspraak de motieven van die uitspraak vrijwel geheel in het duister laat;

dat echter wel is gebleken dat door de jury op ernstige wijze tegen de uitdrukkelijke bepalingen van artikel vijf van het programma is gezondigd;

dat toch door meerdere inzenders van de door de jury voor bekroning aangewezen ontwerpen verschillende bepalingen van het programma op onbehoorlijke wijze zijn overschreden;

dat immers, behalve dat er verscheidene minder belangrijke afwijkingen van die bepalingen bij de bekroonde ontwerpen voorkomen, de bij het programma aangewezen bouwsom, o.a. bij het met den eersten prijs bekroonde ontwerp, zoo verre is overschreden, dat de geheele door den heer Carnegie geschonken som zelfs niet voldoende zoude zijn om den bouw op de basis van die ontwerpen tot uitvoering te brengen;

dat wijders bekroonde ontwerpen verre buiten de grenzen zijn gegaan van het op de terreinteekening, welke bij het programma behoort aangegeven bouwterrein, waaromtrent bij artikel dertien van het programma eene zekere beperking is gesteld;

dat ontwerpen, aan welke deze gebreken kleven, geheel onrechtmatig bekroond zijn;

dat alzoo door de »Carnegie-Stichting« aan artikel vijf van het programma niet is voldaan;

dat de »Carnegie-Stichting« aansprakelijk is voor de handelingen der door haar bij het programma ingestelde jury en in elk geval voor de handelingen der jury aansprakelijk wordt, indien en voor zooverre de »Carnegie-Stichting« de uitspraak der jury bekrachtigt en uitvoert;

dat het aan de requiranten niet bekend is of en in hoeverre de »Carnegie-Stichting« aan die uitspraak heeft gevolg gegeven;

dat de requiranten zich met alle de overige mededingers, die zich getrouwelijk naar de bepalingen van het programma hebben gedragen, door deze contract-schennis ernstig geschaad achten, zoowel in hunne moreele, als hunne financieele belangen en zij zich niet wenschen neder te leggen, noch bij de ongerechtvaardigde uitspraak der jury, noch bij de de handelingen, die daarvan het gevolg zijn;

weshalve de requiranten de »Carnegie-Stichting« nadrukkelijk verantwoordelijk stellen voor alle hierboven vermelde handelingen, zoo der jury, als van de »Carnegie-Stichting« zelve, die indruischen tegen de bepalingen van het voormelde programma en voor alle gevolgen dier handelingen.

En voorts, voor zoover aan de uitspraak der jury nog niet door uitkeering van prijzen of anderszins is uitvoering gegeven door deze aan de »Carnegie-Stichting« verbod doen

om de uitspraak der jury, op welke wijze ook, uitvoering te geven.

Protesteerende van behoorlijke ingebrekestelling, van kosten schaden en interessen en van alles waarvan ten deze kan, mag en moet worden geprotesteerd.«

Voor de belangen der architecten treedt op Mr. A. Lind, advocaat te Amsterdam.

Inderdaad een belangrijke bladzijde in het boek der prijsvraag-geschiedenis. Wanneer ooit weder een prijsvraag van eenigen omvang zal worden uitgeschreven, kan wat betreft het voldoen aan het beschikbaar bouwcijfer wellicht hierdoor worden verkregen, dat een zeer uitvoerige en voor alle mededingenden bindende lijst der eenheidsprijzen der te bezigen materialen, de waarde van het bekroonde ontwerp bevestigd. Wanneer allen volgens één prijs schatten, kan alleen het bezigen van foutieve hoeveelheden een bouwmeester onrechtvaardig den voorrang geven, en men mag toch wel veronderstellen dat een ieder die in staat is een behoorlijk project te maken, ook nog wel zal weten dat lengte, maal breedte, maal dikte, inhoud geeft, waarna de prijsberekening kan geschieden. Is er met opzet fout gepleegd, dan is er een schuldige en moet er gestraft worden; waar echter geen richting voor de prijzen bestaat is het voor de jury een bijna onmogelijke taak, over zulk een groot aantal inzendingen wat den kostenden prijs betreft een oordeel te vellen, dat zou een reuzen arbeid zijn. Alleen een bindend tarief had den goeden uitslag gewaarborgd.

PLAN VOOR EEN VILLA

VOORGEVEL.

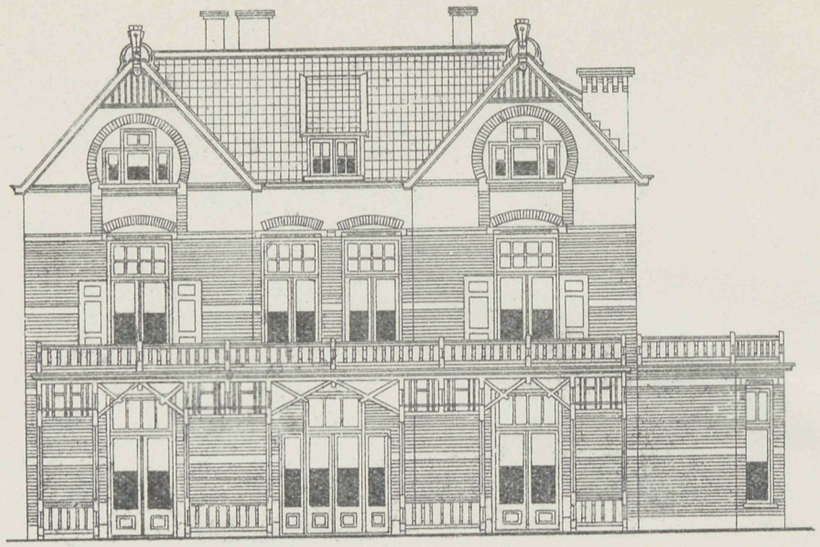

ZIJGEVEL.

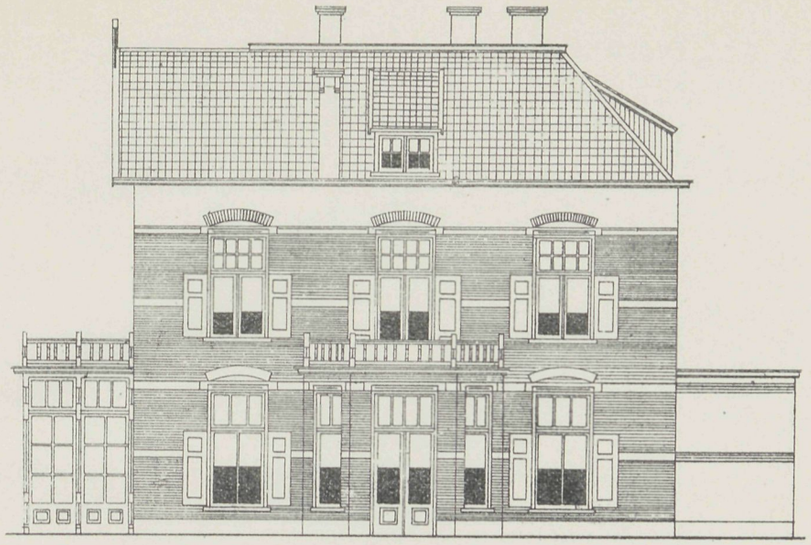

BEGANE GROND

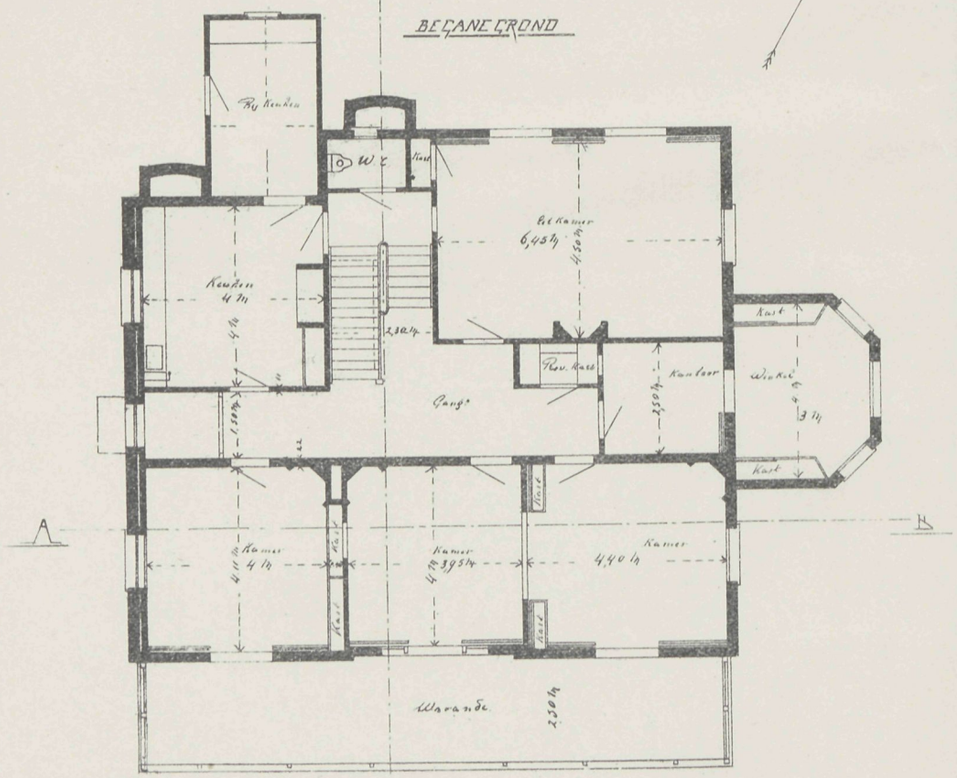

VERDIEPING

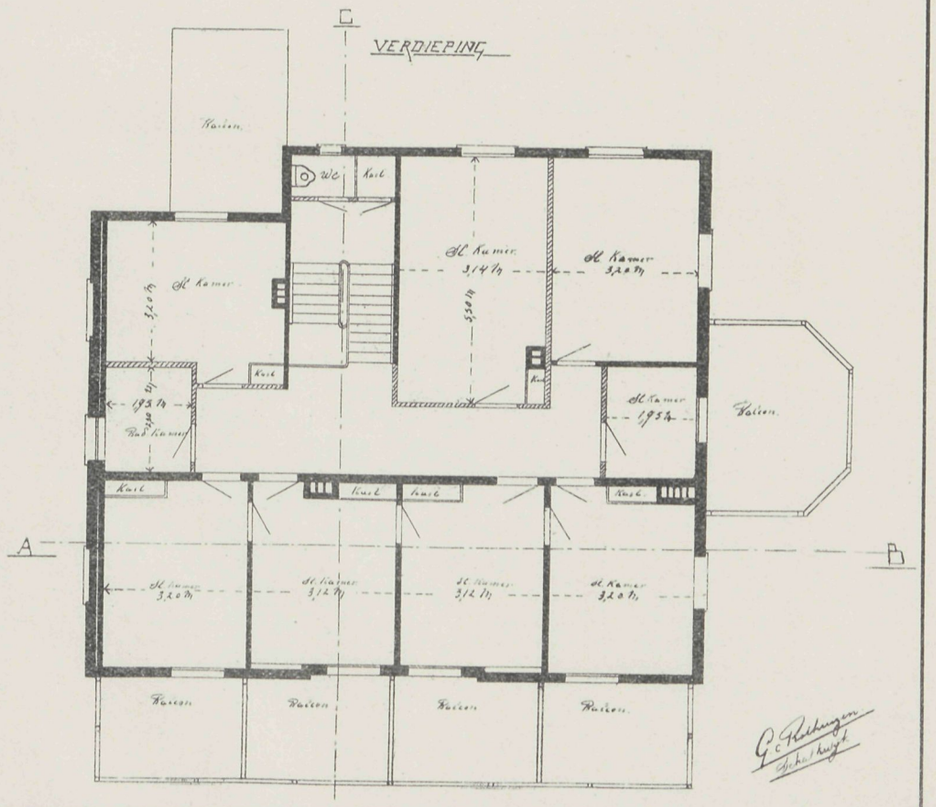

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

29 November 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 24

Bij de Platen.

Ontwerp van een landhuisje,

door H. C. VAN BRINK.

Plannen en gevels bieden een eenvoudig landhuis, dat een aangenamen vorm heeft. In een landelijke omgeving is het echt op zijn plaats en zal ongetwijfeld voldoen. Het plan is regelmatig en met verschillende in- en uitbouwen afwisselend. De gevels met den eigenaardigen ingang, verschillende raamverdeelingen, serre en goed verdeelde bekappingen maken een aardig effect.

Het een en ander uit de Hoofdstad.

Het gaat in den laatsten tijd in Amsterdam zonderling toe. De afdeeling Publieke Werken staat in geen goeden reuk en alles wat door de gemeente ondernomen wordt en onder het beheer van P. W. is gesteld, blijkt schromelijke misrekening op te leveren. Zoo had de Beurs de serie geopend, kwam toen het entrepôt, en nu het kolenstation van de Electrische Centrale, men zou tot het denkbeeld geraken, dat de heeren van de stad het bouwen verleerd zijn. Dat zulks kon, moet in hoofdzaak daarin zijn reden vinden, dat het raderwerk van P. W. niet deugt; elk rad werkt wel, maar het maakt geen geheel, ieder werkt op zijn manier, soms geheel tegen elkander in. Op die wijze ontstaat een Jan boel waaruit niemand kan wijs worden, en waarbij alle ambitie gedood wordt.

Dat dit het geval is bewees ons het heengaan indertijd van den verdienstelijken Leguyt, een der weinigen die nog wat tot stand had gebracht, en daarvoor zich zelf

gaf, want toen hij zijn werkkring neerlag was ook vrij wel allen levenslust bij hem geweken. Wat moeten in hun tijd mannen als Warnsinck en De Greef toch veel gedaan hebben, want toen waren de klachten in verhouding luttel. In hoofdzaak zat hem dat alleen daarin, dat er betere waardeering was, want al past een De Greef niet meer in onzen tijd, al zou het heden voor zijn krachten te zwaar zijn, toch zou, wanneer een enkele toestand gebleven ware, er nog veel kunnen gedaan worden. Dat is de onderlinge waardeering tusschen de verschillende leden die de afdeeling P. W. vormen.

Een der oud-directeuren van P. W., den heer Lambrechtsen van Ritthem, verklaart dat onverholen, en naar alles te oordeelen wat daarvan in het publiek te zien valt gelooven wij dat in de allereerste plaats; maar gesteld dat alles zoo is, moet dat dan niet voor elken directeur een reden zijn, om de onderlinge harmonie weder in het korps te brengen, dat zoo homogeen te vormen, dat B. en W. verplicht zijn zich daarna te schikken, terwijl zij anders voor het feit komen te staan, zonder personeel te komen. En juist dat heeft de heer Lambrechtsen niet tot stand gebracht, dat heeft ook de tegenwoordige directeur niet gedaan en dat is de eerste conditie waaraan beantwoord moet worden. Nu heeft het vele bezwaren. Daar zijn aan de gemeente beambten die jaren achtereen meeloopen en die niet zoo gemakkelijk uit de sleur kunnen gebracht worden. Zou het niet zeer veel beter zijn in zulke gevallen, de ouderen het hun toekomend pensioen te verleenen, en jongere krachten zich te verschaffen. Dat is het juist wat bij de andere diensten het verband zoo sterk maakt, daar koos de directeur zich uit het opkomende geslacht zijn mannekens en hij plukt er de vruchten van, gebeurt dat ook bij P. W., dan zullen er nog genoeg krachten overblijven die de midden periode vormen en daardoor den goeden gang van zaken kunnen blijven bevorderen. Wil Amsterdam zijn afdeeling P. W. op goeden voet brengen, dan geven B. en W. den toekomstigen directeur de macht, geheel naar zijn eigen inzichten geleidelijk de dienst van nieuwe krachten te voorzien. Maar bovenal geve men den directeur groote zelfstandigheid niet het zich oplossen in een wethouder, want onder dien druk raakt de man ook spoedig zijn ambitie kwijt. Neen men late de verantwoordelijkheid bij den directeur, en trede dan alleen tegenover zijn macht op, wanneer blijkt dat hij onbevoegd tot handelen is. Dan zal ook onder de verschillende deelen van de afdeeling opruiming en aanvulling gehouden moeten worden en wanneer die vrijheid wordt toegestaan zal men er gemakkelijker toe komen, de geschikte werkkracht te vinden. Thans loopt de een wachtend op de ander, en loopen zij allen tegen elkander op om moedeloos te worden. Kon de afdeeling P. W. onder een dak gebracht worden, de stad heeft groote gebouwen nog genoeg, en zoo niet, er zijn nog genoeg te verkrijgen, dan zou dat veel ten goede komen waar nu de inrichting voor een goed beheer nog veel te wenschen overlaat. Hoe moeilijk dat handelen op die wijze ook zal zijn, men zal er toe moeten komen, want de publieke opinie begint zich meer en meer te uiten en dan zou een slechte dienst zooals nu bestaat tot verzet kunnen prikkelen.

Onder de feiten die den laatsten tijd de aandacht trokken, was ook het Beursrapport. De commissie heeft op groote leemten bij den bouw gewezen, het doen wegvallen van palen in de fundeering, die waarlijk niet overbodig waren en verder dat hoewel niet direkt gevaarlijk, toch een spoedig herzien van de gebreken gewenscht is.

Eigenaardig is daarbij, dat omtrent de kosten van de herstellingen de commissie zich niet uitsprak, wij vertrouwen dat die zullen blijken, de raming verre te moeten overschrijden en op die wijze krijgt de Beurs er een kleintje bij wat betreft haar bouwcijfer. Wanneer men het oordeel der commissie naleest, dan blijkt daaruit wel degelijk dat deze, hoewel niet direkt, toch bij niet herziening de gebreken gevaarlijk acht. Heeft, vragen wij, de architect Laarman wel zoo dwaas gedaan door met klem op die gebreken te wijzen, het oordeel der commissie geeft aan Laarman's oordeel zooveel steun, dat van achteren gezien, voor de publieke veiligheid het een goede daad is geweest, zoo met kracht het op dien weg te sturen. Nu had dit wellicht op meer gezelliger toon en minder hard voor den bouwmeester kunnen geschieden, maar zou er dan wel ooit iemand naar geluisterd hebben.

Daar hing om de beurs en haar bouwmeester voor velen zulk een nevel van vereering, dat zij de gebreken niet zagen. Er moest dus hard geklopt worden wilde men gehoord worden. Dat deed de architect Laarman en daardoor wordt het mogelijk dat het beursgebouw herstelling ondergaat, spoedig, waar het anders zou blijken te laat te zijn geweest.

Nu de hand tot herstel aan het werk wordt gezet, willen wij hopen dat het leed ook daar spoedig zal vergeten zijn, alhoewel tijdens het herstel nog menig stuivertje zal blijken noodig te zijn bij wat men aanvankelijk heeft uitgetrokken, en nog menig plekje zal in reparatie moeten gaan dat er nu nog maagdelijk uit ziet, maar de ziektekiem in zich heeft opgenomen. Waarlijk, voor Amsterdam, dat meer dan ooit krachtige handen noodig heeft om haar bestaan te vormen en te bestendigen, is het te wenschen, dat spoedig een krachtige leider voor Publieke Werken moge gevonden worden.

Oppervlakte van de grootste kerken.

De verschillende kerken, die wij als de grootste der wereld beschouwen, geeft de American Architect eenige afmetingen van aan:

St. Pieter te Rome 21.167 M².	Kathedraal te Sevilla 11 532 M².
Dom te Milaan 10.000 M².	Dom te Keulen 8.506 M².
St. Paul te Londen 7.814 M².	Kathedraal te York 6.776 M².
Kathedraal te Amiens 6.622 M².	St. Sofia te Konstantinopel 6.510 M².
Kathedraal te Chartres 6.345 M².	Kathedraal te Lincoln 6.322 M².
Kathedraal te Winchester 5.970 M².	Notre Dame te Parijs 5.962 M².

De St. Pieter te Rome spant de kroon, want deze heeft nagenoeg het dubbele van de eerstvolgende. Eigenaardig is, dat grondvlak en torenhoogte niet gelijke verhouding hebben. De koepel van de St. Pieter is 143 M. hoog, terwijl de spits der Dom te Keulen 156 M. hoog is, verder vinden wij, dat de toren te Ulm 162 M., die van de kathedraal te Rouaan 150 M.. van Straatsburg 142 M. hoog zijn. De koepel van de St. Paul te Londen is 111.3 M. hoog en van de Domkerk te Berlijn 127 M.

Het nieuwe spoorwegstation te Wiesbaden.

Wiesbaden had tot heden een 3-tal stations op verschillende stadspunten, wat vooral bij de toename van het verkeer de dienst niet vergemakkelijkte. Daarom werd overgegaan tot den bouw van een geheel nieuw station. Zooals de beide tekstfiguren in plan en opbouw doen zien. Het is een geriefelijk plan, waarbij dat eindelooze klimmen, dat bij velen onzer stations gebruik is, niet bestaat. Door een ruime hal waar ter rechterzijde de kaartjes verkrijgbaar zijn ter linkerzijde de bagage wordt afgegeven, komt men dadelijk op een ruim perron, waarop alle treinen uitloopen. De wachtkamers bevinden zich aan den voorgevel bij de entree en zijn van af het perron te bereiken. Evenals een vork grijpen de overigen voor den dienst noodige gebouwen om den baan, voornamelijk voor de aankomende reizigers en tot afgifte hunner bagage ingericht. Van het perron, dat achter het hoofdgebouw loopt, komen de aankomenden direct ter zijde uit. Inderdaad een verdeeling, die wel zoo gemakkelijk mogelijk gedacht is. Het uiterlijk is daarbij. met de hoog opgaande torens, niet onbehagelijk. De kosten, die het omliggen der baan en de gebouwen vereischte, bedroeg ongeveer 12 millioen, daarvan was voor het gebouw en overkapping perron *f* 1.800.000 noodig. Het gebouw is een ontwerp van Prof. Klingholz te Aaken.

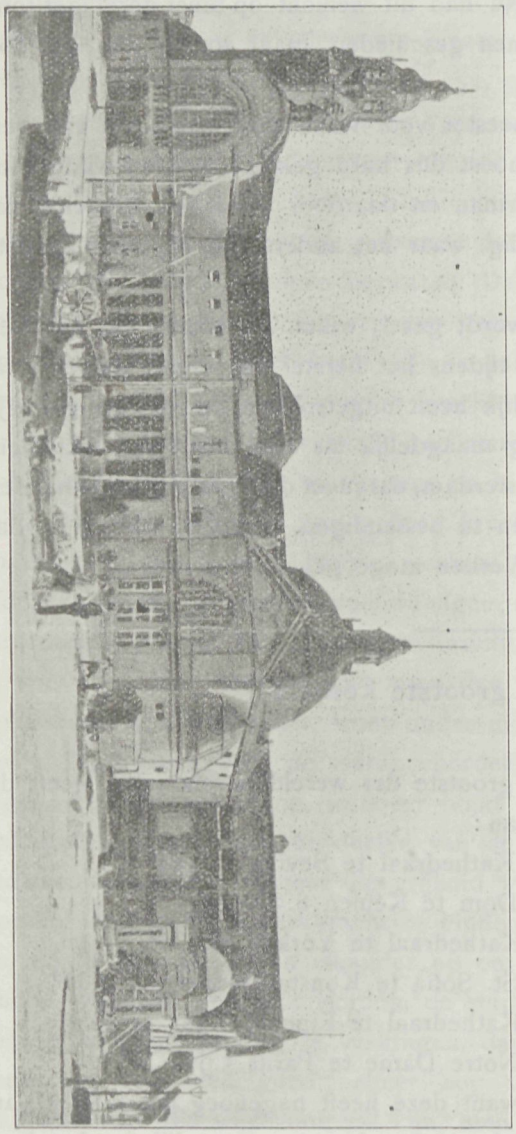

Regeling van werktijd voor opzichters en teekenaars.

Er is, dank zij de volhardende samenwerking door de leden der Vereeniging van Opzichters en Teekenaars, een merkbare wijziging in velerlei toestanden. De afdeeling Amsterdam der Vereeniging stelde eenige vragen, die op 30 November een onderwerp

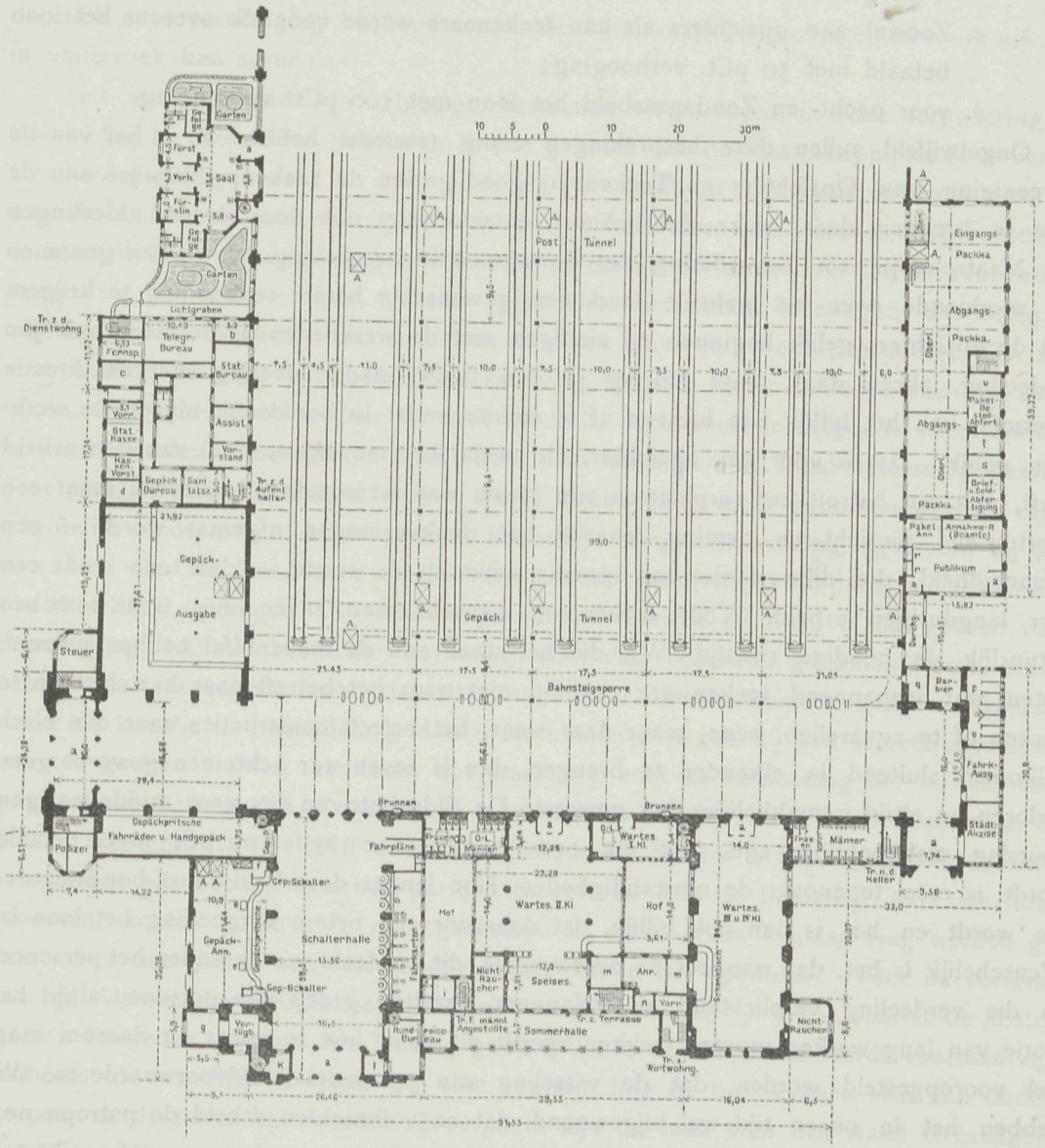

Het nieuwe spoorwegstation te Wiesbaden.

van bespreking zullen uitmaken tusschen de leden der afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, daartoe ingeleid door den heer E. M. Rood. De vragen zijn:

1. Wat verstaat gij onder avondwerk?

2. Indien avondwerk noodzakelijk is, met hoeveel moet dan het loon verhoogd worden? en sluit daarbij de volgende voorstellen aan:

1. *a.* De arbeidsdag van de opzichters wordt bepaald naar den duur van den arbeid der werklieden;
   b. de arbeidsdag van teekenaars worde op 7 uur bepaald;
   c. de nacht worde gerekend in te gaan 's avonds 10 uur en te eindigen 's morgens 6 uur.
2. *a.* Zoowel aan opzichters als aan teekenaars worde voor elk overuur het loon betaald met 50 pCt. verhooging;
   b. voor nacht- en Zondagsarbeid het loon met 100 pCt. verhooging.

Ongetwijfeld zullen deze besprekingen eenig resultaat hebben en is het van de Vereeniging van Opzichters en Teekenaars goed gezien de zaak op die wijze aan de orde te brengen dáár, waar dat behoort, en voorzeker ook door andere afdeelingen der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in bespreking zal worden genomen om zoodoende over het geheele land een gewenschte betere verhouding te krijgen. Dat de opzichters gelijk beginnen en eindigen met de werklieden, is de meest redelijke verdeeling, alleen daar, waar storing in den bouw, nader overleg met de directie vereischt, kan het billijk zijn hiervan af te wijken, maar in hoofdzaak blijven de werkuren gelijk. Dat is voor den opzichter, die veelal het moeilijkste deel van den arbeid heeft, niet wat betreft het verplaatsen van lasten wat vermoeidheid oplevert, maar een voortdurend toezicht en overleg, waarbij het denkvermogen afgemat wordt — een vermoeidheid, die dikwerf niet zoo spoedig wijkt als de eerste — dan toch reeds een zeer langdurigen arbeid. Voor teekenaars wenscht men zeven uur, waar tusschen natuurlijk de noodige rusttijd. Wij, die het staan aan de teekentafel hebben geleerd, weten wat inspannend teekenwerk vordert, niet waar het betreft naar hartelust op te werken of te aquarellen, neen, maar daar waar, het betreft constructies naar den eisch volkomen sluitend in elkander te brengen, dan is zeven uur achtereen gewerkt geen verloren en altijd gemakkelijke dag geweest. De tijdruimte zou dus voor middelmatigen doorslag niet onbillijk zijn. Dat elk overuur met 50 en zelfs 100 pCt. meer betaald wordt, is reëel tegenover de omstandigheden. Hoe langer de arbeid duurt, hoe zwaarder die wordt en het is dan ook billijk, dat daarvoor een betere vergoeding het loon is. Wenschelijk is het, dat wanneer er overwerk is, dit verdeeld wordt onder het personeel en die verdeeling verplichtend zij. Wanneer dezelfde groep van personen altijd het lootje van lang werken moeten trekken, wordt dit voor hen te zwaar en daarom mag wel vooropgesteld worden, dat de wisseling van personeel hoofdvoorwaarde is. Wij hebben het in onzen tijd wel bijgewoond, dat na volbrachten arbeid de patroon nog een handjevol werk mee naar huis gaf, of teekeningen om te calqueeren, of een bestek om over te schrijven. »Och, je kunt dat zoo handig, knap dat van avond nog even op!« En wij stumperts hebben dat in onzen tijd gedaan. Toen was het een tijd van opzien en niets tegen zeggen. Thans — en het is redelijk — wordt meer gehoor aan alles verleend en zullen ongetwijfeld de aan de orde gestelde besprekingen medewerken — wat de arbeidsduur betreft — om betere toestanden te vormen. In dit geval heeft de Vereeniging, die de stoot gaf, een goed werk gedaan.

Raad van arbitrage voor de bouwbedrijven.

Zoo is het er dan eindelijk toegekomen, dank zij de samenwerking van:

1. De Vereeniging van Delftsche Ingenieurs;
2. De Maatschappij tot bevordering der bouwkunst;
3. De Nederlandsche Aannemersbond;

dat zich eene vereeniging heeft gevormd, die alle kwesties op bouwgebied voorkomende, in onderzoek kan nemen.

Het is den Raad van arbitrage, bestaande uit 24 leden, in eene vergadering op Donderdag 29 November gehouden in het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst gekozen, en wel voor de eene helft uit ingenieurs en architecten en voor de andere uit aannemers. Het doel is, het beslechten van tusschen aanbesteders en de namens hen met de leiding en het toezicht belaste personen (directies) ten eenre en de aannemers ter andere zijde, gerezen geschillen betreffende leveringen, uitvoering en onderhoud van werken. De voorzitter van den Raad moet een deskundige zijn, niet meer aan de praktijk verbonden. Een vier-jarig tijdperk houdt de leden van den Raad bijeen, terwijl om de twee jaar de helft aftreedt, doch voor de volgende twee jaar kan herkozen worden. Elke kwestie wordt door drie leden van den Raad onderzocht, daartoe door partijen gekozen. Iedere kwestie die in behandeling moet genomen worden, moet schriftelijk door een of beide partijen behoorlijk toegelicht worden, ingeleverd bij den voorzitter van den Raad en daarbij bewijs worden overgelegd, dat partijen de beslissing aan den Raad opdragen. Veertien dagen daarna bericht de Raad of het geschil voor behandeling vatbaar is, welke beslissing door den voorzitter genomen wordt, echter hebben de aanvragers recht zich dan nog nader op den Raad te kunnen beroepen. Komt de kwestie in behandeling, dan moet binnen 8 dagen bij den secretaris-penningmeester gestort worden een som tot waarborg voor de voldoening der kosten, voor geen minder bedrag dan *f* 250, waarvan de kosten moeten worden verrekend. Is dit bedrag niet gestort, dan blijft de zaak onbehandeld. Vooraf is het echter den voorzitter overgelaten een overleg tusschen partijen te vormen. Met de beslissing door den Raad genomen, achten partijen de zaak geëindigd en zal daarvan kennisgeving worden gedaan door den Raad, waar dit noodig blijkt, ook in het openbaar. Voor de vorming van de Vereeniging wordt eene leening aangegaan van *f* 3000, waaruit de kosten moeten bestreden worden. Die leening geeft 4 %. In de bestekken wordt voortaan opgenomen de conditie waarvan bij elke aanbesteding de betrokkenen zich aan onderwerpen, en daardoor bij kwesties zij verplicht zijn de zaak voor den Raad te brengen.

De conditiën zijn als volgt:

Alle geschillen (ook die, welke slechts door eene der partijen als zoodanig worden beschouwd), welke naar aanleiding van de onderwerpelijke overeenkomst van aanbesteding en aanneming of van die, welke daarvan het uitvloeisel mochten zijn, tusschen den aanbesteder of de namens hem met de leiding en het toezicht belaste personen (Directie) en den aannemer mochten ontstaan, zullen alleen en uitsluitend worden onderworpen aan het oordeel van een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de

Bouwbedrijven in Nederland, overeenkomstig de bepalingen der Statuten van genoemden Raad.

Aanbesteder en aannemer doen mitsdien afstand van hun recht tot het inroepen der tusschenkomst van den gewonen rechter, die bij gebreke van deze overeenkomst geroepen zoude zijn over een tusschen hen gerezen geschil uitspraak te doen, en beperken die tusschenkomst alleen tot die gevallen, welke de Raad niet voor behandeling vatbaar acht.)

Gedurende de voorbereidende maatregelen tot benoeming van het scheidsgerecht uit den Raad en verder gedurende de behandeling van het geschil, zullen de werkzaamheden inmiddels door den aannemer worden voortgezet, bij gebreke waarvan daarin of vanwege den aanbesteder voor rekening van den aannemer wordt voorzien, hehoudens de verrekening, welke eventueel het gevolg zal zijn van de beslissing van het scheidsgerecht.

Alle kosten, ontstaan uit de arbitrage, komen ten laste van de partij, welke daarvoor door het scheidsgerecht wordt of worden aangewezen.

Partijen verklaren zich aan de beslissing van het scheidsgerecht te onderwerpen als aan een rechtelijke gewijsde, uitdrukkelijk afstand doende van elk rechtsmiddel, hetwelk anders tegen die beslissing zoude kunnen worden aangewend.

Alle kosten zullen, wanneer deze niet binnen vier weken na de uitspraak van het scheidsgerecht zijn voldaan, direct in rechten opvorderbaar zijn, als een schuld, welke bij onderteekening van het bestek, wettelijk wordt erkend te bestaan.

Inderdaad is er in de laatste jaren zelden een meer ingrijpend en degelijk besluit in de bouwvakken genomen. Is de toestand lang niet meer wat die voor 25 jaar was, toen het den bouwmeester geoorloofd was aannemer en onderaannemer met huid en haar op te peuzelen, de zelfstandigheid van de aannemers, hunne betere aaneensluiting hebben hierin veel gewijzigd. Toch blijft de behandeling van kwesties een voornaam bezwaar in het bouwvak en waar de uitspraak hieromtrent dikwijls bij slechts enkelen berustte, die als specialiteit waren aangewezen, vorderde dit gewoonlijk langen tijd en verlies op den arbeid.

De daarstelling van den Raad van Arbitrage breekt daarmede en geeft uitzicht op spoedige behandeling en wordt daardoor de positie van het geheel beter. Had de wet maar terugwerkende kracht, wat zouden karrevrachten ongerechte handelingen ter beoordeeling worden gebracht, waaronder zoovelen hunner eerste jaren in den werkkring aanvingen. Dit is ten minste een zegen van onzen tijd, dat zulks minder mogelijk wordt.

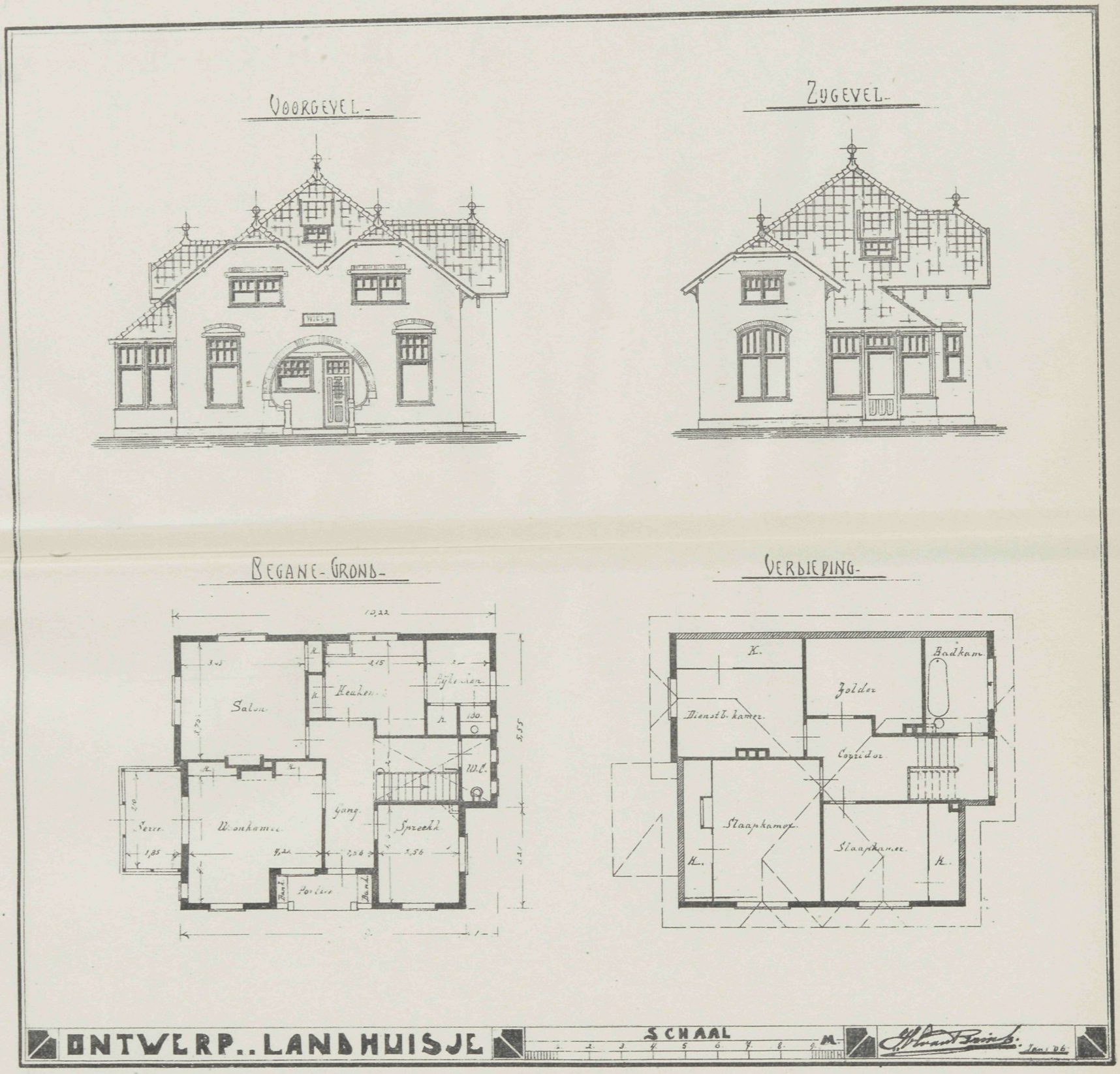
VOORGEVEL.
ZYGEVEL.
BEGANE-GROND.
VERDIEPING.
Salon
Keuken
Eetkamer
Gang
Spreekk
Woonkamer
Serre
Portiek
W.C.
Zolder
Badkam
Dienstb. kamer
Corridor
Slaapkamer
Slaapkamer
K.
ONTWERP.. LANDHUISJE
SCHAAL
M.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

13 December 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 25.

Bij de Platen.

Ontwerp eener villa,

door H. J KRANENBORG.

Het plan geeft aan twee kamers en suite met veranda, een ontvangkamer, gang, trappenruim, keuken enz., daarboven slaap- en logeerkamers met opgang naar de zolderverdieping. De slaapkamer heeft aan den voorgevel een balkon. De gevels zijn gepleisterd en met ronde pannen afgedekt, de strekken en bogen zijn van rooden steen, evenzoo het plint tot onderkant der kozijnen.

Nieuwe bouwwerken in de Hoofdstad.

Amsterdam is vrij wel in ruste wat het bouwen aanbelangt, uitgezonderd een paar groote werken, als bankgebouw en diamantslijperij is er betrekkelijk weinig dat vertier in het bouwbedrijf brengt. Grootendeels zit dat in de erfpacht ook in de staat der hypotheekbanken, die makkelijk geven en nemen tegenwoordig uitsluiten. Een der voornaamste werken dezer dagen voltooid is zeker wel het gebouw voor de Friesch-Groningsche hypotheekbank, opgetrokken aan de Heerengracht bij de Leidschestraat Nr. 442 door den bouwmeester J. A. van Straaten. De huizen op die gracht behooren zoo wat tot de besten die in het bloei tijdvak van ons bestaan zijn gebouwd. Eenvoudig zonder eenig sieraad maken zij door de goede verdeeling en verhoudingen altijd een gunstigen indruk. De bouw van de Hypotheekbank heeft daarin geen stoornis gebracht, de bouwmeester maakte een gevel met een vooruitspringend deel gedragen als op uit den grond verrijzende consoles, die zoowel door opvatting als materiaal in al hun eenvoud

een kracht vertoonen, die hen met een kenmerk van groote soliditeit bestempelt. Daarop gaat het bovendeel in donkergroene metselsteen omhoog, afgedekt door een massief steenen lijst, waarvan de profileering wel zoo eenvoudig mogelijk gedacht is, toch om de wijze der toepassing het voorover hellende der lijnen uitstekend voldoet. Overigens is de gevel met een paar geincrusteerde wapens en aansluitende versieringen in kleuren gedekt die een zeer gelukkig zelfs coquette versiering geven. De zeer goede vormen van ramen en ingang maken den gevel tot een, volkomen passende in het kader dier aristocratische omgeving en heeft de bouwmeester op zeer gelukkige wijze hier werk geleverd dat niet ten onrechte veler aandacht trekt en goedkeuring wekt.

De beurskwestie te Amsterdam.

Eigenaardig is, dat nu het bedrag tot herstel van de Beurs is uitgetrokken en men mag verwachten dat de zaak hiermede gaandeweg naar het vergeetboek verdwijnt, er thans een hevige strijd ontstaat over de vraag, wie toch eigenlijk de schuld draagt dat de toestand zoo geworden is. De toenmalige directeur van P. W. en wethouder, zoo ook de architect, geen van allen schijnt de rechte verantwoordelijkheid te dragen en zal men er toe komen te moeten bevestigen, *dat de Beurs uit zich zelf is voortgekomen, onder voorlichting van verschillende hooggeplaatste wetenschappelijke mannen en dat alle gebreken, die in het gebouw zijn ontstaan, uit haar eigene wispelturigheid tegenover den bodem voortgesproten zijn.* Het doet er anders inderdaad weinig toe wie de schuldige is, het gebouw staat er eenmaal, de herstelling is gewaarborgd en daarmede kan de zaak als *uit te zijn* worden beschouwd en geven al die haarkloverijen nu aan de orde daaraan nog een hatelijker slot, dan de geheele geschiedenis tot heden kende. Dat is ongetwijfeld waar, dat wie op gedempten grond in onze moerasstreek bouwt, loopt vooral, wanneer het een gebouw betreft van zulke afwisselende verhoudingen, groot gevaar, dat hij boven den grond laat zien hoe roerig het daaronder is. Nu treft deze architectuur, wat wellicht een andere ook beschoren zou geweest zijn, want weinigen zullen met gedeeltelijke onbekendheid van den bodem er aan gedacht hebben wat de tijd kon leeren. In zooverre rust bij P. W. altijd de grootste verantwoordelijkheid, omdat Amsterdam daar in alle toestanden bekend is en alle ervaringen, ook van vroegeren beursbouw, daar omschreven in het archief waren opgeborgen. Dat leergeld had hier opgeld kunnen doen en er is niemand geweest die daaraan een oogenblik gedacht heeft.

Toen het bovenstaande reeds geschreven was, deed zich in het »Algemeen Handelsblad van 12 dezer het onderstaande bericht melden. Daarmede is de zaak in het goede spoor gebracht en deed de bouwmeester eene handeling zijner waardig. Moge dit nu ook voorgoed het slot der geschiedenis zijn.

VERANTWOORDELIJKHEID BIJ DEN BEURSBOUW.

Op verzoek van den heer H. P. Berlage Nz., den architect van de Beurs, hebben B. en W. het volgende aan hen gericht schrijven in het Gemeenteblad doen opnemen:

»Geeft te kennen ondergeteekende, dat hij, nu in de raadszitting van 5 Dec. j.l.

de quaestie der verantwoordelijkheid bij den beursbouw een punt van ernstige bespreking heeft uitgemaakt, en een polemiek in de dagbladen heeft tengevolge gehad, hij zich genoopt acht de verklaring af te leggen, dat afgescheiden van elke desbetreffende verhouding tot den dienst van P. W., hij zich steeds verantwoordelijk heeft gevoeld, voor hetgeen hij als architect van het beursgebouw gedaan of nagelaten heeft, en hij ook nu er niet aan heeft gedacht, te trachten, die verantwoordelijkheid van zich af te schuiven.

Het zou ondergeteekende aangenaam zijn indien U edelachtbaren de vrijheid zouden kunnen vinden, deze verklaring in het Gemeenteblad te publiceeren.

H. P. BERLAGE Nz.

Raadhuis te Zeist.

Wij ontvingen van het gemeentebestuur van Zeist nevenstaande photo van het nieuw te bouwen raadhuis met verzoek dit wel te willen opnemen. Het is het ontwerp

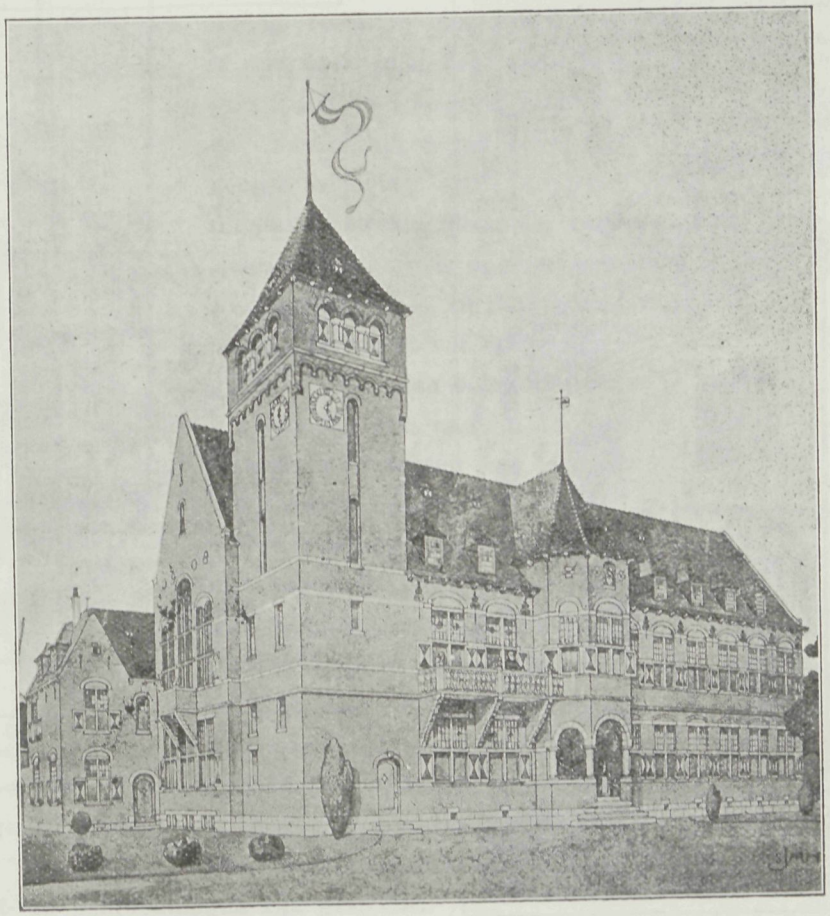

Raadhuis Zeist.

dat door den heer J. Stuivinga ingezonden, bekroond werd en waaromtrent de jury in het rapport enkele aanwijzingen deed die moesten strekken tot verbetering van het

Atelier-gevel.

Traphal.

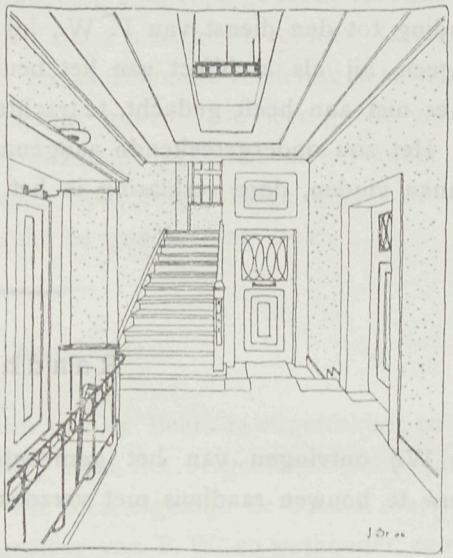

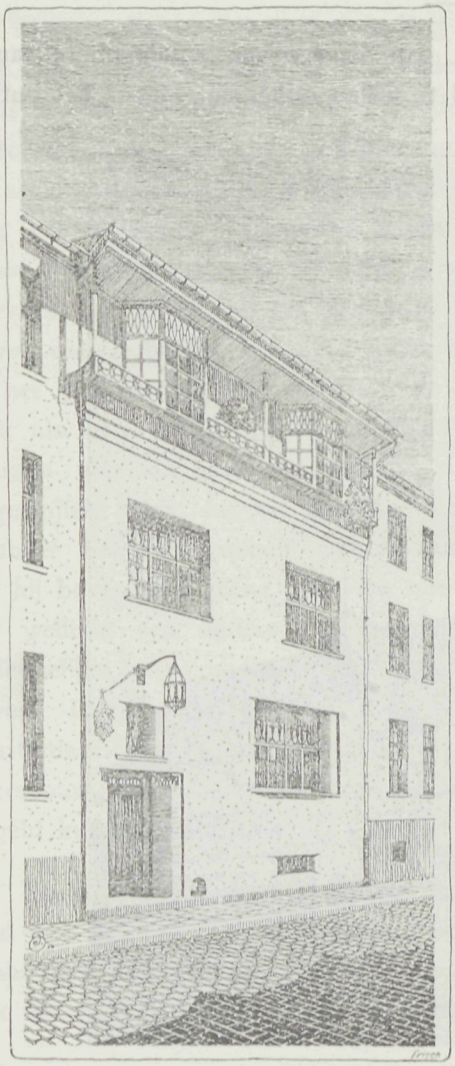

Voorgevel.

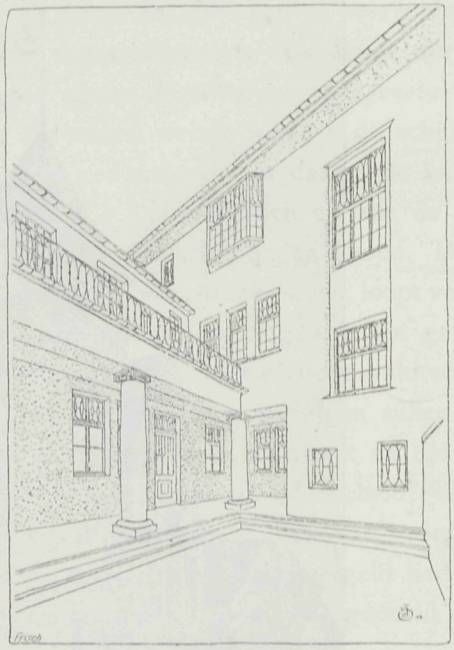

Binnenplaats.

geheel. Deze wenken nam den ontwerper ter harte en daaruit volgden de gevels zooals de tekstfiguur doet zien, de toren rees hooger, de hoofdingang werd breeder, de conciergewoning werd meer vooruitgeschoven en inderdaad gaf dit een hoogst bevredigend resultaat. Zeist krijgt werkelijk een imponeerend raadhuis, dat in die landelijke streek uitstekend zal voldoen.

Een woning voor een architect.

Uit een der buitenlandsche vakbladen ontleenen wij de plannen en gevels die het woonhuis vormen van den architect Jos Steinlein te Trier. Wanneer men zich met weinig tevreden kan stellen, dan is het wel zulk een muur met gaten, als de voorgevel uitmaakt en waaraan alleen het bovendeel eenige wijziging geeft, alhoewel dit in de betrekkelijk smalle straat waarin het huis is opgetrokken, weinig loonend is, of daar boven ook al de bouw wat aangenamer gelijkt. Het is dan ook vooral om het zonderlinge aan te toonen waartoe men komen kan, dat wij het ontwerp opnemen.

De indeeling van het huis is niet ongeriefelijk. Het atelier ligt aan de tuinzijde. Woon- en slaapkamers hebben behoorlijk lucht en licht, maar mag men toch wel aannemen dat het huis van een bouwmeester uiterlijk wat meer te kennen geeft dan een muurvlak, waarin op onbeholpen wijze eenige lucht- en lichtopeningen zijn gespaard.

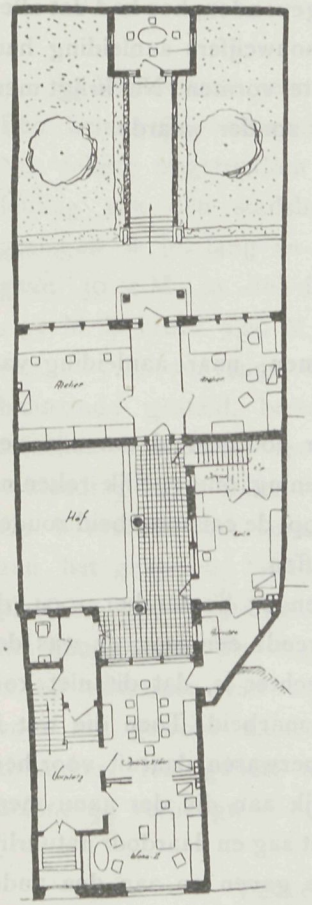

Plan Beganen grond.

Plan 2e verdieping.

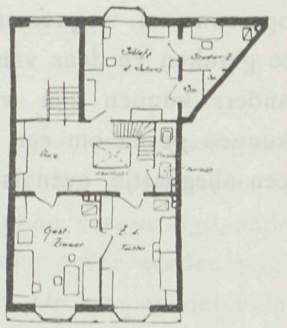

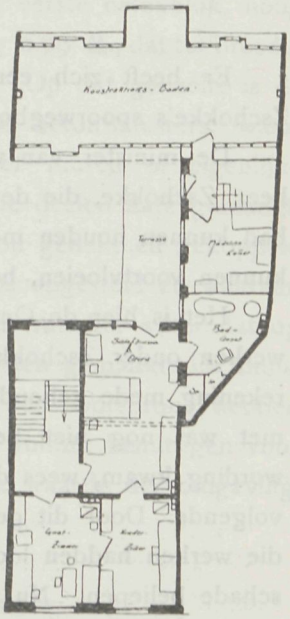

Plan 1e verdieping.

Het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zooals de aanbestedinglijst doet zien, wordt 20 December aanbesteed den aanbouw aan den zuidelijken kant van het Rijksmuseum waarvoor een bedrag van *f* 70.000 is uitgetrokken. De bouw geschiedt onder beheer van den architect der Museumgebouwen Dr. P. J. H. Cuypers. Dat is nu de tweede maal dat in een kort tijdbestek zulk belangrijk bedrag wordt besteed om het Museum te wijzigen of uit te breiden. Waar dit elkander zoo spoedig opvolgt rijst onwillekeurig de vraag, was hier geen beter verband tusschen beide verbouwingen te brengen geweest. Hoe had dit gezamenlijk kapitaal een geheel kunnen leveren, goed aangesloten bij het hoofdgebouw zonder daarvan de waarde te verminderen, waar nu de Rembrandt uitbouw het oorspronkelijke gebouw niet voordeeliger doet uitkomen en de nu te maken bouw ongetwijfeld veel van het uitzicht daarop opnieuw zal wegnemen en de harmonie verstoren. De weg om tot de Rembrandtzaal te geraken en daar vandaan te komen is niet zeer gelukkig gevonden, hoe had dat alles anders kunnen zijn wanneer samensmelting van de beide bouwcijfers aanleiding had kunnen geven om een meer het geheel waardige aansluiting te vormen. Nu krijgt men een allegaartje, evenals de brokstukken in den tuin opgesteld zonder waarde.

Ongelijke beoordeeling.

Er heeft zich eene eigenaardige geschiedenis ontsponnen, naar aanleiding van Zschokke's spoorwegbouw te Amsterdam.

De minister van waterstaat heeft aan de Tweede Kamer voorgesteld om aan den heer Zschokke, die de werken uitvoert, en volgens zijne meening onmogelijk rekening had kunnen houden met het feit, welke kosten uit den wet op de caissonarbeid zouden kunnen voortvloeien, hem daarvan zooveel mogelijk te ontheffen.

Het is hier de Ongevallenwet die aan het woord is. Toen 23 September 1904, de werken onder Zschokke's leiding kwamen, bestond die wet reeds een jaar, er was dus rekening mede gehouden kunnen worden. Een ander geval echter is, dat dit niet kon, met wat nog niet bestond en dat was de wet op de caissonarbeid. Toen die wet in wording kwam, wees de heer Zschokke onmiddellijk op de bezwaren daaruit voor hem volgende. Door dit geval kwam een toestand, ongeveer gelijk aan die der aannemers, die werken hadden loopen, tijdens de Ongevallenwet het licht zag en daardoor natuurlijk schade beliepen. Nu rijst de vraag: is het billijk den een te geven en aan den ander te onthouden, waar het feit voor beiden gelijk is. Die vraag zal, hopen wij, verder doordringen en aanleiding geven om aan het restitutie-verzoek, door enkele aannemers gedaan, te gemoet te komen. Niets is billijker dan dat, en hopen wij dat dit feit aanleiding moge geven, dat zich deze zaak ten gunste van de aanvragers nog eens moge beslissen.

De schade, door den heer Zschokke geleden, betreft in hoofdzaak de verkorting van den arbeidstijd, de verandering van het geneeskundig toezicht, het maken van

verschillende installatien, aanschaffen van een recompressiesluis en verblijven voor doctoren en arbeiders. Een en ander vereischte groote kosten.

Maar al zijn het niet die voorzorgsmaatregelen, toch zijn het in anderen zin de kosten over de inmiddels in werking getreden ongevallenwet, die den aannemers die werken in die dagen hadden loopen trof, en die deze niet vooruit hadden kunnen voorzien, zonder in zeer ongelijken strijd te komen omtrent het behoud van hun bestaan. Dat geval is nagenoeg volkomen gelijk en nu is niets rechtvaardiger, dan, waar de een billijke ontheffing wordt verleend, dit evengoed den anderen te beurt valt. Wij vertrouwen dat deze inmiddels gerezen kwestie den aannemers een krachtige steun moge verleenen, om opnieuw aan te dringen op een billijke handeling, vooral dan, wanneer de Tweede Kamer des Ministers voorstel mogt aannemen In dat geval is het zaakje nog niet uit.

Betonwerken.

In Duitschland neemt de toepassing van beton steeds meer grooteren omvang aan. Een belangrijk bouwwerk is daaronder; de muur aan den Prins Regentoever te Neurenberg opgetrokken en door de firma Dyckerhoff en Widmann vervaardigd, onder leiding van den stadsbouwmeester. In den 8 M. lager liggenden oever werden palen geslagen 8 M. lang en 30 c.M. dik, op afstanden van 1.10 M. De koppen der palen gaan 30 c.M. in de daarop aangebrachte betonmassa. Het eerste betonblok, hoog 1.35 M. is breed 3.20 M, waarop het opgaande gedeelte, hoog 6.09 M., dat ter breedte van 1.85 M. aanvangt, door het talud naar boven versmallend. Op dat gedeelte is de balustrade gesteld, bestaande uit plintlaag, waarop vierkante betonbalusters, waartusschen eenvoudig rechtstaand ijzerwerk. De voorwand der muren of eigenlijke bekleeding is ter dikte van 10 c.M. uit een deel cement en drie deelen kalk gemaakt. De bovenrand der muur is door banden van masief kunstbeton gedekt en gekoppeld aan het gewapend beton, dat op de achterkant van de muur is opgesteld en waaraan plint en ijzeren balustrades zijn gekoppeld. Voor het afvoeren van het water dat op het hooggelegen deel tegen de balustrade loopt, zijn afvoerkanalen gemaakt. De muur is op afstanden van 20—23 M. door pilasters verdeeld, die een voorsprong hebben voor het gewone muurvlak en dan bovenop den voorsprong ruimte benuttigen voor zitbanken. Het geheel is een zeer belangrijken arbeid, die de waarde der omgeving belangrijk verhoogt.

Vereeniging van Opzichters en Teekenaars.

De in vorige aflevering aangegeven punten ter bespreking in de afd. Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, hebben daar een volkomen steun gevonden; voor de bedoelde vereeniging zeker een waardeerend feit en zal dit ongetwijfeld bijdragen dat de toestand door de aangenomen bepalingen voor opzichters en teekenaars zich betert. Dat is tenminste een stap op den goeden weg.

Steenhouwers.

De arbeid van den steenhouwer heeft terecht veler aandacht getrokken en is men eindelijk in gaan zien, dat ten opzichte der werkplaatsen nog een groote achterlijkheid bestaat. Wij hebben daarop reeds meermalen gewezen. Het is dan ook een gelukkig verschijnsel dat de Minister in het Memorie van Antwoord over landbouw, nijverheid en handel heeft opgenomen „dat wettelijke voorschriften worden overwogen ter beveliging van de steenhouwers". Men mag dus in de toekomst groote verbetering verwachten in de inrichting der werkplaatsen, die veelal zeer primitief is.

Diefstal van Kunstwerken.

De zucht om zich op gemakkelijke wijze van kunstwerken te voorzien, vindt navolgers. Waren de Museums te Parijs het laatst aan de beurt, nu geschiedt het in het openbaar en wel te Rome aan de welbekende Schildpadden fontein. Een der bronzen schildpadden moet met kracht daarvan gedurende de nacht, afgeslagen zijn, en nu is het zeer wel mogelijk, dat de schildpad nog een reis maakt naar Engeland of Amerika om bij een oudheidliefhebber terecht te komen. Men denkt er ernstig over om het behoud der fraaie fontein te verzekeren, door deze onder dak en goede bewaring te brengen.

Prijsvragen.

Voor den Grand-Bazar te Maastricht heeft de directie een prijsvraag uitgeschreven tot verkrijging van plannen voor een nieuwe inrichting. Daarvoor is terrein aangekocht aan de Kaasmarkt achter het vleeschhuis. De voorwaarden tot mededinging op deze prijsvraag zijn bij de directie van den Bazar verkrijgbaar.

Kalenderschild. Schilderspatroons Vereeniging.

De jury kende aan de groote inzending (er waren 118 ontwerpen)
de 1e prijs *f* 40.— toe aan den heer I. B. Schreiner, Amsterdam. Motto: »St. Lucas«;
de 2e prijs *f* 20.— aan een inzender die onbekend wenscht te blijven. Motto: »Excentrisch«;
de 3e prijs *f* 10.— aan den heer A. W. Smith, Amsterdam. Motto: »1907«.

Van deze ontwerpen is enkele dagen tentoonstelling gehouden.

ONTWERP EENER VILLA.

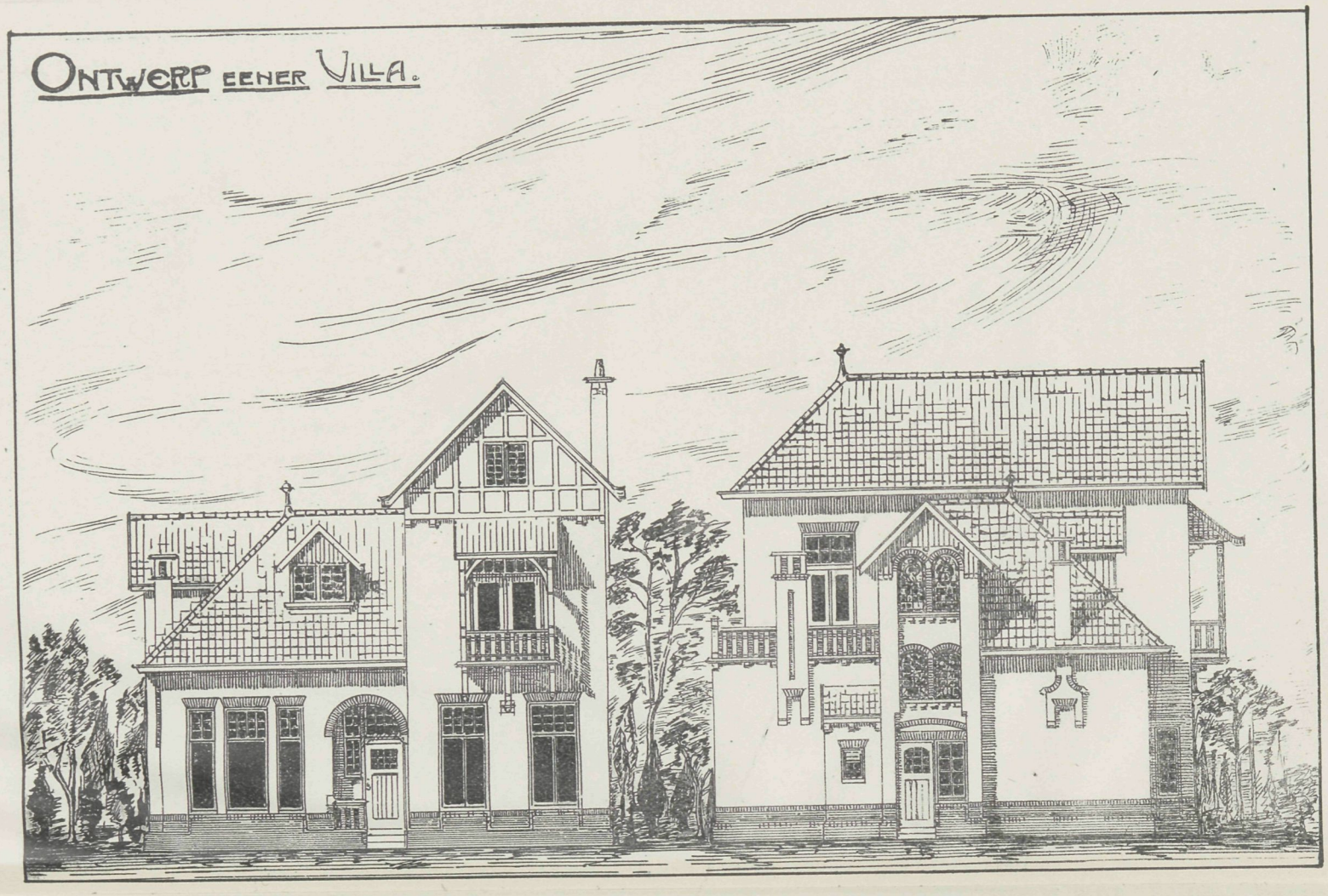

VOORGEVEL. ZUGEVEL.

SCHAAL 0 — 10 M.

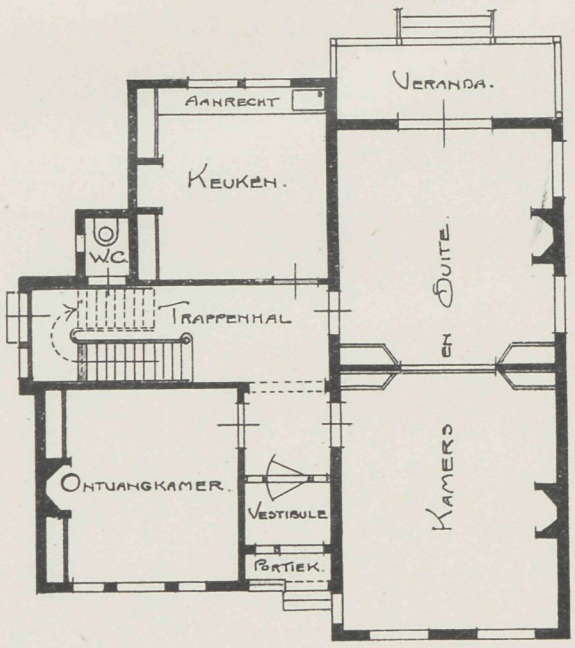

PLAN BEGANE GROND.

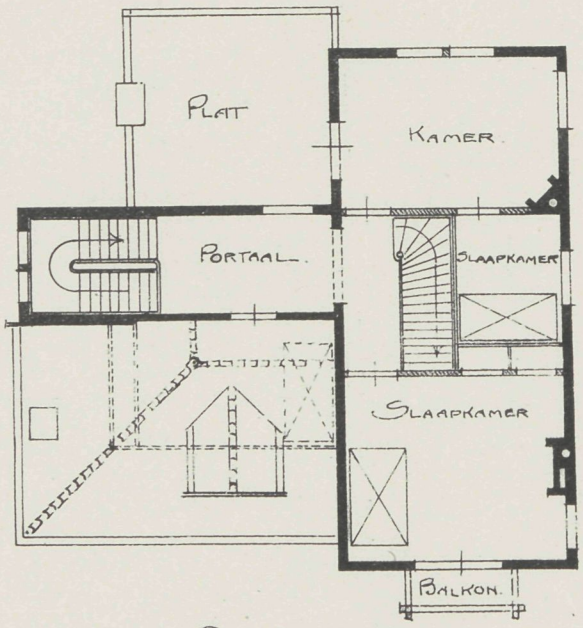

PLAN VERDIEPING

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

31 December 1906. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 26

Bij de Platen.

Ontwerp voor een Dorpsgemeentehuis.

door G. MIDDENDORP.

Plannen, gevel en doorsnede geven een raadhuis waarvan de indeeling in de plannen is bijgeschreven. Het is een regelmatig gedacht plan met flinken gevel. De eene zijvleugel is wat het benedendeel betreft ingericht tot bewoning, als het overige is voor de dienst bestemd

BERICHT.

Wegens de Kerstdagen is dit nummer acht dagen later verschenen.

DE REDACTIE.

Herinnering aan het Vredespaleis.

De Nieuwjaarswensch uitgesproken in de Stadsschouwburg te Amsterdam zegt hiervan:

PIETERNEL.

Maar wanneer zal die vrede komen,
Waar menschen en engelen van droomen?

THOMAS.

Misschien als 't Vreêpaleis er is.

PIETERNEL.

Zeg dan maar met Sint-Juttemis
Wanneer de kalvren dansen op 't ijs,
Dan dansen wij op 't Vreêpaleis,

THOMAS.

Hoho, in 't voorjaar, naar men zegt,
Wordt de eerste steen alreeds gelegd.

PIETERNEL.

En de architect, hoe zal die heeten?

THOMAS.

Ja, vrouw, dat mag de duivel weten.

PIERTERNEL.

En Cordonnier.

THOMAS.

In welken zin.

PIETERNEL.

Die heeft toch zelf den duivel in.

THOMAS.

Helaas! het schijnt dat landgenooten
Al dadelijk zijn uitgesloten.

Het Speelwerk van den Utrechtschen Dom.

Het bekende carillon van den Domtoren te Utrecht, dat geruimen tijd heeft stilgestaan, teneinde eene belangrijke herstelling te ondergaan, is de voltooing genaderd.

De klokken van dit carillon zijn gegoten in 1663 en 1664. In 1666 was het geheel gereed en kon het in gebruik worden genomen. Het telde tot dusver 42 klokken, hetgeen thans door de bijvoeging van cis en dis (groot octaaf) — welke klokken 4000 kilogram wegen — tot 44 is gestegen. Het is een der grootste, zoo niet het grootste der torenspeelwerken.

Van 1666 tot aan deze herstelling heeft het klokkenspel geen noemenswaardige reparatie ondergaan. Het ijzerwerk, waaraan de klokken hangen en dat aan alle weer en wind was blootgesteld, had natuurlijk in die bijna 250 jaren veel geleden. Men kon met de vingers stukken verteerd ijzer er van afbreken. Op de klokken zelven heeft in al die jaren de weersgesteldheid haar invloed niet doen gelden. Het ijzerwerk, de zoogenaamde »klokkenstoel«, is geheel vernieuwd en heeft eenigzins den vorm van den Eifeltoren.

Vroeger hingen de grootste klokken boven in den klokkenstoel, maar, daar hierdoor de groote klokken de kleine zeer overstemden, zijn thans de klokken juist omgekeerd opgehangen, nl. de kleine bovenaan en de groote onderaan.

De hamers en klepels, waarmede de klokken bespeeld worden, zijn allen vernieuwd. Het mechaniek voor heel en half uur en vijftien minutenspel was gedurende de ruim twee eeuwen zeer versleten, hoewel rondsels en tandraderen onbegrijpelijk goed gebleven waren. Een bewijs van het prachtig materieel, dat in dien tijd gebruikt werd en van het degelijk werk uit die dagen

De grooten stalen cylinder, waarop de noten voor heel en half uur gestoken worden, een meesterwerk van smeedwerk uit die dagen, is gebleven. Er zijn echter om op een nieuwe, meer practische manier muziek te kunnen steken, ruim 25 000 gaten in geboord.

Deze gaten zijn geboord met een boormachine die elf gaten te gelijk boorde. Dit boren door het dikke staal van de trommel is een zeer groot werk geweest en heeft ongeveer twee maanden vereischt. Een electromotor dreef het boorwerk (twee paarde-

krachten). Ook is een nieuwe windvleugel aangebracht, die dit voordeel boven den vroegere heeft, dat hij zich zelf regelt, zoodat wanneer de trommel bijv. veel tonen tegelijk moet aanslaan en daarvoor dan veel kracht noodig is, hij van zelf vlugger gaat loopen, en dien loop ook weer matigt wanneer de trommel minder te verrichten heeft.

Het nieuwe systeem van noten insteken komt in 't kort hierop neer, dat waar vroeger versteekpennen gebezigd werden van verschillende lengten naarmate zij in het begin of verder in de maat voorkwamen, nu versteekpennen gebruikt worden, van ééne groote en één model.

Deze pennen kunnen op den trommel voor- en achteruit geschoven worden zoodat elke maatverdeeling nu op het klokkenspel kan toegepast worden, terwijl vroeger alleen maar in 4 kwartsmaat kon verstoken worden.

De oude klokken zijn gegoten door den beroemden Hemony.

Het vernieuwingswerk is uitgevoerd door den heer J. H. Addicks, van Amsterdam, die ook de ontwerper is van den nieuwen klokkenstoel en de uitvinder van het versteken volgens het nieuwe systeem.

Landhuis Elmenhorst bij Heckendorf (Kiel).

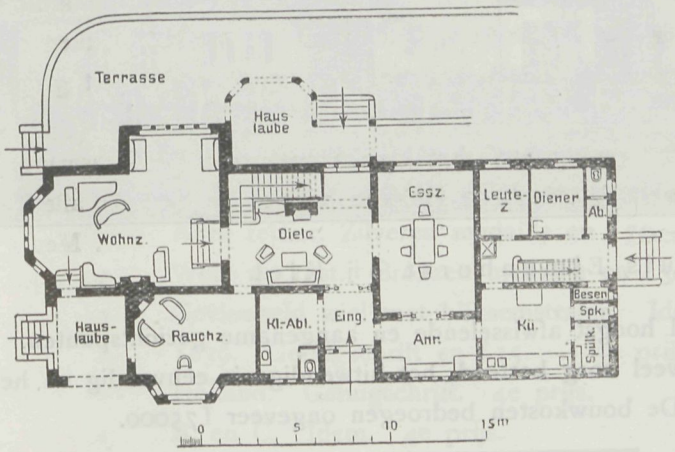

Beganen grond.

Dit landhuis is een ontwerp van den bouwmeester Otto March, en werd in de jaren 1903/04 gebouwd in een aanzienlijk park niet ver van de haven te Kiel gelegen. Het terrein is eenigszins hellend naar de keuken, waardoor de waschkeuken in het benedendeel kon komen en toch eene goede verlichting verkreeg. De verdieping ter beganen grond ligt slechts weinig boven het grondvlak. Bij den hoofdingang is ter linkerzijde een kleedkamer, daarachter ligt de hal waarop de verschillende vertrekken uitkomen en waarin tevens de trap geplaatst is. De vertrekken die de hal begrenzen zijn: woon-, rook- en eetkamer, terwijl naast deze, de geheele keukenafdeeling zich bevindt, door een aanrechtkamer onderling daarmede verbonden. Alles wat de keuken aanbelangt, kan door een afzonderlijke toegang worden bereikt. Op de bovenverdieping zijn de verschillende

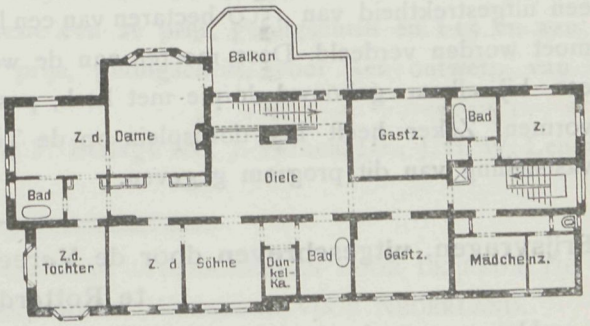

Eerste verdieping.

slaap-, logeer- en dienstbodenkamers. De hal heeft een zeer fraaie stookgelegenheid, in den vorm van een hollandschen boerenhaard, waarachter de trap heenloopt. Het geheel een uitgebreid plan vormende, maakt een zeer goeden indruk en heeft door de

Landhuis Elmenhorst bij Kiel.

verschillende uitbouwen, overal hoogst afwisselende en aangename gezichtspunten. Is aan het inwendige bizonder veel zorg besteed, het uitwendige is eenvoudig en heeft een passend landelijk aanzien. De bouwkosten bedroegen ongeveer f 75000.

Prijsvraag van grooten omvang

Voor den Schinkelprijs heeft de Vereeniging van Architecten in Duitschland een zeer belangrijke prijsvraag uitgeschreven. Het betreft den aanleg voor een dorp over een uitgestrektheid van 1500 hectaren van een landgoed dat meerendeels in boerenhoeven moet worden verdeeld. Deze moeten aan de wegen liggen, terwijl het kleinste gedeelte een bij elkaar gebouwd dorpje met kerk, pastorie, school, herberg en smidse moeten vormen. Zeker heeft het dorpsplein op de Tentoonstelling te Dresden, aanleiding tot vaststelling van dit program gegeven.

Prijsvragen, uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Het rapport der jury op de ingekomen antwoorden der prijsvragen is in hoofdzaak als volgt.

Prijsvraag 1. Spoorwegstation voor een kleine gemeente. 37 antwoorden onder de motto's:

Gevleugeld wiel (geteekend). — H. IJ. S. M. — Driehoek in cirkel (geteekend). — Patience. — 1839. — O. O. — B. en C. – Certamen. — H. P. — October. — Station du Nord. — Villa-oord. — Aller retour. — Weet op rust. — Stephenson. — 6 uur 13 (in cirkel geteekend). — G. S. M. — Yllit. — A. — Wereldverkeer. — il Mas. — A[1]. — Postzegel van 1 cent. — Ster in cirkel (geteekend). — Ordior — Nuda est Felicitas. — Cirkel (geteekend). — B. en V. — Schets. — Men moet leeren te trotseeren. — G. C. N. — S. — J. B. — J. B. — Baksteen. — Eisenbahn.

Prijsvraag 2. Grafmonument. 9 antwoorden onder de motto's:

R. I. P.[1] — B en V. — Graf. — Urn (geteekend) — Cato. — O. — Sic in kwadraat in cirkel (geteekend) — Tombeau. — R. I. P.[2]

Prijsvraag 3. Steenen trap met hoofdbaluster en leuning. 8 antwoorden onder de motto's:

Adhaesie. — Driehoek (geteekend). — Klimmen. — Het voorbeeld. — In bange dagen. — Hoop doet leven. — Steenen trap. — Trap.

Bij de beoordeeling van de eerste prijsvraag werden door de jury drie schiftingen gemaakt, uit welke laatste schifting de bekroonden overbleven. De taak voor de jury was niet gemakkelijk om bij de eerste prijsvraag te beslissen; daar waren ontwerpen bij met zeer goede platte gronden, terwijl de gevels zwak van architectuur waren en was het bij anderen tegenovergesteld, goede architectuur met minderwaardige plannen.

Na gedurig overleg werd echter besloten de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap voor te stellen de bekroningen als volgt uit te reiken:

Motto: Aller retour. Zilveren medaille en f 70.—, 1e prijs.
» Weet op rust. Bronzen medaille en f 30.—. 2e prijs.
» Gevleugeld wiel met bliksemstralen. Idem. 2e prijs.
» 1839. Getuigschrift en f 15.—. 3e prijs.
» Holland. Getuigschrift. 4e prijs.
» B. en C. Idem. 4e prijs.

De ontwerpen voor een grafmonument en een steenen trap met hoofdbaluster waren van minder gehalte dan die voor een spoorwegstation. De jury stelt daarom voor geen eerste prijzen in deze prijsvragen uit te reiken, doch aan het motto R. I. P.[2] een 2de prijs, bronzen medaille en f 15.— toe te kennen, voor het ontwerp van een grafmonument; aan het motto Adhaesie een 2e prijs, getuigschrift en f 15 en aan het motto driehoek (geteekend) een 3e prijs, getuigschrift, voor het ontwerp van een steenen trap met hoofdbaluster.

De jury bestond uit de heeren H. P. Berlage Nz., J. Verheul Dz., J. H. W. Leliman, Jac. van Gils, W. F. Overeynder.

ONTWERP VAN EEN WOONHUIS. PRIJSVRAAG UITGESCHREVEN DOOR DE REDACTIE EN UITGEVERS VAN DE AMSTERDAMMER, WEEKBLAD VOOR NEDERLAND.

Art. 1. Gevraagd wordt het ontwerp van een »rijenhuis« op een terrein breed 7 M. en bestemd ter bewoning door ééne familie, muren op erfscheiding.

Art. 2. Het huis moet bevatten: afgesloten ingangsportaal, trap met kleine traphal, groote woonkamer met veranda of loggia, kleine kamer, keuken, keldertje of ruime provisiebergplaats, 1 groote slaapkamer, 4 kleine slaapkamers, 1 dienstbodenkamer, gelegenheid tot het plaatsen van een bad, een zolder of bergruimte, alle verdere gemakken, als W. C's, brandstoffenbergplaats enz.

Het huis kan bestaan uit beganen grond en 2 verdiepingen, waarvan 1 geheel afgesloten stoep van 1.25 M.

Constructie volgens eischen der Amsterdamsche Bouwverordening.

Art. 3. De begrooting van het huis, berekend van den onderkant trasraam, (te stellen op 0.35 M. onder het straatniveau), maar met inbegrip van den eventueelen kelder, mag bedragen *f* 8500.—, waarbij als eenheidsprijs worden aangehouden, de Amsterdamsche, vermeld in Van Gendt's bouwkalender 1907.

Art. 4 Gevraagd worden de plattegronden, gevels en 1 lengte- en dwarsdoorsnede, allen op de schaal 1 à 50, en perspectief voor den voorgevel alsmede uitgewerkte begrooting. De teekeningen moeten in lijnen zijn uitgevoerd, zonder afwerking (de afwerking van de perspectief vrij). Geen renvooien bij de plattegronden.

Art. 5. De ontwerpen worden, niet opgerold, uiterlijk 30 April 1907 des avonds te zes uur, franco ingewacht aan het adres van de fima Van Holkema & Warendorf, uitgevers van de Amsterdammer, Weekblad voor Nederland, Heerengracht 457, Amsterdam. Zij moeten vergezeld zijn van gezegelden naambrief, correspondentie-adres en van een geteekend merk en motto.

Zij worden in handen gesteld van eene jury bestaande uit de heeren:

H. P. Berlage Nzn., Architect te Amsterdam.

W. Kromhout Czn., » » »

J. W. H. Leliman, » » »

J. W. C. Tellegen, Directeur bouw- en woning-toezicht te Amsterdam.

J. Verheul Dzn., Architect te Rotterdam.

die een maand na inzending uitspraak doet, terwijl het rapport in het Weekblad de Amsterdammer wordt gepubliceerd.

Uitgekeerd wordt: 1e prijs à *twee honderd gulden*,
2e » » *honderd vijftig gulden*,
3e » » *vijf en zeventig gulden*,

welke bedragen door de jury ook anders mogen worden verdeeld, terwijl in overleg met de jury meer bekroningen mogen worden toegekend. De mededingers leggen zich bij de uitspraak der jury onvoorwaardelijk neer.

Het Weekblad de Amsterdammer behoudt zich het productierecht van alle ingekomen ontwerpen voor, terwijl de bekroonde ontwerpen zijn eigendom blijven.

De ontwerpen worden gedurende eene week tentoongesteld.

Ontwerp voor een „Dorps-Gemeentehuis".

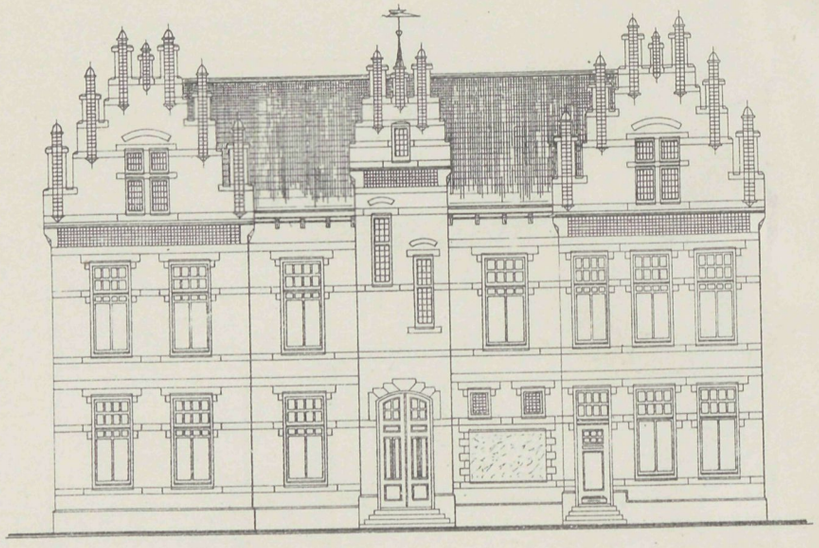

Voor-Gevel.
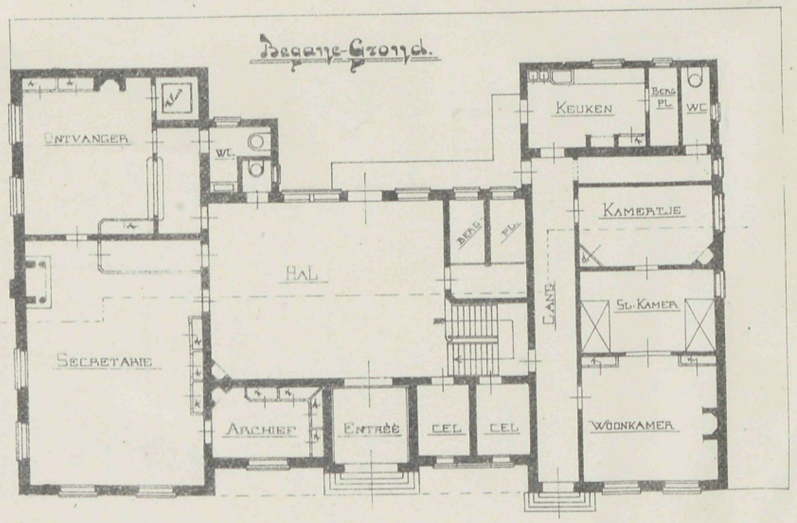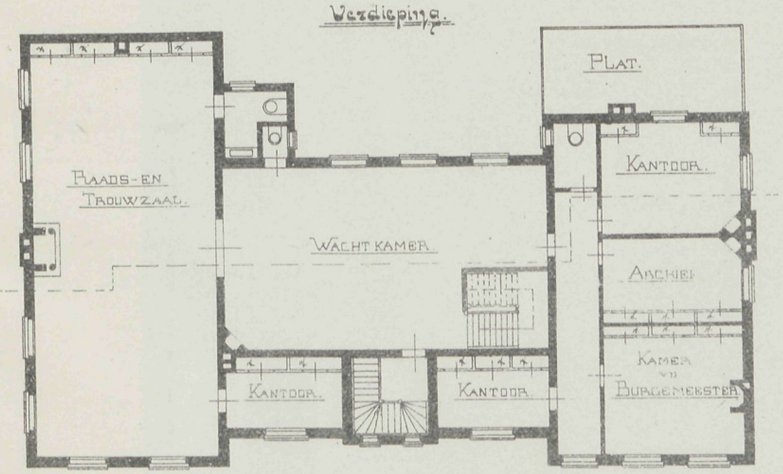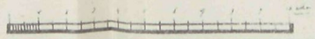
Doorsnede.